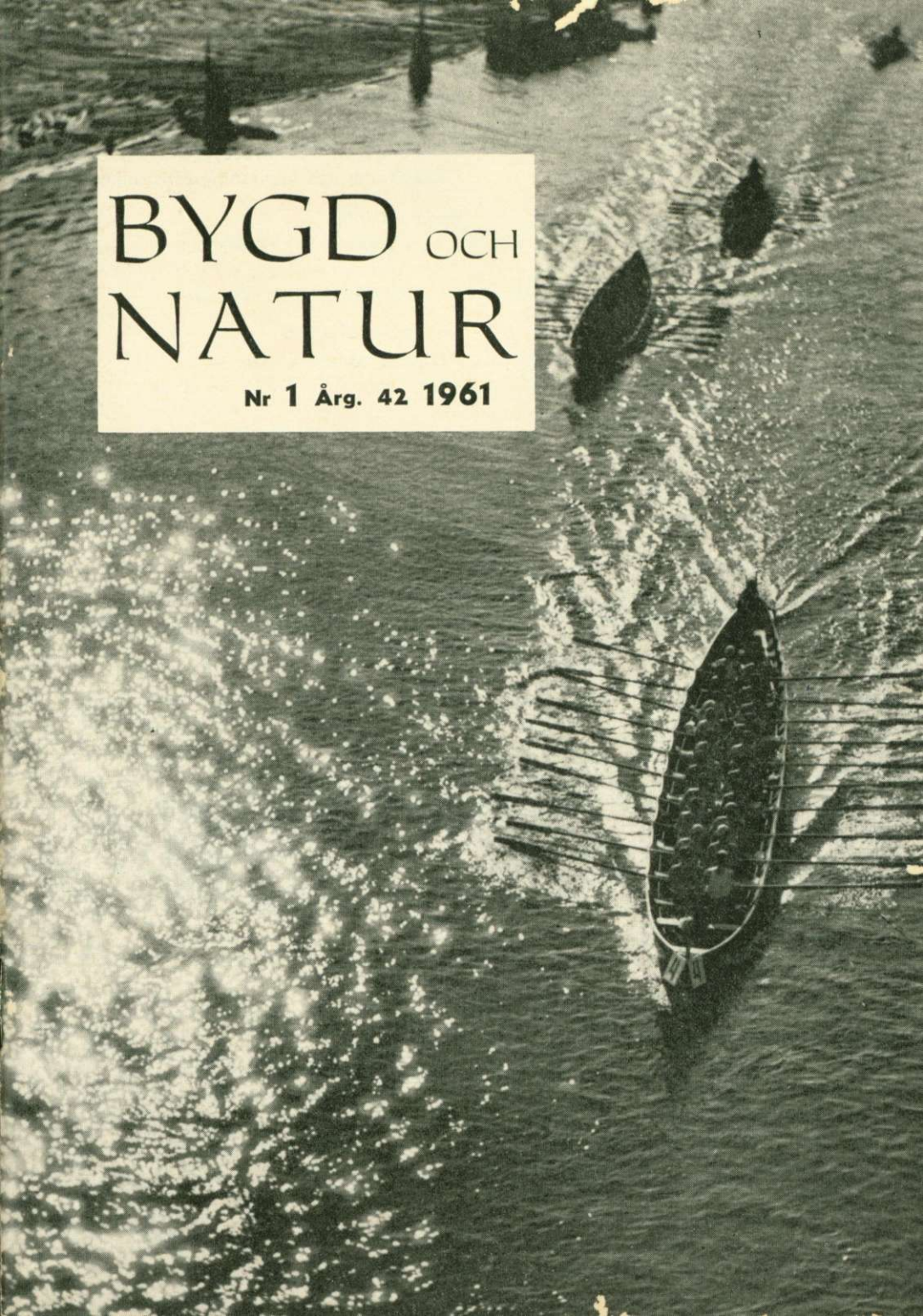

An aerial, black and white photograph of a body of water. A boat, seen from above, is moving from the bottom right towards the top left, leaving a prominent, wide wake. The water's surface is textured with small waves and ripples. In the upper left corner, there is a light-colored rectangular box containing the title and issue information.

BYGD OCH NATUR

Nr 1 Årg. 42 1961

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbundet för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor

Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:- pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

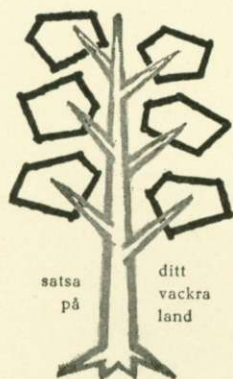
Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:- pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3 x 3 = 3 kronor årligen under tre år 1960-63

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 900689

Omslagsbilden foto T. Ulmerudh.

John Nihlén

Bevara – Vårda – Skapa

Kulturvärdena och landets nya ansikte

Nu är nästan allt hos oss inne i *avgörande* skeden. Det som vi länge anat, fruktat eller hoppats — allt efter kynne och ögonmärke — är nu över oss. Det *nya* kommer och med en obevlig kraft.

Av gammal vana benar vi upp problemen: kulturminnesvård, byggnadsvård, naturvård, landskapsvård, miljövård o. s. v. i brist på annat och bättre. Och uppspaltningen måste väl finnas, bara vi inte glömmer att *helheten* är under upplösning, *hela* miljön "hotas", ingenting i vårt ur-gamla hem praktiskt taget kan stå kvar orubbat.

Stränga ekonomiska lagar, organisatoriska-tekniska diktat går obevligt fram över bygder och samhällen. Vi kan börja skymta hur det kan bli, men säkert vet vi det inte.

Vi kan begråta mycket av det gamla, vi kan också kallt konstatera upplösningen av en tusenårig ekonomisk-kulturell enhet. Någon återvändo finns inte!

Ännu en gång måste detta imperativ fram: låt inte tekniken ensam dana vårt nya hem! Låt oss vara med — hembygdsvårdare, kulturvårdare, naturskyddare — vid skapandet av dagens och morgondagens samhälle och låt oss på ett helt annat sätt än förr *samverka*. Våra ideal är inte föråldrade, men alla våra fällor, där vi står och biter i var sin krubba, är antikerade.

Endast om vi finner formen för ett konstruktivt samarbete mellan natur- och kulturvården i alla dess förgreningar kan vi påverka teknikens samhälle. Men sker det, kan vi också göra det rikare och mänskligare — ett hem och inte "en maskin att bo i".

Vad är traditionen värd i denna situation? Vad som just ligger bakom oss är en period av våldsam traditionsbrytning. Vad som ligger närmast framför oss är som sagt en ständigt accelererande teknisk nydaning, som

skall ledas av människor, som har hela sin uppfostran, sin livssyn och sina ideal i teknikens värld. I denna ganska dystra tid ser åtminstone jag traditionen och det riktiga traditionsbevarandet som en faktor lika viktig som den materiella-tekniska komponenten.

Hur skall vi idag ställa oss till kulturarvet, som håller på att skövlas? Låt oss börja med byggnaderna.

Först ett kallt konstaterande: det finns få kulturländer som farit så hårt fram över sitt byggnadsbestånd som vårt. Orsakerna är många: jordreformerna, framförallt på 1800-talet, som slog sönder en gemenskap i liv och arbete utan att ge något i stället, den nya rikedomen, det svenska kynnet, denna odefinierbara traktan efter sista modet. Det är några av orsakerna till den yttre kulturlöshet och den inre osäkerhet, med vilka vi mött den nya tiden.

Vad kan t. ex. en gammal byggnad ge i ett modernt samhälle?

- 1) Är den märklig ifråga om inredning eller exteriör, har den värde som dokument, kan den ha ett stort vetenskapligt värde, jämförbart med ett historiskt dokument.
- 2) Ligger den samlad med andra byggnader i en gård eller större anläggning, bildar den med sitt av människor och djur präglade landskap en miljö, som kan vara värdefull både ur vetenskaplig och estetisk synpunkt.
- 3) Den gamla byggnaden kan saneras och göras till en levande del av bygden. Trevnadsmomentet spelar här en stor roll.
- 4) Den kan inspirera nyskapandet (så som t. ex. Hans Westman visat det i Linnéstaden i Lund).

Ungefär samma värde ur olika synpunkter har landskapet, som i sina olika varianter på allvar håller på att sopas undan genom rationaliseringen inom jordbruk och skogsbruk, genom exploaterande av naturtillgångarna. Både när det gäller bebyggelse och landskap kan traditionella former alltså ha sitt värde inte bara för forskaren utan också för den vanliga människan. Tradition och skönhet följs ofta åt. Byggnadsbeståndet i den lantliga bebyggelsen har inte i allt tjänat ut.

Lagen till skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader har givit oss ett bräckligt skydd för ett fåtal monument; en ny, skärpt lagstiftning är på väg. Naturskyddslagen visar också mot ett ökat skydd för "miljöerna", och fornminneslagen har en viss räckvidd utanför monumenten. Men allt blir en lek med detaljer, om den samlade kulturviljan inte finns hos myndigheter och enskilda.

Det finns dock tendenser, värda att observera.

Länsarkitekten Samuel Fränne i Karlskrona har gjort en del reflektioner i samband med byggnadsminnesutredningen. Han talar om hur

En gammal byggnad kan ha ett stort värde både ur vetenskaplig och estetisk synpunkt. — Fäbod vid Ottsjön, Jämtland. — Foto Håsonbild.

Kyrkstallarna vid Rättvik bildar tillsammans med kyrkan och dess omgivning en gammal fin miljö. — Foto Håsonbild.

snabbt de flesta småstugorna, "atriumhusen", försvunnit. Många av de gamla skolorna har gått samma väg. "Nu har turen kommit till bondgårdarnas ståtliga mangårdsbyggnader. Det är rejäla hus, som vittnar om 1800-talets konstfärdighet och längtan efter skönhet också i bebyggelsens formgivning. Nu är många av dessa hus förvanskade till oigenkännlighet genom 20-talets eller 50-talets ombyggnader eller bostadsförbättringar. Varje år försvinner på detta sätt åtskilliga typiska exponenter för 1800-talets vackra bondearkitektur i trä. Om ett årtionde har de nog alla "förenklats" till exteriören under komfortens och penningknapphetens täckmantel. Men har man råd till radio, bil, TV och päls, så spelar väl några hundra kronor extra byggnadskostnad inte så stor roll vid ombyggnaden. Nu skylls det på att länsbostadsnämnden saknar lagliga möjligheter att öka ut de statliga lånen med 500 à 1.000 kr extra för att också de vackra fasaddetaljerna skall kunna renoveras. Arkitekternas och andra byggnadsminnesvårdares ansträngningar att bevara skönheten hos de renoveringsmogna trähusen saboteras på detta sätt så att säga bakvägen genom en icke förutsedd konsekvens av den statliga lånepolitiken."

Hur är det med dagens bebyggelse? Arkitekt Fränne har ett ord även om detta:

"Bostäderna har nog blivit bra i stort sett men den yttre miljön i småsamhällena är fortfarande försummad. Det blir 1960-talets uppgift för kommunerna att ta sig an den saken. Till detta hör även en mera vårdad fasadbehandling på småhusbebyggelsen i kombination med en mera genomarbetad färgsättning på exteriörerna. De tama och blaskiga fasadfärgerna bör ersättas av kraftigare färger, satta av färgexperter.

Gruppbebyggelse är byggnadsbranschens lösenord de senaste åren. Det gäller byggande i större serier för att få ned byggnadskostnaderna. I samband med gruppbygge är det goda möjligheter att också få fram en intressantare och klatschigare fasadbehandling och trevligare grönområden, vilket hälsas med stor tillfredsställelse.

Vid gruppbebyggelse som vid annat egnahemsbygge är det viktigt, att bostaden får för insyn helt skyddade uteplatser i sydvästligt väderstreck och i anslutning till vardagsrummet. Bostaden skall så att säga kunna expandera ut i naturen. I många fall blir då den helt kringbyggda gården den naturliga lösningen. Uterummets begränsningsväggar blir huslängor och plank till 1,5 à 2,0 meters höjd. Så byggde man den gamla skånska bondgården och björkholmsstugorna, och samma princip följer också de senaste årens s. k. atriumhus. Åtskilligt av det nya har tydligen gammal hävd även i våra bygder."

En annan länsarkitekt, Manne Carlman i Halmstad, är inne på samma problem i en utmärkt artikel i RLF-bladet:

Gammalt båtsmanshus på Björkholmen i Karlskrona. — Foto Håsonbild.

"Vid en upprustning av ett äldre byggnadsbestånd bör mera än hittills hänsyn tagas till traditionen. Bondgården har ofta sedan långt tillbaka sin med hänsyn till landskap och plats bestämda miljö. Vid ett byggnadsföretag måste tillses att denna miljö — där den är av värde — blir bevarad och förbättras. Att spränga sönder en successivt framvuxen god miljö med för denna främmande, nya byggnadstyper bör icke ske. Nytt och gammalt bör såvitt möjligt hållas isär. Det gamla bör få behålla sin egenart.

Att bevara en ålderdomlig miljö och gamla byggnader behöver icke medföra hinder för den som önskar en tidsenlig bostad eller tidsenliga ekonomibyggnader. Åt dem som önskar tillämpa nya bostadsformer som en länk i framtidskridandet kan säkerligen en tidsenlig, praktisk och ändamålsenlig bostad skapas i en gammal gård, och detta på så sätt att bostaden kommer att bli en ny värdefull länk i landsbygdens bebyggelse. Tyvärr hämtas emellertid idéerna till såväl planlösning som arkitektur vid ny- och ombyggnader av bostadshusen alltför ofta från städernas och villasamhällenas nybebyggelse, både som helhet och detaljer. Då städernas moderna bostadsarkitektur sällan lämpligen kan inpassas i bondemiljön kan en enda för landsbygden främmande byggnad förstöra en genom århundraden uppbyggd bild, sammansatt av byggnader och landskap, där byggnaderna gradvis utvecklats och med säkerhet och känsla inpassats i förhållande till varandra och i landskapsbilden. Därför måste vid ombyggnad tillses att god tradition icke bryts och att de gamla gårdarnas speciella arkitektur icke förvanskas. Detta måste beaktas av alla dem som sysslar med landsbygdens bygghus — bonden själv, arkitekten, byggmästaren och de granskande myndigheterna.

Initiativ i syfte att bevara och på rätt sätt utveckla bebyggelsen på landet har tagits ett flertal gånger. Bland andra kan nämnas att Hallands hembygdsförbund år 1936 skrev till Kungl. Maj:t och anhöll om utredning angående behovet av skydd åt kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Förbundet ansåg att statens stöd är nödvändigt för att kunna bevara byggnader av historiskt och estetiskt värde. Senare har initiativ tagits av flera hembygdsförbund och Samfundet för hembygdsvård för att genom upplysning och propaganda påpeka värdet av den gamla bebyggelsen på landet. Hur pass viktig denna fråga är framgår bland annat av bostadsstyrelsens yttrande över ett nyligen framlagt betänkande rörande byggnadsminnesvården. I yttrandet påpekas bland annat att en del av niveleringens skadeverkningar motverkas, om de gamla bondgårdarna, som ofta ger landskapet dess karaktär, kunde bevaras i större utsträckning. Några större resultat har emellertid ännu icke vunnits."

Kulturcentrum i Trosa

Ett nytt kulturcentrum håller för närvarande på att skapas i Trosa. Trosa Hembygdsförening har nämligen förvärvat en gammal unik hantverksgård, Garvaregården, som består av ett flertal kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Den skall i första hand bli hembygdsgrd med garverimuseum, och man räknar med att den så småningom skall bli en faktor att räkna med i stadens kulturella liv.

Trosa hembygdsförening har varit verksam över 25 år. 1938 upplät staden två fiskarestugor på ön Öbolandet till hembygdsgrd. Där samlade man en hel del bruks- och andra kulturföremål och iordningställde en s. k. skärborgarestuga, som skulle söka återge en skärborgares, äldre tiders fiskare, hem. 1955 fick föreningen dispositionsrätt på det gamla societetshuset, vilket förvandlats till ett trivsamt stadsmuseum. Där visar man den historiska utställningen "Trosa 500 år" samt en del rekonstruktioner från äldre tiders Trosa. Men samlingarna har på senare år utökats så snabbt, att exponeringsmöjligheterna till fullo är utnyttjade och en hel del magasinrats på vindar och andra utrymmen.

Hantverksgård — en önskedröm

Allt sedan starten har man drömt om att kunna förvärva en gammal typisk hantverksgård i den gamla stadskärnan. Tillfälle därtill gavs på försommaren i år, då förre statsrådet Sam Larsons maka erbjöd föreningen att köpa Garvaregården, den bäst bevarade hantverksgården från äldre tider. Genom stora uppoffringar såväl från stadens, ideella och politiska föreningars samt allmänhetens sida lyckades föreningen insamla köpeskillingen, 50.000 kronor, och den länge närda drömmen kunde förverkligas. I köpet ingick också en hel del inventarier, bl. a. en ganska omfattande samling gamla garveriverktyg, vilka naturligtvis kommer väl till pass.

Garvaregården ligger i den s. k. "Kåkstaden", en träkåksbebyggelse vid Västra Långgatan nedanför kyrkan, en ganska autentisk gatubild från

Trosa så som staden var byggd före ryssarnas härjningar år 1719. Den ligger alltså i den bästa tänkbara miljö, och det är därför hembygdsföreningen inte blott räknar med att nyttja gården som hembygdsgård och garverimuseum utan där skapa ett levande kulturcentrum, som även låter tala om sig i andra sammanhang.

Fastighetsbeståndet tarvar en genomgripande reparation innan det kan tagas i bruk för sitt nya ändamål. Den har kostnadsberäknats till 30.000 kronor, så hembygdsföreningens medelsanskaffare behöver inte gå arbetslösa inom den närmaste framtiden.

Altanförsedd garveribyggnad

"I Trosa existerar ännu icke endast en altanförsedd garveribyggnad utan garvaregårdens manbyggnad har sannolikt även en delvis mycket hög ålder och är dessutom försedd med en försäljningslucka av visserligen okänd ålder men av den grundtyp, som varit allmän i våra städer under medeltiden, vilket alltsammans ger garvaregården ett högst ålderdomligt intryck", säger en av vårt lands främste garverikännare, fil. lic. Gösta Bertel, som 1938 gjorde uppmätningar av Garvaregården samt intervjuer med den siste garvarens efterlämnade änka, fru Carolina Dahlbom. Av hr Bertels undersökningar framgår att rörelsen i början av 1800-talet drevs av en garvare Vidinghoff, som sannolikt år 1826 sålde den till Carl Jacob Dahlbom. Han synes ha drivit rörelsen i ganska stor omfattning och försörjde en stor familj, icke mindre än 14 barn, av vilka 9 nådde

Garvaregården är den dominerande byggnadslängan i Trosas s. k. "Kåkstad" vid Västra Långgatan.

Den altanförsedda garveribyggnaden, en hustyp på utdöende i vårt land, kommer att iordningställas som garverimuseum.

vuxen ålder. Han efterträddes av sin son Ferdinand, som drev rörelsen till 1912, då den nedlades.

Fil. lic. Gösta Bertel, som av Trosa hembygdsförening anmodades göra ännu en besiktning av Garvaregården innan föreningen förvärvade den, framhöll efter detta besök som sin bestämda åsikt det stora värdet ur såväl vetenskaplig som hembygdsvårdande och icke minst turistsynpunkt av garvaregårdens bevarande som hembygdsgård, vilken dessutom genom lämpligt utnyttjande av den ålderdomliga butiken och den synnerligen vackra gårdsplanen bör kunna ges ett levande innehåll.

Tydligt är alltså att hembygdsföreningen gjort ett gott val. Man får hoppas att den vackra hantverksgårdens framtida utformning kommer att motsvara förväntningarna.

Pataholm – ett levande kulturminne

Ålem i Kalmar län har en hembygdsförening med stor aktivitet. Hembygdsfesterna brukar vara mycket publikdragande; även ungdom har man lätt att samla. En stor insats har man också gjort när det gäller att bevara gammal, fin bebyggelse i Pataholm, det gamla sjöfartssamhället vid Kalmarsund. Den ledande kraften i hembygdsföreningen är depåverkmästaren Alf Ödlund, som här berättar om föreningen och dess verksamhet.

Det gamla Pataholm, som har anor ända från 1200-talet, börjar i dessa dagar leva upp igen från den Törnrosasömn som det försänktes i när järnvägen kom och konkurrerade med hamnen. 16-, 17- och 1800-talen var en viktig tid för Pataholm med en sjöfart som man nu knappast kan drömma om. Under en tid var Pataholm lydköping under Kalmar, och de mäktiga Kalmarköpmännen sände då sina ogifta köpedrängar upp till köpingen; en köpedräng fick nämligen inte vara gift.

Under vinterhalvåret kom långa rader av hästforor med sparrar, annat virke, tjära m. m. från skogstrakterna. Under en tid fraktades även tackjärn från inlandets masugnar ner till hamnen. Vintertid syntes en skog av master ute på redde.

När våren kom, blev det fart i kofferdikaptener och skeppare, som skulle mönstra folk. Det var ett rörligt liv, som många av oss ännu har minne av.

Nu ligger kvar i hamnen endast galeasen "Förlig Wind", Sveriges sista seglande fraktfartyg utan motor. Den är ganska skamfilad, men vi hoppas inom hembygdsföreningen kunna skaffa pengar till reparation för att kunna visa även senare generationer hur en segelskuta såg ut.

När Pataholm upphörde att vara lydköping, uppstod en rad självständiga handelshus, t. ex. J. P. Hammar, J. F. Carlslund och S. J. Hullgren, som alla drev både virkesaffärer och rederirörelse. Mest känd var kanske det Hullgrenska handelshuset som ägde två stora fastigheter. Den kände

De två gårdar från 1800-talets början, som Ålems hembygdsförening räddat. I förgrunden Harbergsska gården och intill denna Hullgrenska gården. Båda gårdarna har bevarats som levande byggnader med samlingslokaler, museum o.s.v.

marinmålaren Oskar Hullgren stammar från denna familj. Han växte också upp i Pataholm och hade sin ateljé i den Harbergsska gården. De två fastigheterna firman ägde, Hullgrenska gården och den nyss nämnda Harbergsska gården, har i vår tid skiftat ägare, och risk har funnits för ombyggnad och vandalisering.

Det var därför en ren räddningsåtgärd när Ålems hembygdsförening förvärvade först den Hullgrenska gården 1954 och sedan den Harbergsska 1958, där föreningen nu investerat mer än 100.000 kronor. Det har varit ett drygt arbete med stor skuldsättning, men det har gått tack vare den välvilja och det intresse som visats. Det har för oss varit en stor och angelägen uppgift att rädda dessa handelshus från 1800-talets början, liksom pärlan Pataholm i sin helhet.

Vi har emellertid inte nöjt oss med detta. Samtidigt har föreningen här skapat en stor hembygdsgård, en samlingslokal för Ålems innevånare. Här hålles hembygdsaftnar, föredrag, filmvisningar och samkväm av olika

Hage i vårtid. Motala.

Foto U. Ribers.

slag, inte minst familjefester och jubileer. På sommaren är det servering både i trädgården och den stora societetssalongen med sina vackra målningar.

Hembygdsföreningen står också i stor tacksamhetsskuld till fru Julie Hullgren, som till föreningen överlämnat sin makes ateljéutrustning och ett större antal konstverk, vilket gjort det möjligt för oss att öppna Hullgrensmuseet i Hullgrens f. d. ateljé. Det är ett museum som vi hoppas kunna ytterligare utöka, och som vi tror kommer att dra mycket folk i framtiden.

Vi vill i vår förening på allt sätt söka efterfölja den uppmaning, som vår nuvarande kung uttalade på sin Eriksgata genom Pataholm:

"Bevara denna vackra idyll som ett levande Pataholm!"

Fritidsområden i Motala stad

För städernas befolkning är det önskvärt att lämpliga fritidsområden finns tillgängliga i städernas närhet. I nu gällande naturskyddslag har införts ett nytt begrepp, som syftar till att lösa dessa problem: *naturparker*.

Motala stad, som är stadd i stark expansion, har insett vikten av att man i framtiden har tillgång till lämpliga fritidsområden och har genom sin stadsplaneberedning givit Östgötakretsen av Samfundet för Hembygdsvård i uppdrag att inventera stadens omgivningar och lämna förslag å områden, passande som fritidsområden. Kretsen har glädjande nog kunnat finna många mycket lämpliga områden av olika slag, som nu föreslagits att reserveras som fritidsområden.

Områdena har uppdelats i följande grupper: barrskogsområden, lövskogsområden, sjöområden samt bondelandskap.

Betr. barrskogsområden har ansetts att de skogsområden, som nu utgöres av barrskog i allmänhet beräknas förbli barrskog även i framtiden. Då promenad, orientering, jakt, skidåkning, bär- och svampplockning i stort sett kan ske utan men för markägaren, har det ej ansetts nödvändigt att i första hand av-

sätta sådana områden. Några urskogsområden eller andra speciellt önskvärda barrskogstyper har ej funnits.

I fråga om lövskogen är läget annorlunda. Då man får räkna med att lövskogen kommer att omföras till den ekonomiskt sett värdefullare barrskogen, kan det vara önskvärt att för fritidsändamål få bevara en del lövskogsområden. Lövskogen ger ett ljusare och mjukare intryck i landskapet och har en avsevärt mera rikhaltig flora och fauna.

Sjöområden är önskvärda fritidsområden för bad, fiske och segling. Tillgången på Vättern är en stor fördel, men mindre skogssjöar och gölar har även föreslagits ingå i fritidsområdena.

Genom jordbruksrationaliseringen har det gamla, estetiskt mycket tilltalande bondelandskapet i det närmaste raderats ut. Gårdstomterna, de små, kuperade fälten med stenrösen och buskar, haugar och ängar, allt detta utgör ett synnerligen lämpligt fritidsområde, värt att slå vakt om. Goda uppslag har erhållits genom inventeringen.

För detaljutformningen av fritidsområdena har föreslagits att landskapsarkitekt eller annan expertis skall anlitas.

U. R.

Bolagsresidens – arbetararkiv

I Sundsvall har Svenska Cellulosa Aktiebolagets (SCA) centralarkiv och Arbetsrörelsens arkiv under flera år haft ett intimt samarbete för att rädda och bevara för framtiden allt slags material som berör industri, arbete och folkliv från skogarna till utlastningshamnarna. Det förstnämnda arkivet upprättades i Kubikenborg 1938 och det senare bildades av fackliga, politiska och ideella föreningar 1942. Numera har arkiven sina

samlingar i Merlo slott, det enda bolagsresidens i Sundsvallsdistriktet som uppförts i sten. Under senare år har arkivens samlingar blivit flitigt använda av forskare från universitet och högskolor inom och utom landet. De många besöken varje månad på Merlo av folk från industridistriktet visar att man kommit att betrakta den forna bolagsherrgården med dess fina park som en medelpunkt för hembygdsvårdande

Märkpojkar vid Sunds sågverk i början av 1890-talet. Av de här fyra pojkarna från en stor arbetsgrupp återfinnes till vänster en avkomling med vallonskt ursprung från Värmland. Han heter Arvid Dahlberg och är född i Sund. 1905 emigrerade han 19 år gammal till Jamestown, N.Y., där han gick ur tiden i mitten av 40-talet.

HYLLNINGS- OCH KONDOLEANSADRESSER

Ett värdigt sätt att hedra en avliden väns minne är att skänka en gåva till ett ändamål som legat den bortgångne varmt om hjärtat.

Även när det gäller uppvaktning vid bemärkelsedagar kan en hyllning göras i form av en gåva till en verksamhet inom jubilarens intresseområde. Många jubilarer avsäger sig personlig uppvaktning vid bemärkelsedagar och då kan en hyllning i form av en sådan gåva vara lämplig.

Samfundet vill genom att tillhandahålla hyllnings- och kondoleansadresser bereda tillfälle att på ovan angivet sätt skänka bidrag till

Hembygdsfonden — för aktiv vård av svensk bygd och natur.

Meddelande om gåvan — självfallet utan angivande av dess belopp — tillställs genom Samfundets försorg jubilarer resp. avliden persons anhöriga. Härvid användes de nämnda adresserna, som i förminskad skala återges på sidan IV.

Givaren insänder gåvobeloppet till postgirokonto 900689, Hembygdsfonden, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm C, tillika med nedanstående uppgifter, som kan anges på giroblanketten eller på särskilda anmälningsformulär. Ett sådant för resp. hyllning och kondoleans återfinnes på sid. II och III. Ytterligare formulär kan rekvireras från Samfundets exp.

Uppgifter på postgiroblanketten:

1. Givarens namn (på blankettens framsida).

2. Vid bemärkelsedagar:

För hyllning av . . .

Bemärkelsedagens natur (50-årsdag e. d.)

Givarens önskade underskrift.

Vid kondoleans:

Till minne av . . .

Givarens önskade underskrift.

3. Hyllnings- resp. kondoleansadressen sändes den . . . (datum) under adress . . .

HEMBYGDSFONDEN

Samfundet för Hembygdsvård

Mästersamuelsgatan 3

Stockholm C

Undertecknad överlämnar såsom gåva till Hembygdsfonden — För aktiv
vård av svensk bygd och natur Kr.

som en hyllning till nedannämnda person. Beloppet insändes genom
postgiro 900689.

Den hyllades namn:

titel:

adress:

Bemärkseladagens natur:

inträffar den:

Givarens önskade underskrift:

Givarens tydliga namn:

adress:

den / 19 .

HEMBYGDSFONDEN

Samfundet för Hembygdsvård

Mästersamuelsgatan 3

Stockholm C

Undertecknad överlämnar såsom gåva till Hembygdsfonden — För aktiv
vård av svensk bygd och natur Kr.

till hugfästade av minnet av nedannämnda person. Beloppet insändes
genom postgiro 900689.

Den avlidnes namn:

Kondoleansen sändes till:

Namn:

Titel:

Adress:

Givarens önskade underskrift:

Givarens tydliga namn:

adress:

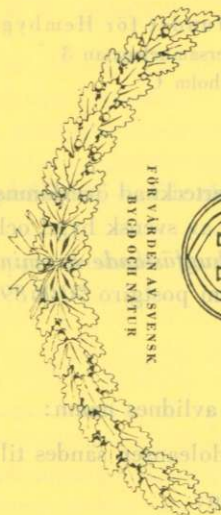
den / 19 .

Merlo, Svenska Cellulosebolagets centralarkiv, är beläget 11 km norr om Sundsvall i den vackra Timrådalen. Slottet, som är ritat av professor I. G. Clason, uppfördes under åren 1883–85 som bostad åt direktör Friedrich Bünsow, grundläggaren av Skönviks bolag.

FÖR VÄRDEN AV SÄNSK
DYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING

TILL

HAR

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÄRDEN AV SÄNSK
DYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET

AV

HAR TILL

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS

HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Hyllnings- och kondoleansadresserna förminskade.

Naturlig storlek 210×297 mm.

arbete inom skogsindustrimetropolen Sundsvall. Arkivens samlingar har använts som källor för skrifter om industriplatser och fackföreningar, för vilkas utgivande arkiven medverkat.

För några år sedan igångsatte de båda arkiven tillsammans en insamling av äldre fotografier från skogsbyar, flottleder och industrisamhällen och den har hittills gett närmare 2000 bilder, av vilka den övervägande delen tillhör tiden före sekelskiftet. Insamlingen har stimulerats och hållits vid liv genom att Dagbladet Nya Samhället i Sundsvall varje lördag under en stående rubrik "Från tid som gått" visat en bild av arbete och fritidsliv. Äldre personer har varit arkivledningarna till hjälp med att fastställa namn på de personer, som förekommer på bilderna. Det finns nu i Merlo arkiv bilder och namn på bortåt 10.000 personer, som under tiden från ångsågsindustrins tillkomst och fram till första

världskrigets slut arbetat vid järnbruk, skeppsvarv, sågverk och cellulosafabriker. Tanken bakom bildarkivet är att det skall utgöra grunden till ett kartotek över människor, vilka från olika delar av vårt land sökte sig till Sundsvallsdistriktet för att där finna sin utkomst.

I februari 1960 visade arkiven en del av bildmaterialet på en utställning i Sundsvalls stadsmuseum. Utställningen, som kallades "Arbete", ville i bilder och text från bolagshandlingar och fackföreningsprotokoll visa den industriella utvecklingen under 100 år. Anslag till densamma har lämnats av SCA och fackförbunden Transport, Träindustri, Pappers samt Skogs- och Flottning.

Männen som arbetade med utställningen var arkivarie Curt Näsman, redaktör Reinhold Olsson och intendent Ingemar Tunander samt fotograferna Paul Lindgren och Lennart Haglund.

Reinhold Olsson

Kurs för folkhögskollärare

Veckan 3-7 juli anordnas en kurs för folkhögskollärare vid Markaryds folkhögskola. Arrangörer är Samfundet för Hembygdsvård och Svenska folkhögskolans lärarförening och avsikten med kursen är att ge en orientering om det moderna hembygdsarbetet och diskutera uppläggnings av natur- och hembygdsstudierna vid folkhögskolorna. Anmälan kan göras till lärarföreningen eller Samfundet.

Samfundets riksstämma

hålls söndagen den 23 april 1961 kl. 16.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm.

Vid riksstämman kommer att avhandlas stadgeenliga ärenden, dessutom förekommer föredrag och diskussion. I avslutning till riksstämman hålls sammanträde med förtroenderådet. Kallelse till detta kommer att utsändas till anslutna hembygdsförbund, distrikt och kretsar.

Till riksstämman hälsas alla Samfundets medlemmar, föreningar och enskilda hjärtligt välkomna.

Hamlade askar från Sevede i Kalmar län.

Lövtäkt – snart en kuriositet

Lövtäkt förekommer inte så ofta numera; den är tidskrävande och inte i överensstämmelse med vår rationaliserade tid. Förr, när arbetskraften var billig och det fanns många och villiga armar på landsbygden, brukade särskilt barn och gamla gummor gå på lövtäkt bl. a. åt fårägare eller till eget behov.

I gamla beskrivningar heter det om lövtäkten: "Lövet får ej tas medan det ännu är för ungt och kådigt, ty då krymper det ihop vid torkningen, så att ej mycket blir kvar. När det åter är för gammalt, känns det segt och skinnaktigt, det är då föga smakligt för djuren och anses sämre som foder. Det bör helst tas under lövtia."

Lövet hässjades och lades sedan in i en lövlada. Dessa byggdes alltid "gissna" för att vinden skulle spela igenom och fläktat det råa lövet. Härigenom torkade det fortare och hindrades från att mögla. Som foder använde man förutom björklöv även sådant av asp, rönn och sälg. Asplöv användes någon gång för utfordring av hästarna, men var skörden dålig något år hände det att även korna fick hålla till godo med detta.

Tage Ekelöf

Skaras centrum – en värdefull stadsmiljö

Skara är en av Sveriges äldsta kulturstäder. Under hednatiden var den Västergötlands viktigaste plats där tingen höllos och där landskapets jarl hade sitt säte. Här låg en gammal kultort, där man särskilt ägnade sig åt dyrkan av fruktbarhetsguden Frö.

Redan vid början av 1000-talet blev Skara en huvudort för kristendomens införande. När landets första biskopsstift upprättades i Husaby vid Kinnekulle dröjde det ej länge förrän biskop Asmund kunde "sätta stav och stol" i Skara och lägga grunden till den första kyrkan. Adam av Bremen har omnämnt

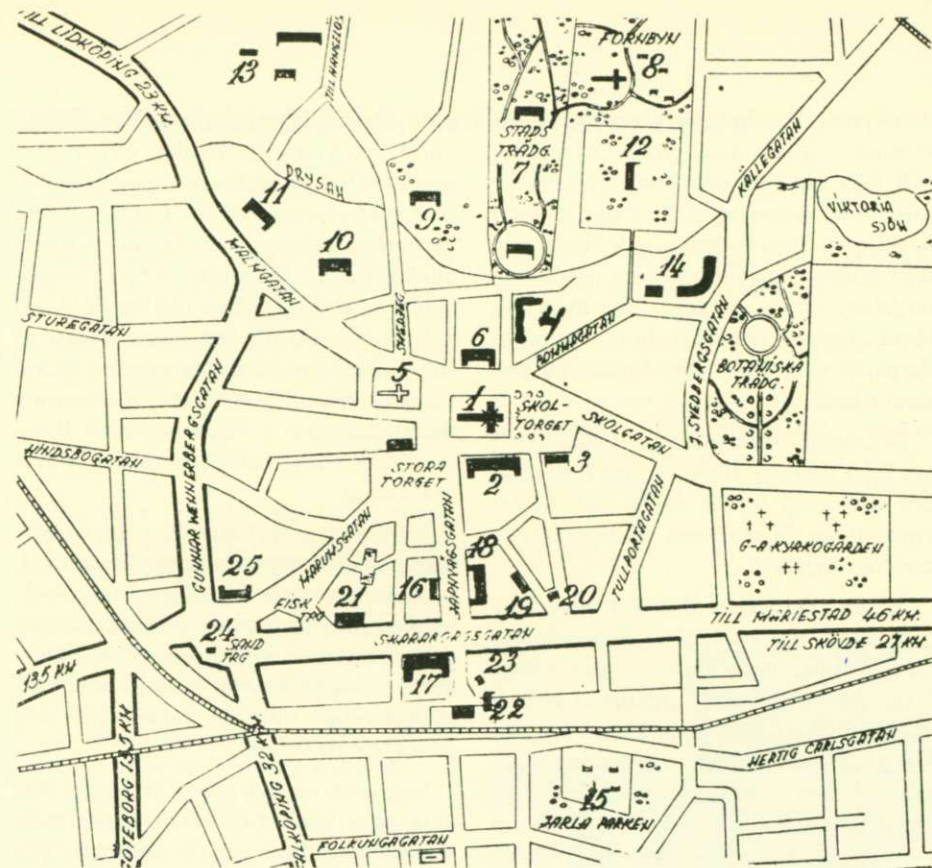
Skara som landskapets betydelsefullaste stad.

Under medeltiden var det vanligt, att i stiftsstäderna uppstodo utom domkyrkan flera kyrkor och andra kyrkliga byggnader, och så skedde också i Skara. Av urkunder känner man att där funnos åtminstone tre mindre kyrkor, S:t Nicolai, S:t Laurentii och S:t Petri, ett dominikankloster, S:t Olovs, som byggdes 1234, och ett franciskanerkloster, S:t Katarinas. Utanför staden låg ett hospital med tillhörande kyrka. Ett härbärge för gamla präster omtalas även. Vidare funnos också kapitelhus, skolor och andra byggnader för kyrkans bruk. Grundmurarna till S:t Nicolai kyrka ha under senare år frilagts nordost om domkyrkan. Lämningar av övriga byggnader ligger nu under jorden ty efter reformationen fick allt förfalla och stadens befolkning raserade byggnadsverken och använde stenen för sina privata byggnadsföretag.

Det stift som styrdes från Skara var i äldre tider mycket större än nu och omfattade hela Västergötland, Dalsland, Värmland och en del av Småland.

Om stadens politiska betydelse minna de två borgarna folkungarnas Gälakvist, omtalat redan 1272, vars lämningar synas vid Brobacka söder om järnvägen, med rester av jordvallar och dubbla vallgravar, samt Skaraborg, som låg sö-

... Domkyrkan dominerar den övriga bebyggelsen med sina två 63 meter höga spiror och synes vida omkring ...

Karta över det centrala Skara med sin älderdomliga stadsplan. 1. Domkyrkan. 2. Läroverket. 3. Domkapitlet. 4. Det nya tingshuset. 5. S:t Nikolai kyrkoruin. 6. Stiftsbiblioteket. 7. Västergötlands museum och Kråks herrgård. 8. Fornbyn. 9. Veterinärinrättningen, där förr legat ett franciskanerkloster. 10. Seminariet. 11. Biskopsgården. 12. Domprostgården. 13. Lantbrukskemiska stationen. 14. Folkskolorna. 15. Brobacka, med lämningar av det gamla Gälakvist, jarlarnas borg under Folkungatiden. 16. Platsen för Skaraborgs slott som förstördes vid danskarnas härjningar 1612.

der om Skaraborgsgatans korsning med Östra Kungshusgatan, och som totalt förstördes vid danskarnas härjningar 1612.

Från Gälakvist utfärdade Magnus Eriksson 1335 en förordning, som definitivt avskaffade trälldomen i landet och biskop Brynolf Algotsson, död 1317, hemförde från Gamla Lödöse en dyrbar relik, en tagg ur Kristi törnekrona,

som lockade många pilgrimer till domkyrkan.

Det centrala Skara bibehåller i våra dagar mycket av sin medeltida utformning. Domkyrkan dominerar den övriga bebyggelsen med sina två 63 meter höga spiror och synes vida omkring. Den inre stadens gatunät är nästan oförändrat kvar sedan medeltiden och från alla väderstreck löpa gatorna samman mot

domkyrkan, mellan stora, oregelbundet formade tomter med gröna trädgårdar och låga hus. Gatunamnen äro ofta av medeltida ursprung. Från öster komma Källegatan, Bommagatan och Skolgatan, från söder Kungshusgatorna och Klos-tergatan, från väster Marumsgatan, Hindsbogatan, Rådhusgatan och Alan-dergatan och från norr Malmgatan och Gråbrödragatan.

Den gamla stadsplanen är sålunda ett arv från uräldsta tider, ett arv som man bör skatta sig lycklig att ha kunnat be-vara undan de moderna stadsplanernas omstöpningslust.

Att en stad måste leva och utvecklas och att gamla hus böra moderniseras och saneras är givetvis ofrånkomligt. Men när det gäller en urgammal kulturstad som Skara kräves en utveckling under pietet och ansvar. Tyvärr finns vissa tendenser som tyder på att man vid uppförandet av nya byggnader i Skara centrum uraktlåter att visa erforderlig hänsyn. En del av det nya är bra, exempelvis det nyligen invigda tingshuset, ritat av arkitekt Drott Gyllenberg, men man ser också en byggnad uppförd vid Skolgatan i någon sorts kvasifunkis, med sina uppstaplade lådor och skrikiga färger som helt skilja sig från den gamla lugna och trivsamma stadsmiljön.

År 1940 framkom förslag om att man skulle radikalt rätta de krokiga medeltidsgatorna i Skara och bredda dem så att parkeringsplatser skulle kunna anbringas därstädes o. s. v. Västsvenska Hembygdsnämnden i Göteborg, som är en samarbetsnämnd för de västsvenska hembygdsföreningarna, behandlade frågan vid flera sammanträden och avfat-

tade en skrivelse till stadsfullmäktige, i vilken man kraftigt tryckte på betydelsen av att ej förändra den gamla medeltida stadsplanen och att i stället ordna parkeringsplatser utanför den gamla stadskärnan, ävensom att nybyggen skulle begränsas till en måttlig höjd och väl ansluta sig till den gamla stadsmiljön. Vidare gav nämnden uppdrag åt sin ledamot, rektor Sanfrid Welin, dåvarande sekreterare i Västergötlands Fornminnesförening, att följa frågans vidare utveckling.

Nämnden föreslog vidare att en kulturhistorisk bebyggelseinventering skulle verkställas och en dylik utfördes också med stadens bistånd av landsantikvarien Gunnar Ullenius redan 1941, varjämte landsantikvarien under årens lopp kontinuerligt följt de grävningar som göras för nybyggen.

Vad som nu bör göras är att det förslag, som landsantikvarien på ett möte nyligen lade fram att en översikts- och sanneringsplan för Skara centrum, snabbt skall utarbetas och behandlas i stadsfullmäktige och sedan sändas vidare till Byggnadsstyrelsen och K. M:t.

I Skara har givetvis utöver stadsinventeringen åtskilligt gjorts för att bevara gammalt och fornt. Tack vare landsantikvariens bemödanden har staten frånträtt sin tidigare mening att låta Veterinärinrättningens huvudbyggnad förfalla. Restaureringen har kostat en kvarts million kr. Staden har sanerat sitt gamla rådhus för en kostnad av åtskilliga tiotusen kr., gamla spruthuset för 12.000 kr., bekostat framgrävning och konservering av S:t Nicolai kyrko-ruin för 11.000 kr. Som ett stortag för

200-årig hedgård blir unikt kulturminne

En av Skånes vackraste gårdar, Glimmeboda i närheten av Simrishamn, har nu räddats tillsammans med det omgivande, märkliga hedlandskapet. Den mycket ursprungliga, helt kringbyggda gården och dess 35 tunnland hedmarker har förvärvats av kronan och kommer att förvaltas av Skånes Hembygdsförbund.

Gården blev till salu efter 92-åriga fröken Anna Nilssons död nyligen. Hon bodde alldeles ensam på Glimmeboda, kulturhistorisk också hon, en minnesgod skildrare av den gamla tiden. Hon kunde berätta om sin farfarsfar som 1764 uppförde Glimmeboda och hon mindes tydligt farfadern som 1842 planterade de nu gigantiska popplar som susar över gårdens mossiga halmtak. Moderna påfund var fröken Nilsson inte särskilt mycket för. Också invändigt var gården orörd sedan hennes förfäders tid. Alla de gamla vackra allmogemöblerna ska nu renoveras i likhet med hela den ålderdomliga interiören.

Det storslagna hedlandskapet — av Harry Martinson en gång liknat vid "förstegrad orkandynning" — ska också konserveras. Dess magra, blommande kulturhedar lär sakna motstycke i landet. De har fått sin karaktär genom att omväxlande odlas och betas, och på liknande sätt måste de antagligen brukas också i fram-

tiden om inte lungen och den självsådda tallen ska komma in och helt förändra landskapsbilden.

Åtskilliga konstnärer och författare har förälskat sig i Glimmeboda och hedarna — "en plats där tiden står stilla", har någon sagt. Bl. a. gjorde Stig Dagerman ett försök för några år sedan att förvärva egendomen; han hade velat slå sig ner där för gott.

B. N.

Vid högtidliga tillfällen tog Anna Nilsson på sig den finkappa i "blåklocksmodell" som syddes åt hennes mor för 100 år sedan.

Vägen, landskapet och motormänniskan

Kring detta tema hölls en konferens i Jönköping den 4 december 1960. Arrangörer var Samfundet för Hembygds-vård och Motormännens Riksförbund. Konferensen sam-lade omkring 150 deltagare: naturvårdare, vägbyggare och motormän.

Dagens samhälle präglas på många sätt av bilen. Den starkt tilltagande bilis-men bidrar påtagligt till att omforma och förändra miljö och landskapsbild genom den utbyggnad och förbättring av landets vägnät som trafiken kräver.

Det är därför en mycket angelägen uppgift att vägmyndigheter, motororga-nisationer och sakkunniga organ i väg- och landskapsvårdande frågor gemen-samt försöker lösa de talrika och oftast svårbemästrade problem som vägut-byggnaderna aktualiserar.

Samfundet för Hembygdsvård och Motormännens Riksförbund ville med denna konferens öka förståelsen för de många och ofta starkt divergerande in-tressen som är förknippade med väg-nätets utbyggnad. Att diskutera och lära sig förstå de ingrepp i landskapet som utbyggnaden nödvändiggör, likaså mo-tormänniskans plats och ansvar icke bara i trafiken utan även i natur och landskap i sin helhet samt dessutom belysa möjligheterna för en ändamåls-enlig väg- och landskapsvård, allt detta är en angelägen uppgift för oss alla.

Jönköpings län kunde också erbjuda goda studieobjekt. Under förmiddagen besiktigades den pågående utbyggnaden av riksväg 1 inom Jönköpings stad. Re-

presentanter för Huskvarna stad lämna-de därefter en redogörelse för de många svårigheter som är förknippade med att finna ett godtagbart alternativ för mo-torvägens sträckning längs Vättern in-om det bekanta parkområdet med Krut-huset och Kroatorpet och allt vad detta betyder för stadens miljö och trivsel.

Därefter besiktigades det då ännu icke invigda motorvägsavsnittet Hus-kvarna stads gräns – Fingalstorp. Trots decemberdiset kunde resenärerna taga del av en blivande motorväg längs Vät-ternstranden med alla de skönhetsvär-den som en sådan sträckning kan er-bjuda. Deltagarna kunde också själva bilda sig ett omdöme om de terräng-svårigheter som varit rådande och som gett betydande vägtekniska och land-skapsvårdande problem. Utbyggnaden har skett i intimt samråd mellan väg-förvaltningen, Samfundets vägvårdskon-sulent och representanter för Skånska Cement, som svarat för utbyggnaden av nämnda avsnitt. Betydande arbete har nedlagts för att erhålla en såväl ur teknisk som väg- och landskapsvårdens synpunkt tillfredsställande väg.

Under eftermiddagen hölls en rad föreläsningar. Först invigdes konferen-sen och utställningen "Landskapsvård

Vy över Vättern från det nyligen färdigställda mo-torvägsavsnittet Huskvarna stads gräns – Fingals-torp.

och miljöbildning" av landshövding Al-lan Nordenstam, tillika ordförande i Mo-tormännens Riksförbund. Samfundets ordförande fil. dr John Nihlén talade om "Väg och landskap – i dag och i morgon", 1:e vägingenjör Frithiof Wolf-fram, Vägförvaltningen i Jönköpings län, om "Aktuella vägfrågor inom lä-net". Därefter demonstrerade land-skapsarkitekt Carl Olov Orback, Sam-fundet för Hembygdsvård, utställningen med ritningar, skisser och modeller för olika miljö-, väg- och landskapsvårdan-de utredningar som Samfundet handlagt. Landskapsarkitekt Arne Segerros, Sam-

fundet för Hembygdsvård, talade om "Vägen i landskapet" och trafikchef Harry Rådö, Motormännens riksför-bund, om "Bilistens syn på vägarna".

Dagens studiefärd, föreläsningar och diskussioner visade att det finns ett stort behov av samordning mellan de olika intressen som aktualiseras vid ut-byggnaden av vårt vägnät. Detta bör leda till gagn för samtliga intressen och det är ju allas förhoppning att vägut-byggnaden icke onödigtvis skall åsamka skador på miljöer och naturvärden.

A. S.

Forts. från sid. 22.

en stad med endast niotusen innevä-nare kan betecknas inköpet av det tomt-område varunder de sparsamma res-terna av Skaraborgs slott och domini-kanerklostret äro belägna för hela 230.000 kr.

Ett stort kulturhistoriskt problem i Skara är räddandet av Brobacka gamla

borglämningar, som är länets största fasta fornlämning, vilken nu befinner sig i fara att förstöras genom ytterliga-re bebyggelse. Men härtill fordras stora penningbelopp och hur dessa skola anskaffas undersöker man för närvarande.

Hur vore det att vädja till kunga-fonden?
Erik Bergendahl

"Kommundagar" upptakt till Uppsala-utställningen

Utställningen "Vårda Uppland" på Upplands nation i Uppsala föregicks av ett arrangemang, som nog var det första i sitt slag. Två dagar omedelbart före expons öppnande för allmänheten startades en speciell konferens på utställningslokalen. Arrangemanget byggde på det faktum att själva utställningen skulle illustrera flera problem som särskilt våra kommunala förtroendemän ställs inför som samhällsplanerare. Förutom ledamöter av byggnadsnämnder, kommunalnämnder, kommunalkamrere etc. hade inbjudits bankmän, tekniker och ekonomer med intresse för dylika frågor. Konferensen lockade ca 40 deltagare, bland vilka nämnda grupper var väl representerade.

Såväl landsbygdens som städernas planeringsfrågor behandlades. Jordbruksminister Gösta Netzen, som villigt ställt sig till konferensens förflöende, medverkade med ett föredrag om landskommunernas utveckling och land-

skapsvården. Han påpekade bl. a. att landskapsvården måste underbyggas genom en långsiktig planering. Utställningen gav han ett erkännande som ett tecken på nya och friska vindar inom hembygdsvården. Byrådir. Björn Bosaeus framlade flera nya synpunkter på det moderna Uppland — befolkning och näringsliv, och länsarkitekt Sverker Erichs underströk särskilt behovet av väl genomtänkt bebyggelseplanering för landsbygden och de mindre tätorterna. Stadsarkitekt Per Olof Lefvert och arkitekt SAR Peter Heimbürger belyste genom föredrag på ett initierat sätt generalplanefrågor för Uppsala och Märsta. Första konferensdagen företogs utfärd till stadsdelen Västra Eriksberg i Uppsala. Andra dagen var konferensen helt förlagd till Märsta och storflygplatsen vid Arlanda.

Genom föredragen och exkursionerna fick man som konferensdeltagare en god allmän orientering i frågor som rör

Arkitekt Hans Matell visar utställningen "Vårda Uppland" för fr. h. jordbruksminister Gösta Netzen, hälsovårdsnämndens ordf. Viktor Andersson, Rasbokil, och kommunalordf. Gunnar Lindkvist, Upplands Väsby.

Hembygdssfest på Uppsala Slott

Samfundets höstfest 1960 — traditionellt förlagd till Börsen i Stockholm — hölls denna gång i Rikssalen på Uppsala slott den 19 november i anslutning till Uppsalakretsens kurs och utställning "Vårda Uppland". Samfundets ordf. gav den talrika publiken — inte bara uppsalabor — en orientering om de aktuella uppgifterna och landshövding Olov Rylander förrättade utdelning av hedersdiplom och förtjänstplaketter. Till hedersledamöter hade utsetts statsrådet Gösta Netzen, som tyvärr inte hade tillfälle närvara, samt professor Gerda Boëthius och generalkonsul Torsten Larka. Dessa båda fick Samfundet nu tillfälle att hylla för deras mångåriga, förtjänstfulla insatser inom Samfundets verksamhet. Till mottagare av förtjänstplaketten hade utsetts trädgårdsarkitekt Gösta Reuterswärd, Stockholm, länsjägmästare Per Brelín, Karlstad, rektor Ernst Herlin, Djursholm, urmakaremästare E. Jonsson, Junsele, bakkamrer Martin Backman, Vilhelmina, trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar, Båstad, författaren Hans Lidman, Edsbyn, köpman Axel E. Eriksson, Regna, fotograf C. A. Hultgren, Österbymo, ingenjör Bertil Dalkrans, Stockholm och ingenjör Olof Joachimsson, Uppsala. Svenska Turistföreningens direktör Halvar Sehlín höll ett synpunktsrikt föredrag om "Turismen och hembygdsvården" och Sven-Bertil Taube

Två glada plakettmottagare: Sv. Ungdomsringens ordf. B. Dalkrans och Uppsalakretsens ordf. O. Joachimsson.

sjöng personligt och uppfriskande visor från Roslagen. Spelmän ur Upplands Spelmansförbund bjöd på förnämlig folkmusik och den lyckade festen avslutades med folkdansuppvisning av ett lag ur Svenska Ungdomsringens Upplandsdistrikt.

miljövården på landsbygden och planeringen av en hastigt växande tätort.

Idén till kommundagarna lanserades av utställningens kommissarie, Erik

Enn, som också hade huvudansvaret för uppläggning och genomförande. Uppslaget visade sig vara mycket gott.

Olof Joachimsson

Hänt i bygderna

Hem och hembygd — förr och nu

Samfundets samverkan sedan flera år med landets olika bildningsförbund har säkerligen varit av stort värde både för hembygdsvården och bildningsarbetet. Man har inom Samfundet försökt att dra in hembygden och dess stora material i bildningsarbetet, och det har på många håll också lyckats att få ett förnyat intresse i folkbildningskretsar både för hembygds- och landskapsvård och alla problem som knyter an till detta komplex.

Nyligen ordnade *Gävleborgs läns bildningsförbund* en lyckad kurs i Forsa, där det stora temat var bebyggelse, landskap, planering.

Nu har Samfundet haft samverkan med *bildningsförbundet i Kristianstads län* omkring en kurs i Kvidinge med just det temat som rubriken visar. Denna kurs har ägt rum i församlingshemmet, kanske en av Skånes vackraste äldre byggnader, ett donationshem för gamla, byggt 1729 och på ett föredömligt sätt restaurerat. Det var en värdig ram för denna hembygdskurs som hade planlagts av länets energiske föreståndare Nils Virsberg, Önnestad, och som hade till ordförande prosten Otto Stenow, som även är hembygdsföreningens ordförande. Verksamma krafter i bestyrelsen var också den intresserade köpmannen Ivar Granstedt, som nedlagt ett förnämligt arbete på just denna stora restaurering, folkskollärare Joel Bjerle, tillika en intresserad hembygdsforskare, fru Anna Helena Göransson, som är

en praktiskt verksam hem- och bygdevårdare och som deltog i kursen med ett roligt föredrag om sin kryddgård. Lantbrukaren Albin Pålsson tillhörde också kursbestyrelsen.

Kursen började den 9 november med en föreläsning av fil. dr John Nihlén med ämne "Vården om bygd och natur". Föredragshållaren fäste uppmärksamheten på några av de stora aktuella frågorna, inte minst i Skåne, som gäller landskapsvård och planeringsarbete.

Andra föreläsningar gällde släktforskning under ledning av folkskollärare Th. Tronäss, samt "Seder och bruk under årets gång" av rektor Ester Arwedsson. Författaren Sven Edvin Salje talade om snapphanarna och konsulent Eva Ljungkvist om "Hemmet och hemslöjden" och demonsterade också olika folkdräkter och deras bärande.

Bildningsförbundet planlägger nu en kurs i östra Skåne, som bl. a. skall behandla de aktuella planeringarna i strandkommunerna.

Östergötlands hembygdsdistrikt

hade årsmöte lördagen den 17 september på Lagnö bygdegård i S:t Anna under ordförandeskap av forstmästare Ulf Ribers.

Efter visningar av Stegeborgs slottsruin och hembygdsgården i Thorönsborg samlades deltagarna, omkring 60 stycken, på Lagnö Bygdegård, där årsmötet öppnades av forstmästare Ulf Ribers. Till ordförande för kommande år valdes

enhälligt herr Ribers och avgående styrelseledamöter omvaldes, varefter styrelsen består av, förutom ordföranden, byggnadsingenjör Ture Jangvik, jordbrukskonsulent Erik Månsson, hemslöjdskonsulent Anna Greta Östberg och ombudsman Alv Karlsson, alla i Linköping, samt lantbrukare Folke Loord, Vikingstad, och lektor Gunnar Norling, Norrköping. Ersättare blevo ingenjör Gunnar Lindgren, Linköping, och kamrer Per Dillner, Bergs Slussar, omvalda, samt fru Birgit Svenstedt, Veta Prästgård, och överstelöjtnant C-M. Pereswetoff-Morath, Borensberg, nyvalda. Hembygdsdistriktets förtjänsttecken utdelades till sju därav väl förtjänta personer.

M-th.

Aktivt i Sörmland

I Sörmland har hembygdsarbetet vind i seglen. År 1959 startade de mest aktiva hembygdsföreningarna ett samarbete genom att bilda en krets av Samfundet för Hembygdsvård med Olle Carlsson i Björnlunda som ordförande. Den 20 nov. 1960 hade den nybildade kretsen inbjudit alla hembygdsföreningar i landskapet till en kurs och ett 40-tal deltagare hade mött upp i Nyköpingshus den utsatta dagen — trots hårt väder och hala vägar.

Kursen ordnades i samarbete med Hembygdsförbundet, och landsantikvarie Schnell talade om aktuella arbetsuppgifter inom landskapet och gav fina tips för "hembygdsforskarna" om metoder, källor och arkiv. Efter rundvandring i Nyköpingshus och supé på Tovastugan talade Samfundets ordf. fil. dr John Nihlén om det moderna hembygdsarbetet. Det finns många och stora uppgifter att ta itu med för den intresserade. Inte minst viktigt är det att hjälpa till

i landskapsvården. Vi måste se till att värdefulla naturområden skyddas och vårdas och vi måste vara med i planeringsarbetet när ingrepp måste göras i naturen på grund av bebyggelse, vägbyggen, industrianläggningar osv. Det finns också skönhetsfläckar i våra bygder som den aktive hembygdsvårdaren bör hjälpa till att få bort eller kamouflera — skrotupplag, anslagstavlor m. m. Vissa frågor måste dock skötas av fackmän och här kommer Samfundets landskapsbyrå med trädgårdsarkitekter och landskapsvårdare in i bilden. De kommunala organen kan anlita denna byrå. Samfundets studiesekreterare, Uno Larsson, lämnade tips för studiecirklar; det finns massor av intressanta och värdefulla uppgifter för cirkarna att ge sig i kast med. Genom att erbjuda studie- och arbetsuppgifter åt olika intresseinriktningar kan vi få betydligt fler aktiva i hembygdsarbetet. De som är intresserade av naturfrågor samlas t. ex. i en cirkel som studerar detta ämne. Här får deltagarna syssla med sådant som de är intresserade av och får dessutom träffa och samarbeta med likasinnade. Och det finns ingen brist på studieobjekt i den egna bygden. Sedan cirkeln en tid studerat bygdens natur är deltagarna säkert villiga att hjälpa till så att den egna bygden blir ännu vackrare och trivsammare. Vi har fått en landskaps- och miljövårdande elit. Sörmlandskursen visade att det finns ett stort intresse för de nya och viktiga uppgifter som den moderna hembygdsvården ställs inför. Hembygds-kretsen är att gratulera och Sörmlandsdistriktet av SLS, som var medarrangör, är värt ett ärligt tack och ett tack bör även riktas till Holmens Bruk som hjälpte till med finanserna.

Uno Larsson

Skånes kust

I sitt stora arbete om svensk kust har Carl Fries visat hur givande det kan vara att låta kusten bli utgångspunkt för en natur- och kulturskildring. Nu har Albert Eskeröd låtit Skånes kust ge material till en kulturhistorisk reseberättelse i tid och rum ("Skånes kust", LT:s förlag). Bakgrunden är hans mångåriga forskningar rörande folkliv och näringar, och det han nu lägger fram har närmast formen av personligt hållna rese-skisser, där författaren svarar för både text och illustrationer (egna teckningar). Det är ett väl komponerat arbete, som ger oss ganska fylliga bilder från den flacka kusten vid Blekingegränsen över Knäbäck och Sandhammaren till Måkläppen, Glumslöv och Båstad. Bokens styrka och ryggrad är de kulturhistoriska fakta som ligger till grund framförallt för berättelsen om fiskelägena. Personligt hållna avsnitt om naturen visar ofta ett starkt engagemang.

Ämnet är stort och svårt, och frågan är om inte uppgiften varit alltför mäktig. En annan form hade säkert varit mindre riskfylld: att göra en saklig, folkloristisk och näringsgeografisk stomme och sedan låta författare, konstnärer och fotografer lämna bidrag från olika avsnitt. Man behöver bara nämna vad Nilsson-Piraten skrivit om östra Skåne och Lorentz Bolin om heden, Vilhelm Ekelund, Ola Hansson och Anders Österling om bl. a. den södra kusten. The Svedberg, Märten Sjöbeck, Knut Hagberg är andra namn som faller en i tankarna. Och när det gäller konstnärer är materialet så rikt, att svårigheten bara ligger i att

välja. Det finns väl knappast någon kust som svenska tecknare och målare behandlat så länge och så mångsidigt, från Ehrenswärd till de allra yngsta i Skåneskolan.

I källhänvisningarna saknar man Samfundets tidskrift, som under årens lopp innehållit så många uppsatser i föreliggande ämne.

Till "Sagan om Knäbäck" vill jag inskränka mig till ett par kommentarer. Varför skall vi natur- och kulturvårdare i ett fall som detta (ett militärt skjutfält har ockuperat den vackraste delen av östkusten) visa oss så oreserverat defaitistiska? Författaren talar om "det oundvikliga slutet" eller den "välbehövliga" utvidgningen. Vidare att stridsvagnarna har segrat "i kraft av det nödvändigas lag". Och så slutar han med orden: "Och i stället för att bli erövrade av sommargästerna med allt vad därav följer har denna strand återtagits av naturen."

I alla dessa glidande motiveringar som man möter även hos andra författare ingår en slags vandringssägner som förts vidare särskilt av de militära ockupanterna. Jag förstår mycket väl, att militären måste ha skjutfält, och jag vet att för dessa hårda krav måste ofta sociala och kulturella synpunkter vika. Men ändå är det så, eller borde vara så, att förläggningen av ett skjutfält eller annan exploatering av värdefull mark bör ske inför ett forum, där de olika värdena läggs fram och mäts. Om man från början kompromissar inför det "oundvikliga" eller "nödvändiga", har vår sida inte så mycket att komma med i slut-

uppgörelsen, och det kan väl heller inte vara meningen när myndigheterna frågar oss till råds vad vi (och inte militären eller exploatörerna) tänker och tycker.

Men sommargästerna, fritidsbebyggelsen, som vi har räddats ifrån genom pansarvagnarna? Ännu en gång — det har skett många gånger under de senaste åren — måste en legend avlivas. När Knäbäck-Havängsfältet togs av staten, hade planerna på ett fredande av denna kust framskridit långt. Skogsplanteringen var inställd, och Christinehof hade lovat vittgående garantier. I stället för ödeläggandet av denna strand med sin bebyggelse hade vi haft ett av Skånes finaste natur- och fritidsområden med kontrollerad bebyggelse och ett landskap i stor utsträckning bibehållet och vårdat genom lämpliga åtgärder. Vi hade m. a. o. utan minsta tvekan haft en kust som bibehållit sina minnen och sin egenartade skönhet i minst lika stor utsträckning som kusten mellan Haväng och Vitemölla, där också Christinehof med framgång vakat över omistliga värden.

Nu har Knäbäcksstranden enligt Albert Eskeröd "återtagits av naturen". Så är nog inte fallet. Här skapas givetvis ett nytt landskap, en slags motsvarighet till industrilandskapet, ett "militärlandskap" om man så vill. Många anser att detta är minst lika bra som det gamla, och med dem är det svårt att resonera.

John Nihlén

Ett tvärsnitt genom svensk natur

Bo Rosén: Fridlyst. Rabén och Sjögren. Inb. 45:—.

Som inledningskapitel har Bo Rosén givit en god översikt av fridlysningens idé och naturvårdstanken. Han fäster bl. a. uppmärksamheten vid den betydelse

fridlysningen allttjämt har. "Det är visserligen en negativ form av utväg", skriver han, "men samtidigt den enda som verkligen kan ge skydd åt objekten". Ändå verkar den inte hundra procentigt säkert. Den kan upphävas. Så har skett med Stora Sjöfallet. Och förstörelsen kan också gå andra vägar, t. ex. genom ett utdikningsföretag som ändrar livsbetingelserna för ett fridlyst växtbestånd, så att växterna dör, fastän inte någon av dem så mycket som vidrörts. — En lucka i lagen?

Dessutom är det så litet som vi har råd att rädda undan förstörelse: "Naturvårdstanken har under senare år fått en oanad resonans hos press och allmänhet, men det finns ingen anledning att dölja att den rätta förståelsen för strävandena visas med ytterligt stor sparsamhet från statsmakternas sida. Det är egentligen ganska överraskande, eftersom ett förnuftigt hushållande med naturtillgångarna och naturen i övrigt borde omfattas med intresse från detta håll." Men denna bristande förståelse beror framför allt på att viljan att offra någonting allttjämt trots allt är alldeles för liten hos allmänheten.

I ett följande kapitel skildrar förf. våra olika nationalparker naturbeskaffenhet, hur de tillkommit och vilka faror som hotar dem.

Fridlysta växter behandlas av Olof Rune som ger några tänkvärda synpunkter på problemet. Och Viking Olsson skriver fängslande om de platser, där fåglarna finner skydd.

För ett kapitel om fridlysning av djur svarar Carl Oldertz och Rune Bollvik. Förf. berättar bl. a. om ett förslag som Svenska Naturskyddsföreningen lämnat till K. M:t om "sådan ändring i jaktförfattningarna att alla djur a priori skulle anses fridlysta men att K. M:t

skulle genom särskild kungörelse varje år meddela vilka djurarter som skulle få jagas och under vilken tid detta finge ske." Ett radikalt förslag och samtidigt den enda acceptabla åtgärden i frågan. "Naturvård på statens skogar" heter ett kapitel som Carl Oldertz skrivit. Vad han berättar där är helt säkert okänt för de flesta. Många har nog inte klart för sig att statens skogsförvaltning, Domänverket, är en våra främsta naturskyddsinstitutioner. Det är många och stora skogsområden som Domänverket fridlyst. Verket anser också att "Skyddande och bibehållande av vackra inslag i landskapsbilden har stort värde för att motverka tråkigheten på landsbygden". Den sparar därför också "delar av det gamla odlingslandskapet liksom också grusåsar, vegetationstyper av olika slag, mossar, kärr, fågelsjöar och mycket annat".

Man förstår omfattningen av domänverkets naturskyddsarbete, när man läser att det vid årsskiftet 1958—59 fanns inte mindre än 648 skyddade områden om sammanlagt omkring 34.000 ha. Och intensiteten och snabbheten i detta arbete framgår av att detta antal sedan boken skrivits ökats med 35 nya områden, så att den sammanlagda ytan nu är 37.400 ha.

Som avslutning på textdelen har Bo Rosén ett kapitel om naturminnen och naturreservat, där han klargör dessa begrepp och deras betydelse.

För möjligheten att iakttä fridlysningsbestämmelserna behöver vi avbildningar av de fridlysta växterna och djuren. Boken lämnar också 96 färgbilder av fridlysta växter och lika många av fridlysta djur. — Växterna är avbildade av André Sollier och djuren av Harald Wiberg.

Lorentz Bolin

BYGD OCH NATUR

får ofta mottaga brev från hembygdsföreningar landet runt. Det är oss en glädje att tidskriften uppskattas och tycks ha sin betydelse även för det lokala arbetet. Vi citerar här ett uttalande från en värmländsk hembygdsförening:

"Det är alltid med stort intresse jag emotser varje nummer av denna förnämna och värdefulla tidskrift. Det är mycket av vägledning och inspiration man får i densamma. Det är också roligt att det finns små glimtar från andra hembygdsföreningar i vårt land, så att man kan följa med vad som sker på hembygdsvårdens område."

En medlem från Östergötland skriver:

"Då det alltid är en stor glädje att erhålla det utmärkt intressanta och upplysande häftet ur "Bygd och Natur", vill jag hoppas, att Samfundet fortsätter med denna verksamhet avseende de varannan månad utkommande häftena.

Just detta med ofta utgivna mindre häften är betydligt mer tilltalande än årligen utgivna böcker. De senare bli va väl aldrig så studerade som häften, särskilt med tanke på att man 'årligen' erhåller ett otal böcker från alla möjliga föreningar. Dessa böcker hamna nog så ofta på något bord med tanken, tids nog att läsa dem. Men hur ofta blir denna läsning annat än ett pliktskyldigt bläddrande."

VÅRT VACKRA LAND

STROVTÅG I NATURENS RIKA VÄRLD

är tillägnad den svenska ungdomen

Den svenska naturen, dess vård och gestaltning skildras av våra förnämsta naturkännare, bl. a. Sigfrid Durango, Carl Fries, Folke Thörn, Knut Hagberg, Bertil Haglund, Harriet Hjorth, Harry Martinson, Hans Lidman, Svante Lundgren, Gustav Sandgren, Bo Rosén, Mårten Sjöbeck, Anders Osterling.

Vårt vackra land illustreras rikt med bilder av Sveriges främsta fotografer, bl. a. Rune Bollvik, Sven Gillsäter, K. W. Gullers, Hans Hammarskiöld, Gunnar Hansson, Arthur Larsson, Stig T. Karlsson, Pål-Nils Nilsson, Anna Riwkin.

Vårt vackra land utges i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och Institutet för landskapsvård och landskapsgestaltning.

Redaktion: fil. dr John Nihlén, författaren Gustav Sandgren, redaktör Bo Rosén och redaktör Karin Holst.

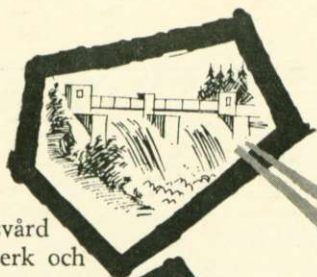
Behållningen av boken skall användas till skydd och vård av landskap och natur i Sverige, samt anordnande av ungdomskurser i natur- och hembygds-vård.

BOKFÖRLAGET RELIGION OCH KULTUR — GÖTEBORG

Forss Aktiebolag

KÖPMANHOLMEN

TRÄVAROR
VISKOSMASSA
BLEKT SULFIT
BLEKT och OBLEKT SULFAT

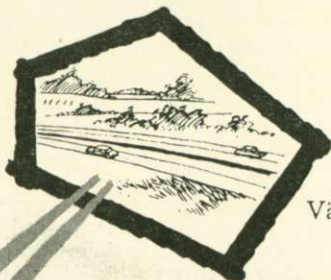
Landskapsvård
vid kraftverk och
sjöregleringar

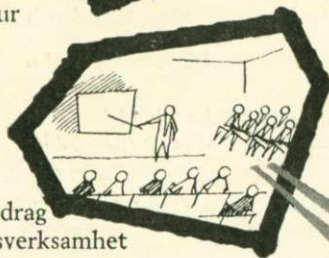
Park- och
fritids-
områden

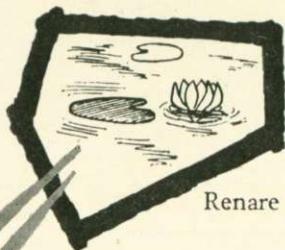
Byggnads-
kultur

Vägvård

Föredrag
Kursverksamhet

Renare vatten

satsa på

ditt vackra land

för aktiv vård av bygd och natur genom bidrag till
HEMBYGDSFONDEN Postgiro 90 06 89

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD - STOCKHOLM

BYGD och NATUR

Tidskrift för hembygdsvård

Utgiven av Samfundet för Hembygdsvård

Utgör 42:a årg. av Tidskrift för hembygdsvård. Nr 2 1961

Redaktör och ansvarig utgivare:

Fil. dr John Nihlén

Redaktionssekreterare:

Nils Nihlén

Prenumerationspris:

Kr. 15:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Omslagsbilden:

Utsikt över Södermalm, Stockholm

Foto Tore Johnson

LANDBY & LUNDGREN'S BOKTRYCKERI, MALMÖ 1961

Thomas Paulsson

Skandalhusen i vår tid

"Han klagade över att han aldrig hade bott i en riktig stad. Förorterna var ett ingen mans land proppat med folk." Så skriver Per Wästberg i sin roman Halva Kungariket. Helt nyligen fällde en annan skönlitterär författare, Per Rådström, ett annat yttrande i en diskussion om Stockholms nyaste förort: "Farsta, är inte det bara ett sätt att bli av med trettiotusen människor?" — Om man så vill kan man säga att de två valda citaten är ganska elaka, men man kan också säga att de som kritiska yttranden träffar huvudet på spiken; skall man finna goda och karakteriserande beskrivningar av staden skall man gå till skönlitteraturen snarare än till sociologiska utredningar, som oftast, trots beskrivningar sida upp och sida ned, inte kommer åt det väsentliga, d. v. s. staden som helhet och stadens liv.

De två citaten talar emellertid om ett missnöje med vår tids sätt att bygga städer, och jag har fastnat för dem därför att jag delar författarnas uppfattning: den förorts- och stadsmiljö som skapas i vår tid är inte god. Den är dessutom ofta ful men vad värre är, den kan i många avseenden vara direkt farlig för de människor, som bor i staden, som skall använda den miljö som nu byggs. Jag skulle kunna bekänna färg genom att påstå att aldrig förr har byggandet varit så impopulärt som nu, aldrig förr har så många — främst representanter för den breda massan — reagerat så kraftigt mot det som skapas idag. Det betyder alltså att den vara som säljaren — stadsbyggaren — levererar till kunden — stadsbon — inte helt motsvarar den senares förväntningar.

Det tillhör snygghetsreglerna för all diskussion att man inte får avge sådana här negativa omdömen som jag nu gjort, utan att motivera dem, och jag skall göra det genom att ge några exempel. Men först och främst vill jag säga att paradoxalt nog är det glädjande att folk idag i högre

grad än förr reagerar mot det som byggs, därför att det betyder att allmänheten börjat engagera sig i vår tids arkitektur och stadsplanering. Detta engagemang måste på allt sätt tas till vara och ytterligare uppmuntras.

Men så till exemplen. Bebyggelsen vid Hötorget i Stockholm har nu börjat ta så pass mycket form att vem som helst kan börja bedöma vad det kommer att betyda och innebära då området blir färdigt. Man kan också säga att ju längre projektet framskrider mot sitt färdigställande desto mindre populärt har det hela blivit. Vad är det då man reagerar emot? Ja, det är t. ex. storleken, skalan idet hela. Det bryter sig så skarpt mot omgivande bebyggelse. Skrytskraporna slår ihjäl husen runt omkring och Ivar Tengboms konserthus, som då det byggdes omgavs av huvudsakligen smala gator och följaktligen vänder sig mot Hötorget med sin kolonnprydda fasad ligger nu naket och blottat; det har blivit alldeles fel det som förr var naturligt och rätt. Svenska stadsbyggare har knappast tidigare präglats av någon större vilja att visa hänsyn mot äldre tiders bidrag till våra städer. Detta att riva ner för att få plats med något nytt inleddes redan av Gustav Vasa, som rev större delen av Stockholms kyrkor på Malmarna, och det nuvarande kungliga slottet innebär strängt taget ett våldsamt ingrepp i den gamla medeltida bebyggelsen på Stadsholmen. Traditionen hålls som sagt levande än idag; många arkitekter blir själva äldre än många av sina byggnadsverk. I Hötorgsbebyggelsen har man också påtalat de rent tekniska brister som vidlåder det först byggda höghuset — som ett kylskåp på vintern och som en ugn på sommaren. Man börjar också redan nu ana den väldiga trängsel, som kommer att uppstå speciellt vid rusningstid. Det är naturligt att det kommer att bli trångt eftersom man fört in till ett område mycket fler aktiviteter och människor än förr. Man håller på att strypa hela nedre Norrmalm. Man kan också redan nu spå att bl. a. just tack vare denna trängsel kommer våldsamma ingrepp att bli nödvändiga långt utanför det egentliga saneringsområdet: hela Norrmalm är kort sagt hotat tack vare de ingrepp man gjort på ett litet område mitt i staden.

Det torde ha framgått av vad jag sagt, att kritiken mot nedre Norrmalm kan skjuta in sig på en mängd punkter: det har tekniska brister, det kommer att gnissla i maskineriet på grund av trängseln, det är fullt osv. osv. Om jag för ett ögonblick får se det som helhet, som stadsbyggnadskonst i stort, så vill jag fråga varför man försökt bygga in nästan en hel ny stad mitt i staden. Stockholm har ju nått den storleksordningen, att staden mycket väl skulle kunna bära ett innerstadsområde, med bostäder och kontor blandade med varandra, som motsvarar hela stadsområdet innanför tullarna.

En total brist på hänsyn till det äldre. Katarina kyrkas dominans har gått förlorad. — Foto W. Pöppel.

Nedre Norrmalms nya bebyggelse är steril. Där finns praktiskt taget bara butiker och kontor och framför allt trafik och åter trafik och mer kommer det att bli. Men allt det där som tillhör andra delar av stadens liv saknas; allt det irrationella, pittoreska, det oväntade eller vad vi vill kalla det. Den gamla hattmakarens charmfulla butik med sin karaktäristiska skylt från järnsmidets dagar, den gamla damen som sålt snus och cigarrer sedan gamle kungens tid och som kan snoppa cigarrer som stamkunden vill ha dem, den tronande fiskmadamen, som väger upp strömmingen på en gammaldags balansvåg med lösa vikter och vars livsfilosofi är mångdubbelt djupare än min, det lilla trädet på bakgården som blommade till mångas glädje vår efter vår. Vart har det tagit vägen allt det där? Det är borta, det får inte plats i det nya. Det är bortkört — i effektivitetens namn. Det kan inte planeras fram heller, det växer fram så småningom och många gånger är charmen större ju äldre det är. — Det är nu nästan bara effektiv arkitektur dessa glassky-skrapor men bygger överallt ängsligt sneglande på vad grannstaden bygger. Man har också valt som föredöme den sorts arkitektur, som tillkom på 1920-talet då maskinkulturen satt i högsätet. Den där effektiviteten är inte enbart av godo; den kan också vara farlig.

Det byggs och det effektiviseras även på andra håll. Nyligen hölls ett informationsmöte i Örebro om det s. k. Södercity — ett lovvärt initiativ, som också drog fullt hus, men som varit än mer lovvärt om det inte omgivits av en mängd reklamfraser som att en stad byter ansikte och dylikt — sagda i den tid som ropar efter sakupplysning och saklig information. Det framgick emellertid där att den södra delen av Örebros affärsområde, som nu saneras, skall få fler butiker, fler kontor, plats för fler bilar. Detta tema återkom gång efter gång; familjen — alltså invånarna i det nya området — nämndes mest i förbigående och ordet barn förekom inte. En av de uppträdande i detta sammanhang, administratör och politiker, fällde bl. a. det yttrandet, att det vore vår uppfattning att barnfamiljen inte skall bo i city och därför kan vi bygga i den stora skalan. Jag vill invända att det beror väl på hur city ser ut det. Ge det lekplatser och parker så att det duger som miljö för barnfamiljerna! Jag tror att jag aldrig tidigare hört från en ansvarig person en så uttalad diskriminering av barnfamiljerna. De får inte bo i den inre staden, de skall ut till förorterna. Den unga husmodern skall följaktligen inte bara föda barnen, inte bara praktiskt taget ensam få bära ansvaret för barnens uppfostran, utan hon skall dessutom köras ut ur den stad där familjen är tvungen att bo. Bakom detta ligger en medveten eller omedveten nedvärdering av barnfamiljerna. En annan ligger däri att familjebostaden för de flesta betyder flerfamiljshus och ofta höghus. Tack, men vi vill inte ha bara den sortens bostad, vi vill kunna välja bland även andra alternativ.

Ja, jag vill i rättvisans namn genast tillägga, att allt var inte dåligt i Örebro city, långt därifrån. Det fanns goda sidor också: en flexibilitet eller tänjbarhet i arkitekturen som medger en viss anpassning efter olika behov och trafiklösningar som visserligen blir dyra men som ur teknisk synvinkel förefaller oantastliga. Om man emellertid vill finna fler exempel behöver man inte leta länge. På Vasagatan i Stockholm står nästan färdigt ett nytt glashus. Alltefter tycke och smak kan man säga att man följer de tunna glasväggarna, den smäckra och eleganta konstruktionen allt högre mot höjden tills ögat plötsligt fastnar på en stor och grotesk betongklump uppe på taket, som totalt svär mot den lätthet väggarna uttrycker. Och hur jag än försöker kan jag inte finna något vackert i Farsta torg, som man kallat krokan- och tårtarkitektur, denna osäkerhet, detta prål, som just är prål och till för skryt- och reklamvärdet. Ett sådant tårtkomplex byggs också i Uppsala vid Stora Torget och av samma arkitekter. Jag tycker att det scheeleska apoteket som låg där tidigare, och som revs fast riksantikvariern gjorde vad han kunde för att rädda det, var vackrare. Framför allt hade det en kulturhistorisk betydelse. Och vi skall inte förakta de kulturhistoriska värdena. De ger oss insikt i hur det var förr i världen, de ger oss ökad erfarenhet.

Ju mer vi skär bort av det förgångna, ju mer vi gör oss av med det gamla, desto mer förlorar vi av kunskap och erfarenhet. Desto mer blir vi historielösa och lever i ett allt kortare nu, desto mindre vet vi. Mycket av det som förr var självklart är nu bortglömt och detta gäller snart sagt livets alla områden: hur bostaden skall se ut, hur barn skall uppfostras. Vi går från nederlag till nederlag, vi gör ständigt fel och felen står oss dyrt.

Jag har tidigare sagt att kritiken mot Hötorgscity i Stockholm växer lika fort som husen växer mot skyn. Men hur skall man förklara detta, att det nya som byggs så ofta blir fult och att de så ofta blir fel.

Att det är fult har många tidigare sagt, men det är ju personliga deklARATIONER i smakfrågor och om smaken sägs det att man inte skall disputera. Jo, det skall man visst det, ty varför skulle vi avhända oss några av våra viktigaste vapen. Men är det verkligen fel och får man fälla sådana yttranden utan att bevisa dem? Jag vet inte var jag skall finna de bästa bevisen. Jag kan peka på den ökade självmordsfrekvensen, den ökade oron, nervositeten, jäktet i staden, bristen på självförtroende och säkerhet, det ständigt ökade antalet psykiskt sjuka, ungdoms- och barnabrottsligheten, bilstölderna etc. etc. Välfärdssamhället har sina fläckar. Den materiella välfärden stiger, den som man mäter i pengar, bilar, radio- och TV-apparater, kortare arbetstid och annat. Den psykiska hälsan, den andliga delen av tillvaron, har väl aldrig stått så lågt som den nu gör. Allt detta ligger självfallet delvis utanför

*De nya monumenten, sterila och fattiga lösningar i enkelhetens tecken.
Foto W. Pöppel.*

det ämne jag nu behandlar, nämligen stadsbyggnadskonsten, men att delar av missförhållandena beror på uppenbara felaktigheter i stadens miljö står utom allt tvivel.

Hur har utvecklingen kommit att gå åt detta håll? Hur skall det förklaras? Jag tror att det kanske bästa sättet är att förklara det historiskt.

Under 1910-talet byggde man huvudsakligen ganska små hyreshus och dessa samlades ofta till ganska små enheter på ett par tre kvarter. Gårdarna blev fria, oftast planterade och ganska idylliska. De erbjöd goda och fredade lekplatser för barnen och undangömda vrår där föräldrar och gamla kunde finna lugna sittplatser. När man vandrar i de där stadsdelarna, som finns i nästan varje stad, slås man av hur fridfulla och tysta de är; där finns ingen genomgångstrafik, där böjer sig gatan så att perspektivet och stadsbilden skiftar, där är husen små.

Men den sortens stadsplanering blev inte gammal. Lamellhusen kom i stället och i långa rätta rader marscherar de fram i våra städers utkanter lika varandra som bär från Ystad till Haparanda. På fyrtioalet blev de större och bytte namn och kallade sig ofta punkthus. De upphävde för all del monotonien i lamellhusens rader, men om de erbjöd bättre bostadsmiljö än lamellhusen är en tvistefråga, som många gånger diskuterats.

Så är vi framme i vår tid och den tycks vilja överträffa allt vi tidigare sett. Större, tjockare, högre har husen blivit. Ett tiotvåningars bostadshus är en struntsak att åstadkomma. I Farsta är många av husen sexton våningar höga och det sista ordet i denna gigantomani är ännu inte sagt: vi skall i varje fall få längre hus, flera hundra meter långa.

Allt detta kan vem som helst konstatera i sin hemstad. Men detta att man byggt annorlunda för snart sagt varje decennium, att staden förändrats, betyder inte alltid att den förbättrats. Ofta är det bara idealen som skiftat, värderingarna som blivit andra. Anledningen till att man förkastade tiotals idylliska stadsbild var bl. a. den, att man ansåg att den inte var hygienisk. Lamellhuset, som är åtkomligt av sol och frisk luft från alla håll, var mer hygieniskt. Det tråkiga är bara att då man gjorde en vinst på ett håll förlorade man på andra. Lamellhusstäderna blev enahanda och trista och de blev framför allt s. k. sovstäder, områden där man bara bor men där nästan ingen rekreation, inget yrkesarbete heller får plats. Botemedlet sågs bl. a. i en variation i arkitekturen, i att bygga höga hus bland de låga. Då försvann monotonien, men också det goda i lamellhusen, nämligen det att de var ganska låga. Småbarnsfamiljen bör och vill också i många fall inte bo sex, åtta, tio våningar ovanför marken, den vill bo på marken, d. v. s. i enfamiljshus, ty där har barnen det bäst och lugnast.

Man kan formulera saken så, att det är en mängd olika värderingar, en mängd sorters tyckande, som legat bakom stadsplaneringen, bakom stadens form. Det är inte riktigt hela sanningen, men en väsentlig del av den. Men bakom dessa tyckanden har legat påståenden, dogmer och förutsättningar, av teknisk, estetisk, social eller politisk art, som delvis varit godtyckliga, som inte går att bevisa och som alltså lika väl kan

vara felaktiga som riktiga. Det var i rätt hög grad den konstnärliga diskussionen som på 1920-talet förberedde 1930 års funktionalism; genom att raka bort all dekor och ornamentering på husen förverkligade man ett nytt skönhetsideal. Men husen blir ju varken bättre eller sämre att bo i om de har dekor eller inte. Det är ju hur bostaden planeras inne i dem som har betydelse för om de blir bra eller inte. Nu hör det till saken att funktionalismen inte bara ville utan också byggde bättre bostäder för människan, men tyvärr blev nog människan i ett politiskt nit litet för mycket idealiserad, och det villastadsprogram, som diskuterades på 1930 års Stockholmsutställning, glömdes tyvärr bort. Där fanns verkligen ett alternativ till hyreshusen.

Det är estetiska värderingar, skönhetsideal, som i hög grad har bestämt Hötorgets planering och det är också estetiska värderingar, som i hög grad bestämmer hyreshusens placering i en förstad som Farsta i Stockholm eller någon annan liknande stadsbildning i Sverige. Personligen tycker jag det är ointressant om höghusen har tolv eller fjorton våningar. Det är däremot intressant att veta att enfamiljshusen intar endast någon ynka procent av hela bostadsbeståndet, vilket i mina ögon betyder att Farsta är felplanerat. Om bara någon procent av småbarnsfamiljerna får bo i enfamiljshus och alltså tvingas att mot sin vilja bo i höghus, då kan man tala om stadsplaneringens diktatur. I fallet Farsta torg eller Uppsala Stora Torgs tårtarkitektur kan man också tala om den dåliga smakens diktatur. — Det har byggts skandalhus förr och det finns inte många städer i vårt land som besparats den jättelika telegraf- eller poststationen, delvis uthyrd till avdelningskontoret av Sveriges Riksbank, eller det där stora hyreshuset, som bryter av mot de låga husen runt omkring vid småstadsgatan — uppfört av någon maktberusad privatperson eller myndighet. Makt har många gånger manifesterat sig i byggnadsverk — genom att de ges en stor skala — mera sällan sker det genom insikt om arkitekturens kvalitet — och tyvärr har vår tid många av den sortens skandalhus att erbjuda, om vilka man kan vara övertygad att eftervärlden kommer att beklaga att de någonsin kom till och oroligt fråga sig: "hur kunde det bli så?"

Det är just storleken, skalan i det hela, som är frågans kärnpunkt. Genom att vilja åstadkomma så mycket stort — så fort — ger kommunalpolitikerna stadsplanerarna och arkitekterna uppgifter, som de inte är vuxna. Den arkitekt som ritat det första höghuset vid Hötorget i Stockholm har i Hökarängens centrum i södra Stockholm — där han kunnat arbeta i en helt annan skala — åstadkommit något helt annorlunda. Det är inget märkvärdigt, inga stora åthävor och fanfarer över torget och butiksgatan, men man erinrar sig gärna den fina arkitekturen där som motvikt mot så mycket annat.

I de diskussioner, som då och då förs om planeringen av våra städer, återkommer ständigt sådana teman som parkering, trafik, affärslivet och annat. Det talas också så ofta om effektiviteten, d. v. s. ökad verksamhet, fler affärer och kontor, mer bilar och annat. Jag skulle vilja ifrågasätta om inte många av de där begreppen innebär att man skjuter svårigheterna ifrån sig. Det sättet att närma sig problemen innebär att man ser på staden alltför tekniskt och ekonomiskt. Hela den nuvarande stadsplaneringen styrs i mycket hög grad av trafikplaneringen. Därigenom har tekniken i stället för att tjäna människan fått bestämmanderätten av utvecklingen.

Effektiviteten har alltså satts i högsätet: mer trafik, fler kontor, fler affärer, kort sagt högre hus, ty det betyder mer utträttat arbete tror man. Jag skulle vilja fråga: behöver verkligen den medelstora svenska staden — staden av Uppsalas eller Örebros storlek — det där så kallade högeffektiva cityt? Är inte hela tankegången förlagd? Varje år stiger levnadsstandarden i vårt land med mellan två och tre procent, ibland litet mer. Det betyder att vår standard inom ungefär en generations tid kommer att ha fördubblats. Våra barn kommer med andra ord att kunna tjäna dubbelt så mycket pengar eller, rättare sagt, ha dubbelt så stor köpkraft jämfört med den vi har. Men standardhöjningen kommer inte att tas ut enbart i högre inkomst. Den kommer att tas ut också i förkortad arbetstid, d. v. s. ökad fritid. De fler pengar människorna kommer att förtjäna kommer också att fördelas mellan flera konton. Kraven på tjänster kommer att öka, liksom också kraven på bättre bostäder, d. v. s. större bostäder och annorlunda bostäder än dem som ligger inrymda i t. ex. höghusen. Men delvis betyder ju detta att effektiviteten kommer att minska; vi kommer inte att arbeta så länge varje dag, utan vill ha fritid, resor inom och utom landet och mycket annat mer. Den planering, som sker idag, kommer alltså att delvis sakna täckning i verkligheten om en inte alltför avlägsen framtid. Städernas verksamhet koncentreras i allt högre grad, men stadens invånare kommer troligen att sträva åt precis motsatt håll — mot att få bo i egna hem i gröna städer och kräva att ha sin arbetsplats i närheten. Andra kommer att vilja bo mitt inne i städerna. Ett alternativ vore alltså att i stället för de specialiserade stadskärnor som nu byggs, åstadkomma lämpliga blandningar mellan bostäder för familjen och arbetsplatser.

Man kan se saken på ett helt annorlunda och konkretare sätt för att ta upp *en* del men en väsentlig del av stadens liv: är den sorts familj som består av far och mor och två eller tre barn under låt oss säga tio år lyckligast lottad om den bor i två rum och kök tolv våningar över marken i ett hus, som har kanske femtio, sextio små barn, som alla skall trängas i ett fåtal sandlådor och klätterträn och kanske fyra

gungor, — eller har denna sorts familj det bättre i enfamiljshuset med den egna sandlådan, den egna trädgården dit grannens unge kan komma och leka utan risk att de blir överkörda och utan att behöva trängas och slåss med en mängd andra barn och få ha sina leksaker i fred? Kanske kan familjen i en sådan bostadsform få ett rum till jämfört med höghusfamiljen. Var trivs barnet bäst, ställde jag frågan, i det bostadsområde där barnet kan se skillnaden mellan sitt hem och andras tack vare att kanske dess trädgård ser litet annorlunda ut än alla andras eller i det höghus där mamman fått binda kulörta band runt dörrhandtaget för att barnet som inte kan läsa skall kunna hitta hem, och där

Inte ens det enskilda höghuset uppfyller rimliga estetiska krav. Vasagatan, Stockholm. — Foto W. Pöppel.

treåringen skall behöva gå tolv trappor om det vill kissa i stället för att bara springa in genom den öppna köksdörren? Jag tror att formuleringen på frågan är svar nog.

Att bygga hus är inte bara en teknisk fråga, inte bara en fråga om att armera betongen så väl att hushöjden kan bli ansenlig eller att konstruera snabbgående hissar. Att bygga hus är att svara på frågan: hur vill familjen ha det? Att låta det bli en teknisk och ekonomisk fråga enbart är att börja i galen ända. Nu är verkligen mycket gjort på bostadens område i vårt land — de svenska köken exempelvis imponerar med rätta på utlänningar — men vi har ännu inte hunnit fram till att s. a. s. sätta bostaden i sammanhang med arbetsplatserna eller med staden som helhet. Är bostadsområdena rätt utformade och är deras lokalisering den rätta är några av de frågor man måste besvara.

Av många anledningar existerar i vårt land — till skillnad från många andra länder — knappast någon debatt om de frågor jag berört. Om vi skall bygga låga eller höga hus, sprida eller koncentrera staden, är i alltför hög grad föremål för ett fåtal specialisters inbördes diskussion. En av anledningarna till att en verkligt frisk, vettig, upplysande och saklig debatt saknas, tror jag ligger däri att de ansvariga tycker det är otacksamt att bli kritiserade. Jag är på det klara med att ett verkligt ärligt uppsåt finns bakom planeringen, men detta får inte medföra den avigsidan att diskussionen tystas ned. Naturligtvis vill många heller inte ha någon diskussion, som till exempel den person som i fråga om ett nybygge ansåg att det vore rimligt att vänta med avrättningen av detta hus till dess det stod färdigt. Det betyder att misstag inte skulle få förhindras innan de begås utan vi skulle ständigt ställas inför fullbordat faktum.

Den goda viljan finns som sagt; den finns bakom Farsta lika väl som bakom Österleden över Djurgården. I båda fallen är den i mycket förankrad på en ny skönhetstro. Motorvägar, som t. ex. just Österleden, anses ju vara ett uttryck för vår tids sätt att leva, och visst är de vackra många av dem med sina svepande linjer och imponerande samman-knytningar, men dess avigsidor och skönhetsfläckar måste också få diskuteras och det räcker i vår komplicerade tid inte med enbart planerarnas goda vilja och skönhetssyn. Kunskapen måste fördjupas och med nuvarande utbildning ges planerarna inte denna kunskap. Stadsplaneringen och husbyggandet är inte enbart ett tekniskt problem utan ett humanistiskt, ty huset och staden skall byggas för människan och skall vara anpassad och avpassad efter hennes krav. Vi behöver inte mer teknisk kunskap — den står redan på ett så högt plan. — Det finns emellertid en mängd fackmän som skulle kunna helt eller delvis svara på min tidigare ställda fråga var barnfamiljen har det bäst, om i det egna

hemmet på marken eller i höghuset — socialpsykologer, barnpsykologer, socialmedicinare och andra. Vad som fordras är att dessa fackmän fördjupar sig i de problem jag skisserat: vi måste få fler psykologer, läkare etc. som sysslar med problemet människan i staden och vi måste få ett samarbete mellan dessa och dem som sätter form på miljön. Vi behöver kort sagt mer kunskap om människan: hur skall hennes bostad byggas för att motsvara hennes krav, var skall den ligga i förhållande till arbetsplats och rekreationsmöjligheter, hur skall trafiken planeras utan att störa och förstöra, hur skall barnens lekplatser ordnas så att de svarar mot barnens krav och inte bara blir sådana som de vuxna tror vara bäst? Att sätta människan i centrum må vara ett slitet slagord: det har sin giltighet ändå.

Kommersialismens nya uttryck: av kvalitetstävlan har blivit prål och skryt och orolighet. Farsta, Stockholm. — Foto W. Pöppel.

Dagens arkitektur och traditionen

Var det en revolution, som ägde rum inom arkitekturen omkring 1930? Frågan täcker ett så stort område, att den nog inte kan besvaras med ett enkelt ja eller nej. Det som visades på Stockholmsutställningen hade visserligen till stor del karaktären av nyheter, men i själva verket var det noga förberett sedan lång tid. Det sociala programmet och intresset för funktionsstudier hade förts fram redan under den för hela 1900-talsarkitekturen grundläggande period, som brukar betecknas med namnet nationalromantiken men som på grund av sin nära verklighetsanknytning bättre förtjänar namnet nationalrealismen. Vad formspråket beträffar fanns det dessutom starka band mellan trettiotsarkitekturen och de mera avancerade formerna av tjugotalsklassicismen. Namnet "funktionalism" på den nya riktningen kan emellertid ge upphov till missförstånd; byggnadernas former var egentligen inte bestämda av funktionen i högre grad än i äldre arkitektur utan hade snarare estetisk-symbolisk innebörd. Men vad som särskilt i utlandet tillspetsade situationen var det sega officiella motstånd, som strävandena att skapa en till den moderna tiden anpassad arkitektur hade att möta i många länder. Det föll sig då betydligt lättare för arkitekterna att försvara sig med tekniska, ekonomiska och funktionsmässiga argument än med estetiska.

Detta resonemang spred sig även till Sverige, trots att det här var mindre motiverat än på de flesta andra håll. Någon hård kamp för att införa moderna idéer behövdes aldrig här. Liksom i utlandet kom emellertid även hos oss den huvudsakliga uppmärksamheten att ägnas de tekniska frågorna i diskussionen. De konstnärliga problemen sköts åt sidan. Det formspråk, som vuxit fram under tjugotalet och slagit ut i full blom på Stockholmsutställningen, blev en snabbt accepterad grundval för arbetet. Därmed fördes det bort från centrum av fackdebatten.

I de gamla byarna bestämdes byggnadernas mått av dimensionerna på det material man använde, med timmerstocken som största enhet. Ekeby by, Vänge, Uppland. — Svenska Dagbladet.

I dess ställe trädde byggnadsprogrammet. Man koncentrerade sig på att få fram allmängiltiga typlösningar för olika kategorier av byggnader. Det var på detta sätt trettiotalets Sverige fick sin betydelse som föregångsland inom arkitekturen. Utländska besökare kom hit för att studera — inte de individuella verken, men väl de program vi byggde våra bostadshus, skolor och industrier efter.

Betydelsen av detta arbete kan icke överskattas. Det blev den grund, som i dag anses fullständigt självklar för arkitektens verksamhet. En arkitektur utan social anknytning och utan det underlag av funktionsstudier, som byggnadsforskningen gett, skulle nu vara otänkbar i Sverige. Men tavlan har också en baksida. Då de konstnärliga frågorna sköts åt sidan för de tekniska, blev följden en på många håll ganska påtaglig schematism och torftighet. Tydligast framträder dessa egenskaper i samhällsbygget, där miljöns sammanhållning och rumsverkan glömdes bort inför schablonmässigt tillämpade krav på korrekt väderstrecksorientering och avstånd mellan byggnader. Andra synpunkter än dem, som direkt kunde grundas på siffror, kom att tillmätas mindre vikt — den materialistiska uppfattningen blev allt mer förhärskande.

Att arkitekterna var medvetna om att något saknades blev uppenbart under fyrtiotalet. I krigsårens avspärrning vände man sig från den internationella karaktären till ett försök att berika formspråket, bl. a. genom en viss anknytning till traditionen. Emellertid stannade det hela ofta vid en ganska ytlig lek med former. Femtiotalet medförde så nya impulser utifrån, men nu av en ännu hårdare och mer maskinmässig art än trettiotalets. Vad som framför allt kom att uttryckas var produktionstekniken, sammansättningen av monteringsfärdiga element, symboliserad i höghusens glasfasader med deras verkan av identisk mönsterupprepning över en stor yta.

I dagens situation börjar emellertid på vissa håll skymta tecken på att en mer nyanserad arkitekturuppfattning är på väg. Intresset för en mer levande samverkan mellan volymer och material har åter vaknat till liv och kommit till uttryck i sådana verk som flera av våra nyaste kyrkor, framför allt Sigurd Lewerentz' kyrka i Skarpnäck. Utan att det på minsta sätt rör sig om en efterbildning kan man ändå tala om en anknytning till traditionen. Den har blivit en positiv inspirationskälla.

Hur kan detta vara möjligt? Måste inte en traditionsanknytning innebära osjälvständighet och historicism? Svaret är nej. En modern arkitekt kan hämta oändligt betydelsefulla positiva lärdomar ur traditionen, utan att det någonsin rör sig om det meningslösa stilkopierandet. Först och främst gäller det kanske skalans betydelse. I de gamla byarna bestämdes byggnadernas mått av dimensionerna på de material man an-

Även den tristaste gata i Vasastaden kan aldrig bli förkrossande utan går att upplösa i gripbara småbitar.

vände, med timmerstocken som största enhet. På så sätt kom husens skala alltid att stå i en viss relation till människokroppens egna mått. Ännu i Stockholms äldre innerstad finns en liknande verkan kvar. Varje hus är uppbyggt av detaljer i samma skala som dörrar och fönster; kvarteren är sammansatta av flera sådana var för sig fattbara husenheter, och gatorna har lagom bredd för att alltjämt uppfattas som rum och inte som ödsliga tomrum. Även den tristaste gata i Vasastaden kan sålunda aldrig bli förkrossande utan går att upplösa i gripbara småbitar. Annorlunda är det i många av dagens höghusdominerade förortssamhällen. Husblocken har vuxit och kvarteren sprängts. Då sammanhållningen försvunnit och delarna vuxit ur skalan, blir följden att den enskilda människan förlorar de orienteringspunkter, som kan sätta henne i direkt relation till miljön. Resultatet blir en känsla av vilsenhet, som kan förklara den ofta omvittrade vantrivseln i nya samhällsmiljöer.

Forts. å sid. 60.

I dagens höghusdominerade förortssamhälle har husblocken vuxit och kvarteren sprängts. Högdalen, Stockholm. — Foto W. Pöppel.

Linnerhielm — naturens känslöfulle vän

Jonas Carl Linnerhielm var född 1758 på gården Elleholm i Blekinge och dog 1829 på gården Ebbetorp i Kalmartrakten. Han studerade vid universitetet i Lund, och skrevs tjuguarig in i krigsexpeditionen och satt och tråkade sig där ända till 1796, då han tog avsked för att helt ägna sig åt skötseln av sina lantegendomar. Han var en för tiden typisk knapadelsman, lite ämbetsman men desto mera lantjunkare, starkt upptagen av att processa men eljest mycket vankelmodig och tveksam.

Vad finns det då för anledning att ta notis om en sådan person? Jo, han råkade bli vår första skrivande turist och i det stycket en banbrytare för en ny litteraturart, som mot slutet av 1700-talet kom på modet i Europa. Nu kan ni invända att visst hade vi väl haft svenska reseskildrare redan tidigare — hela raden av frihetstidens topografiska författare i spåren av den ojämförlige mästaren Linné. Javisst, men även om Linnerhielm hämtade sakuppgifter i deras böcker, så skiljer han sig högst påtagligt från dem därigenom att han är en romantisk privatmänniska, som reser för att uppleva stämningar och skönhetsvärden och för sitt höga nöjes skull notera dem i ord och bild.

Linnerhielm hade nämligen två talanger att stödja sin publicitet på. Han var inte bara författare utan också tecknare och grafiker, och det har gått med honom som med de flesta dubbeltalanger: skribenterna har tyckt att han var bäst som tecknare och konstnärerna att han var bäst som skribent. Med påföljd att många visserligen har öst styckevis och delat ur hans reseböcker men mycket få har intresserat sig för hela personligheten. Dock bör det erinras om att Harald Schiller skrev en doktorsavhandling om honom 1939, som kompletterades av en briljant uppsats av Örjan Lindberger i *Ord och Bild* samma år.

Linnerhielm älskade att möta bestämda avsnitt av naturen, helst med skuggande trädgrupper och en ringlande å. Elfstorp 1796. — Denna och övriga bilder till denna artikel efter Linnerhielms etsningar i "Bref under resor i Sverige", del I, 1797.

Vill man tränga in i den gustavianska tidens Sverige, sådant det utbreddes sig från Skåne i söder till Älvdalen i norr, öppnar sig en kungsväg i Linnerhielms *Bref under resor i Sverige*, som kom i tre volymer 1797, 1806 och 1816, för sin tid ståtligt illustrerade — den första med linjeetsningar, den andra med akvatinter och den tredje i crayon-manér. De har alltid varit starkt efterfrågade bland boksamlarna och det är numera nästan omöjligt att komma över ett komplett och välskött exemplar.

Även om Linnerhielm blev en pionjär för reseskildringen här hemma, hade han naturligtvis fått starka impulser från besläktade själar både i Sverige och utrikes. Bland landsmännen bör man nämna tre, nämligen bibliotekarien C. C. Gjörwell och konstnärsbröderna Elias och J. F. Martin. Under sina stockholmsår umgicks Linnerhielm livligt med Gjörwell, "de lärda mödors patriark", förälskade sig i hans yngre dotter Stava och svärmade med henne och den övriga familjen i deras täcka djurgårdshem och i huvudstadens gröna omgivningar, vars lummiga parker

inbjöd ömma själar till känslofulla betraktelser och oskyldiga nöjen. Gjörwell själv var en flitig flanör på alla vägar och stigar och han tryckte massor av in- och utländska resebeskrivningar i sina tidskrifter. Till hans nära vänner hörde bröderna Martin, som efter en mångårig verksamhet i England hade återvänt till Sverige i början av 1780-talet. De tog sig för att i akvarell och etsning avbilda ett stort antal svenska stads-, herrgårds- och bruksmiljöer, varvid de tillämpade en atmosfäriskt skiftande landskapsstil, som de lärt sig i England.

Av bröderna Martin tog Linnerhielm starka intryck i sitt eget akvarellmåleri, som delvis utfördes på resor tillsammans med bröderna Martin. Liksom de förblev han alltid engelskt påverkad i sin natursyn, men han hade också med utbyte studerat holländska, franska och schweiziska konstnärer.

Hemma på Ebbetorp samlade han sig ett anseeligt bibliotek, inte minst av engelska sentimental journeys och franska voyages pittoresques. Det var reseböcker i tidens egen anda, fyllda av känslosamma betraktelser över naturens skönhet och människans sällhet i vänskap eller ensamhet och av skildringar av frodiga landskap, stilfulla herrgårdar och tankeväckande ruiner. På Olivehult, en herrgård i nordvästra Östergötland, som hans älskade bror Gustaf Fredrik ägde, finns ännu bevarad en packe utsökta exemplar av Piranesis kopparstick från de klassiska ruinernas Rom, som Linnerhielm hjärtligt uppskattade och gärna erinrade sig, när han själv stötte på ruiner ute i svenska marker. Hans svärmiska sinne drogs till mossiga ödemurar och han blev vad Carl Fehrman har kallat "det utgående 1700-talets och det tidiga 1800-talets främste ruin-romantiker i vårt land". Redan det var en förnäm och framsynt egenkap på en tid, då man ännu tillät sig att använda Roma kloster på Gotland till fähus och att ta sten från Alvastra klosterruin till fästningsbygget på Karlsborg. Vår nutida kulturminnesvård har en behjärtad föregångare i lantjunkaren Linnerhielm.

Men även naturvårdarna har anledning att minnas denna stillsamma resenär, som älskade landskapets skönhet mera än dess nyttovärden. I företalet till sin första brevsamling 1797 vände han sig med skärpa mot gångna generationers kallsinnighet för det vackra. "Aldrig", skriver han, "dröjde deras sångmö i den lugna dalen. Skogsparkens behag dömdes efter nöjet av kampen mot vilddjuren eller efter lyckan att få nederlägga den rädde haren, den spelande orren i dess glada lek eller den menlösa duvan".

Först senare tidevarv, säger han, hade börjat värdera naturens omväxlande fägring men ännu hade ganska få meddelat sina reflexioner vid åskådandet av landets belägenheter. Det ville han nu göra: "Jag har rest för att se mitt fädernesland: se det, icke forska, och jag har skrivit

vad jag sett." Han har alldeles klart för sig hur beroende hans skildring är av resans tillfälligheter. "Huru mycket bidrager ej dagsstunden och själva åskådarens lynne att låta en scen verka nöje eller ledsnad? Ofta anse vi en trakt vara av obetydlig fägring, intet kallar oss att skåda, en mulen dager vilar över objekterne: de synas alla likgiltiga, alla ringa. — En blick av solen — och allt är härligt. Marken tyckes av klarare grönska, lundarna utbreda sina lockande skuggor, byggnaderna framticka ljuvligt och hela landskapet får en stark karaktär. — En ljuv och täck trakt bör ses vid aftonens milda ljus eller vid morgonens livliga glans. En stor och rik vue visar ej sin skönhet vid middagens skugglösa dager utan då aftonen samlat skuggorna och verkat en viss fyllighet eller ock vid himlens flygande skyar, som stundtals lägga vissa delar i mörker och giva vuen karaktär i stället för brokighet och oreda."

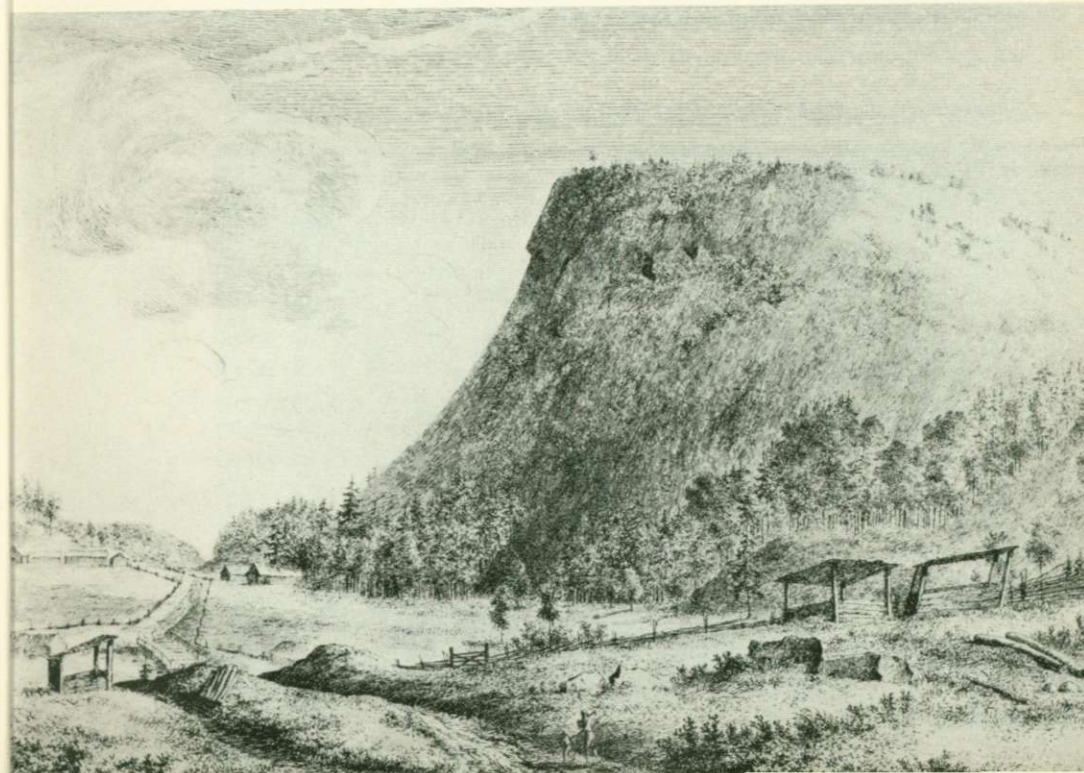
Det är ju en ögats artist som uppfattar ett landskap på det sättet och därtill en artist som lärt sig att se en trakt framför allt som ett atmosfäriskt skådespel med livfulla motsättningar mellan ljus och skugga. Så gjorde bröderna Martin och så gjorde Linnerhielm själv. Ville han riktigt känna sig i harmoni med ett landskap, måste det ordna sig till en tavelmässig komposition och kunna sättas s.a.s. inom glas och ram, nätt och behändigt och väl avvägt i alla detaljer. Därför blir han en smula besviken, när han en gång besteg Kinnekulles topp. "Utsikten är här på kullens hjässa ganska vidlyftig över flera socknar och en del av Wenern, men" — skriver han — "jag nödgas tillstå att min korta syn icke var därav fullkomligt charmerad. Den var för rik att tydligt betraktas på en kort stund, för vidlyftig att förnöja. Det var ett helt landskap, icke en vue."

Linnerhielm skulle inte ha lockats av våra utsiktstorn med deras milsvida panoramor. Vad han älskade att möta var vuer, bestämda utsnitt av naturen, helst med skuggande trädgrupper, en ringlande å och gärna en fiskare i sin båt, en gumma med sitt risknippe, en vitskäggig tiggare eller något annat förgrundsstaffage, som gav utlösning åt hans ömma hjärta. Linnerhielm underlåter aldrig att sucka vid möten med sina bröder och systrar på livets skuggsida, det må nu ha varit fyrmästaren på Kullaberg eller en fånge på Marstrands fästning eller en gruvarbetare i Falun eller — låt vara — en vaxbild av den landsflyktige härföraren Belisarius, sittande i en dunkel timmerkoja i en herrgårdspark.

Kanske rördes denna lantjunkare allra mest av en sådan herrgårds-eremit i vax, som lockade honom att sväva ut i melankoliska betraktelser över ålderdomen, ensamheten och den stillsamma visdomen. Ömhet intill hjärtnupenhet ingick i den sengustavianska tidens kulturstil, men Linnerhielms resebrev blev ibland så sentimentala att det blev för mycket även för samtiden. Man förebrådde honom att han alltför villigt gick

i ledband hos den schweiziske idylldiktaren Salomon Gessner, och att han blev alltför svärmisk och tårmild i sin roll av Naturens känslofulle vän, som så dråpligt kontrasterade mot hans krassa processlystnad. Men med allt sitt vankelmod och vemod tycks Linnerhielm framför allt ha varit en passiv betraktare av livet, och han verkar uppriktig och äkta, när han gång efter annan återvänder till samma stämningsläge av meditativ försjunkenhet och milda känslor i en idyllisk vrå av naturen, som då blir ett uttryck för hans eget själstillstånd. Det där upplever han i en grotta, beklädd med mossor, i en skuggrik vinkel i parken vid Värnanäs söder om Kalmar, hos vännen Carl Råbergh-Mannerskant. "Ställd nära invid ett litet brusande fall i ån ingiver dess skumhet ett lugn, som gränsar till melankoli eller avsmak för världens allmänna buller. Detta lugn likasom sammandrager sinnena, samlar känslorna, väcker tankan. . ." Och något liknande erfar han en majdag på Kolmården: "Aldrig reser jag någonstades med mera nöje. Ej var och en skall kanske medgiva mig detta tycke: icke den som i vida åkerfält finner behag, icke den som

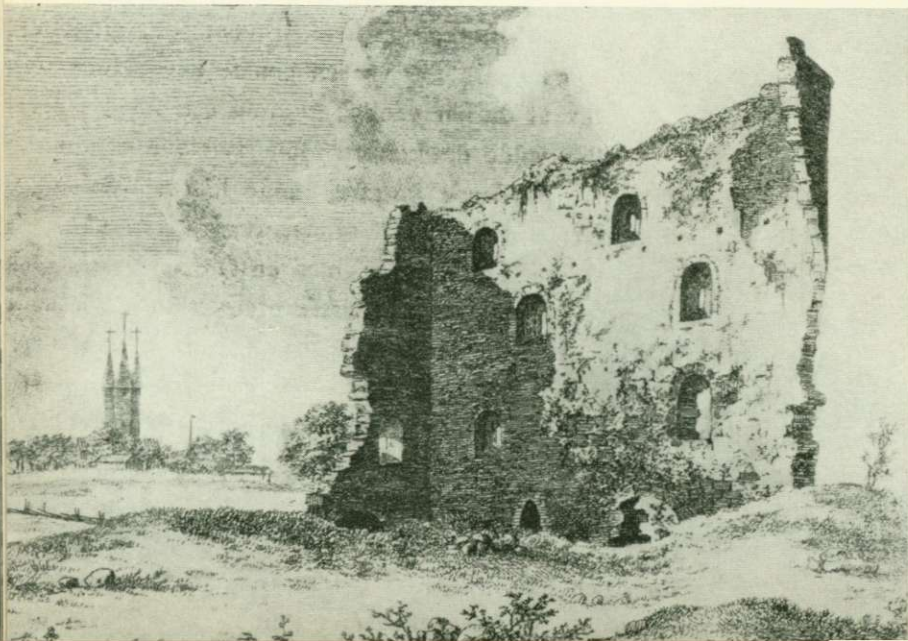
"Bergen uppreste sin stolta höghet i de pittoreskaste former." Taberg 1790. — Bergets profil är i våra dagar tyvärr vanställd av krafter som i motsats till Linnerhielm älskar landskapets skönhet mindre än dess nyttovärd.

ej kan umbära sjöar och strömmar för att finna fågning, men Naturens älskling, som i oskuldens hemvist, i ljuvt leende parker, i skuggan och stillheten finner sig lycklig.”

Ett typiskt och starkt framträdande drag i Linnerhielms naturkänsla är — som ni märkt — hans förkärlek för skuggor. Han avskyr öppna och gassiga marker — därav hans motvilja mot skånska slätten — och både som artist och som naturvän dras han till skuggans halvtoner och svalka. En gång på Gotland hyllar han asken, som eljest — menar han — är så ledsam om våren och hösten men som om sommaren genom sin mörka grönska tycks öka skuggans svalka och även vid den tynande dagern utbreder ett slags skuggning eller brytning mot de ljusare träden. En annan gång — vid Strömserums säteri i Småland — ser han en ganska täck å framlöpa ”på de frodigaste ängar, som vördiga ekar lämna lugn och skugga. Roende i åens vackra bukter njuter man dubbelt nöjet av deras åsyn, och så simmar man länge likasom döljd i de angenämaste skuggor.” Däremot reagerar han inför baron Posses herrgård Rosenlund utanför Jönköping. Dess utsikt är visserligen skön och vidsträckt, ”men man beklagar därvid att behöva sakna all skugga på stället och det lugn trädens skygd giver till ljuvlig njutning”. Var han kommer, uppsöker han dessa kära skuggor, som skapar kontraster och öppnar djupverkan i hans teckningar och som ger hans sinne avkoppling och frid. För oss som steker oss på badstränderna verkar det avlägset men sympatiskt att möta en sådan saktmodig vandrare i trädens skugga.

Linnerhielms svärmiska sinne drogs till mossiga ödemurar. Husaby 1787.

Det är lite trivialt att tänka in den romantiske lantjunkaren Linnerhielm i den gustavianska tidens gästgivargårdar med deras trängsel och osnygghet och deras råa och supiga publik. Men han fann sig trots allt, och efter långa och tröttsamma dagsfärder sökte han sig en vrå, där han vid en talgdank kunde teckna och skriva ner sina intryck så som de strömmat in i honom med sina skuggor och sina dagar över tempel och ruiner, sina herresäten och sina torpstugor — sina småstäder och gruvor och brusande vattenfall. Overallt hade han ögonen med sig och alla sinnen öppna — både för storslagenheten eller innerligheten i en landskapsby och för skjutskarlarnas sätt att hantera piskan och hästen — och med all sin melankoliska ömhet och sitt lite snobbiga estetiserande ger han klart besked om topografi och näringsfång, folkliv och historiska bakgrunder för det gustavianska samhället. Han tycks ha inspirerat våra första fotvandringSENTUSIASTER vid 1800-talets början och han skulle med helhjärtad entusiasm ha anslutit sig till Svenska Turistföreningens maring: Känn ditt land.

Resenären Linnerhielm drogs alltid till det pittoreska, som vädjade till fantasin och känslan, till det täcka och ljuva, som gav vad vi nu kallar avkoppling, men i all synnerhet till sådana punkter som väckte vemod inför livets flyktighet, människans litenhet och naturens allmakt. Och på *en* sådan punkt sammanfaller hans intresse helt med den nutida turistens. Det gäller vattenfall. Numera börjar ju den sortens sevärdheter bli sällsynta rariteter som måste uppsökas långt borta i ödemarken, men på Linnerhielms tid hade man ännu inte fått upp ögonen för dem.

I företalet till sin första brevsamling skriver han med retorisk tillspetsning att ”Sverige, bebott i många sekler av hjältar eller av idoge lantmän och bergsbrukare, framvisade länge sin härliga natur för ouppmärksamme inbyggare, som blott sökte rikedomar och ära. Bergen uppreste sin stolta höghet i de pittoreskaste former; strömfallet dånade makt och majestät — och ingen lyfte ett uppmärksamt öga till de förra, ingen sänkte sin blick till djupet med de sednares böljor.” Det där sista var nu inte riktigt sant, för redan på 1500-talet hade Olaus Magni i sitt storverk om de nordiska folken på ett dramatiskt sätt skildrat den väldiga Gedungen eller Storforsen i Indalsälven, som genom Vild-Hussens ingripande torrlades en sommarnatt 1796 och blev en helt annat sorts turistmål: Döda fallet, vars tysta slummer Linnerhielm säkert skulle ha svärmat för, om han vågat sig så långt norrut. Men i stort sett hade han ju rätt på tal om forsar och fall: det måste till en romantisk naturkänsla för att uppskatta deras skummande och dånande skönhet, som på hans tid bara i mycket ringa grad hade ställts i nyttans tjänst genom vattensågar och kvarnar.

Fallen vid Huskvarna i sin "hisklighet, fägring och sitt majestät" väckte Linnerhielms stora förundran. Andra Fallet vid Husqvarn 1789.

Det första vattenfall Linnerhielm beskrev och tecknade var Älvkarleby. Det var i maj 1787 och tydligen i sällskap med Elias Martin, som samtidigt målade en tavla av fallet — den finns nu i Gävle museum. Vår resenär blev alldeles förtumlad av det våldsamma fallet, "som i tusende olika skapnader störtar sig i strömmen och gör ett buller som dövar örat. Än stöter det mot vassa klippor, fradgar sig och nedrusar i mjölkvitt skum, än forsar det med hela sin styrka i voluminösa otyglade vågor. Alltid driver det med osägelig kraft, som just upphöjer själen. Och det kastar högt upp i luften ett regndamm, som nu genom solstrålarna förgylldes och formerade en högtidlig gloria." Han måste dit igen dagen därpå, och "vid ankomsten kände jag genast samma eleverade nöje som förra gången och beundrade med häpenhet detta förfärliga vackra. För mitt ritstift var här ett ypperligt ämne och med all den känsla av nöje en artist kan äga vid så majestätliga naturscener satte jag mig att rita. Men vart ögonblick ökte fallet sin våldsamhet, vart ögonblick blev det förfärligare och rasade gruvligare. När jag äntligen kom därifrån, var det mig likasom mina sinnen fått friare lopp: jag kände den ljuvaste stillhet."

Detta torde vara vår första skildring av ett vattenfalls s. a. s. moderna verkan på en människa och den framställs ungefär som en skakande ödestragedi av ursinnig kraft för att till sist — precis som den klassiska tragedin — leda till en själens rening i den ljuvaste stillhet. Sedan Linnerhielm väl en gång upptäckt denna naturens egna skräckdramatik, dröjde han alltid vid nya vattenfall längs sin väg. Det närmaste var Trollhättan, dit han kom i augusti 1787 och fann "bölja på bölja, oupphörligt, fall på fall, allt störtar sig i en omätelig avgrund — hela mitt väsende är ännu uppfyllt med fasa". Men ännu mera än Älvkarleby och Trollhättan väckte Huskvarnafallen hans förundran ett år senare. "Blandningen av berg, klippor, träd, buskar, hus, dammverk, rännor och upp- och nedringar göra med det häftiga brutna strömfallet en pittoresk oreda, växlad av hisklighet, fägring och majestät. Häpen för Naturens makt vid så majestätligt fasliga storverk stod jag ömsom förvånad och känslofull." Och när han från höjderna ovanför fallen ser utsikten ned mot den solglimmande Vättern, bekänner han att "ännu har mitt öga ej funnit mera rikedom i Naturen, eller mera förening av det rysligt majestätliga med det intagande ljuvliga."

Denna lyckliga stund i Huskvarna upplevde sålunda vår resenär hela spännvidden i sin romantiska naturkänsla mellan skakande dramatik och leende idyll. En liknande samklang mellan ytterligheter fick han vara med om i Blekinge 1796. Först såg han Djupadals herrgård, skuggad av åldriga ekar vid en å som flyter lugn och spak. Från denna täcka idyll kastades han in i upprörda känslor inför Djupafors förskräckliga böljor,

som fradgade rusade över strömmens svarta klippor. "Dess höga tvärskurna väggar öka den högtidliga fasan av detta ställe, där Naturen visat sin styrka och där man icke utan darrande står på den fasta klippan, under vilken de vreda böljorna störta. — Full av höga bilder och av vördnad för Naturens upphov" sökte han sig tillbaka till det nätta Ronneby och dess poppelskuggade å. Men vad han hade upplevat vid Älvkarleby, Trollhättan, Huskvarna och Djupafors var den estetiska kategori vi kallar det sublima, det upphöjt sköna, och det öppnade för honom en väg från 1700-talets lite torra nyttobetoning och en Linnés sakligt piggögda naturuppfattning fram mot nyromantikens skälvande gemenskap med allt levande och dess på alla nervsträngar spelande känslighet, som — med Kellgrens ord —

såg de under i naturen,
som aldrig visheten förnam.

Forts från sid. 50.

Enhetligheten och sammanhanget i miljön har alltid varit fundamentala värden. En omväxling upplevs så mycket rikare mot denna bakgrund än om brokigheten får slå igenom överallt; då blir den i stället tröttsam. Detta är också lärdomar att hämta ur historiska exempel. Det är på detta sätt byggnadstraditionen måste uppfattas, och det är så den blir en oundgänglig del av den moderna arkitektens kunskapsförråd.

Träden och vi

Träd har inte stort värde i vårt land. De flesta träd i våra städer hamlas så att de liknar stora ruskprickar i en farled. I vårt grannland Danmark är däremot känslan för träden och deras värde helt annorlunda. Gustaf Näsström har berättat vilken folkfest det blir i det gamla bostadskvarteret när vårdträdet på gården fyller år. Alla lägger sin hand på trädets stam och lyckönskar det till dess höga ålder.

Det är nog ganska sällan som nutidens jäktade människor betraktar ett träd som ett skulpturalt levande väsen, där årtionden och århundraden satt sina spår både i bark och grenverk. Få tänker väl på hur märkligt det är att ett lutande träd som väger många ton förmår att växa snett trots vind, snö och regn. Jag minns en man som dagligen gjorde en promenad runt Djurgården efter ett visst tidsbestämt schema och därför aldrig såg någonting av naturen. En gång frågade jag mannen om han inte tyckte att dälden med de lutande balsampopplarna var egenomlig. Han hade överhuvud taget aldrig märkt träden, det var för honom något helt nytt och unikt.

När skall man egentligen plantera ett träd? Som bekant är ju alléernas tid för länge sedan förbi. Hur vackra de än är så vill inte någon "vägman" plantera dem längre, man kan köra på träden med bil. På många ställen, bl.a. i Holland, finns alléerna ännu kvar — med vitmålade stammar — vilket är till mycket god hjälp vid mörkerkörning. Om vi hade planterat alléer i Skåne så kanske sandstormarnas erosion i viss mån förhindrats, för det händer ju där att sand flyger över vägarna som snön om vintern.

För över 30 år sedan påpekade jag i ett föredrag hos Svenska Vägföreningen hur vackert det vore om det här och var vid vägkanten fanns träd som vitpil och ask vilka stod som avståndsmätare och tecknade sina grenar mot en vacker horisont. Det skulle också vara mycket vackert att plan-

När alléernas tid är förbi kan enstaka träd vid vägkanten bryta enformigheten i landskapsbilden. — Foto L. Bolin.

tera en s. k. suptall — en tall som fått växa fritt och bilda en annan form än skogstallen. Det rör sig om ett eller annat träd per km.

Om nu träden skulle vara ett riskmoment för bilisten, varför då inte sätta dit enar och nyponbuskar? Jag har aldrig sett någon sådan plantering. För många år sedan drog jag upp ämnet med en vägdirektör som ansåg förslaget gott och bad mig resa genom hans trakter. Han blev strax därefter förflyttad och saken blev aldrig mer aktuell. Cyklisten skulle säkert också uppskatta att finna sådana här skuggträd med en skön bänk att vila på. Det finns tyvärr både arkitekter och ingenjörer som inte har förståelse för naturen.

Rätt placerade träd hjälper till att bilda balans där grävskoporna gått fram. Träd är dessutom utmärkta att använda som kontrastverkan. En trädgårdsarkitekt som lärde oss detta var engelsmannen Humphrey Repton som i en bok fylld av teckningar visar hur rätt placerade träd kan försköna ett landskap. (Landscape Gardening and Landscape Architecture 1816.) Ingen har som han tydligare åskådliggjort trädens betydelse i landskapet. När man reser genom de underbara parkliknande markerna i England ser man ofta väldiga ekar ute på åkrarna och vid frågan varför de över huvud taget får stå kvar får man alltid samma svar — det är vackert och dessutom skönt för djuren. Engelsmännen har lärt sig att älska träden som en vän till människan, de är till för att ge markerna skönhet.

Men låt mig tala litet mer om träd, utan att för den skull gå in på detaljer. Om man har en kal vägg så försöker man i regel dölja den med klängväxter. Det är inte fel — men det finns bättre sätt att lösa problemet. Ett enstaka träd botar det monotona i bilden. Skuggan från trädets grenar skapar djup och tar bort all enformighet.

Många klagar över de förfulande grustäkterna och ofta kommer det fram förslag att hjälpa upp den förstörda marken genom att plantera bergtall, buskar samt krypande vegetation som trivs i sand. Det låter riktigt, men vad som i verkligheten behövs är grupper av t. ex. björk, placerade på ett riktigt sätt. Härigenom splittras bilden och grusgropen märks inte på samma sätt som förut, eftersom ögat först stannar vid det föremål som skiljer i form och färg från omgivningen. Täcks däremot hela grusgropen av en grönskande massa blir det samma verkan som med klängväxten vid vägen.

Ett numera ofta återkommande problem är den på grund av kraftverksbyggen nästan helt uttorkade vattenfåran. Som en liten parentes vill jag gärna berätta hur den naturälskande kinesen tänker och gör. Han bygger ofta bäckar som är avsedda att se uttorkade ut — det är aldrig meningen att det skall rinna vatten i dem. Det finns faktiskt ett visst skönhetsvärde även i en uttorkad bäck. Vi tycker att det är tråkigt att

*En tall som fått växa fritt och bilda en annan form än skogstallen har sin egen säregna skönhet.
Foto L. Bolin.*

se en tom vattenfåra därför att vi vet varför vattnet saknas. Det är felaktigt att plantera all grönska på stränderna — det bör istället planteras små öar av alar och pilar här och var i fåran. Den uttorkade fåran är inte direkt ful, det är monotonintrycket som blir för överväldigande och ger känslan av sterilitet och ödslighet. Om bara inte ögat får glida för långt utan i själva fåran finner liv och skönhet försvinner känslan av enformighet. Den obehagliga påminnelsen om vattnet som försvann upphör också åtminstone till en del. Med maskinell hjälp vore det överkomligt att låta små öar växa upp i fåran där sälg och al skulle kunna trivas i torvströ, sand och jord. På detta sätt skulle "den stora världen" på nytt kunna födas i den gamla flodfåran.

Bäckaskog

Kloster — kungaslott — vallfartsort

Bäckaskog, kronoegendomen i nordöstra Skåne, är ett exempel på de öden som många av våra svenska, kända slott kommer att möta i framtiden. I dag är det ej många slottsherrar som med nuvarande arbetslöner och skatter har möjlighet att bemanna slotten med trädgårdar, parker och stallar enligt vedertaget bruk. Man frågar sig om slotten ska dö, halvdö eller bli museer.

När domänstyrelsen skulle byta arrendator på Bäckaskog för sex år sedan stod det klart för styrelsen att slottet och den omfattande parken ej längre kunde sammanfogas med jordbruksarrendet, i synnerhet som egendomen styckats hårt under tjugotalet. Bäckaskog är inregistrerat byggnadsminnesmärke, varför alla förslag till ingripande ändringar var orealiserbara. Stiftsgård, folkhögskola m. m. kunde göras billigare på andra platser med ändamålsenligare byggnader. Slutligen löstes frågan genom utarrendering av slott och park till enskild person för att användas för något diffust ändamål som kunde kallas "à la Keukkenhof". Parken Keukkenhof är de holländska lökodlarnas enastående utställningspark av blommande lökväxter.

Inte blev Bäckaskog någon motsvarighet till Keukkenhof, och väl är det. Det behövs inga lånade förebilder, ty Bäckaskog äger så rika kulturarv och en så enastående natur att detta räcker mer än väl att göra slottet levande igen. Så får allmänheten rycka in och med en mindre avgift bidra till underhåll och förbättringar. Under fem år har 295 000 personer vandrat genom slottets salar och parkens blomstergårdar.

Innan vi fördjupar oss vidare i nuet bör något sägas om det som varit. Mitt i Villands härad ligger Skånes största sjö, Ivösjön. Denna skiljer sig blott med ett smalt näs från en annan vacker sjö, som kallas Oppmannasjön. Genom näset rann förr en bäck. Därav kom namnet Bäckaskog för det kloster som premonstratensermunkarna uppförde under 1200-talet på platsen. Slottet kan i dag nås från riksfyran och är beläget omkring 17 km. från Kristianstad.

Hur såg det forna klostret ut? Det är en fråga som i dag är svår att besvara. Av den kringbyggda stora gården väntar vi en del upplysningar. Troligen kommer i en snar framtid vissa utgrävningar att visa hur klosterbyggnaderna varit ordnade. I dag är vi glada över att den stora klosterkyrkan, som invigdes 1280 finns kvar. Under sjuttonhundratalet blev den illa åtgången, kanske värre än under reformationen. Kyrkan blev spannmålsmagasin och tornet inreddes till gästrum. I nedre planet upptogs en infartsport rätt igenom byggnaden. För två år sedan iordningställdes nedre delen till ett kapell som rymmer över hundra personer. Tre portaler, en krypta och en kalkmålning frilades och åtskilliga andra fynd av värde gjordes under arbetet. Huvudlängan, som sammanbinder kyrktornet med södra tornet, har uppförts i flera etapper. Dess äldsta del stammar från medeltiden. Någon byggnadshistorisk undersökning har ännu ej medhunnits men torde kunna avslöja åtskilligt. Norra tornet uppfördes av Henrik Ramel år 1640, enligt vad järnbokstäverna berättar.

I södra gårdslängan finns en liten intressant tvåvåningsbyggnad som stammar från klostertiden. Den kallas för munkalängan. Här är det väl bevarade medeltida köket. Längan torde ha använts under klostertiden som härbärge för pilgrimer som gästade klostret. I övrigt består längorna kring gården av stallar. Vid sjösidan finns ett par mindre förvarstorn.

I dag har allmänheten tillträde även till andra våningen i kyrkan som användes för olika utställningar. Någon möjlighet att återställa hela kyrkan i dess tidigare skick ligger ej inom möjlighetens gräns, isynnerhet som ingen vet hur den då såg ut.

Efter reformationen fick Jens Brahe år 1535 kungabrev på Bäckaskog. Det blev täta byten av slottsherrar, och förutom den danska släkten Brahe kan antecknas ätterna Ulfstand och Parsberg, föregångare till den förste Ramel i nordén, nämligen Kristian IV:s lärare Henrik Ramel d. ä. Ytterligare två generationer Ramel härskade på Bäckaskog fram till Skånes övergång till Sverige. Dessa framstående herremän utformade slottet i huvudsak som det ser ut i dag och lät det gamla klostret växa vidare genom på- och tillbyggnader så att det blev en väl befäst och stort tilltagen slottsenhet.

Den svenska tiden inbröt med att Ove Ramel lämnade slottet under dramatiska förhållanden. Den nya epoken fick militär prägel. Bäckaskog blev översteboställe för södra skånska kavalleriregementet, sedermera dragonerna. En lång rad med kända krigare har innehaft Bäckaskog. Här är några namn: Nils Bjelke (arrendator), Alexander Strömberg, Carl Örnhed, Anders Koskull, Charles Emil Lewenhaupt, Kronprins Adolf Fredrik, Hans Henrik von Lieven, Ulrik Wrangel, Fr. Carl von Dohna,

Midsommarfirande på Bäckaskog.

Hertig Karl av Södermanland, Johan Christopher Toll och S. H. Horn. Efter Tolls död blev Bäckaskog ej längre boställe. Bland arrendatorerna under förra århundradet märkes kronprins Oskar (Oskar I) och hans son Karl XV.

Efter denna torra uppräknings lista torde det vara lättare att förstå varför Bäckaskogs historia är så lockande och omväxlande. Redaktör Hugo Carlsson har skrivit en historisk rapsodi kallad "Abbotar, Kungar och Excellenser". Denna skrift tillhandahålls i biljettkiosken och blir ofta föremål för besökarnas studier och kommentarer. Dessutom brukar då och då olika personer hålla vägledande föredrag om det forna Bäckaskog, varvid det är särskilt tacksamt att stanna vid den siste generalguvernören i Skåne, Toll, som planterat en hel del av de trädjättar i vars skugga åhörarna befinner sig. Eller om Karl XV, vilken är så nära knuten till sitt favoritställe Bäckaskog, att hans minne lever friskast av allas både vid slottet och i bygden, även om en del av de mustiga be-

Alla gräsmattor får beträdas.

rättelserna säkerligen är färgade. Ännu lever folk som kan berätta om att de sett den populäre kungen på Bäckaskog. Det är tacksamt för guiderna att vandra kring i parken och visa inte bara sällsynta träd och växter utan även de minnen som knyter an till kungens tid, t. ex. kägelbanan, förlovningslinden, dansbanan, värdshuset, mejeriet, stallet, skjutbanan och orangeriet.

När en besökande kommer till Bäckaskog en sommardag i år är det lika livligt som under salig kungens tid. Vi sluter oss till en grupp som besöker Bäckaskog. Första anhalten är i portvalvet. Till höger är uppgången till utställningshallen, Mariasalen, som påminner om riddarsalen på Glimmingehus med sina mäktiga, bilade takbjälkar. I salen pågår en utställning som bytes varje månad. Den kan gälla böcker, konst, konsthantverk, hemslöjd etc. En särskild hemslöjdsbutik träffar vi på i porten på motsatta sidan. Har vi tur får vi kanske övervara en vigsel i kapellet med ingång från borggården.

Därefter är det lämpligt att ta en titt i Munkalången och köket. Ofta sitter en keramikervärd eller hemslöjdare i vishusboden och visar god handskicklighet. Söder om munkalången kommer vi till ett par täppor, bibliska trädgården och munkarnas kryddgård. De bibliska växterna belyses inte bara med namn utan även med bibelcitat.

Efter en rundtur till olika blomsterodlingar med nya arter är det dags att antingen stanna vid restaurangen i slottets nedre våning eller besöka kungens paradvåning en trappa upp. Matsalen kan vara upptagen för beställning, men som regel är våningen tillgänglig för besökare på dagarna. En del möbler som tillhört Karl XV har deponerats av

Nationalmuseum. I tornet finns ett tiotal gästrum som uthyres. Det är livligt i tornets övre del. Där håller hemslöjdens kurser till. Vi träffar unga damer som vill lära knyppling, vävnad eller sömnad. Till slottet är även knutet ridkurser varför det händer att vi kan få se en fartfylld ridlektion på borggården.

Rosorna är Bäckaskogs största dragplåster i det fria. Hela den gamla köksträdgården är nämligen ett hav av rosor. Både botaniska och moderna sorter finns i hundratal och sammanlagt omfattar rosariet 6000 plantor.

Parken och trädgården har en sammanlagd areal av 25 ha. Fågellivet är enastående rikligt tack vare de utmärkta häckningsplatserna utmed stränder och i snåren samt den goda tillgången på föda. Närmast slottet sörjer svalorna för att det är fritt från mygg.

Det skulle föra för långt att mera i detalj berätta om dagens Bäckaskog. Det måste hända något varje dag. Nya blommor ute och inne. Nya gäster från världens alla hörn. Sång, folkdanser, andaktsstunder, musik och föredrag är ofta förekommande inslag. Varje 4 juli kommer vännerna från U.S.A. och stjärnbanerets hissas. Andra dagar har sin stil.

Detta är berättelsen om ett gammalt skånskt slott som i 700 år trotsat tidens tand och alltjämt vill leva vidare. Säkerligen kommer detta att ske och i full överensstämmelse med vederbörande statliga myndigheters önskningsar. Den som beslutar sig för att hälsa på i Villands härad och på Bäckaskog bör taga god tid på sig. Det är så många som beklagar sig över att de bara hann se en ringa del av vad de skulle önskat. Jäktet hör ej hemma på munkars och kungars Bäckaskog!

Amerikanska gäster i rosengården. Den 4 juli firas årligen som Sverige-Amerikadag.

Larsagården

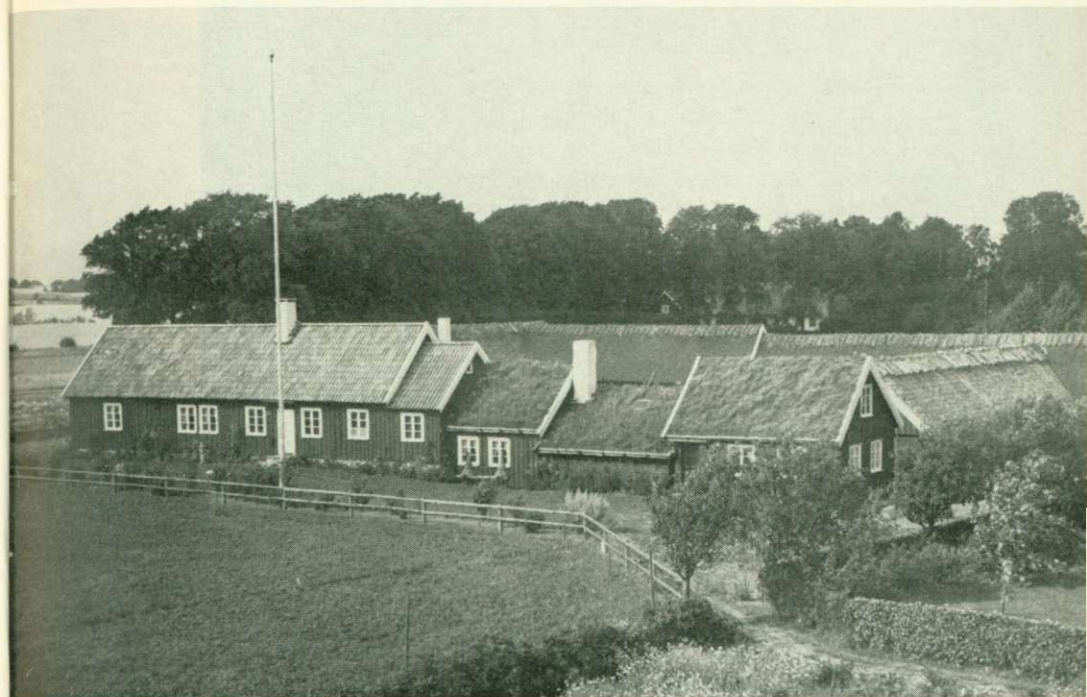
En gammal hallandsgård i ny gestalt

Författaren till denna artikel är sonsons sonson till en av Larsagårdens forna ägare, åbon Lars Nilsson, som under slutet av 1700-talet och början av 1800-talet var ägare till ena hälften av Lustorp nr 1 Larsagård i Köinge.

Sommaren 1959 fick Halland en ny sevärdhet. Nej — inte något nytt, modernt eller "konstnärligt". Bara en gammal bondgård, som uppstått i ny gestalt och fått en positiv uppgift för framtiden. Den gamla Larsagården från Köinge har flyttats till Katrinebergs folkhögskola vid Vesigebro, där den nu står som monument över gammal halländsk bondekultur, samtidigt som den blivit en samlingsplats för turister, studiefolk och hembygdsvänner. Det krävdes stora ekonomiska ansträngningar, och det stod en hel del strid kring Larsagårdens förflyttning och restaurering, men i sitt nya skick inger de gamla byggnaderna glädje och stolthet i halländska hjärtan.

Halland var i gamla tider ett oroligt landskap. Det var inte bara stormarna, som svepte in från västerhavet, utan människorna var också beträngda av vilddjur, vandrarfolk och krigiska förvecklingar. Man ville skapa trygghet mot omvärlden, och då samlade man sina hus som ram kring en sluten gårdsplan. Om inte en bonde förmådde bygga fyra längor, slog han sig samman med någon granne, och så samlades två gårdars byggnader kring samma gårdsplan. På "gården" kunde man leva ett skyddat liv. Där vågade man släppa ut barnen och de mindre husdjuren, ty där hotade inga faror utom möjligen gårdsbrunnen, och den var i allmänhet överbyggd.

Längs gårdsplanens södersida låg manhuset, och detta hade i allmänhet dörrar även på motsatta sidan. Där utanför låg "kålhagen", d. v. s. gårdens grönsakstäppa, och där stod kanske också några aplar, humlestänger och bikupor. Längs gårdsplanens övriga sidor låg fähus, stall, loge och lador. Enda utfartsvägen från gårdsplanen gick genom en över-

Larsagården sedd från sydost. I förgrunden ses boningshuset, t. v. dess 1800-talsdel och t. h. dess 1700-talsdel med ryggåsstuga och häbbarshus. I bakgrunden ses uthusen, som kringramar den slutna gårdsplanen.

byggd genomfartsport, vilken utåt kunde stängas med stora dörrar. Under nätterna bommade man för porten för att våga sova tryggt.

Beskrivningen härovan gäller gamla hallandsgårdar i allmänhet, men just så såg Larsagård ut, då den låg på sin ursprungliga plats i Lustorps by i Köinge, mitt i hjärtat av den mellanhalländska skogs- och jordbruksbygden. Larsagård har kunnat spåras bakåt i tiden ända till 1500-talet, men huvudparten av de nuvarande byggnaderna torde ha uppförts i mitten av 1700-talet. Då hade troligen de båda bönderna i Larsagård varsin ryggåsstuga, men under senare delen av 1800-talet lät en av gårdsägarna uppföra ett nytt manhus i den tidens högre och modernare stil. På så sätt blev Larsagård en stilblandningarnas gård, som nu ger goda exempel på olika byggnadstyper.

Under 1900-talets början fick båda gårdarna i Larsagård gemensam ägare, men alltjämt fick hela gårdskomplexet stå kvar. Byggnaderna var bebodda ända fram till slutet av 1930-talet, då helt nya gårdsbyggnader uppfördes några hundra meter från den ursprungliga tomtplatsen.

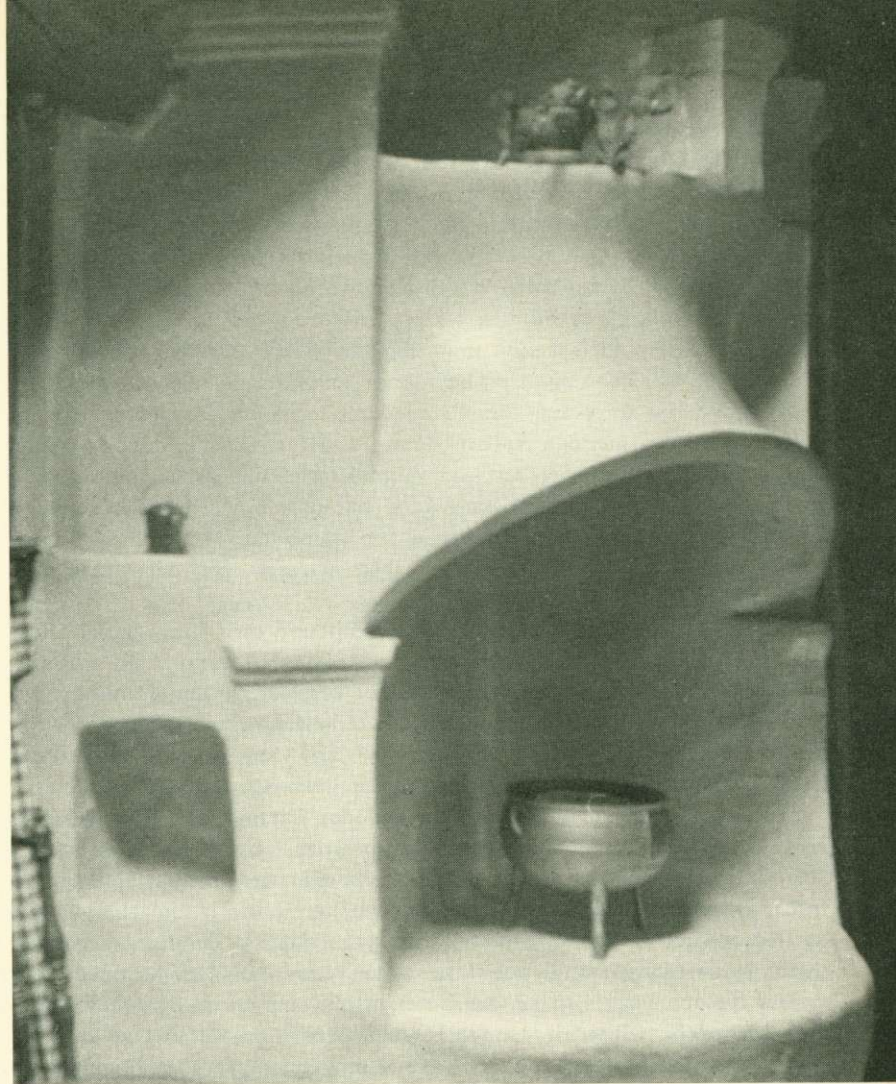
Redan på 1880-talet uppmärksammades de gamla byggnaderna i Larsagård av en dansk forskare, som gjorde mätningar och byggnadsbeskrivningar. Även under senare tid vann sig gårdens ägare om att hålla byggnaderna vid stånd i deras ursprungliga skick. Först i samband med nybyggnationen på 1930-talet övertogs de gamla byggnaderna av Hallands Hembygdsförbund, som ville bevara dem för framtiden.

Att underhålla ödegårdsbyggnader, som därtill var ganska ensligt belägna, var dock inte lätt. Under några år på 1940-talet uthyrdes Larsagård som vandrarhem till STF, och man hade också andra hyresgäster, men det blev ingenting bestående. Byggnaderna fick förfalla, eftersom man inte hade nog pengar till underhållet.

I början av 1950-talet föreslogs en förflyttning av Larsagården till någon centralare plats, förslagsvis Katrinebergs folkhögskola (anm. Gården i Köinge har sedan gammalt kallats Larsagård, medan de gårdsbyggnader, som flyttats till Katrineberg, nu kallas Larsagården). Då flyttningsförslaget först kom fram, beräknades kostnaderna för flyttning och restaurering av Larsagården till ca 60.000 kr, men innan arbetena hunnit

Riksdagsman Anders Pettersson i Dahl, som nu bor nära granne med Larsagården, har varit den främste förkämpen för de gamla byggnadernas bevarande och förflyttning till Katrineberg. Här ses Pettersson vid gårdsbrunnen på Larsagårdens gårdsplan.

Ryggåsstugans inre domineras främst av den vackert byggda öppna spisen.

utföras, hade kostnaderna stigit till över 100.000 kr. Hallands läns landsting har dock lämnat ett ganska rundligt anslag, och vidare fick man betydande belopp från Kungafonden. Vad som sedan fattades, lyckades den energiska byggnadskommittén med riksdagsman Anders Pettersson i Dahl i spetsen titta ihop hos korporationer, företag och enskilda.

Rivningen av Larsagården påbörjades våren 1958, och drygt ett år senare stod hela gårdskomplexet klart invid Katrineberg. Samtliga byggnader har återuppförts i sina ursprungliga väderstreck och inbördes lägen, men de har genomgått en betydande restaurering. Genom försiktiga ingripanden har de också försetts med moderna bekvämligheter såsom el-ljus, centralvärme och vattenledning. I det nyare av dubbelgårdens boningshus har inretts en trivsamt vaktmästarbostad jämte samlingsrum för olika sammankomster. Larsagården har åter blivit bebodd, och den har nu en praktisk uppgift att fylla för framtiden. Numera ägs byggnaderna av landstinget, som alltså bär ansvaret för dess vård och underhåll.

Det förekom en hel del stridigheter i samband med Larsagårdens förflyttning till Katrineberg, då många trodde att den genom sin framträdande plats skulle bli en skönhetsfläck för bygden. Då den gamla gården stod färdig, blev det dock annat ljud i skällan. Återinvigningen förrättades av hallandshertigen Prins Bertil den 8 juni 1959, och allt sedan dess har Larsagården varit ett omtyckt mål för tiotusentals besökare.

I inledningen till den här artikeln kallades Larsagården en sevärdhet. Ja just det! För oss jäktade nutidsmänniskor är det en sällsam upplevelse att vända åter till fädernas gård. När man genom den låga porten träder in på den kringbyggda gårdsplanen, får man en underbar känsla av frid och ro. De gamla djurstallarna tycks alltjämt berätta om gångna tiders jordbrukargärning, och inne i den gamla bålustugan med dess öppna fyr och väggfasta sängar får man alltjämt en aning om våra fäders levnadsförhållanden. Under Larsagårdens låga tak kan vi drömma oss bakåt i tiden, men vi kan också samla kunskaper och inspiration, som för blickarna framåt och mot vidare horisonter.

Bromma som hembygd

I Bromma, som historiskt är äldre än centrala Stockholm, finns sedan många år en livaktig hembygdsförening. Fil. dr Sixten Rönnow, under lång tid dess sekreterare och krönikör, ger här några glimtar från föreningens verksamhetsområde och dess rika historia.

Vid sekelskiftet 1900 rådde här i Stockholm en förhållandevis lika stor bostadsbrist som nu. Staden hade från 1870-talet kommit in i storindustrins tidsålder; de många nya fabrikerna lockade hit en mängd arbetsfolk, varav många i brist på anständiga lägenheter fick bo i skjul, baracker, tält eller på prämar.

Stockholms stad började köpa upp lantegendomar för exploatering: först Enskede på våren 1904 och sedan den 14 nov. samma år "det stora lantegendomsköpet" av Ulvsundas, Tranebergs, Åkeshovs och Stora Ångbys egendomar. Därigenom lade staden på en gång beslag på inte mindre än ca 70 % av hela Bromma socken, ett område, som var föga mindre än hela stadens dåvarande markyta.

Det var hög tid, att Stockholm började expandera åt Brommahållet, då t. o. m. "stadens tyranner" med K. A. Wallenberg i spetsen måste erkänna, att bostadsförhållandena och därmed sammanhängande sociala problem företedde "en mörk tavla". Bankdirektör Wallenberg och Enskilda banken riktade också blickarna mot Bromma och särskilt Ulvsunda. Detta anrika gods öden har nyligen blivit föremål för behandling i minnesskriften "Ulvsunda förr och nu" (Sthlm 1957, text av undertecknad), som skildrar hela östra Brommas historiska utveckling från hedenhös till nu.

Vill man veta något om Bromma — och det borde väl de flesta av de nuvarande 83.000 brommaborna göra? — kan man gå till denna bok och annan ny brommalitteratur, t. ex. magister Bengt Lindbergs "Bromma-bygden" (inb. 11,50, Ehrlins förlag 1957). Den är främst avsedd som

På 1100-talet byggde de kristna sin ännu bestående rundkyrka som en för sin tid stark försvarsborg. Den anses vara den äldsta byggnaden ovan jord i Stockholm, byggd tidigare än slottskärnan "Tre kronors" föregångare.
Foto W. Pöppel.

bredvidläsningsbok i skolorna och därför pedagogiskt enkelt och klart avfattad. Med sitt rika bildmaterial och sina många data bör den intressera även vuxet, hembygdsintresserat folk.

Bromma hembygdsförening har sedan 1930 årligen givit ut innehållsrika årsskrifter, och där har man länge arbetat på en "sockenbok", främst f. överlärare Arvid Bergquist, som i många år var denna förenings energiska ordförande och känd "kommunalpamp" i Bromma.

Naturligtvis har Brommas utveckling till modern trädgårds- och industristad (glöm inte Ulvsunda industriområde) till främsta förutsättning haft det inbjudande läget vid huvudstadens västra port. De första brommaborna förekom under brons- och järnåldrarna som fiskare och jägare på den tid, då Brommalandet sakta höjde sig ur vågorna, lik antikens skönhetsgudinna Afrodite, den tid då Östersjön ännu hette Eystrasalt och Mälaren kallades Lögaren, och då den första till namnet kända brommabon hette "Björn, bonde god, bodde i Ulvsunda", som det står på sönerns runristning vid Nora i Riksby. Detta var på 1000-talet, då Stockholm inte ens var påtänkt och då man slogs mot främmande sjörövare som gjorde sina strandhugg i dessa trakter till omväxling med den lika blodiga, på liv och lem gående närkampen mellan hedningarna, dvs. den gamla asatrons bekännare, och de kristna, som också måste slåss och som på 1100-talet byggde sin ännu bestående rundkyrka som en för sin tid stark försvarsborg.

Näst efter kyrkan är Ulvsunda slott Brommas främsta arkitekturminnesmärke, uppfört 1644–45 av den sympatiska fältherren Lennart Torsenson. Han inbjöd den i dessa dagar livligt omdiskuterade drottning Kristina till ett storstatligt besök på slottet, en av Brommas största festdagar, då hon seglade med sitt lysande följe ombord på en kungl. jakt fram till den ofta oroliga Ulvsundasjön.

Kommunikationsförhållandena har alltid varit aktuella i Brommatrakten. Förr var det ju rena skärgården, och då gick nästan all trafik sjöledes: från forntidens urholkade trädstamskanoter över vikingaskeppen fram till den första ångbåten av 1822, följt av ett flertal små ångslupar, som angjorde Brommas skärgårdsbryggor.

Men naturligtvis har det sedan hedenhös funnits ordentliga vägar i Bromma, särskilt i riktning mot det kungl. lustslottet Drottningholm. Den nöjeslystne tjugarskungen Gustav III intar en viktig plats i Brommas historia genom sin 1787 utförda ståtliga väganläggning genom Bromma med tillhörande flottbroar över Tranebergssund och vid Nockeby.

Det är i Gustav III:s följe som skalden med lutan, Carl Michael Bellman, kommer med även i Bromma. Han gästade den förnämme general-auditör Arnell på Bällsta gård, men blev litet alltför glad, trillade av hästen, slog håll på pannan och måste återhämta sig några dar på

Sundby krog . . . Och även åt Brommahållet hade Bellman träff med sina täckeliga små "herdinnor", främst Ulla Winblad, som en sommarmorgon 1769 i en segeljakt for in till stan från "Hessingen".

Här förekommer en av Bellmans friskaste naturmålningar:

Kon i vassen skylt sin kropp
snärjs i våta tågen.
Bruna oxen kastar opp
himmelsblåa vågen.
Ängen står i härlighet
kalven dansar yr och fet
hästen tumlar stolt och het.
Svinet går i rågen . . .

Men sedan kom det mer prosaiska 1800-talet med sina sommarvillor med snickarglädje i verandorna och sina fabriker, även i Bromma. Industrianläggningarna behandlas ingående i "Ulvsundaboken", som har den första samlade översikten av Brommas industriella utveckling. Man möter först den på sin tid berömda "Ulfsunda Fabrique", i verksamhet 1790–1830 och f. ö. ett av de tidigaste företag i landet, som hade med det då nyligen importerade franska ordet "fabrique" i sitt firmanamn. Denna lergodsfabrik tillverkade en mängd nyttiga och vackra föremål i dåtidens empirestil, numera dyrgripar i museerna (främst Nordiska museet). Fabriken hade grundats av en av Gustav III:s närmaste män greve Eric Ruuth; och tillverkningen leddes av den kände kemisten överdirektör B. R. Geijer — han hade f. ö. i sin ungdom skickat upp den första friballongen i Stockholm, nyåret 1784. Bland fabrikenes första arbetarstam märktes en släkting till Hjalmar Branting.

Sedan denna fabrik försökt klara sig på 1830-talet genom att tillverka kakelugnsplattor, fick man sluta där; men snart började Brommas verkliga industrialisering, för nu omkring 100 år sedan. Vid Sandvik under Ulvsunda byggde man 1856 Stockholmsbryggeriernas buteljglasbruk, på ungefär samma natursköna plats, där Stockholms benmjölsfabrik nu ligger. Läget betingades av närheten till Hornsbergs bryggeri på Kungsholmen tvärs över Ulvsundasjön.

Ännu tidigare (från 1840-talets slut och fram till 1864) hade Äppelviken en omfattande brännerirörelse för brännvin i en ännu kvarstående byggnad vid stranden. Det var en direkt fortsättning på den brännvinstillverkning, som på 1700-talet hade väckt kyrkoherde Abraham Petterssons livliga missnöje och bidragit att sänka de dåvarande brommabornas sedliga standard genom en ökad spritförtäring. Vid Riksby t. ex. fanns

ett stort bränneri, liksom vid Ulvsunda intill Lillsjön och dessutom vid Alvik nära Tranebergsbro, vid Ålstensstranden etc. Ända till 1890-talet hade Bromma kvar sina 9 brännvinsbrännerier, med en sammanlagd kapacitet på 1230 l. om året, motsvarande en brännvinsförtäring på inte mindre än 25 l. pr år och individ.

Bilåldern startade i Bromma 1907 med en av vårt lands tidigaste busslinjer, mellan Lillsjönäs och Kungsbron. Det var godsägare P. A. Kindgren på Lillsjönäs gård, som köpt två små bussar från Frankrike — som

*De gamla ekarna i Bromma är bland de ståtligaste i Stockholmstrakten.
Foto W. Pöppel.*

då ännu var det ledande motorlandet — och satt dem i entimmestrafik. Färden kostade bara 25 öre, men ändå ansåg många brommabor att det var alltför dyrt.

De första koloniträdgårdarna i Sverige tillkom på Anna Lindhagens initiativ 1905 (ett litet område på Djurgården), och Bromma fick sina första stugor vid Alvik och Stora Mossen 1915. Så kom det för alla äldre stockholmare märkliga året, hungeråret 1917, då första världskriget förorsakat stor brist på potatis och grönsaker — detta var anledningen till byggandet av området vid Kortenslund, Riksby, kallat Linnéa koloniträdgårdsområde. I minnesskriften "Koloniträdgårdsföreningen Linnéa 40 år" (Sthlm 1957) får man en trevlig skildring av denna rörelse, som drevs fram av storstadsbornas längtan till solen och naturen och den egna täppan. Dessa pionjärer fick arbeta hårt vid sin kamp mot leran och mot ogräs i alla former. De fick bekämpa kristidens livsmedelsbrist genom sina potatis- och kålrotsodlingar. Och jätten stenstaden har alltmånga hotfullt rullat närmare den lilla idyllen i Brommas centrum, som ännu finns kvar, trots de kommunala myndigheternas ibland litet småaktiga framfart.

Till raden av Brommahistoriker sluter sig på ett sympatiskt sätt Herman Iseborgs skrift "Stora Ängby trädgårdsförenings Ängby-kavalkad 1931—1956". Här ingår också prostens Bengt Collstes uppsats om Bromma kyrka, som i sin första etapp, rundkyrkan, torde ha uppförts redan i slutet av 1160-talet (och därför kan göra anspråk på att vara det nuv. Stockholms äldsta byggnad), samt byråchef Sven D. Bloms utredning om Stora Ängby i dess storhet, förfall och upprättelse på senare år. Här får man veta t. ex. att vikingatidens Nockeby omdöptes 1645 till Åkeshov efter storgodsägaren riksmarsken Åke Axelsson Natt och Dag, som sedan också köpte Ängby, det karolinska säteriet, som Bromma hemvärn nu övertagit.

Ängbyboken framträder originellt nog i form av rikt illustrerade årskrönikor, omväxlande med föreningshistoriker, kapitel om framstående "Ängbystjärnor", kvinnor i förgrunden, "Ängby dansar och ler" och trevliga notiser. Bland senare kan några förtjäna att citeras. Främst denna:

— Arrendator Pettersson på Ängby gård hade ett tag inga hästar och bad 1926 en trädgårdsmästare i Hässelby att plöja upp åkern i Karsviks hage åt honom. Trädgårdsmästaren sände sin dräng Gunnar, som skilde sig från uppdraget med heder. Denne Gunnar hette Sträng i efternamn och är vår nuvarande finansminister!

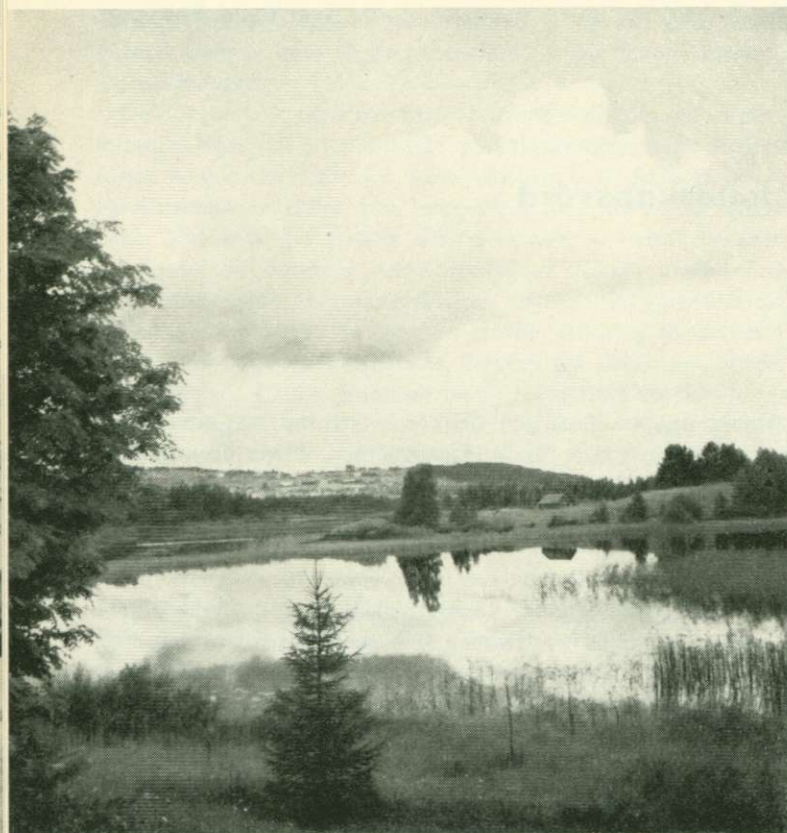
Aktuell landskapsvård

På landskapsbyrån märks onekligen den omsvängning och utveckling som sker beträffande intresset för landskapsvården. Inom de olika arbetsområdena vägar, vattenkraftfrågor och kommunala planeringar ser man många uttryck för både växande behov och större intresse. Det börjar faktiskt bli självklart att tala om landskapsvård som en del av de olika planeringarna.

Den kraftigaste svängningen har troligen skett inom vattenkraftfrågorna. Den heta och intensiva stridsdebatten mellan naturvården och vattenkraftintresset har klart övergått i ett samarbete med strävanden från båda håll att åstadkomma en rimlig avvägning mellan de olika intressena. Inledningen till det samarbetet var den s. k. Beskowska utredningen, som slutfördes i mars 1959. De flesta torde vid det här laget veta att professor Gunnar Beskow på uppdrag av Naturvårdsdelegationen gjort en ingående utredning som resulterat i "Värdegraderad förteckning över sjöar och älvsträckor som bör skonas vid vattenkraftutbyggnad". Utredningen har delvis bekostats av vattenkraftintressenterna. Den skall vara underlag för en behandling inom Delegationen med strävan att få vissa objekt helt undantagna från exploatering. Redan utredningsmannen har som sammanfattning redovisat en förteckning över objekt som enligt hans uppfattning bör komma ifråga för ett undantagande.

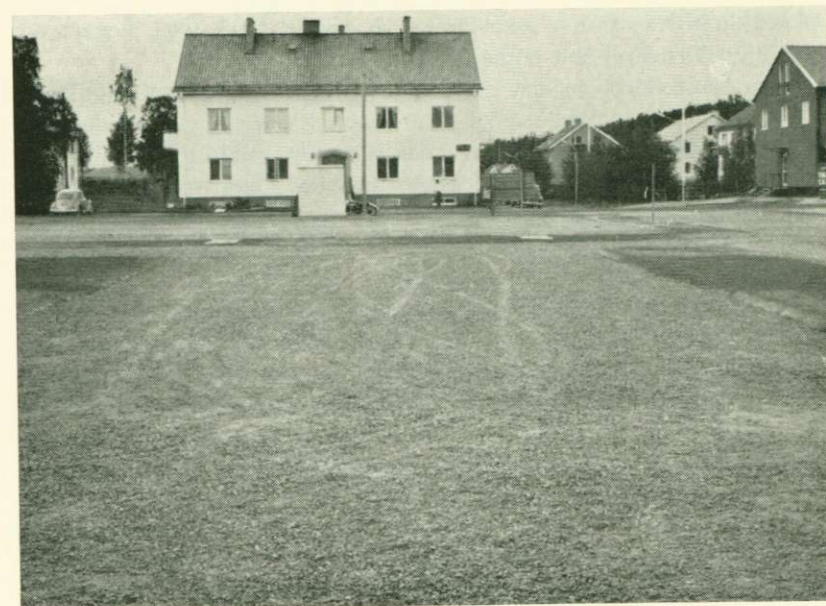
Arbetet med att få fram en definitiv grupp av undantagsobjekt, vilka kan betecknas som riksklenoder och är representativa i en helhetsbedömning, pågår för närvarande inom Delegationen. Man har därvid till en början valt att behandla ett älvsystem i taget för att så småningom göra en sammanfattning och en avvägning för hela landet. I detta arbete deltar vattenkraftintresset aktivt med uppgifter och synpunkter som skall möjliggöra ett resultat med verklighetsunderlag.

Hittills är ett älvsystem klart, nämligen Ammerån. Här har man enats om ett förfarande som i största utsträckning skonas de väsentliga na-

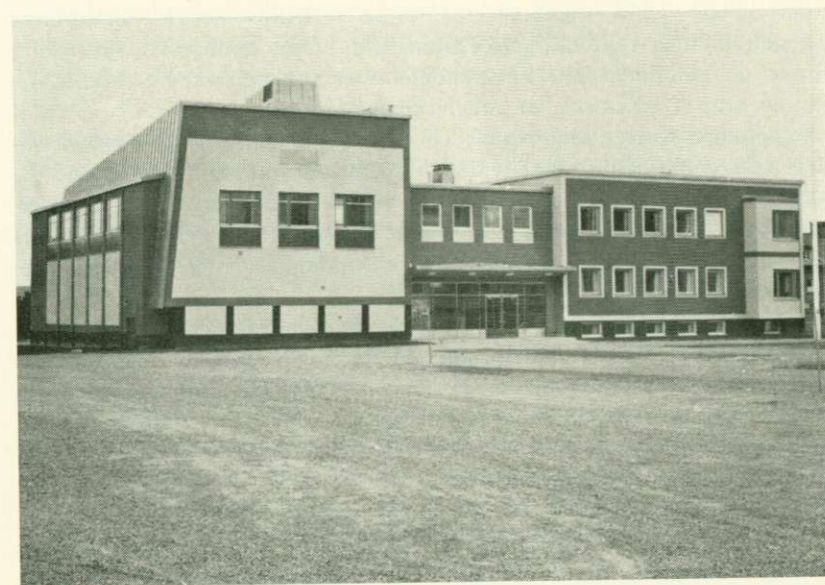

*Solbergsvattnet i
Ammerån.
I bakgrunden
Solbergs by.
Foto T. Roos.*

turvårderna i älven men som samtidigt innebär en ekonomiskt rimlig exploatering. Detta har nödvändigtvis måst innebära medgivanden från båda håll. Vattenkraftsparten har sänkt dämningshöjder i vissa känsliga sjöar och ändrat vattenhushållningen i andra. Man har också förklarat sig beredd att svara för vissa dokumentariska undersökningar samt skadeförebyggande åtgärder. Naturvårdsintresset måste å sin sida avstå från ett totalskydd för vissa värdefulla objekt och måste förklara sig beredd att acceptera ganska kraftiga ingrepp i mindre känsliga sjöar. Förhandlingarna med den statliga sektorn, representerad av Kungl. Vattenfallsstyrelsen har inte ännu resulterat i överenskommelse för någon enskild älv men däremot lett till vissa allmänna medgivanden vilka Vattenfallsstyrelsen redovisade i senaste petitaskrivelsen. Utfästelserna innebär att Tännforsen och Rapaälven helt avförts från utbyggnadsplanerna, och för

Stilkontraster vid torget i Ramsele.

en rad andra objekt har man lämnat en respittid till 1965. Senare har även sjön Virihaure helt undantagits.

Inom Samfundets dagliga verksamhet på landskapsbyrån handlägges för närvarande en mängd olika delärenden. På uppdrag av vattendomstolarna pågår utredningar beträffande reglering av Stora Lule älvs källsjöar och landskapsvård vid Messaure och Porsi kraftverk. Samfundets förordnande betr. Kallsjögruppen har kommit in i en andra etapp i och med att de tidigare föreslagna åtgärderna nu skall komma till utförande varvid samråd skall ske med Samfundet.

Landskapsbyrån biträder Kammarkollegiet kontinuerligt i de flesta vattenmål av betydelse. Bland de mera intressanta kan nämnas Siljans reglering, där värderingarna är ytterst komplicerade. Den tidigare skarpa debatten har dock numera övergått i en saklig och grundlig diskussion, vilket torde vara till förmån för behandlingen. Vid Höljes kraftverk i Klarälven och Moforsens kraftverk i Ångermanälven är vi direkt inkopplade för utformningen av landskapsvården vid anläggningarna.

Den mångfald övriga ärenden som är aktuella torde sakna intresse i detta sammanhang. Alla utgör detaljer, som vid en summering otvivelaktigt dokumenterar det växande intresset och förståelsen för landskapsvården.

Den utvecklingen börjar också att märkas i de kommunala planeringarna. För närvarande arbetar byrån t. ex. med två mycket stimulerande uppdrag, ett från Ramsele kommun och ett från Tyresö. Beträffande Ramsele har vi fått i uppdrag att utforma ett fritidsområde som sträcker sig genom hela samhället. Dessutom har byrån lämnat konsultationer för en del allmänna platser i samhället. Den kanske mest intressanta delen av arbetet i Ramsele är emellertid planeringen omkring nya pensionärshemmet. Kravet på trevnad och harmoni är särskilt stort vid en sådan anläggning och det har tydligt framgått att en omsorgsfull planering kan förhindra misstag i detaljer som kan få stor betydelse för helhetsresultatet. För Tyresö kommun avser uppdraget att planera allmänna platser och en del bebyggelseområden inom det nya bostadscentrat Bollmora.

I de kommunala planeringarna har landskapsvården slagit igenom mycket snabbt. Även för dem som arbetar med landskapsvården dagligen är det förvånande att se de resultat som kan vinnas med enkla medel. Med små avvägningar i planeringarna och med hjälp av vegetation kan man uppnå stora trivselsvärden som annars lätt uteblir trots den mest omsorgsfulla utformning av bostäder, kommunikationsleder och andra tekniska detaljer i samhällsbyggnaden. I och med att landskapsvården slagit igenom i dessa frågor kan man vänta sig en kraftig expansion inom denna del av Samfundets verksamhet.

Väg och landskap i ny gestaltning

Sedan år 1955 har motorvägen Frankfurt—Aschaffenburg—Würzburg—Nürnberg varit under byggnad. Den får en total längd av 23 mil och kommer att förbinda motorvägarna Kassel—Karlsruhe och Köln—Frankfurt med motorvägen Berlin—München vid Nürnberg. Därigenom skapas en länge efterlängtd och säkerligen trafikekonomiskt betydande förbindelse mellan länderna Bayern och Rheinland. Nuvarande Bundesstrasse 8 har under lång tid varit alltför hårt belastad och utgör icke en snabb, trafik-säker och ekonomisk länk mellan städerna Frankfurt—Aschaffenburg—Würzburg—Nürnberg. Samtliga städer alstrar betydande trafik.

Landskapets karaktär

Motorvägen Frankfurt—Nürnberg berör skiftande och ofta starkt kontrasterande landskapstyper. Angenäma scenerier växlar i snabb följd från Main-dalgångens vida och flacka odlingslandskap över en böljande terräng med brokigt inslag av åker, äng och skog till det historiskt kända bergs- och skogsområdet Spessart med utomordentligt vackra, trånga dalgångar omgärdade av stora bok- och barrskogar. Tidigare var huvuddelen av Spessart bevuxen med mäktiga ekar. Nu återstår endast ett smärre område, som man lyckligtvis har skonat från avverkning. Detta område kan nu uppvisa 300-åriga jättar. När sedan motorvägen en dag kommer att närma sig det kulturhistoriskt rika Würzburg, möter oss borgarnas och vinbergens markanta konturer. Den korsar för tredje och fjärde gången floden Main. För avsnittet Würzburg—Nürnberg blir scenerierna kanske mera dämpade men landskapsestetiska motiv kommer trots detta icke att saknas.

Motorvägen vid Goldbach med relativt flack terräng. Värdefulla träd inom mittskiljeremsan har tillvaratagits.

Jämförelse med andra tyska motorvägar

Denna motorväg kan således, i motsats till de nordtyska vägarna, draga stor fördel av ett rikt skiftande landskap, som ger utomordentligt stora möjligheter till en omväxlande inramning av vägperspektiven. Motorvägen kan aldrig komma att ge samma känsla av tröttande monoton som så ofta är märkbar vid färder på de nordtyska autostraderna, främst orsakat av landskapets enformighet. Att de sydtyska vägarna som Stuttgart—Ulm—München, München—Nürnberg och de delar av motorvägen München—Salzburg som ligger nära österrikiska gränsen är betydligt angenämare färdvägar än de nordtyska, torde många av oss ha erfarit. Den motorväg som nu tager form kommer utan tvekan att vara alla andra redan byggda tyska vägar överlägsen, kanske främst därigenom att man här har haft förmånen utnyttja ett storslaget landskap och att den tekniska och estetiska standarden är avsevärt högre. Nyttjandet måste självfallet ske under stort natur- och landskapsvårdande ansvar.

I strävandena att skapa god balans mellan väg och landskap har en förbättrad projekteringsteknik kommit till användning. Det goda resultat som man nu uppnått har icke skett utan ansträngningar. Autobahnamt i Nürnberg under Oberregierungsbaurat Hans Lorenz' ledning har utfört ett mycket omsorgsfullt projekteringsarbete. Val av sträckning och väglinjens utformning har föregåtts av tidskrävande och in i detalj gående

analys av väglinjens inpassande i landskapsbilden. Att vid vägbyggnad av denna art och omfattning helt kunna eliminera kraftiga ingrepp i terrängen är icke möjligt. Radikala ingrepp kan många gånger vara att föredra i jämförelse med svaga kompromisser, vid vilka man varken löser de vägtekniska eller de väg- och landskapsestetiska problemen i någon övertygande grad. Ingreppen kan dock göras på olika sätt. Genom de på betydande avsnitt förekommande stora terrängsvårigheterna har det blivit nödvändigt att även mycket noga analysera de väg- och landskapsvårdande frågorna, som motorvägen trots val av en ur naturskyddssynpunkt skonsam sträckning aktualiserar. Motorvägen Frankfurt—Rohrbrunn ger också en klar känsla av att man verkligen uppmärksammat och utnyttjat landskapets fördelar ur terränghänseende och skönhetssynpunkt. Landskapsbildens värdefulla motiv har varit tongivande vid väglinjens och konstbyggnadernas utformning. Fördelarna därav är uppenbara. Tyvärr visar många utländska och inhemska vägar motsatsen, där vägen på inget sätt harmonierar med landskapets karaktär. För att dölja dessa brister försöker man med stora svårigheter och med olika medel och oftast med klen resultat skapa motiv som skall ge intryck av att vara organiska men som sällan blir det.

Väg och landskap

Avsnittet Stockstadt—Rohrbrunn kännetecknas i stora drag av tre typer av landskap. Delen närmast Aschaffenburg har låglandskaraktär, vilket möjliggjort användande av stora kurvradier. De ofta mycket vida och långa landskapsperspektiven saknar ingalunda svårigheter ur vägestetiska synpunkter. Vägens linjeföring och konstbyggnaderna, i varje fall

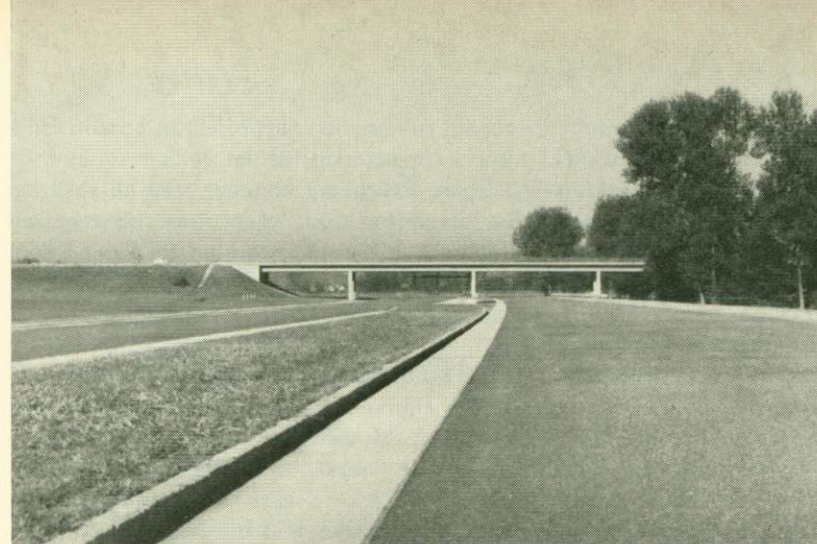

Spessarts svåra terränghinder har övervunnits mycket elegant.

de över vägen, måste följdriktigt bli storlinjiga. Inom det nämnda avsnittet uppmärksammar man särskilt den mäktiga bron över Main vid Stockstadt samt de för våra förhållanden mycket vida och frikostiga spanndelningarna för broar över motorvägen. Många av dessa broar är utförda i förspänd betong, vilket resulterat i lätta, luftiga och smäckra konstruktioner. Här har glädjande nog icke det många gånger snäva ekonomiska tänkandet fått bestämma brokonstruktionen. Man har resolut hävdad att landskapets öppna karaktär kräver andra spännvidder och andra brokonstruktioner än de normala. Bilderna torde kunna ge ett belägg för de väg- och landskapsestetiska värden som därigenom skonats och de värdefulla nytillskott som landskapsbilden erhållit.

Den mäktiga bron över Main har en längd av 400 m. Trots den kraftiga bron som övertvårar dalgången får man icke ett intryck av att den direkt "skurit av" dalgången utan man har kunnat bibehålla samhörigheten mellan områdena på brons båda sidor. Någon direkt smäcker och lätt bro är det icke fråga om. Om en annan brokonstruktion varit möjlig undandrar sig mitt bedömande. Brons landfästen och mellanstöd har klänts med röd sandsten. Huruvida betong skall klädas in eller icke har brokonstruktörer, formgivare och esteter delade meningar om. Det kan dock nämnas att den sandröda tonen, som landfästena och mellanstöden ger, utgör ett gott färginslag och god kontrast till dalgångens yppigt gröna gräsytor och strandvegetation av träd och buskar.

För att icke helt sterilisera Aschafftal har omläggningen av åns lopp icke gjorts på det sättet att den på en längre sträcka skulle komma att ligga längs efter vägen. Detta skulle kanske ha varit tekniskt och ekonomiskt lämpligast men resultatet hade säkerligen blivit en mera livlös landskapsbild. Nu korsar motorvägen ån på ett flertal ställen och man har omsorgsfullt skonat den värdefulla vegetationen längs ån, som nu ger vägen ett välbehövligt stöd i landskapet. Området har därigenom fått bibehålla mycket av sin levande och naturliga form. Här lägger man också märke till de frikostiga broarna, vars spann icke slutar vid vägbanketten utan även spannar över vattendraget. Det är säkerligen inga billiga broar. Kostnaderna är dock väl motiverade med hänsyn till de betydande väg- och landskapsestetiska fördelar som därigenom har vunnits. I detta öppna landskap har valet av läge för trafikplatserna varit av utomordentligt stor vikt. Dessa bestämmas med få undantag av rent trafikekonomiska hänsyn. Kan emellertid trafikplatserna även ges en landskapsmässigt välgörande jämvikt är därigenom mycket vunnit och man sparar många dyrbara terrängmodelleringar som annars kan bli erforderliga. Den trafikplats som uppvisar ett ur terränghänseende mycket fint läge är trafikplatsen vid Aschaffenburg-Ost.

Trafikplats vid Hösbach. De yttre högra brospannen sträcker sig även över bäckravinen.

Väglinjeföring contra terrängens utformning

I övergången mellan låglandet vid Main och höglandet i Spessart återfinnes ett vänligt, kuperat landskap med måttliga stigningsförhållanden. Landskapet är omväxlande åker och äng med koncentrerade bybildningar samt smärre skogsbestånd. Alltsammans formar en skiftande, mjuk, harmonisk landskapsbild. Här förnimmer man kanske starkast den fina väglinjeföringen, som nästan fullständigt sammansmälter med terrängformationen. I strävan att förankra väglinjen i terrängen har vägbanorna förlagts i skilda plan med relativt liten nivåskillnad.

Innan vi därefter når kärnan av det historiska Spessart måste ett stort språng tas över dalgången vid Waldsschaff. Här finner vi det nu pågående motorvägsbyggets största byggnadsverk, den 390 m långa Kauppenbrücke, som ligger 42 m över dalens botten. Därefter följer en markant stigning mot Rohrbrunn, som är beläget på en höjd av 460 m. ö. h. Stigningen från Stockstadt vid Aschaffenburg till Rohrbrunn uppgår till 340 m. Väglinjen har mycket omsorgsfullt förlagts i terrängen, och där kraftiga ingrepp varit nödvungna har stort arbete nedlagts för lämpliga väg- och landskapsvårdande åtgärder. Vad som kanske kraftigast fäster sig på näthinnan från detta avsnitt är områdets mäktiga terrängformationer, Spessarts historiskt kända skogar och en trots terrängsvårigheterna harmonisk väglinjeföring samt till sist och icke minst de verkligt eleganta broarna. Här har glädjande nog icke någon standardbro valts för alla lägen. Varje terrängläge har krävt sin brokonstruktion. Man har också medvetet velat skapa växling i motiv genom olika brokonstruktioner.

ner. Det intima samarbete som ägt rum mellan vägprojektör, brokonstruktör och landskapsarkitekt torde ha medverkat till det goda resultatet.

Motorvägen Frankfurt—Würzburg—Nürnberg kommer med all säkerhet att påverka den gynnsamma utveckling som vägprojekteringstekniken lyckligtvis undergår. Utvecklingen är icke sprängvis utan fortlöper i kontinuerlig takt och anpassar sig till dagens och den närmaste framtidens krav på ändamålsenliga vägar. Övergången från de konventionella traçeelementen — raklinje och cirkulära bågar — till klotoid är kanske ett steg i en utveckling, som öppnar stora möjligheter till fortsatta framsteg, som i än högre grad skall kunna eliminera vägtekniskt och ur formgivningssynpunkt mindre lämpliga vägar. Motorvägen Frankfurt—Würzburg—Nürnberg ger belägg för detta. Den ger också värdefulla lärdomar till en sådan utveckling som fulländar vägen icke enbart som en teknisk produkt utan även som en estetisk och organisk del i det landskap som bildar underlag och omsluter det nödvändiga bandet mellan länder, städer och byar. För att helt lyckas med denna ansvarsfulla uppgift krävs en human, mänsklig inlevelse. Ett ensidigt tekniskt och ekonomiskt betraktande leder tyvärr endast till en fortsatt sterilisering av landskap och bygd. Att motorvägen Frankfurt—Nürnberg är en produkt av vidsynhet och verklig känsla för andra intressen än enbart tekniska och ekonomiska torde ingen kunna bestrida.

En av de eleganta betongbroarna inom Spessartavsnittet.

Europa behöver naturparker

Efterhand som fyrtio timmars arbetsvecka, tre—fyra veckors semester och bilen som var familjs egendom blir ett faktum i Västeuropas länder, ökar kraftigt strömmen av människor, som från storstäderna söker sig ut till kontakt med naturen.

För stora delar av Mellaneuropa återstår redan nu blott obetydliga områden lämpade att ta emot denna ström. Dessutom hotas dessa alltmer av ytterligare teknologiska ingrepp, som ännu mer skulle splittra de små kvarvarande arealerna med natur lämpad för rekreationsändamål.

Till litteraturen om naturparksplanering kan nu fogas ett värdefullt arbete av Dr Walter Strzygowski med titeln "Europa braucht Naturparke" (144 s., ca 25 textill. samt en femfärgskarta över föreslagna naturparker; Verlag Ferdinand Berger, Horn, Österrike 1959; pris ca 17:— kr). Han framlägger ett storlinjigt förslag till naturparker för hela Västeuropa, helt bortseende från nationella gränser. Även öststaterna fram till Sovjetunionen behandlas, om än mer översiktligt.

Bokens första del innehåller en del för oss mindre väsentlig filosofi om våra själsliga, ideella och kroppsliga behov av naturparker (fulländandet av personligheten, behovet av gemenskap och kontakt människor och nationer emellan, ostörd miljö för lärda, behov av vilohem, etc.). Där berörs också materiella skäl för upprättandet av naturparker, såsom behovet av skogar i kampen mot förstäppning, vetenskapens behov av områden i naturtillstånd t. ex. för växtförädling samt naturparker som ett medel att motverka landsbygdens avfolkning.

Hur skall då en naturpark vara beskaffad för att bäst fylla sitt ändamål? Jo, den måste omfatta ett landskap av en typ, som är särskilt tilldragande. Strzygowski fastslår att minst en av de tre ingredienserna berg, skog och vatten måste finnas inom parken. Det öppna kultur-

Utsikt från Ottfjället över Ottsjön. — Foto L. Bolin.

hed-, stäpp- eller tundralandskapet har enligt honom ej samma rekreationsvärde. Beträffande storleken bör en naturpark ej understiga 200 km² (400 km² i Nordeuropa och Alperna). Dess gränser bör följa vattendrag, stränder eller bergsbranter.

För Mellaneuropas vidkommande behöver man ej bekymra sig så mycket om parkens geografiska läge. Alla tänkbara naturparker ligger inom räckhåll för åtskilliga storstäder. Med fortgående utbyggnad av

vägnätet blir det enligt Strzygowski ej längre orimligt med en radie på 200—300 km för weekendresorna. För Nordens del är förhållandena an-norlunda, men han tror starkt på kommunikationernas, särskilt flygets snabba utveckling och har i sina förslag ej tagit hänsyn till avståndet från storstäderna.

Strzygowski urskiljer med hänsyn till besöksårstiderna naturparker av flera slag:

- a) *Sommarparker*: de flesta belägna under skogsgränsen i Mellan-europa.
- b) *Sommar-vinterparker*: exempelvis Schwarzwald, Harz, Böhmerwald, Alpparker och Abisko.
- c) *Vår-sommar-höstparker*: speciellt kustparker i Sydeuropa med bad-möjligheter maj—september.
- d) *Vår-höstparker*: i Sydeuropas inland, där juli och augusti är alltför varma.
- e) *Helårsparker*: speciellt öarna i Atlanten och Medelhavet, liksom Sydeuropas sydexponerade brantkuster.

Vid all naturskyddsplanering har man att taga hänsyn till människornas två väsensskilda slag av kontaktbehov med naturen. Den stora mas-san rekreationssökande kräver olika slag av serviceinrättningar inom naturparken, såsom tältplatser, hotell, matställen, nöjesanordningar, bil-vägar. De övriga söker en tyst och så mycket som möjligt orörd natur för vandringar eller skidfärder. Strzygowski tänker sig detta problem löst enligt det tyska mönstret genom att indela parken i en randzon med serviceanläggningar och ett kärnområde avsett endast för vandrare. Emel-lertid föreslår han andra namn för dessa områden, särskilt med hän-syn till att på en naturparksförklarad ö blir det lämpligast med service-anläggningarna i centrum och "kärnområdet" således längs kusterna. Han benämner dem "Fahrberëich" och "Wanderberëich". Dessutom ur-skiljer han för vissa parker en tredje zon, "Sperrberëich", omfattande fridlysta naturreservat, dit endast forskare skall ha tillträde i vetenskap-ligt syfte. För att dessa naturreservat skall vara bäst skyddade, skall de ligga inbäddade i ett "Wanderberëich".

Även för svenska förhållanden vore säkert en dylik indelning av re-kreationsområdena värdefull. Jag skulle vilja föreslå namnen "service-zon", "strövzon" och "spärr- eller tabuzon" för motsvarande områden. Alla tre skall vara skyddsområden, där teknologiska ingrepp ej får ske. Landskapet skall bibehållas i ett lugnt, harmoniskt tillstånd, där stadsbon skall finna vila för kropp och själ. Inom service- och strövzonerna skall lantbruk och skogsbruk kunna bedrivas som hittills.

Begreppet nationalpark bör enligt Strzygowski ej tillämpas i Europa. Här finns inga områden, som kan jämföras med nationalparkerna i

USA. Dessutom är namnet olämpligt i ett Europa med alltmer utsuddade statsgränser.

Resten av boken, över etthundra sidor, upptar en presentation land för land av de föreslagna naturparkerna. De är tillsammans ca 250 st, men däri ingår omkring femtio redan befintliga nationalparker eller naturreservat av skilda slag. Jag skall ej närmare gå in på de olika förslagen annat än dem som berör Sverige, men först bör nämnas att Strzygowski haft en strävan att föreslå de flesta naturparkerna i Sydeuropa dels på grund av befolkningsfördelningen, dels med tanke på att de främsta resemålen ligger i den soligare och varmare södern.

För varje land ges inledningsvis en kort översikt över naturskyddets ställning och turismens omfattning. Beträffande Sverige prisas vår allemansrätt, strandlagen, vandrarhemmen, m. m.

Våra nationalparker i Lappland med sina fåtaliga vandrare inrangeras med rätta bland naturreservaten. Strzygowski anser dessutom att de kala fjällvidderna är ett enformigt landskap för folk vana vid alper. Det stora pluset är midnattssolen, men ett lika stort minus får myggplågan svara för. Emellertid anser han det väsentligt att det i Abiskoområdet skapas en naturpark. Den bör omfatta hela Torneträsk med närmaste omgivningar. Inför den planerade vattenkraftutbyggnaden i Torneälven bör vi hålla i minnet att hela Europa nu kräver att naturskyddets önskemål i största möjliga utsträckning blir beaktade.

I det ur turistsynpunkt mindre perifert belägna Jämtland föreslår Strzygowski en naturpark inom triangeln Storlien-Undersåker-Torrön, den största i Sverige. Olyckligtvis kommer de norra delarna att omfatta ett av sjöregleringar hårt drabbat område. Däremot finns det i dessa trakter möjligheter till ett ypperligt naturparksområde, vari triangeln södra delar ingår. Det utgöres av Åreälvens nederbördsområde med angränsande Ottsjön-Vålådalen.

Området kring Siljan föreslås naturligtvis till en naturpark. Denna bygd tycks i turistens ögon vara inkarnationen av Sverige. Vi borde nog vara mer rädda för att göra ytterligare ingrepp i dylika turistiskt sett så välrenommerade trakter.

Bohusläns övärld norr om Marstrand förklaras vara det idealiska semesterlandet. I valet mellan det mer idylliska Bohuslän och Sydvästnorges magnifika scenerier väljer Strzygowski Bohuslän såsom överlägset ur läges- och nederbördssynpunkt.

Beträffande Gotland vill han låta en större del av ön bli naturpark trots att förbindelserna med Mellaneuropa ännu är otillräckliga. I sammanhanget bör nämnas att även Åland och Bornholm anses lämpliga som naturparker.

Bohusläns övärld norr om Marstrand förklaras vara det idealiska semesterlandet. — Foto K. W. Gullers.

Övriga naturparksförslag är mest av traditionell kontinentaleuropeisk typ, bestående av skogsklädda bergsområden, oftast med skarp avgränsning mot ett omgivande, uppodlat slättland. Typexempel är de skånska horstarna. Av dem anses Kullaberg stå i en klass för sig. Han påpekar att i en nära framtid kommer hamburgarna att kunna bila snabbare dit än till de sydtyska naturparkerna.

Vätterområdet ägnas berättigad uppmärksamhet med Visingsö som ett mycket lämpligt objekt. Men man frågar sig om Strzygowski känner till vätternets låga sommartemperaturer. Även Omberg, Hökensås och det svårt skadade Taberg föreslås bli naturparker i dessa trakter.

Slutligen nämnes två mellansvenska bergsområden: Tiveden och Kolmården. Speciellt Kolmården framhålls som ett ännu oupptäckt, välbeläget vildmarksområde, därtill på en lång sträcka gränsande till Östersjön.

Därmed är samtliga naturparksförslag rörande Sverige nämnda. Man tycker kanske att vårt lands natur borde räcka till för alla rekreations-

behov i den vägen. Men trots att vi ännu har stora, relativt orörda area-
ler finns det redan risk för att de lämpligaste naturparksområdena
splittras till alltför små enheter genom nya teknologiska ingrepp, såsom
industrier, kraftverk, vägar, m. m. Vi måste därför redan nu se om vår
natur och målmedvetet sträva efter att undantaga de verkliga pärlorna
från en, i förhållande till naturvärdenas bevarande, kortsiktig exploa-
tering.

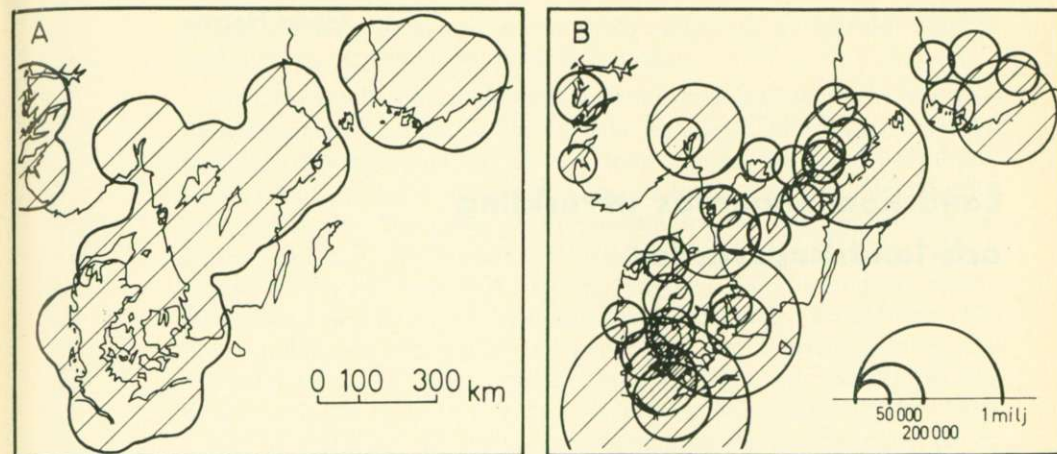
Vilka olika behov har vi då av natur? Ja, de varierar i hög grad, dels
beroende på årstiden och dels på ledighetens längd. Önskemålen varie-
rar också starkt med hänsyn till besökarens hemvist. Man uppsöker helst
landskap av annan karaktär än det, man vanligen omges av. Det är det
ovanliga, som lockar.

Ätminstone för södra Sveriges del är det weekendledighetens behov av
naturområden, som främst måste tillgodoses. Man kan under denna korta
ledighet ej hinna fara så värst långt. Det framgår av fig. A, sid. 99, där
jag har fått fram det område i södra Norden, inom vilket naturparkerna
måste vara belägna för att kunna tjänstgöra som weekendmål för våra
städers invånare. Runt varje stad med mer än 50.000 invånare har sla-
gits en cirkel med radien 100 km. Mätt i vägsträcka motsvarar det säkert
120–150 km. Det torde vara en acceptabel gräns för hur långt från stä-
derna weekendresenärerna når. Cirklarna visade sig flyta samman till
ett stort, diagonalt bälte från Hamburg till Gävle med direkt fortsättning
i sydvästra Finland. De av Strzygowski föreslagna naturparkerna för
södra och mellersta Sverige visar sig alla, utom östersjööarna, falla inom
detta bälte med därav följande bra läge i förhållande till storstäderna.

Kartan ger dock en ofullständig bild av naturparksbehovet. Natur-
ligtvis är behovet mycket olika för en stad med 50.000 invånare och
för en miljonstad. Fig. B skall bättre redovisa detta. Där räknar jag med
att var och en som bor i städer med över 50.000 invånare disponerar
över 10 ha av omgivningen för rekreation. Resultatet blir cirklar med
radier från 40 upp till 240 km. Nu visar det sig att naturparksbehovet
är koncentrerat till två huvudområden, nämligen Danmark-Skåne och
östra Svealand. Dessutom är behovet framträdande i Göteborgs omgiv-
ningar, sydöstra Norge och sydvästra Finland.

De två huvudområdena måste få prioritet i planeringsarbetet och all-
mänt intresse väckas härför trots att många städer kanske redan anses
ha ordnat med nog stora fritidsområden.

För Skånes del bör allt göras för att omdana redan starkt frekventerade
områden såsom Kullen, Hallandsåsen, Söderåsen (med Skärallid-Klöva-
hallar som strövzon) och Frostavallen med omgivningar till naturparker.
En hel del serviceanläggningar existerar redan i dessa områden, som
alla kan göras så stora, att de även omfattar tillräckliga strövzoner.

Weekendomland för städer med minst 50.000 invånare. A. Städerna omgivna av cirklar med 100 km radie. B. Om dessa städers invånare skulle disponera vardera 10 ha av omgivningarna. Vid kartornas upprättande har ingen skillnad gjorts mellan land och vatten, då även vattenområdena kan vara värdefulla rekreatjonsobjekt.

Östra Svealand har fortfarande åtskilliga områden lämpliga till natur-
parker. Den av Strzygowski föreslagna Kolmårdenparken torde höra till
de bästa. Speciellt bör dock framhållas vikten av att den unika skär-
gården inklusive Åland tas tillvara på ett sådant sätt, att så många som
möjligt får tillfälle att njuta av den.

Strzygowski framhåller att hans förslag till naturparker blott är ett
första utkast, främst avsett att väcka diskussion. Sedan ankommer det
på specialister i varje land att verkställa den slutliga utformningen av
naturparksplanen. Lämpliga överstatliga organ för samordning, påtryck-
ning och genomförande av de slutliga förslagen är Union Internationale
pour la Protection de la Nature (UIPN) i Brüssel, WHO, FAO, Europa-
rådet samt europeiska turistorganisationer.

I många fall måste tidskrävande landskapsvårdande åtgärder föregå
parkernas upprättande, men Strzygowski tror att år 2000 kan program-
met vara genomfört.

Landskommunernas utveckling och landskapsvården

Vi upplever just nu en våldsam och snabb omvandling av det svenska samhället.

Denna omvandling har naturligtvis pågått mycket länge, i själva verket alltsedan samhället erhöll sin nuvarande karaktär. Det är emellertid accelerationen i nuvarande utvecklingsskede som är av särskilt intresse.

Redan med industrialismens genombrott och utvecklingen mot en accentuerad tätbebyggelse och begynnande utglesning av den *rena* landsbygden inleddes den folkomflyttning som sedan dess pågått och under senare år i allt snabbare tempo.

Några data kring de stora dragen i denna utveckling ger kanske bäst konturerna.

För 100 år sedan uppgick landsbygdens folk till ca 90 % av hela befolkn.

För 50 „ „ „ „ „ „	75 %	„	„	„
1940 „ „ „ „ „ „	62,6 %	„	„	„
1950 „ „ „ „ „ „	53,4 %	„	„	„

Nu väsentligt under	50 %	„	„	„
---------------------	------	---	---	---

Till bilden hör att kvinnorna i åldern 15–30 år minskat snabbast i antal på landsbygden — likaså både kvinnor och män i åldersgruppen 30–50 år.

Under tiden 1910–1950 minskade jordbruksbefolkningen i Sverige med 1 milj. (lika mycket som under emigrationsvågen). I dag bor 2 milj. i glesbygden, för 15 år sedan dubbelt så många.

Ser man framåt i tiden beräknas — om nu utflyttningen från det svenska jordbruket blir densamma som den var på 1940-talet — antalet personer inom jordbruksbefolkningen i åldersgruppen 20–60 år bli ungefär hälften så stort 1970 som 1950. För jordbruksföretagen lyder prognosen på en nedgång av antalet med närmare 40 % mellan 1950 och 1970. De

senaste 15 åren beräknas antalet jordbruksföretag ha minskat med ca 75 000. $1956 = 270\,000 - 1970 = 200\,000$.

Om man emellertid ser på flyttningsrörelserna inte så mycket för glesbygden separat utan tänker sig det hela regionsvis, blir bilden något anorlunda. Det har visat sig, att det finns regioner på minst 30 000 personer med som regel städer som regioncentra, för vilka flyttningsförlusterna uteblir. De större tätorterna och framför allt regionscentrum lyckas suga upp utflyttningen från glesbygden på grund av det differentierade näringsliv, som dessa tätorter erbjuder. Med ledning av en undersökning, utförd av handelshögskolan i Stockholm, beträffande olika orters inflytande från detaljhandelssynpunkt, har arbetsmarknadsstyrelsen indelat hela vårt land i sådana regioner. Till antalet är det 101 och av dessa är det endast 28, som hade mindre folkmängd 1955 än 1930.

Det är självklart att dylika genomgripande folkomflyttningar på ett avgörande sätt förändrat också landskapsbilden.

Inte minst utvecklingen hittills och sannolikt i framtiden mot större kommunala enheter spelar härvidlag en stor roll.

Den kommunreform som under stora vändor genomfördes 1951 följs redan nu — efter 10 år — av den pågående diskussionen om successiv övergång till ännu större kommunala enheter som underlag för vidgade kommunala uppgifter.

En grupp sakkunniga inom inrikesdepartementet har fått i uppdrag att anskaffa och sammanställa material som kan vara ägnat att belysa, huruvida en revision av indelningen i borgerliga primärkommuner kan anses påkallad.

Påbörjandet av detta utredningsarbete får ses mot bakgrunden av att i den allmänna debatten — bland annat från kommunalt håll — alltmer börjat ifrågasättas, huruvida icke utvecklingen på det kommunala området medför problem, som går utöver vad många av de nuvarande kommunerna på egen hand mäktar lösa. Det ökade antalet kommunalförbund kan tyda på att så är fallet.

Vidare har under senare år kunnat märkas en tendens, att på frivillighetens väg genomförda sammanläggningar av kommuner blir vanligare förekommande.

Under åren 1956–1959 har på framställning av vederbörande kommuner sex beslut om sådana sammanläggningar meddelats av Kungl. Maj:t och enligt vad som erfarits har diskussioner förts och utredningar påbörjats i åtskilliga andra kommuner.

En första uppgift för de sakkunniga har varit att närmare undersöka de uppgifter, som inom olika förvaltningsområden åvilar eller kan förväntas komma att åvila de borgerliga primärkommunerna.

Undersökningarna är ännu inte helt slutförda men redan nu torde de ge vid handen, att ett flertal kommunala förvaltningsuppgifter svårigen kan lösas på tillfredsställande sätt inom ramen för nuvarande organisation.

Såsom exempel kan nämnas undervisningen på enhetsskolans högstadium. En sammanställning av preliminärt gjorda indelningar i högstadieområden visar, att endast ca 15 % av samtliga kommuner torde komma att lösa denna uppgift utan att deltaga i någon form av interkommunalt samarbete.

Med hänsyn till att väsentligt olika förutsättningar föreligger mellan kommunerna i fråga om befolkningsutveckling, skatteunderlag, skattekraft och utdebiteringssatser skall undersökas, huruvida olägenheterna av dessa förhållanden kan utgöra skäl för ändrad kommunal indelning.

En av uppgifterna är att överväga i vad mån sådana faktorer som kommunikationernas inriktning, näringslivets och olika serviceanläggningars lokalisering m. m. kan påverka eventuella riktlinjer för en ny kommunindelning.

I syfte att få en bild av hur ifrågavarande spörsmål bedömes i kommunerna har genom kommunförbundens medverkan gjorts en enkät till samtliga kommuner i riket. Svaren utvisar, att ett rätt betydande antal kommuner inte står främmande för tanken på att frivilligt uppgå i större enheter.

En förutsättning under utredningsarbetet har varit, att eventuellt erforderliga åtgärder skall genomföras på frivillighetens väg. Det torde emellertid ligga i kommunernas eget intresse att viss vägledning lämnas av statsmakterna.

Vården av kulturlandskapet — en fråga om trivsel också i landskommunerna — är verkligen en angelägen uppgift.

Utvecklingstendensen när det gäller *landskommunerna* — trots den sannolika utsuddningen av de rena gränslinjerna i många fall mellan dessa och tätortsbildningarna — understryker deras betydelse för den aktiva landskapsvården.

I denna vill jag inlägga betydelsen av att "styra" utformningen av dagens och morgondagens landskapsbild; det landskap som är — och måste vara — underkastat den rationella exploateringen av jord och vatten, berg och grusåsar, skogar och sjöar.

Byggnadslagens I:sta paragraf stadgar: "Markanvändningen för bebyggelse skall i den omfattning som stadgas i denna lag föregås av planläggning". I det allmänna medvetandet ingår väl numera behovet av planering för bebyggelse av våra växande tätorter. Vården av samhällena är nödvändig, det inser alla. Lika nödvändig är en medveten landskapsplanering och landskapsvård för landskommunerna.

Den snabba urbaniseringsprocessen stegrar också kravet på landskapsplanering ur några speciella och konkreta synpunkter. Människornas anhopning i tätbebyggelsen ökar deras anspråk och behov av kontakt med naturen. Det visar all erfarenhet hittills. Lagstadgad 3-veckors semester för alla löntagare, inom kort 4 veckor, liksom den kortare arbetstiden, har ökat såväl den sammanhängande fritiden som den dagliga. Den stigande standarden har stimulerat turismen i alla dess yttringar, motorismen har givit alltflera större möjligheter att, som det heter, söka sig ut i skog och mark.

Parallellt med denna utveckling har också den tekniska utvecklingen lett till ett stegrat hot mot naturen — mot landskapet.

Landskapsplaneringen är i dag ett världsomfattande problem. Jag tror inte det räcker längre med romantiskt småpyssel. Varken fridlysning eller konservering är några universalmedel härvidlag. Det är helhetssyn som fordras och — om man så vill — en förnuftig och målmedveten långtidsplanering av naturtillgångarnas fortsatta exploatering.

Landskapsplaneringen i vårt land har kanske alltför mycket hängivit sig åt ett sporadiskt sysslande i detaljer. Sammanhanget med planeringen för bebyggelseutvecklingen i stort måste till. Redan har också naturskyddslagen tagit fasta därpå genom sina bestämmelser med skydd för landskapsbilden och länsarkitekter och länsstyrelser har anförtratts betydelsefulla uppgifter.

Frågan är om detta är tillräckligt, kanske fordras ännu större resurser och ett klart medvetande om att man lika litet härvidlag som ifråga om alla andra väsentliga ting får någonting gratis. F. n. pågår som bekant en översyn av naturskyddslagen och i det sammanhanget även naturskyddets organisation, frågor om grusexploateringen etc.

Landskommunernas utveckling mot allt större enheter och deras uppgifter att sörja för både de egna medborgarnas trivsel och trevnad och för tätbebyggelsens växande folkmängder med stegrade anspråk på och behov av rekreationsutrymmen skärper ytterligare kravet på landskapsplanering.

Små socknar och stora kommuner

Tiden är nu mogen att göra en ny kommunindelning. Den gamla reformen, som genomfördes 1952, är redan föråldrad. Orsakerna är flera, den främsta folkförflyttningen från landsbygd till tätort. Men det är också sannolikt att den kommunindelning som gjordes 1952 var fel konstruerad. Man gjorde storkommunerna för små med tanke på de stora uppgifter som blivit aktuella i det moderna samhället: skolor, åldringsvård, bostäder o. s. v. Sedan flera år har storkommunerna skapat provisoriska samarbetsorgan, särskilt kring de betungande centralskolorna.

När reformen genomfördes, diskuterades även i våra kretsar ganska ivrigt om inte någonting väsentligt ändå tappades bort, när de tusenåriga socknarna ersattes av enheter, som var mer eller mindre artificiella. Skulle inte den intima stämningen, gruppsamverkan, traditionerna, det personliga ansvaret förminskas när sockengränserna slogs sönder och det blev enheter, så stora att det måste bli tal om central dirigerings? I *Bygd och Natur 1951* behandlades frågan i en artikel "Bilda hembygdsföreningar i de gamla socknarna", där man förde fram tanken att bibehålla de kulturella enheterna genom att bilda en slags bygdeföreningar i de gamla socknarna. Detta gjordes också på några håll, och i Bredared, Västergötland fanns det t. o. m. exempel på att de tidigare kommunala förtroendemännen fick poster inom hembygdsföreningen av motsvarande slag. Det var ett försök till en slags konservering av de urgamla sockengränserna, ett försök också att bibehålla ett slags kommunalt självstyre i en förening, som då givetvis inte skulle bli en museal organisation utan en levande organism som skulle vaka över bygdens ans och växt.

Jag tror för min del att det låg någonting i den tanken, och utvecklingen har visat att på många håll det personliga engagemanget i de kommunala frågorna blivit betydligt mindre. Jag kan själv vittna därom från

min egen storkommun, Ekerö, där den gamla socknen Lovö lätt kommer bort vid de stora kommunala avgörandena, och där det f. ö. har skett en inte alltid önskvärd förflyttning av tyngdpunkten till centrum. Det har liksom blivit fattigare i den gamla socknen, ödsligare på något sätt i samvaron, och när kyrkoherdetjänsten dras in kommer detta säkert ytterligare att accentueras. Detta trots att bilen brutit mycket av den gamla isoleringen; den personliga kontakten, den intima samvaron kan inte ersättas av det sporadiska bilumgänget.

Denna tendens till en viss utarmning av de lokala enheterna kommer att bli ännu mer markerad när den nya kommunreformen genomföres — med kommuner på kanske 10–15.000 invånare och med städer som centralpunkt för jättekommuner som Härjedalen eller stadsområden med 50–100.000 invånare.

Sverige är på väg att få en ganska tom landsbygd; om ett tiotal år räknar man med att 80 % av befolkningen bor i städer och tätorter. Med detta följer förändringar av olika slag, ofta oförutsedda, ofta helt skrämmande när det gäller människans sinnesinriktning.

Man kommer aldrig ifrån att vi håller på att uppleva en alldeles speciell storstadsmentalitet, en slags "nedbusning" vars orsaker inte alltid är lätta att kartlägga. Den finns inte bara i det växande Stockholm. Den påträffas också, för att ta exempel, i Hälsingborg och Örebro, i Gävle och Jönköping. Gamla bildnings- och fromhetsideal hjälper inte.

Nu menar jag inte, att man skulle kunna hindra den utvecklingen genom att stoppa städernas växt och hindra folkvandringen från landsbygden. Men jag tror, att när man gör konstruktionen för morgondagens samhälle, måste man se upp med den s. k. storstadsmentaliteten och tätortssjukdomarna. Försöker vi lösa kommunproblemet ungefär på det sätt kineserna vill, utan att tänka oss in i psykologiska, kulturella, moraliska synpunkter, kommer vi lätt vilse. Storkommuner, konsekvent genomförda enligt skrivbordsmall och ämbetsmannasynpunkter, det blir definitivt steget över till ett stereotyp stortads-Sverige.

Varför inte ta fasta på den motsatta utveckling, som diskuterats framförallt i England och som t. ex. dr Yngve Larsson flera gånger varit inne på här i Sverige. Det är svårt att i alla avseenden administrera och dirigera en stor stad från ett centrum. Allvarligt har den frågan diskuterats, om man inte skulle lösa upp storstäderna, låta stadsdelarna bli särskilda enheter med sina egna stadsdelsråd och sitt eget liv, framförallt när det gäller kulturella frågor.

Den tanken tycker jag att man skulle ta upp när det gäller kommunerna. Idén att göra bygdeföreningar i de gamla socknarna är inte så dum. Det ligger i varje fall en riktig tanke bakom. Hur vore det att konsekvent skilja på de olika frågor som gäller utbildning och åldringsvård

å ena sidan och andligt liv å den andra? Bevara helt enkelt socknarna som levande kommuner med speciella uppgifter inom sin lilla krets. Och då tänker jag även på medinflytande i skolor och undervisning. Konstruera sedan administrativa kommuner för speciella uppgifter och med flytande gränser. Tre gamla storkommuner kan behöva enas om en centralskola. Åtta liknande kommuner kanske behövs för att bygga upp ett vårdhem eller en ungdomsskola. Det är fel att strypa små enheter med tradition och personlig färg.

Den idé som här förts fram kan inte genomföras konsekvent och över hela linjen som en vanlig kommunreform. Den måste också ta hänsyn till verkligheten, som i dagens läge visar, att många gamla socknar kommer att bli nästan helt avfolkade. Även den renoverade socknen måste ha ett visst befolkningsunderlag för att inte bli en livlös enhet. Men tillräckligt många socknar, bygder med historisk samhörighet finns kvar med så stora mänskliga och kulturella värden att de bör kunna leva vidare och låta även den nya kulturen växa och på så sätt stimulera den stora enhetens liv. Frågan är om inte detta är den enda vägen för att bevara svensk kultur och kulturmedvetande. Men det förutsätter också någonting annat viktigt, nämligen kunskap om läget, övertygelsen om att vi behöver andra reformer än organisatoriska och ekonomiska. Det fordras vilja till ett eget kulturellt liv. Där detta slocknar, där försvinner också den starka kulturgrunden.

Det är alltså en allvarlig fråga, som aktualiseras av den nya kommunindelningen. Hembygdsrörelsen, den levande, den nyorienterade, har stora intressen att bevaka, och det är verkligen uppmuntrande att så många föreningar och enskilda inom vår rörelse lystrar till de tankar som här skisserats. Det ger ett visst hopp om att också denna rörelse skall kunna leva vidare och bli en kraft att räkna med i det alltmer komplicerade nutidssamhället.

Bygdens egen rytm

Harry Martinson, Samfundets värderade hedersledamot, höll högtidstalet vid Svenska Flaggans dag 1960, som då firades i tecknet av den svenska hembygdsrörelsen. Hans ord är värda att ihågkommas av alla hembygdsvårdare.

Det finns ute i vårt land, runt om i vårt rike, saker och ting, som skulle bli försummade, om de inte vårdades och togs om hand av människor, som osjälviskt verkar — ofta utan lön och ofta i ganska tysta sammanhang — för att hålla traditionerna levande, sådana traditioner, som vi behöver för att kunna manifesteras oss utan att det skall bli tomhet under ytan. Att bara paradera utan att ha någonting under det hela, att paradera utan att ha täckning för vad man paraderar för, det anses med rätta som något tomt.

Det är därför som det är så viktigt, att traditionerna hålls vid liv på ett sådant sätt, att vi med gott samvete kan fira våra nationella symbolers dagar. Detta är hembygdsrörelsens gärning i mycket hög grad. Det är deras gärning, som har betytt så mycket ute i landet. Förr i världen, innan de moderna kommunikationsmedlen, bilismen och annat, gjort sig gällande, var det relativt lätt att fasthålla en tradition i bygderna. Det fanns inte så mycket som distraherade folket då. Men nu är det helt annorlunda. Urbaniseringen av den svenska landsbygden fortskrider med en ibland nästan skrämmande takt och detta gör, att faran för nivellering ständigt är för handen. Så mycket viktigare är det då, att krafter finns i rörelse, som är rent folkliga och inte anknyter till eller engagerar sig i det politiska utan som över alla politiska gränser slår vakt om det som förr utgjorde den svenska bygdens möjligheter att skapa sig sin egen rytm — den rytm, som är hembygdstankens, kärlekens och hjärtats.

Man har kanske ibland sagt så här, med en viss ironi, att folkdräkter och sådant är något, som inte är så gammalt. De har inte så gamla

Gamla danser i gammal kulturmiljö – Björkö i Mälaren. – Foto W. Pöppel.

traditioner. De har uppkommit, de flesta så sent som på 1700-talet eller till och med i början av 1800-talet. Men till det kan man svara, att inga traditioner är så värst gamla, det finns bara några få traditioner som är verkligt gamla, att andra tillkommit efter hand och dem har vi accepterat som om de vore gamla. Det är också ett faktum, att ganska nya korporationer och grupper av människor mycket snart skaffar sig traditioner, och de är mycket måna om att — även om dessa traditioner bara har några få år på nacken — de firas och understrykes. Därför kan man säga, att de traditioner, som ligger i hembygdsrörelsens olika manifestationer, de är gamla nog för att vara verkligt gamla och därför behöver vi inte resonera om det.

I själva verket är det viktigaste det, att det skapas färg och färgglädje, festivitas och feststämning kring de symboler, som vi flockar oss kring. I själva verket är det en stor fara för demokratierna, om de hänger sig åt för mycket gråhet och tristess i klädsel och uppträdande. Det är så lätt då att falla offer för diktaturer eller andra ting, som minsann aldrig själva försummat att uppträda i de mest grälla paradfärger, när det har gällt. Därför anser jag det vara direkt demokratiskt bevarande att slå vakt om sådant, som är måleriskt, som ger färg åt tavlan och åt livet.

Därför vill jag bringa den svenska hembygdsrörelsen och till den anslutna föreningar, som verkar för hembygdens liv i en annars så urbaniserad tid, min stora aktning och bringa dem, liksom alla här, min stora och djupa tillgivenhet.

Miljö och teknik

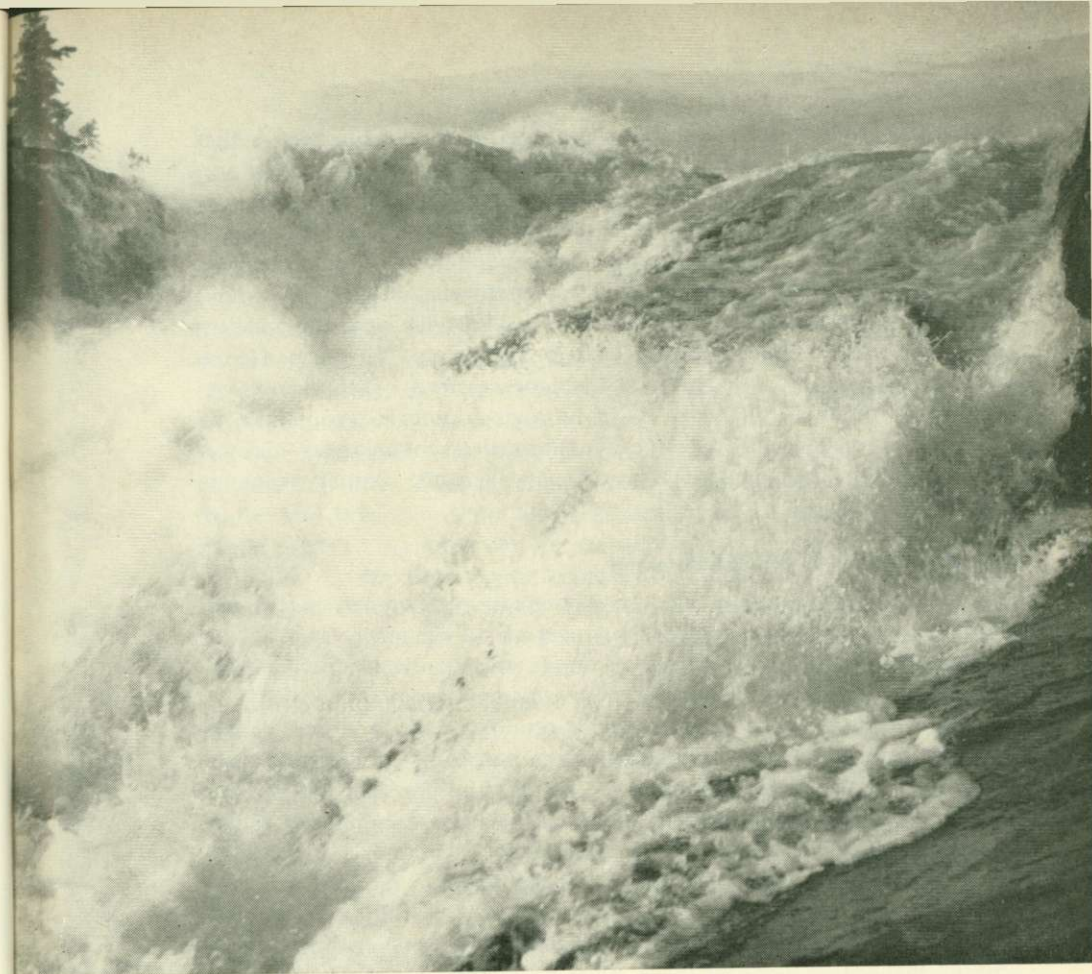
Miljö — hälsa — trivsel

Det är påtagligt att allt fler forskare och yrkesmän inom vetenskaper, som direkt sysslar med människan och hennes problem — biologer, sociologer, psykologer, läkare o. a. — med oro följer teknikens och den fortskridande urbaniseringens verkningar på vår yttre miljö. Den primära, ofta ställda och alltmer aktuella frågan är: Hur påverkar olika miljöförändringar — nu och på längre sikt — människans andliga och kroppsliga hälsa, trivsel och utvecklingsmöjligheter? Mer konkret, hur inverkar t. ex. föroreningen av luft och vatten, buller och andra akustiska störningar, motorismens avigsidor, den påfrestande tillvaron i de växande tätorterna. Vilka strålningsrisker och andra speciella problem för atom-åldern med sig?

Även om man antar att miljöförsämringen medfört ökning av vissa folksjukdomar och olika sociala problem, är det dock svårt att inom detta problemkomplex statistiskt säkerställa sådana samband mellan viss miljöfaktor och dess verkningar.

Tekniken har också på många sätt blivit ett hot mot de trivsel- och skönhetsvärden, som vi medvetet eller omedvetet förbinder med begreppet god miljö. Dess verkningar går ut över både naturen och den bostads och samhällsmiljö, som under århundraden vuxit fram i relativ jämvikt och samspel mellan människa och natur.

Naturligtvis har den tekniska utvecklingen och expansionen på många sätt gjort tillvaron enklare, behagligare och tryggare för oss, på olika områden höjt vår "standard", men vi synes ha vant oss att alltför lättvindigt och optimistiskt associera ord som utveckling, expansion och standard med föreställningar om bättre levnadsvillkor. Verkligheten ger ingen grund för så förenklade antaganden och slutsatser. Teknik och

Sjöar och vattendrag måste ges ett bättre skydd mot regleringsingripanden.

produktion ställer visserligen varor i överflöd till vårt förfogande, men tar samtidigt ifrån oss väsentliga värden av annat slag. Till att börja med har man ej anledning räkna med att en fortskridande ökning av vår materiella levnadsstandard skulle påverka vår trivsel och hälsa i enbart gynnsam riktning. Snarare tyder erfarenheten på att t. ex. en alltför hög livsmedelskonsumtion medför en försämring av hälsotillståndet. Man kan m. a. o. — åtminstone för vissa områden av konsumtionen räkna med att det finns en ur hälso- och trivselsynpunkt "optimal konsum-

tionsnivå". Förändringar av miljön på så gott som alla områden ställer också individ och samhälle inför ständigt nya och svårbemästrade problem av skilda slag. Det är inte så enkelt att formulera klara och entydiga krav på vår yttre miljö, men vi vet en hel del om hur den *ej* bör vara genom teknikens och den därmed sammanhörande urbaniserings verkningar. Från denna utgångspunkt kan man tala om en viss konflikt mellan de krav, som man från biologisk, psykologisk och estetisk synpunkt ställer på människans miljö och produktionens intressen. Denna konflikt ställs vi inför vid all samhällsplanering men också vid exploateringen av naturens tillgångar. I det följande framförda synpunkter på avvägningen mellan miljö- och produktionsintressen anknyter närmast till naturmiljön, som utgör den grund, på vilken allt samhällsskapande ytterst måste bygga.

Är naturen endast en produktionsfaktor?

Bakom teknik och produktion står ekonomiska krafter och motiv, och det är således egentligen mot dessa kravet på miljön måste hävdas. Vilken betydelse har då naturen i det ekonomiska tänkandet, på vilka grunder och med vilka målsättningar exploateras den? Inom ekonomisk teori betraktas naturtillgångar som en primär produktionsfaktor jämte arbetskraft och realkapital och produktionen som en process, vid vilken dessa tillgångar — skog, malm, vattenfall etc. — utnyttjas för framställning av, i sista hand, konsumtionsvaror. — Det är i dagens samhälle ej längre försvarligt att enbart låta ett sådant kortsiktigt, ekonomiskt betraktelsesätt utgöra grunden för värdering och utnyttjande av naturen och dess tillgångar. ". . . . ökning av levnadsstandard och fritid gör i en helt ny bemärkelse landet till var mans egendom — och ställer motsvarande krav på planering" (Lennart Holm, Plan nr 6, 1960). Turismen är också en faktor av stor och växande betydelse för landets ekonomi. — De bedömningar, som skall ligga till grund för exploatering av naturen bör i princip avse:

1. projektets lönsamhet i jämförelse med andra investeringar, som direkt eller indirekt kan ge ett likvärdigt produktionsresultat,
2. exploaterings angelägenhet mot bakgrunden av konsumtionsbehov och miljövärden.

Redan bedömningen av ett projekts direkta lönsamhet enligt 1. stöter i de flesta fall på svårigheter. Ett ställningstagande föregås vanligen av utredning genom expertis, medan beslut fattas av andra instanser. Resultatet av en expertutredning bestäms emellertid i realiteten av förutsättningar, som i viss utsträckning får bygga på prognoser. I en tid av snabb teknisk utveckling är risken för felaktiga och subjektiva bedömningar stor. Man har vidare ofta anledning räkna med att den tekniskt-

ekonomiska expertisens intresse och aktivitet i huvudsak inriktas på det rent beräkningsmässiga studiet av ett problem. Analysen av själva problemställningen, premissernas hållbarhet och återverkningar på andra områden blir sannolikt ofta ej föremål för tillräcklig uppmärksamhet.

Hur bör då miljövärde — enligt aspekt 2. ovan — vägas mot vår privata konsumtion? En träffsäker karakteristik av vårt aktuella konsumtionsläge ger Kurt Samuelsson i sin bok "Välfärd i otakt" med bilden av ett samhälle, där de primära, materiella livsbehoven i stort sett är väl tillgodosedda och en betydande, växande andel av produktion och konsumtion inriktas på varor och tjänster, som ofta gör skäl för beteckningen onyttigheter eller skadligheter. Denna marginalkonsumtion stimuleras och drivs fram av effektiv reklam och andra säljfrämjande åtgärder. Här finns anledning att också ta in miljön i bilden. Miljöförsämringen på olika områden och det uppskruvade livstempot i det moderna samhället medför ökade påfrestningar för individen med trötthet, olust och neuroser som vanlig följd. Med realistisk blick för situationens möjligheter och krav kommer produktionen till hjälp med olika medel, som gör det möjligt för oss att undfly och glömma en alltmer påfrestande och otrivsamt verklighet: stimulantia av olika slag, lugnande preparat, sömnmedel, schlagermusik, film, seriemagasin, veckopress m.m. i en aldrig sinande ström. Totalt utgör denna typ av "flyktkonsumtion" en betydande del av den sammanlagda privata konsumtionen. I och för sig kan ett samhälle med detta konsumtionsmönster kanske fungera i ekonomiskt hänseende, om den växande överflöds- och flyktkonsumtionen beskattas hårt. Man skapar härigenom ekonomiska förutsättningar att möta de växande krav på social- och sjukvårdens områden, som den fortskridande miljöförsämringen kan antagas medföra. I verkligheten torde man emellertid få räkna med att resurserna på dessa områden hela tiden kommer att släpa efter behoven. Allvarligast är emellertid att utvecklingen — genom miljöförsämringens direkta och indirekta verkningar — med obönhörlig konsekvens torde leda till en successiv försvagning av samhällets effektivitet och produktionsförmåga. Det måste vara angeläget att söka bryta denna kretsgång av konsumtions- och produktionskrav, miljöförsämring och flyktbehov. En aktiv och positiv miljöpolitik från samhällets sida bör kunna medverka till att ge konsumtionen och livsföringen i allmänhet en sundare inriktning och bör därmed också bli ett effektivt medel i socialvården och den förebyggande sjukvården.

Måste vi "konsumera" all natur?

Aspekterna på värderingen av naturmiljön kan konkretiseras med anknytning till Vattenfallsstyrelsens aktuella regleringsplaner i Norrbotten. Den tekniskt-ekonomiska bedömningen — enligt 1. — gäller här anläggnings-

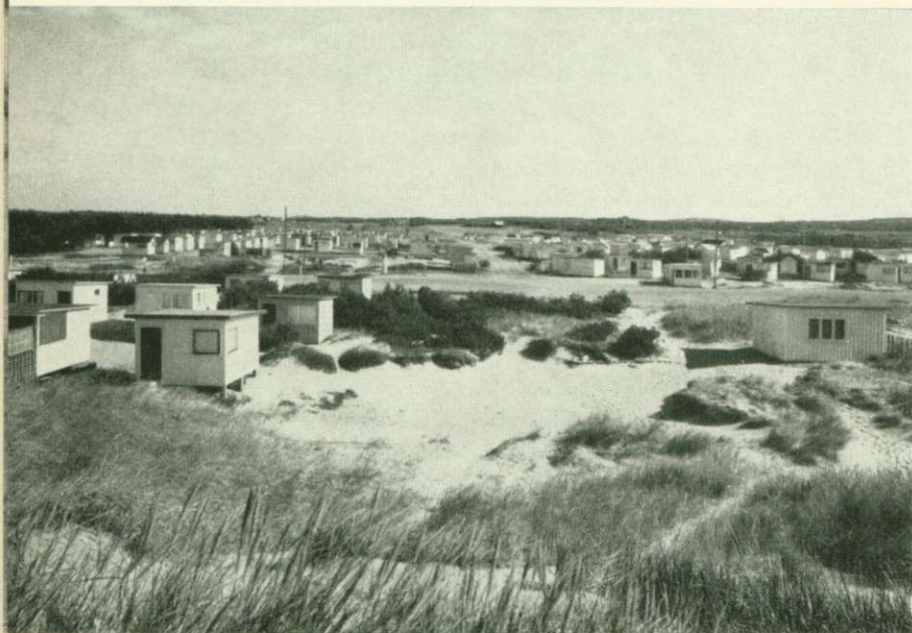
De nuvarande formerna för grusåsarnas utnyttjande är närmast skandalös.

och arbetstekniska frågor, produktions- och driftskostnader, kostnaden för producerad kraft, hållbarheten i prognoserna rörande oljepris och kapitalränta osv. Realismen i officiella prognoser rörande vårt framtida totala energibehov kan f. ö. diskuteras. Har man exempelvis tagit erforderlig hänsyn till de ökade möjligheter att spara värmeenergi, som de senaste årens utveckling inom bl. a. byggnadstekniken fört med sig. Nya material och konstruktioner, som i sig förenar låg kostnad med god värmeisolering, gör att vi idag bygger hus med väsentligt lägre värme-

behov än tidigare. De energimängder, som redan nu sparas — och framför allt kommer att sparas — på denna väg är betydande. Då energibehovet för uppvärmning av byggnader beräknas utgöra ca. 40 % av landets totala behov av energi är det uppenbart att förändringar på denna sektor i hög grad kan påverka vår framtida energibalans. — I sista hand bör emellertid det aktuella regleringsprojektets angelägenhet vägas mot våra konsumtionsbehov och det aktuella områdets miljövärde. *Mot bakgrunden av vårt allmänna konsumtionsläge måste man då fråga sig, om det idag är rimligt att vi definitivt förstör miljövärden av helt unik karaktär i syfte att ytterligare stegra den privata konsumtionen?* Bedömer man det trots allt som angeläget att höja produktionen av elektrisk energi måste förlusten av naturvärden tillmätas större vikt än som nu sker vid valet mellan olika produktionsmetoder: vattenkraft, värmekraft och atomkraft. Det är förklarligt om allt fler frågar sig vilka motiv som egentligen ligger bakom Vattenfallsstyrelsens nuvarande politik och argumenteringar i vattenkraftfrågor. Man har svårt frigöra sig från det allmänna intrycket att detta verks ambitioner, som på en gång utredande, projekterande, byggande och affärsdrivande organ, allt mer tenderar att med olika medel och maktresurser söka vidmakthålla och utöka sin verksamhet utan tillräcklig förståelse för och hänsyn till vitala allmänna intressen.

Vattenfalls resurser — och naturvårdens

Det ensidiga, ofta kortsynta konsumtionstänkandet sätter i hög grad sin prägel på hela den process, genom vilken vi omskapar och exploaterar vår naturmiljö. Anledningen är nog ej bristande intresse hos svenska folket för naturens värden utan en följd av att dessa nu är praktiskt taget utlämnade åt produktionens intressen. Belysande för läget är att riksstatsens aktuella årliga bidrag till naturvården är 65.000 kr, medan t. ex. Vattenfallsstyrelsen under föregående år förbrukat omkring 500.000 kr, ett nära 10 gånger så stort belopp enbart för s. k. public relation-verksamhet i form av film och liknande. De lagliga möjligheterna att skydda naturmiljön är f. n. utan praktisk betydelse. Situationen, när det gäller naturvården, är i korthet den, att frivilliga, ideellt arbetande krafter praktiskt taget ensamma måste föra en närmast hopplös kamp för att försvara vår primära miljö mot kortsiktiga ekonomiska intressen. Mot denna bakgrund är det förklarligt om man förväntar sig att den nyligen av chefen för Jordbruksdepartementet tillsatta utredningen för översyn av vår naturskyddslag verkligen skall åstadkomma några positiva resultat. Det aktuella läget är emellertid sådant att snabba, ev. provisoriska åtgärder måste anses ytterst angelägna på vissa områden i avvaktan på utredningens förslag.

Fritidsbebyggelsen bör saneras och ledas in i bättre banor.

Sjöar och vattendrag måste ges ett bättre skydd mot regleringsingripanden och andra former av förstörelse.

Grus- och rullstensåsar, som ofta utgör ett markant och karakteristiskt inslag i landskapsbilden, måste skyddas mot ohämmad exploatering. De nuvarande formerna för deras utnyttjande är närmast skandalösa; man karvar in med grävskepp varhelst man tror det finns grus, dvs. pengar att hämta, tar vad som ev. visar sig värt att ta och lämnar vanligen det hela utan åtgärder för att snygga upp området. Till bilden hör alltså att exploateringen ofta är dåligt planerad och orationell.

Fritidsbebyggelsen bör saneras och ledas in i bättre banor. Det måste skapas former för utnyttjande av våra fritidsområden utan att deras miljövärde samtidigt går mer eller mindre förlorat, som fallet nu är. Särskilt gäller detta våra sjö- och havsstränder, alltså vår, jämte fjällvärlden, mest exklusiva och för friluftsliv lämpliga miljö.

Varför ingriper ej våra myndigheter?

Man kan fråga sig hur det kan vara möjligt att försämringen och förstörelsen av vår yttre miljö kan få fortgå som nu sker utan att berörda

myndigheter ingriper. Vilken betydelse har i detta sammanhang övertron på teknikens och produktionens möjligheter att ordna allt till det bästa för oss? Man kan nämna våra kommunala styresmäns nästan rörande tro på nödvändigheten och nyttan av tätorternas snabba expansion. Följden blir vanligen förlorade miljövärden och sämre ekonomi på längre sikt. "Inom alla områden måste vi acceptera mindre goda lösningar, därför att vi inte har tid och inte råd att göra bättre. Vad som är betänkligt i en del fall vi mött är just bristen på insikt om att det man gör är dåligt." (Ledaren i Plan nr 5, 1960.) — Är anledningen kanske främst att söka i bristande insikt om miljöns betydelse för individens och samhällets utveckling? — Själva karaktären i miljöförändringen kan vara av betydelse. Trots utvecklingens accelererande förlopp sker förändringen av miljön ofta så successivt att vi lätt förleds uppfatta skeendet, i alla dess faser och former, som både självklart och meningsfullt, kanske också som oundvikligt. Det föreligger inte samma anledning till målmedvetna insatser som vid en naturkatastrof eller brand. — Uppdelningen av utredande och beslutande funktioner på olika kategorier inom förvaltningen kan också tänkas påverka inställningen till och behandlingen av miljöproblemen. Informationen mellan berörda parter — experter och politiker — försvåras alltmer genom den expanderande forskningens och teknikens ökande krav på specialisering. Därmed reduceras också undan för undan de beslutande instansernas möjligheter till överblick och förutsättningslös bedömning av enskilda problemkomplex. Följden synes ofta bli alltför ensidigt ställningstagande till förmån för kortsiktiga tekniskt-ekonomiska intressen och behov på bekostnad av miljövärden.

Det ligger något på en gång paradoxalt och ur vissa aspekter oroande i den situation vi försatts genom teknikens snabba utveckling. Våra möjligheter att reglera och styra enskilda fysikaliska och tekniska processer har nått hög fulländning. Vår förmåga att på ett förnuftigt sätt styra användningen av teknikens resurser inom ramen för vår samhällsplanering förefaller emellertid ofta gå i motsatt riktning. Ett trivialt exempel: Bilen av idag fyller högt ställda krav på funktionsduglighet, men bilismen gör våra samhällen allt mer miljöfientliga och mindre funktionella. Som vi människor nu är beskaffade ligger det kanske vid närmare eftertanke inte något anmärkningsvärt i denna bristande förmåga till förnuftig användning av produktionens resultat. De djupare motiven för vårt handlande utvecklas och förändras ju inte i samma snabba takt som tekniken. Situationen manar oss emellertid att handskas varligt, både med teknikens resurser och de enkla, ursprungliga värden vi möter i naturen.

Turismen och hembygden

Svenska Turistföreningens direktör Halvar Sehlin höll detta tal vid Samfundets höstfest på Uppsala slott i november 1960.

Rubriken manar fram bilden av ett antal människor från främmande ort, som dyker upp på ett flyktigt besök i bygden utan kulturella ambitioner men med en rad önskemål och pretentioner. En del pengar lämnar de väl också efter sig till glädje för enstaka hotellvärdar, restauranginnehavare och en och annan kommunalman som nitälskar om sin bygds kommersiella intressen och utveckling "i takt med tiden". Kanske lämnar turistbesöken med deras fläkt från stora världen också efter sig hos de bofasta, särskilt ungdomarna, en svallvåg av oro, av missnöje med de egna små förhållandena. Därjämte en avlagring av skräp, tomma konservburkar, sönderslagna flaskor längs vägarna, på tältplatserna och ute i markerna.

Det är naturligtvis en smula hårddragna konturer i den här skissritningen, men turister och turistväsen inbjuder förvisso till många kommentarer och mycken veklagan. Vi, som arbetar inom turismens stora och mångskiftande område, får mycket ofta sitta på de anklagades bänk eller uppträda som försvarsadvokat för de kringfarande. Sakerligen har de som företrädar hembygdsvården liknande erfarenheter av missförstånd och slentriantänkande inom *sitt* område.

Låt mig därför i all anspråkslöshet börja med ett försök till begrepps-förklaring.

Vad är en turist?

"En turist är en person, som under 24 timmar eller mer reser i ett annat land än det där denna person vanligen uppehåller sig." Definitionen härstammar från något så vederhäftigt och högtidligt som en statistik-

expertkommitté i det gamla Nationernas Förbund och är från år 1937 (kommittén grundade länge på problemet). Men kommittén kunde ej gärna förutse den fantastiska utveckling av reselivet som ägt rum, särskilt under de 15 åren efter andra världskrigets slut.

Nu är det inte säkert att man skulle definiera turisten på samma sätt. En nyligen publicerad amerikansk avhandling definierar turist som en person, som befinner sig minst (50 miles) 80 km från sin hemort utan att ha något förvärvsmässigt ärende. Det stämmer kanske bättre med den nuvarande svenska uppfattningen om turisten.

Självva ordet turist är engelskt från 1800-talets början. Det spred sig — liksom sin motsvarighet i sinnevärlden, den engelske turisten — i större utsträckning till andra länder från mitten av 1800-talet. I svensk litterär prosa finns det hos August Strindberg hösten 1884, alltså några månader bara innan Svenska turistföreningen bildades här i Uppsala i februari 1885.

I de allra flesta länder är en turist emellertid en utlänning. Här i Sverige är han likaväl en av det egna landets invånare. Kanske har rent av STF och dess årsskrift betytt en del därvidlag.

STF har nämligen i sina stadgars första paragraf klart utsagt, att föreningen "i fosterlandets intresse" både vill utveckla och underlätta turistväsendet *och* sprida kännedom om land och folk. STF är således också en produkt av den nationella romantiska strömning i litteratur och konst, som vi karakteriserar som 90-tal och som också, som ett annat skott på det stora trädet, kan räkna hembygdsrörelsen. De citerade stadgarna talar om en ambition, som går utanför målsättningen för de flesta turistorganisationer, där huvudsyftet oftast blir den rent värvande och propagandabetonade verksamheten.

Svenskarna har blivit turister i det egna landet i en grad som inte torde överträffas i något annat land (inte ens i Förenta staterna). Samhällsutvecklingen i stort, levnadsstandardens höjning, så som den avspeglar sig i en avancerad semesterlagstiftning och ett osedvanligt högt antal bilar per invånare, har medfört en mycket stark ökning av turistfärderna.

Följden är, att vi nu räknar med att omkring 80 %, 4/5, av alla turister i Sverige är svenskar. 1/5 bara är således de som i andra länder främst kallas turister.

En följd av denna stora utveckling är också en betydande strukturförändring inom turismen. Dels rör sig turisterna över större områden i snabbare takt — ofta alltför jäktande och ytligt tyvärr — dels kommer de till trakter som tidigare legat mer avskilda och isolerade, men genom vägar och bilism nu blivit tillgängliga. Järnvägarna är inte längre som tidigare de helt dominerande trafikmedlen. Deras alltjämt viktiga ådernät har kompletterats med vägnätet och den tidigare mer avgränsade bygden

har fått en ny chans att bli upptäckt som turistmål. Säger somliga. Andra säger: en ny fara, en ökad risk att förlora egenart och ursprungligt värde.

Därmed är vi framme vid fråga nummer 2.

Vad är hembygden?

I denna krets är det väl inte nödvändigt att komma med någon begreppsförklaring. Men jag föreställer mig att hembygdsrörelsens målsmän ofta konfronteras med ytliga och skeva uppfattningar ifråga om begreppet hembygd och ifråga om deras eget arbete att bevara hembygdens väsentliga värden.

Den romantiska, för att inte säga sentimentala bilden av den röda stugan, skuggad av ljusa björkar vid en blå insjövik med vita svanor förekommer i många variationer på väggbonader och oljetryck. Den finns nog också i många tankar och känslor. Den dyker också flitigt upp i turistbroschyrerna. Dessvärre. Kullor på blåa berg blåsand i näverlurar finns alltså i de mest påkostade färgtryck. När man kommer längre norrut, blir det mera röda midnattssolar, renhjordar, lappar — alltid med de mest yviga röda tofsar i mössorna.

Vi vet alla, att hembygden i våra dagar för de flesta människor är någonting helt annat. Svenska folket flyr från landsbygden in till tätorterna 70 % bor där — 30 % kvar på landsbygden. Vi får högre standard, blir bilägare, trivs inte riktigt med gator, trafik och trånga värmedelningshus utan återvänder under den allt längre fritiden till naturen för att leva primitivt. Vi skaffar oss en kompensationsmiljö.

De som bor kvar på landsbygden har emellertid ofta en väl grundad uppfattning, att tätortsborna uppför sig alltför primitivt när de kommer ut på lördagar-söndagar eller under semestertiden.

De stora folkströmmarna från städer och andra tätorter ut till landsbygden har på vissa håll medfört en stark nötning av både den ursprungliga naturen, av åkrar, ängar och andra delar av kulturlandskapet. För vissa jordägare har mycken förargelse och också ekonomisk förlust uppstått genom tanklöshet från semesterfarares sida. Särskilt gäller kanske detta de trakter, som ligger närmast de större städerna, där folkströmmarna helt naturligt blir störst.

Ofta är det dessutom så, att de som far mest illa fram är ivrigast att åberopa "Allemansrätten" denna så ofta diskuterade och nämnda rätt, så ofta missstolkad och missbrukad också.

Här är verkligen ett område där turism och hembygdsrörelse kan komma att stå i ganska stark oppositionsställning till varandra. Det är i hög grad rimligt — och det måste av turistorganisationernas företrädare helt naturligt hävdas — att semesterfararna under sin lediga tid får tillgång till den fria ursprungliga natur som bör vara ett gemensamt

värde för alla invånare i landet. Det är samtidigt klart, att de fast boende har ett högst legitimt krav att få sin egendom bevarad oskadad.

Allt reseliv är i viss mån ett offerväsen. Det är svårt — kanske omöjligt — att helt undvika skadegörelse på natur- och kulturvärden. Det finns olika vägar att söka bättra detta sakernas sorgliga tillstånd.

En är lagstiftningen. Det finns ju lagar både om kulturminnesmärken, om fridlysnings, om naturskyddet. Men det är karakteristiskt för den snabba utvecklingen på detta område, att naturskyddslagen, som inte är mer än 8 år gammal, redan är mogen att ses över, och från många håll, bl. a. två länsstyrelser, har påyrkat en utredning om allemansrätten.

Den andra vägen, och den är lika viktig — kanske rent av viktigare — är folkuppfostran. Där arbetar våra båda rörelser parallellt, för att inte säga hand i hand. STF:s strävan har alltid varit och kommer väl alltid att bli inriktad på att öppna de vägfaranades ögon såväl för naturens skönhet och egenart som för de kulturella sevärdheter som möter. Det gäller både förhistoriska minnesmärken, historiska byggnader och platser och själva bygdens allmänna kultur. Ifråga om naturen har man från STF:s sida anknutit till naturskydds rörelsen. Ifråga om bygden är det lika naturligt att man haft livlig kontakt med de institutioner och personer som ägnar sig åt hembygdsvård.

En artikel i STF:s årsskrift år 1914 av den nyligen bortgångne professorn J. G. Andersson inspirerade i viss mån till Samfundets bildande. Jag nämner namn som Hilding Kjellman och John Åkerlund — personer som mycket aktivt arbetat hos oss båda. Och jag vill erinra om STF:s årsskriftsserie de senaste fem åren om Människor och miljöer, som avslutas med årets årgång om Bygden.

Den inhemska turisttrafiken, i första hand, har en inverkan inte bara på natur och kulturminnesmärken. Den kan också inverka på den mänskliga naturen, på den bofasta befolkningens seder och tänkesätt. I det fallet betraktar väl ofta hembygdsintresset turistväsendet med misstro. Även i det avseendet har väl STF känt det som ett ansvar att söka fylla en uppfostrande gärning. Den som reser måste lära sig förstå att bygdens folk och dess tillhörigheter, fast och löst, icke är museiföremål utställda till begapande och ofinkänsliga kommentarer.

På ett särskilt område av vår praktiska verksamhet har vi försökt att mera indirekt uppfostra resepubliken i det avseendet. Jag syftar på vandrarhemmen, som kom till år 1933, men som under de mer än 25 årens utveckling sedan dess i mångt och mycket har skiftat karaktär.

På många håll i landet har tillkommit högst förtjusande vandrarhemsmiljöer, då vi tillsammans med hembygdsintressets målsmän skapat miljöer som inte bara innebär en inkvartering för natten utan också en an-

knytning till det ursprungliga och för bygden typiska. Några få exempel på ett sådant samarbete: den västerbottniska kyrkstaden i Löfvånger, komministergården i Härkeberga, hembygdsgrändarna i Gammel-Gränome, Uppland, Björnlunda, Södermanland och Hästveda, Skåne. Där är också en av Norrlands äldsta och bäst bevarade gårdsanläggningar, Myckelgen-sjögården, med ett 30-tal byggnader och den lilla smålandsherrgården Korro, som STF fick i födelsedagsgåva i början av detta året.

Jag tror att det i sådana fall kan bli en god växelverkan mellan turist-väsen och hembygdsvård, som ger resenären en bättre förståelse för svenskt liv i gammal och ny tid och samtidigt vidgar blicken hos ors-befolkningen för det värdefulla den själv äger inom sin egen bygd i natur och i kulturföremål och livsföring.

En fara som vidlåder utvecklingen av turismen såsom vi sett det under de senaste årens kolossala ökning av bilturismen är den risk för förflackning som otvivelaktigt följt med. Ju mer man reser och ju större områden man fångar in under sin semesterfärd dess mera flyktiga intryck får man givetvis av de trakter man passerar. Bilismen har givit semesterfirarna en annan räckvidd i färdandet och berömda sevärdheter får därigenom dragningskraft över stora områden. Semesterresan blir en färd till dessa sevärdheter. En "punktturism", som alltför ofta innebär ett nonchalerande av det mesta som ligger på vägen dit. Sådant som är mindre omtalat och kräver mer av besökarens eget intresse och val.

Det där är nog en universell tendens, ett uttryck för "tidsandan" kanske. Det verkar både bekvämt och rationellt att på det sättet få en sammanställning från de främsta experterna på olika områden av vad som verkligen är värt att se och uppleva och så reser man dit och införlivar raskt intrycken av detta märkliga med sitt förråd av erfarenheter.

Nu vet vi ju alla, att så enkelt är det inte. Vad som är märkligt och sevärt för en människa beror i så hög grad på vederbörandes egna förut-sättningar, kunskapsmätt, intresseinriktning och mycket annat. Sevärd-heten blir ofta ingen upplevelse, men det förbisedda och oreklamerade kan avslöja oanade värden.

Någon kanske nu säger att STF själv främjat en sådan punktturism genom att just i år ge ut en bok om tusen sevärdheter i Sverige. Kanske får vi dock anses ha räddat vår själ genom de allmänna översikter som där finns och med de många hänvisningar som den boken innehåller till annan utförligare reselitteratur.

Om nu en bygd inte har någon sevärdhet? Ja, så får man lov att skaffa ett evenemang av något annat slag istället. Och kanske har det varit litet för mycket nymornat och mer entusiastiskt än omdömesgillt intresse bakom en del festivaler, turistvärdinnor och public-relations-åtgärder under senare år.

Får jag så till slut också peka på ett annat område av utvecklingen inom landet där turism och hembygdsintressen går sida vid sida. Det gäller de väldiga förändringarna i det svenska landskapet. Det blir en lång lista och jag behöver väl inte försöka att göra den vare sig utförlig eller på varje avsnitt fyllig. Låt mig bara erinra om sådana i denna krets väl kända företeelser som

grustäkt, vägbyggande, stadskvarters förändring genom rivna hus, nybyggda hus och omändrade gator, utdikning av mossar, vatten-regleringar och kraftverksbyggen.

Det hör till ett land i utveckling och framåtskridande att många sådana åtgärder vidtas och måste vidtagas, men för de personer och institutioner, som har verkligt intresse för sin bygds eller sitt lands traditioner och egenart är det en förpliktelse att vaksamt följa utvecklingen och att med kraft framföra sina synpunkter, så att förändringarna så litet som möjligt blir skadeverkningar.

Visdomsordet från antikens Delphi "gnoti seavton" — *Känn Dig själv* — har blivit ett valspråk för all god hembygdsrörelse. Svenska turist-föreningen har som sitt motto variationen *Känn Ditt land*.

Vår gemensamma nämnare är den fördjupade känsla för Sveriges land och folk som bygger på en saklig grund av kunskap.

Valdemar Ståhlfors med en del av Ljungby hembygdsförenings samling av småländska allmogebonader. — Foto Sydsvenska Dagbladet.

Allmogebonaden — en värdefull klenod

Inom den rikt skiftande svenska s. k. folkkonsten intar målningen ett mycket viktigt rum och den torde kunna räknas bland de märkligare i sitt slag i Europa. Ehuru bondemålningar, vanligen dock relativt sena, kan påträffas i alla landskap är det blott inom två huvudzoner som målarkonsten — att döma av det material som bevarats — verkligen blomstrat under nyare tid. Det är dels ett nordligt område, omfattande Svealand och nedre Norrland, och dels ett sydligt område, sydvästra Småland och inre Halland. Detta sydsvenska om-

råde är i vissa avseenden det ålderdomligaste. Likväl är den äldsta daterade målningen här ej äldre än från 1680-talet men dels finns ända sedan 1500-talet uppgifter om stugor smyckade med dylika målningar, dels är de bevarade målningarna i fråga om typer och motiv mycket ålderdomliga, dels slutligen har i Småland och Halland, liksom i södra Sverige överhuvud en urgammal sedvänja bibehållit sig långt in på 1800-talet att vid högtider smycka sina hus med målningar.

Olika skolor

Inom detta sydsvenska område kan man skilja på en östlig och en västlig grupp. Den senare hade sin verksamhet förlagd till Sunnerbo västliga skogssocknar och angränsande delar av Halland samt delar av Västbo och den förra i till Blekinge gränsande socknar främst Urshult och Kinnevald.

Dessa skolor, vi kan faktiskt kalla dem så, eftersom de var i sin bygd blev normgivande, representerades av vissa mästare, som var verksamma inom lokalt tämligen begränsade områden. Låt oss nu stanna inför några av dessa kända mästare i Finnveden. Några av de förnämsta hör hemma i Västbo särskilt i Södra Unnaryd och Ås församlingar, och den äldste till namnet kände mästaren här är klockaren Anders Eriksson. Han var född 1774 och dog på 1840-talet. Han signerade gärna sina dukar med initialerna A.E.S. och den äldsta daterade målningen är från 1798. Hans typer är avgjort folkliga och ej sällan visar också dräkterna att förebilderna hämtats från omgivningen. De lyser av robust färgglädje.

Fattighäradet Sunnerbo

blev ett centrum för bonadsmåleriet. Det gällde nämligen att skaffa biinkomster — ja, i många fall blev just dessa biinkomster helt enkelt huvudinkomsten. Vår socken kom att intaga den främsta platsen när det gällde bonadsmåleriet i Sunnerbo. Man kan tala om en Vrå-skola och den är den mest pro-

Den förlorade sonen. Detalj från en av Ljungby hembygdsförenings bonader.
Foto Sydsvenska Dagbladet.

duktiva. Mästaren framför andra är grundaren av en verklig målardynasti. Det var en bonde från Lusshult i Vrå, Per Persson, som var född omkring 1738 och död 1826, och som började måla bibliska bonader under nödåret 1758 för att skaffa uppehälle åt sin stora familj. En kvinnlig forskare Ellen Johnsson som i en amerikansk tidning i Ohio skrivit en artikel om dessa bondemålare påstår att det är koppargravyrerna i en bibel som inspirerat Per Persson vid motivvalen. F. ö. är just de bibliska motiven så gott som allenarådande i det tidigare måleriet. Per Persson hade sju barn och alla lärde sig faderns konst. Det blev alltså en hel liten verkstad, några var väl ute som handelsresande särskilt före jul då det gick lättast att sälja. Ett mycket använt motiv var just Jesu födelse. Av Per Perssons ättlingar levde ännu på 1870-talet sju stycken som målade bonader, fem dotterdöttrar, en sonson Sven Nilsson i Betlehem — som för övrigt helt ägnade sig åt måleriet — och en dotters dotterdotter. Nämnade Sven Nilsson har i särskilt hög grad berikat forskningen på måleriets område. Han överlämnade nämligen före sin död till Nordiska museet sin målarbok med 126 citat ur den Heliga skrift, som han ansåg lämpliga som motiv. Under denna tid övergick man alltmer att måla på papper. Tidigare var väv vanligast och då kunde det hända att beställaren hade väven med sig när han kom och beställde och med mästaren diskuterade motivet. Sven Nilsson

fick tydligen dela många konstnärers öde att inte kunna leva på så särdeles hög standard. Det berättas att på auktionen efter honom såldes hans stuga för 45 kronor.

Hur bonaderna målades

Andra ättlingar till Per Persson är Göran Andersson i Ormhult, kallad Göran i Ormalt. Denne var en produktiv och vida berömd målare som lärt av sin fader och vars son Sven Magnus Göransson, född 1829, död 1919, blev den siste i sin släkt som utövade konsten. Genom denne Sven Magnus Göranssons son Johan Svensson från Lidhult får vi veta något om tillvägagångssättet då bonader målades. Den väv som användes var vävd speciellt för ändamålet eller borde vara det. Storleken varierade naturligtvis men det rörde sig i regel om en höjd av två alnar och längd av fyra alnar. Så spändes duken eller papperet fast i en ram. Därefter ströks på ett klister av vetemjöl med vax i som sedan fick stå och torka. Med en större blyetspenna drogs så konturerna upp och ifylldes texten. Sist kom då färgerna framförallt blått och rött som man köpte, svart som man fick av sot från spisen samt grönt och brunt som var växtfärger bl. a. av kokt mossa. Under 1800-talets sista årtionden kom seden att pryda stugorna med bonader ur bruk framför allt på grund av att tapeter började komma till användning bland allmogen.

Valdemar Ståhlfors

Malm och skog i gammal bergslagsbygd

I bergslagen har jorden, vattnet, malmen och skogen utgjort de viktigaste närings- och kraftkällorna, som alltid satt sin prägel på bygden, folket och näringslivet. I Torsåkers socken i Gästrikland fanns vid mitten av 1500-talet 8 byar med hyttor och hamrar. Under 1600-talet var det 20 st., 1750-talet 25 st., men 1880 fanns endast 6 st. kvar. Nu, i storindustrins tidevarv, domineras bergshanteringens helt av de tre stora bruken Hofors Bruk, Sandviken och Forsbacka.

Det finns kvar många minnesmärken och lämningar från den tidigare epoken, som präglades av smådriften. På åsarna och i skogarna träffar man ofta på gamla vattenfyllda gruvhål, som minner om den tid, då man med tillmakningseldar och vattenbegjutning fick berget att släppa från sig den ädla malmen. Vid många bäckar och åar ligger än idag mäktiga slaggstenshögar, resterna av smältan, sedan malmen utvunnits. Den slagga skiftar i alla de färger från djupaste blått till ljusaste grönt.

Dessa minnesmärken representerar en oavbruten kedja i utvecklingen av bygden och näringslivet i bergslagen med sina första länkar långt borta i en tidig medeltid. Friläggande och bevarande av dessa lämningar är en viktig uppgift. Ett mycket vackert exempel på, hur en dylik ruin efter en medeltidshytta har frilagts och i viss mån restaurerats, finns vid *Kratte Masugn* i Gästrikland. På denna gamla bruksegendom driver nu skogsvårdsstyrelsen i Gävle-

borgs län en skogsbruksskola och utnyttjar åkrar och fält till plantskolor, fröodlingar och plantager. När skogsvårdsstyrelsen för cirka femton år sedan började restaurera och bygga upp det nya för den moderna skogsdriften, sökte man från början foga in de gamla minnena och bergsmanstraditionerna i det nya. Slaggstenen i de gamla byggnaderna har fått utgöra den solida grund, på vilket de nya anläggningarna uppförts. Det, som återstår av masugnsanläggningen, har omsorgsfullt restaurerats och tillvaratagits. En av de allra äldsta byggnaderna, det s. k. Våghuset, är restaurerad till en unik högtidssal, inredd som kapell. Vid vattenfallet, som fordom drev de stora vattenhjulen för hyttans bläster, har placerats en gammal skvaltkvarn, som bevarats som ett minne från den tid, då bönder och befolkning ute i skogsbyarna malde sitt mjöl i små kvarnar anlagda vid vattenfallen i bäckarna. En av de äldsta byggnaderna för hyttfolket har pietetsfullt restaurerats. Hela hyttområdet skall så småningom bli en "hembygdspark".

I de små broschyrer med bild och texter, som finns framlagda för information för besökande, är beskrivet och utrett bakgrunden till hyttdriften under 16–17–1800-talen. Den broschyr, som beskriver restaureringen av Våghuset, numera benämnd *Jernsalen*, innehåller en förnämlig beskrivning på, hur arbetet i en gammal masugn bedrevs. Där finns ett mycket unikt aktstycke återgivet, nämligen den ed, som masmästarna

i hyttorna i Torsåkers och Ovansjö bergslag fick svära, då de tillträdde sitt ämbete.

I broschyren om den förutnämnda *Skvaltkvarnen* finns en mycket god beskrivning om, hur kolonisationen i de s. k. finnskogarna försiggick. Skvaltkvarnen från Fredagsberget i Bollnäs finnskogar står nu vid Kratte Masugn som ett levande minnesmärke från den tiden. En för hembygdsvårdare och skogsvårdare lärorik beskrivning är berättelsen om, hur svedjebruket tillgick i hälsingebgderna.

I broschyren "Från gammalt till nytt" finns en mycket god historisk framställning om arbete och liv på ett bruk i bergslagen. Där presenteras också en karta över de vintervägar malmfororna tog under 1800-talet för att frakta malm till hyttanläggningen vid Kratte Masugn.

Allt detta föredömliga hembygdsvårdande arbete har utförts på initiativ av den nyligen bortgångne länsjägmästaren i länets skogsvårdsstyrelse, Eric Persson, med intresserad och uppoffrande medverkan av hans fru, Inga Persson.

Det har kunnat genomföras tack vare donationer, gåvor och bidrag från bolag och enskilda. Som dokument över det intresse länsjägmästaren har samlat kring denna uppgift finns i nämnda broschyrer återgivna gåvobrev från exempelvis Kopparfors AB och Stora Kopparbergs Bergslags AB samt entusiastiska "recensioner" av bl. a. f. jordbruksministern Sam B. Norup och författaren Albert Viksten.

Masugnsruinerna med dess Jernsal och övriga anläggningar från den gamla hyttiden vid Kratte Masugn har blivit ett omtyckt utflyktsmål för söndagsfirande turister både från Gästrikland och Dalarna och Västmanland, som med sina bidrag i "Offerkällan" och genom att köpa broschyrer och vykort lämnar de handtag, som behövs för fortsatt upprustning av "Hyttparken".

Närmast på programmet står upprustning av en gårdssmedja från 1600-talet och en stilren slaggstensbyggnad, som fordom var bostad åt masmästarna.

Erland Dackman

Jernsalen och klockstapeln vid Kratte masugn i Torsåker, Gästrikland.

Hel by på auktion

Vitterhetsakademin har på auktion inköpt en hel by, Stensjö i Döderhults socken. Byn kommer att bevaras som kulturhistoriskt minnesmärke.

Den har komplett bebyggelse av timmerhus från tiden 1750–1810 för fem gårdar jämte ytterligare två bostadshus med tillhörande uthus. Bebyggelsen är unik i landet, då den är intakt i sin helhet.

Följaktligen är numera ett beslut om dess bevarande genom akademins försorg fattat. Skulle någon privatperson

köpt byn, hade denne fått ikläda sig långtgående förpliktelser för bebyggelsens restaurering och underhåll. Akademin räknar med att i första omgången sätta in ca 150.000 kr för upprustningen, utöver de 500.000 kr som utgör förvärvssumman. En hjälp vid finansieringen torde dock avkastningen från de omkring 7.000 tunnlanden skogsmark ge. Åkerarealen omfattar ungefär 60 tunnland. Hur man skall förfara med dessa är emellertid ännu inte klart. De kan antingen bortarrenderas eller läggas ut till skogsproduktion.

Stensjö by i Döderhults socken.

Spara oxeln i landskapet

"Bör inte oxeln fridlysas?" är en fråga man ovillkorligen ställer sig, när man läser följande tidningsannons:

O X E L

Oxel, rundvirke eller plank, i partier om billaster eller järnvägsvagn köpes.

Finns det inte en förening för oxelns bevarande som man kan gå in i? Men

i väntan på en sådan förening, som aldrig kommer, bör var och en av oss som har möjlighet till det plantera ett par oxlar i ett impediment, på en backe eller i ett skogsbryn.

Redan för 150 år sedan påtalades den hänsynslösa uthuggningen av oxel i östra Småland. Då fanns ännu mindre skogspartier av oxel.

Det är ingen idé att komma med påståendet att det ekonomiska värdet av

Ett par oxlar på Fårön, formade av vindarna. — Foto L. Bolin.

En oxel i kamp med stormarna, Gotland. — Foto L. Bolin.

ett träd är förutsättningen för dess bestånd, dess fortlevande. Om ett träd har så stort värde, så drar nog ekonomerna försorg om dess planterande. Nej, vi

har inte fler fullvuxna oxlar än vad vi behöver för att hålla kvar något av den försvinnande skönhet i landskapet som oxeln representerar.

Lorentz Bolin

Eken i fara?

Det finns all anledning att följa utvecklingen i möbelbranschen med uppmärksamhet, i synnerhet nu när eken har kommit på modet som träslag. Ekmöbler finns det gott om i affärerna, vackra möbler till råga på allt. Vi kan glädja oss åt att vi har skickliga möbelarkitekter, men samtidigt kan vi beklaga oss över att eken kommit så i blickfånget. Ekskogar i nämnvärd utsträckning har vi som bekant inte.

Nu bedrivs det i Sverige ett visst ekskogsbruk. Strängt taget borde dess utövare vara belåtna över utvecklingen. Efterfrågan på ek är god fast det måste vara förstklassigt ekvirke. Det är betydligt svårare att sälja småvirke och gallringsvirke. Totalt avverkas det per år ungefär 60.000 m³sk, men av det används 25.000 m³sk till utvinning av garvämnerna och till brännved. Rätt exklusiv brännved förresten! Några färskasiffror på ekskogstillgångarna över hela landet har man inte, men länsjägmästare Tord Wæsterberg i Ekfrämjandet berättar att det inom Göteborgs och Bohus län, Västergötland och Östergötland finns ungefär 90 procent av landets alla ekskogar och att tillväxten inom området beräknas till 300.000 m³sk.

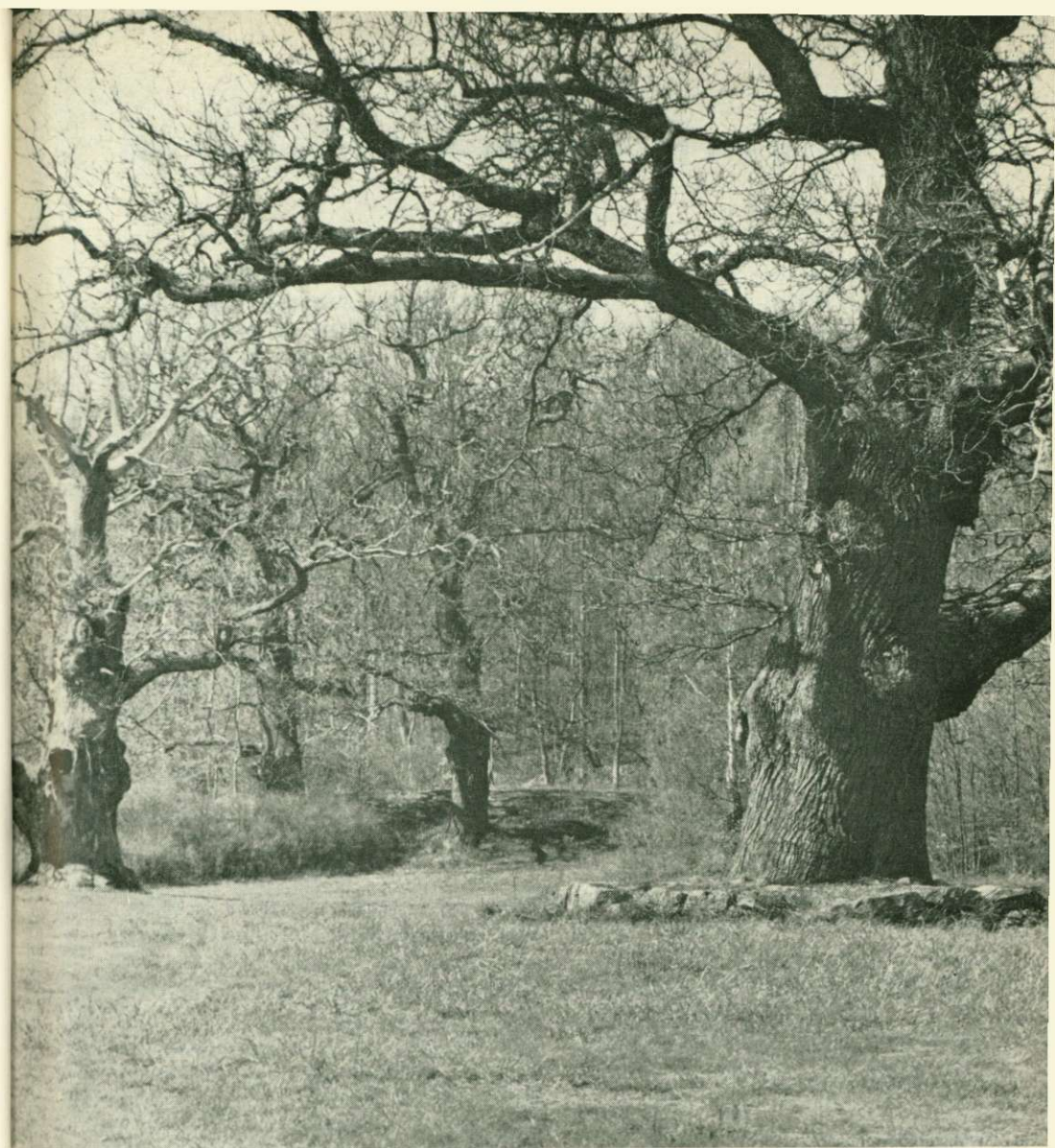
Som ekskogsvårdare skulle man kunna göra reflektionen att balansen mellan uttag och tillväxt är ganska dålig. Tillväxten är ju mångdubbel. Dock kan man konstatera att det inte föreligger någon överdriven föråldring av skogen, den är inte överårig. Anledning till den ojämna balansen är naturligtvis att det

förflyter en lång tid mellan födseln av ett ekbestånd och avverkningen. Ekens omständiga utveckling från frö till silhuett av klassiskt, mäktigt slag gör verkligen att man har en känsla av att det som sås idag kommer att sköras först av femte eller sjätte generationen. Att odla ek är förvisso ingenting för den som vill ha ett snabbt resultat.

Gallringarna förekommer däremot rätt ofta, liksom röjning, men det ger bara klen virke som för närvarande inte är åtråvärt. Risken för en sämre ekskogsvård är således uppenbar. Det torde vara ganska få skogsodlare som har råd att dra upp ekskogar för sitt nöjes skull eller av pietet. En lösning kan vara att blanda ekskog med andra mer snabbväxande träd.

Vi importerar också ek, främst för tillverkningen av parkettstav. Årligen används för det ändamålet 800.000 f³, varav omkring 300.000 importeras. För garvämnerna används ek alltjämt men andra träslag har tagits i bruk liksom syntetiska garvämnerna.

Som landskapsvårdare skulle man alltså kunna läsa ut det angenäma beskedet att våra ekskogar ökar i omfattning. Ekfrämjandet har säkert bidragit till den gynnsamma utvecklingen. Men propagandan som riktat sig till skogsägare att odla ek har uppenbarligen också stimulerat dem som haft ek på sina ägor att spara dem eller åtminstone att göra uttagen med extra stor eftertanke. De landskapsvårdande institutionernas propaganda som enbart ta-

Ekskogarna och de enstaka ekarna utgör personliga och karaktärsbildande inslag i det syd- och mellansvenska landskapet. — Foto I. Holmåsén.

Ny utredning om naturvården

Naturskyddslagen är bara några år gammal (den trädde i kraft 1953) när den är färdig för översyn. Det är ett tecken på hur snabbt utvecklingen går och hur starkt behovet är av effektiva skyddsåtgärder inför den allt mer ingripande exploateringen av vår natur.

Regeringen har alltså tillkallat överdirektör Börje Lundgren, chefen för Rikets Allmänna Kartverk, som utredningsman. Han skall göra en översyn av nu gällande naturskyddslag, ägna uppmärksamhet åt fritidsproblemet och därmed sammanhängande frågor, grusexploateringen m. m. Utredningsmannen skall också ta upp frågan om naturvårdens organisation, och härmed är vi inne på en fråga av stor principiell och praktisk betydelse. Här hänvisar

git sikte på att slå vakt om ädellövträd och inte minst eken har med största sannolikhet haft en gynnsam effekt.

Men man undrar dock med viss oro om den ökade efterfrågan kommer att gå ut över ekbestånden och karaktärs-ekarna. Det finns mycket virke i en praktfull ek. Kanske finns dock räddningen undan det hotet att vänta sig från något positivt försök att stimulera avsättningen av klen virke.

Ekskogarna och de enstaka ekarna utgör så personliga och karaktärsbildande inslag i det syd- och mellansven-

regeringen i sina direktiv till möjligheten att utvidga den naturvårdsdelegation, som nu ledes av landshövding Hammarskjöld, och som en gång bildades på initiativ av Samfundet för Hembygdsvård. Det skall också undersökas om man kan nöja sig med redan nu befintliga ämbetsverk. "Överhuvudtaget", heter det, "bör en allmän och förutsättningslös utredning av naturvårdens organisationsfråga företagas under beaktande av samtliga de synpunkter som kommit till uttryck vid frågans tidigare behandling i olika sammanhang."

Samfundet har varit i kontakt med utredningsmannen och därvid utförligt demonstrerat sitt program och arbete inom landskapsvården.

ska landskapet att det finns all anledning att fortsätta med propagandan för odling av lövträd, ja, inte bara ekar. Dessutom måste man komma ihåg att eken behöver hjälp för att hävda sig i konkurrensen även mot andra träd. Den kamp som pågår i exempelvis Dalby Söderskog är värd att observera. Eken håller på att trängas ut av boken och boken av asken och asken av almen. Får nationalparken lämnas åt sitt öde kommer almen att stå som segrare. Därför tillgrips gallring inom parken.

Quercus

Nej till skjutfält i Älvdalen

I Älvdalen har man nyligen haft ett stort opinionsmöte med anledning av planerna att lägga det stora artilleriskjutfältet till Älvdalens östra kronopark, en av landets vackraste vildmarker.

Vid den nära tre timmar långa debatten förekom ett tjugotal inlägg av talare, representerande skilda yrken och samhällsställningar, men ingen enda var positivt inställd till skjutfält i socknen. De aktuella markerna vill man behålla orörda för sport- och friluftsliv.

Arméchefens ombud framhöll att trakten skulle ha stor ekonomisk fördel av skjutfältet, att skadegörelse i görligaste mån skulle undvikas, att jakt, fiske, skogsavverkning och turism kunde pågå som förut blott med vissa restriktioner under skjutsäsongerna.

Debatten utmynnade i en enhälligt antagen resolution där det bl. a. heter: Vi uttalar en bestämd gensaga mot förslaget att i Älvdalen förlägga storskjutfältet samtidigt som vi vädjar till statsmakten att i demokratins namn göra oss till viljes. Det aktuella området utgör en stor och värdefull del av vår hembygd. Att annektera den på förslaget sätt vore ett flagrant brott mot folkviljan — inte bara i Älvdalen utan även i det övriga landet — att döma av alla solidaritetsbevis som kommit oss tillhanda.

Det är befolkningens vällovliga önskan att få behålla just dessa egenartade vackra vildmarker orörda för den art av

ingrepp som ett skjutfält skulle innebära. Vad som i domänstyrelsens m. fl. yttranden sagts om att Älvdalens östra kronopark bör avsättas till ett hela folkets fritidsområde anser vi böra tillmätas en avgörande betydelse framför arméchefens ensidigt militära synpunkter.

Vår inställning grundar sig självfallet icke på bristande försvarsvilja, vilken i alla tider varit starkt levande i denna urgamla frihetsälskande bygd. Det finns som bekant andra kommuner i landet som anmält sitt intresse för ett skjutfält av den omfattning det här är fråga om. Att förlägga fältet i någon av dessa där mindre värdefulla marker finns vore sannolikt mer välbetänkt från statlig, ekonomisk och praktisk synpunkt, vilket även framgått av olika sakkunnigutlåtanden.

En tremannakommitté tillsattes på uppdrag att göra en allsidig ekonomisk utredning om vad det betyder för Älvdalen om socknen tvingas avstå cirka en femtedel av sin areal till skjutfält. Utredningen jämte resolutionen skall tillställas militärmyndigheterna, regeringen och riksdagen.

Samfundet, som biträtt kommunen i denna fråga, ger helt sin anslutning till resolutionen och bygdens krav.

Sedan detta skrivits har regeringen framlagt proposition om skjutfältets förläggande till Älvdalen. Vad man nu kan hoppas på är att riksdagen lyssnar till bygdens starka stämma.

Motorvägen genom Huskvarna

Sedan diskussionerna kring riksettans sträckning genom Huskvarna pågått mer än ett decennium har frågan nu äntligen nått sin lösning. Stadsfullmäktige har godkänt Väg- och vattenbyggnadsstyrelsens modifierade strandalternativ efter ingående bearbetning av en av länsstyrelsen tillsatt expertkommitté bestående av vägdirektör Gösta Gejpel, stadsarkitekt Helmer Flensborn och Samfundets vägvårdskonsulent Arne Segerros, som tillfogat vissa ändringsförslag präglade av mera landskapsvårdande synpunkter. Vägsträckningen framgår av den här återgivna ritningen, som bl. a. visar att det 200-åriga Kruthuset, numera Stadsmuseum, måste flyttas 15 meter, medan Hembygdsföreningens Kroatorpet blir orört.

Mellan Kroatorpet och roddarnas båt- hus skapas en idyllisk spegeldamm på omkring 4.400 kvm. Här blir det också betydande terrassering av nuv. vätterstranden. C:a 10.000 m³ jord kommer att gå åt.

I bildens mitt syns parapeten (2), därifrån gångbro över motorvägen (3), t. h. om bron Kruthuset (4) och Kroatorpet (5), t. h. rekreationsplats med damm och solbad (6) och t. v. utfyllt strandområde (7). Ritning Samfundet för Hembygdsvårds landskapsvård, A. Segerros och C. O. Orback.

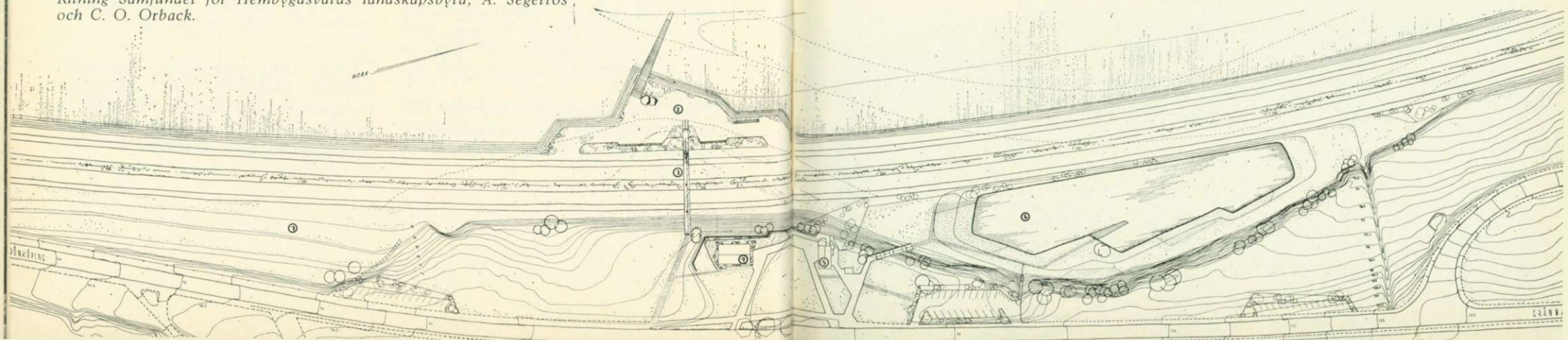
Ett intressant inslag i det nya förslaget är tillkomsten av en parapet. Överhuvudtaget har kommittén i sitt förslag lagt mycket stor vikt vid att skapa estetiskt tilltalande slänter mot motorvägen och en förbindelseled mot Vättern och Kruthuset, som ger en tilltalande om- daning av landskapsbilden. Enligt förslaget kommer vägen ut till gångbron att gå omedelbart söder om Kruthusets södra gavel.

Gångbron ligger i plan med mark- ytan från kruthusområdet sett. Det blir fråga om en bro på en enda rad av pelare. Nedgången till parapeten ute vid Vättern sker via trappor i olika avsatser. Kruthusudden blir helt omformad. Slänterna från motorvägen blir gräs- och buskklädda. Ute på själva parapeten tänker man sig trivsamma planter- ringar.

Från parapeten skjuter en pir rakt ut i Vättern och når fram till djupt vatten, så att båtar kan lägga till. Utanför motorvägen kommer nämligen att an-

bringas en undervattensvågbrytare och innanför denna blir utfyllnad till grunt vatten. Detta för att bromsa vägorna vid blåsigt väder.

Den konstgjorda strandpromenaden får väl bli en kompensation för både hemmabor och huskvarnabesökare för att staden blir avskuren från Vättern av motorvägen så när som på gångbron vid Kruthuset, en undergång under motorvägen i Strandvägens förlängning vid Norrängsområdet och genom Jönköpingsvägens viadukt över Kavlaplan.

"Skånes Skottland" blir naturminne

Ett av de mest säregna och ursprungliga landskapspartierna i Sverige, hedområdet mellan Brösarp och Maglehem norr om Simrishamn, föreslås bli fridlyst som naturminne. Fredningen skulle omfatta drygt 100 hektar hed och bokskog.

Det är Österlenkretsen av Samfundet för Hembygdsvård som i samråd med markägarna hos Länsstyrelsen i Kristianstad föreslår fredningen med stöd av Naturskyddslagens § 5 ("Område eller till fastighet hörande naturföremål, som på grund av sin betydelse för kännedomen om landets natur, sin skönhet, egenart eller eljest märkliga beskaffenhet finnes böra särskilt skyddas, må fridlysas såsom naturminne".)

Det aktuella hedområdet ägs av godsägare Christer Mörner på Stora Drakamöllan, dir. Kai Engberg på Lilla Drakamöllan och konstnär Nils Larsson på Orelyckan. De idylliska korsvirkesgårdarna med anor från 1600-talet omges av ett våldsamt kuperat, magert hedlandskap, som för tanken till Skottland, och som i dag lär sakna motsvarighet i vårt land. Mellan de blomstrande kullarna drar en forellrik bäck, som en gång drev kvarnhjulen på Drakamöllans kvarn. Det är ett landskap av en nästan ödslig skönhet, som man inte gärna associerar med Skåne.

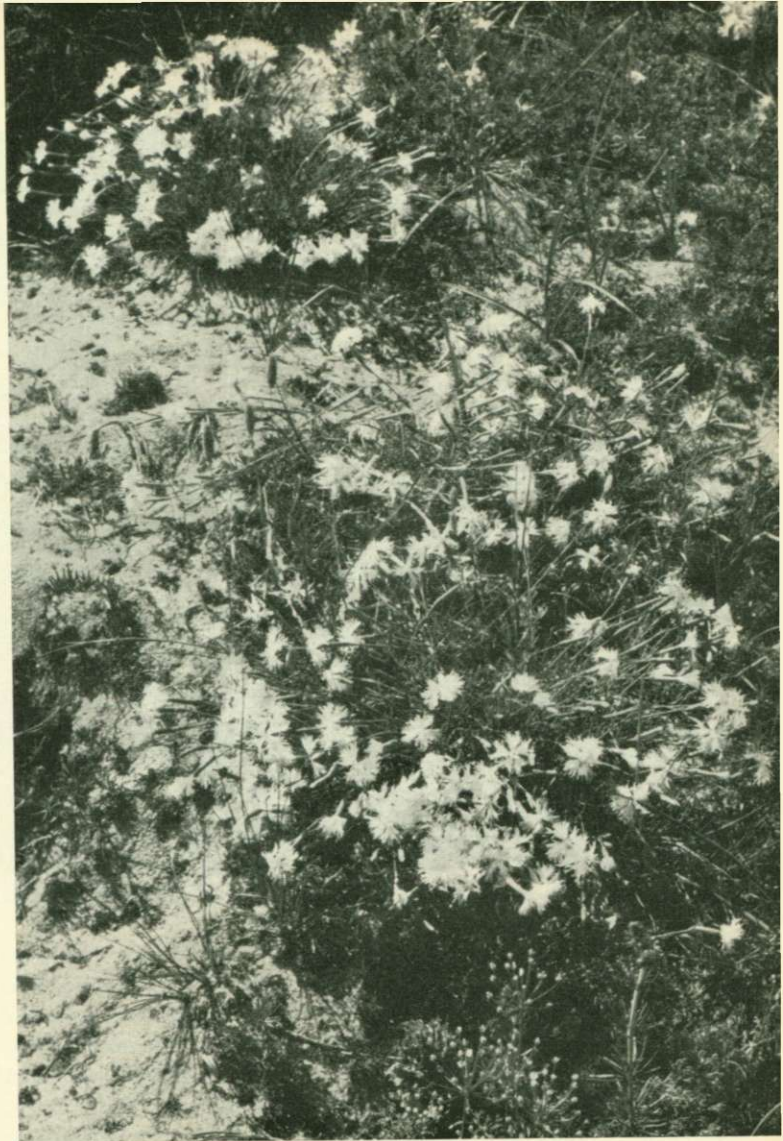
Kulturlandskap

Motivet för fridlysningen är "områdets

Ett stycke av det hedlandskap som nu föreslås bli skyddat. Nere i dalen skimtar Lilla Drakamöllan.

Sandnejlikans (Dianthus arenarius) blommor är fransade som det finaste spetskrås. Linné skriver entusiastiskt om denna välluktande blomma.

Den östskånska heden vid Drakamöllan.

säregna karaktär framförallt som kulturlandskap". Det har fått sin utformning genom långvarig, speciell odling och betning. Den blomrika skånska kulturheden — som beskrivits av bl. a. lektor Lorentz Bolin och författaren Sten Selander — har under de senaste åren blivit alltmer decimerad på grund av jordbrukets rationalisering och därav följande skogsplantering.

Genom att pansarvapnet annekterat en stor del av kulturheden till skjutfält har detta säregna landskap ytterligare decimerats; hedarna vid Haväng är

svårt sargade av stridsvagnarnas larvfötter. Att militären — som det på sina håll hävdas — här skulle ha visat "stor förståelse för naturskyddets synpunkter" är ett påstående som man inte vill skriva under på. Bocken som trädgårdsmästare — det är ungefär den roll som militären spelat i Havängs natur.

Det säregna jordbruket i de trakter som nu föreslås bli fredade beskrivs redan av Linné i Skånska resan. Om skiftesbruket här skriver han: "Utjorden upptogs vart tionde år, på vilken första året såddes bovete, andra året råg

och sedan icke mer. Om denna utjord sås vart sjätte, sjunde eller åttonde år, bliver hon alldeles utmärglad, att hon bär ingenting, ja, icke en gång ogräs utan ser ut som en bar sandhed. . ."

Vissa hedåkrar var så branta, säger Linné, "att vi icke nog undrade, huru de kunde köras. Dock kördes de på sidan, att jorden alltid stjälppte nedåt. På dessa såddes bovete."

Linnéansk idyll

Över heden "hänga lärkorna tillrande, tjockt som stjärnor" när Linné kommer körande i maj. Blomprakten undgår honom inte: "Bruna stå hela trädesfälten av syran. Blå med den högsta färg betäckas de sluttande fälten av Echium, att intet präktigare kan tänkas. Gula och högt skinande stå åkrarna av Chrysanthemum, forna åkerfält av Hypericum,

sandslätten av Stoechas citrina. Röda som blod stå ofta hela backarna av Viscaria. Vita som snö äro sandfälten av den välluktade Dianthus. Brokiga äro vägarne vid sidorna av Echium, Cichorium, Anchusa, Malva."

Linnés friska beskrivning gäller ännu om den sista kulturheden, som fortfarande skiftesbrukas på det gamla sättet: grundförutsättningen för den rika markfloran.

Beträffande vården av naturminnet föreslår Samfundet att markerna i fortsättningen brukas ungefär så som hittills skett. Viktigt är att plantering eller självsådd av särskilt tall förhindras. Detta torde bäst ske genom att hedmarkerna fortfarande odlas eller utlägges till bete. Någon nybebyggelse får naturligtvis inte ske.

B. N.

Östersjön blir soptunna

Allt avloppsslam från kloakerna i Stockholm skall från sommaren 1962 vräkas i Östersjön — utanför tremilsgränsen, på internationellt vatten, där inga lagar eller konventioner lägger hinder i vägen. Vilka följder kommer det att bli — förstörda bad- och fiskevatten?

— Vi har inga erfarenheter av slamtippning i Östersjön säger docent Erik Vasseur i Statens vatteninspektion. Även om det är föga sannolikt att strömmar och vindar kan föra föroreningar i land, vet vi inte vad som kan inträffa.

Staden har hävdat att man gör likadant på andra håll, t. ex. i New York. Det är dock stor skillnad på Atlanten

och Östersjön i det avseendet. Den största risken är att andra städer börjar göra likadant, säger docent Vasseur.

Trots att ingen skyldighet föreligger borde Stockholms stad låta vattendomstolen pröva frågan, hävdar författaren Åke Janhem, som i sjösporttidskriften "Till rors" dragit upp frågan om slamtippning i Östersjön.

— Vi vet inte vad som kommer att hända när stora mängder slam vräks i Östersjön. Vi klagar ju över att våra vatten förorenas av avloppsrör. Och ändå är ju kloakvattnet i regel höggradigt renat innan det släpps i sjöar och floder. I Östersjön skall vi tippa det som blir över efter reningsprocessen.

Nordens obeaktade rikedomar

Norden torde kunna betraktas som ett enhetligt mål för internationell turism. Om ock olikheterna är mycket stora mellan landskapstyperna på Gotland och på de danska öarna, kontra de "typiskt nordiska" i Finland och på Skandinaviska halvön, är avstånden sådana att en långväga främling vinner på att "göra" flera av dessa länder i ett svep.

Nordens *natur* är alltså en tillgång, en rikedom, på sätt och vis en "exportvara". Men icke endast naturen. Oskiljaktigt förbunden därmed är den materiella *folkkulturen*, sådan den tagit sig uttryck — för genomfartsresenären i första hand synliga — i gammalt byggnadsskick och i egenartad gruppering av allmogebyggnaderna.

Dessa ur ideell, social och ekonomisk synpunkt oersättliga värden är i fara under den teknikens tidsålder vi nu genomlever. *Ett Norden med "slutexploaterad", utarmad natur och med amerikaniserad bebyggelse har föga att erbjuda turister från Mellaneuropa eller USA.*

Liksom i alla andra kulturländer har man även i de nordiska för länge sedan insett detta. Vad som däremot saknats har varit *en helhetssyn* på Norden som "natur-och-kultur-reservat". Samtidigt som man ännu — tyvärr dock osäkert huru länge — kan tala om ett sådant, uppvisar våra länder en hög social nivå, en livskraftig industri, ultramodern stadsplanering och arkitektur. Kontrasterna mellan dessa det "moderna" och det "gamla" livets uppenbarelsereformer

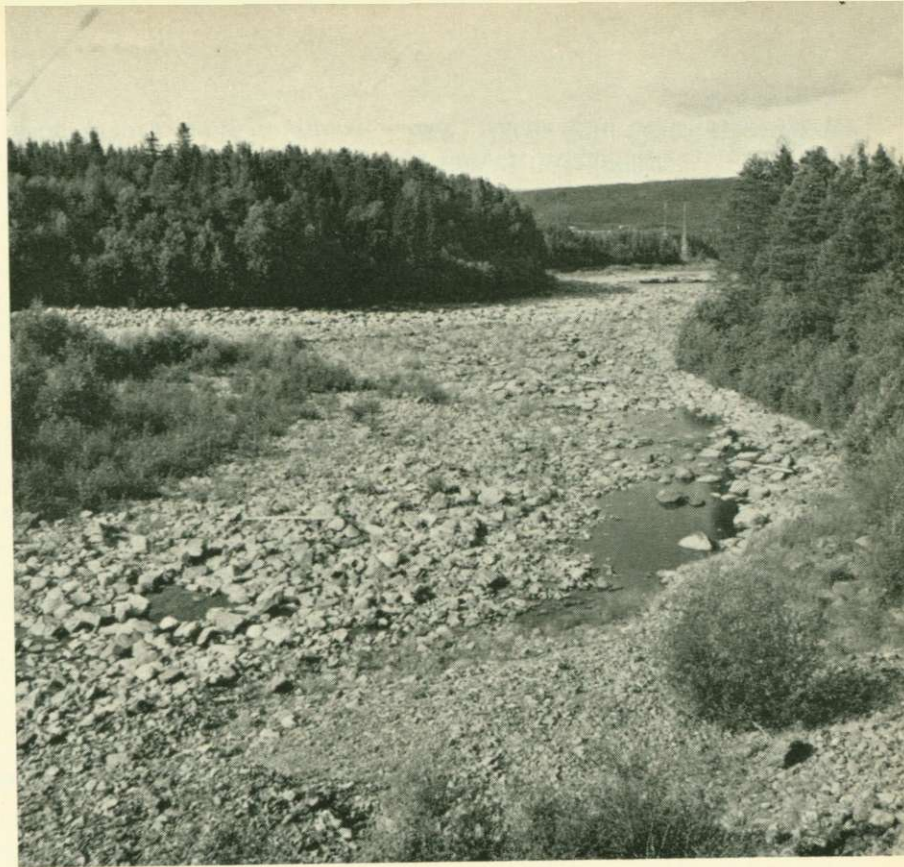
utgör ett raffinerat inslag i Nordens anlete. Om kontrasterna utsuddas har våra länder förlorat det mesta av sin tjusning.

Det är tragiskt att dessa värden måste inkräkta på varandra: å den ena sidan värden om vildmarksnaturen med djur och växter, bevarandet av gammalt jordbrukslandskap och äldre bebyggelse; å den andra strävan till ökad hygien, högre standard samt till ekonomiskt delvis ofrånkomlig industrialisering. Inom Norden verkar ett stort antal samman slutningar med uppgift att dels skydda naturen och kulturlandskapet — det sista inkluderar äldre bebyggelse, fornminnen och historiska byggnadsverk — dels att för teknikens och det ekonomiska livets män klargöra dessa värden, och i samverkan med teknikerna *minska de skador*, som naturen och folkhälsan lider genom teknikens oerhört snabba utveckling.

Här följer några exempel, valda med tanke på landsbygden. Den moderna nordiska storstaden erbjuder givetvis särskilda problem.

Världens märkligaste skärgård

De nordiska skärgårdarna med sitt egenartade fågelliv och sina fiskemöjligheter är enastående i hela världen. Sjöfågeln och havets djurliv hotas ständigt av oljedöden: spillolja från fartygen dödar allt liv i sin väg, förstör fiskeriskapen och gör badstränderna hälsovådliga. — *Nordiska Oljeskadekommitén* arbetar med detta problem.

Våra älvars brus har mångenstädes tystnat.

Dessutom *förfulas* skärgårdarna i snabb takt genom villa- och stugbebyggelse invid vatten. Även på detta område har försvar satts in: längst har Danmark hunnit; en effektiv strandlag begränsar rigoröst byggandet vid havs- och insjöstränder.

Vattenskydd

På tal om vattenförorening är oljan inte den enda skadeverkaren. Den höga

hygieniska standarden, som kräver att varje bostad på landsbygden skall ha avlopp, har blivit ett tveeggat svärd. Avloppsvattnet förgiftar havs- och sjöstränder, och kan småningom förvandla idylliska sjöar till stinkande gyttjepölar. Samma verkan har avfallsvattnet från vissa industrier. På sistone har *vattenskyddsföreningar* stiftats för att komma till rätta med denna företeelse. — Den förorenade luften är inte bara ett stor-

stadsproblem, utan förekommer i samband med enstaka industrier även på landsbygden.

De fria vattendragen, de brusande älvarna, har sedan gammalt utgjort Nordens klassiska sevärdheter, turistlockelser av rang, främst tack vare möjligheter till lax- och forellfiske. Om *utbygget av kraftverk* fortsätter i nuvarande takt, utan att kraftverksintressenterna blir mera lyhörda än hittills för naturskyddarnas och landskapsvårdarnas förslag, — då är de brusande älvarnas, de svindlande forsfärdernas och sportfiskets saga all.

Nordisk samverkan

År 1956 bildades "Nordisk Samverkan för bygd och natur" (NSBN), ett obyråkratiskt samarbetsorgan för alla dem, som i någon form verkar för den nordiska naturens och kulturlandskapets skydd. Samtidigt vill NSBN skapa kontakt mellan dessa instanser och ideella organisationer för nordisk folkkultur. På grund av naturproblemets angelägenhetsgrad har dessa under organisationens första år stått i förgrunden. Vid sina konferenser i Finland 1956 och i Danmark i maj 1959 har NSBN behandlat de faror som hotar Nordens fria vatten, och studerat de resultat, som hittills nåtts, delvis i kamp mot och delvis i samarbete med exploatörerna. Vägvisare i detta avseende är svenskarna: Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen har lyckats rädda en hel del — åtminstone tycker man det i länder, där ett liknande slagkraftigt motstånd saknas, alltså i Norge och Finland.

NSBN önskar att utbyggnaden av vattendragen skall betraktas som en sam-

nordisk fråga inte bara ekonomiskt, utan även med hänsyn till naturen och människan. Härvidlag är kraftverksprojekten i Nordkalotten det allt överskuggande just nu.

NSBN eftersträvar att med vederbörande myndigheter få diskutera Nordkalottprojektet, i syfte att åstadkomma vissa reservationer till förmån för naturen och fisket. — Våren 1958 tog NSBN förbindelse med Nordiska kontaktorganet för atomenergifrågor. Från Danmark, Finland, Norge och Sverige hade med NSBN samverkande organisationer till Nordiska Rådet riktat framställningar för att uppmärksamgöra på möjligheten att genom ett tidigt ibruktage av atomkraften rädda en del ur natursynpunkt viktiga vattendrag från reglering. Samtidigt uppmärksamgjorde man på nödvändigheten av utredning över de skador på natur och människor, som uppförande av atomkraftverk kan medföra. — Kontaktorganet för atomenergifrågor, en instans under NR, har tillmötesgått NSBN:s önskan om underhandlingar i dessa frågor.

Vattenregleringarna har även mycket betänkliga befolkningspolitiska följder: bebyggda områden läggs under vatten och de fördrivna invånarna har svårt att anpassa sig i ny miljö. Detta gäller framförallt samerna, vilkas urgamla näringsfång och hela existens äventyras av regleringarna. Och om vi i detta sammanhang åter tänker på turismen, då kan man spörja: skall det gå med våra samer som med Nordamerikas indianer — skall några ynka rester av denna kraftfulla stam "sparas" i reservat, för att kläs i de gamla dräkterna och visas upp, när turister kommer förbi . . .

Vägen i landskapet

En första rangens fråga utgör även *vägdragningar* i nordiskt landskap. Förutom vägens körduglighet borde man även nödvändigt beakta dess estetiska inpassning i miljön. Vägen måste göras omväxlande, stimulerande. Detta är viktigt redan med tanke på den ensamma bilisten, som lätt slöar till på en enförmig väg. Genomfartsturisten skall, utan att stanna, kunna från vägen uppfatta glimtar av det vackraste i landskapet. Sverige och Danmark har kommit långt i förverkligandet av dessa målsättningar, medan de t. ex. i Finland är något alldeles nytt. Därom vittnar bl. a. den seg-

slitna striden om vägdragningen genom Rapola ås i Sääksmäki.

Här har bara en del av de stora problemen berörts. Det är viktiga frågor för Nordens framtid, och vi har många belägg på att de kan lösas. Härför behövs insikt om att den säregna naturen och bebyggelsen är "värda att satsa på". De är tillgångar, jämförbara med guld och uran. Inte bara med tanke på befolkningens trivsel och turisttillströmningen, utan även nationalekonomiskt sett. Ty en hård exploatering förrycker balansen i naturen och hämmar sig — om icke på den nuvarande, så på kommande generationer.

Irina Matvejev

Bilen och stadsbilden

har blivit ett nästan olösligt problem i äldre städer. Trafiken hotar att spränga hela stadsdelar.

I Stockholm t. ex. har stora kulturvärden måst offras (Sergelhuset, delar av Gamla stan, Riddarfjärden), och nya offer krävs.

Tänker vi för mycket på bilarna? frågar PGP, ordförande i Gamla stans hembygdsförening. Han kåserar på sitt utsökta sätt i Vecko-Journalen:

"Varför måste man nu för tiden så gott som uteslutande tänka i bilar men alltmera sällan i människor? Måste man bara tänka på människorna som en jättekulpa av trafikanter som drar till och från genom staden, lotsade genom tunnlar och över broar och vägleda av trafiksignalernas kalla, blinkande lampor?

Är det alldeles oförlåtligt om man då grips av ilska och frågar om inte bilar-

na till en vanvettigt hög procent inte är bruksföremål utan bara tecken på att bilägarna har råd, att de är standardhöjda och att de vill visa det. Och om man sedan fortsätter denna ruskiga tanke med en fråga om inte alla dessa betongkolosser som staplas upp till tio, femton, aderton våningars höjd i någon liten mån är arkitekternas symbol för deras egen standardhöjning? Måste åkrarna kring Huddinge station fyllas med dussinet betongklumpar, måste det lilla beskedliga Täby någon mil norrut nödvändigtvis tänka sig en framtid med tjugovåningshus och måste berget vid Liljeholmen bebyggas med bostadshus som är en kvarts kilometer långa? Vår tid har tagit myrstacken till det enda stora bostadsidealet. Men var det meningen med själen som man gav oss?"

Bygga hus in i himlen

Höghusbebyggelsen diskuteras ännu med stor frenesi. Nyligen har Ulf Linde, konstkritiker i D.N. och god kännare av modern arkitektur, tagit upp problemet till ny debatt. Han skriver bl. a.: "Just nu håller arkitekturen på att kraftigt öka sina mått. Arkitekterna talar oupphörligt om 'den stora skalan' och om dess oundviklighet. De refererar till trafiken, som kräver stråk av sex körfiler och som därigenom tvingar fram allt större dimensioner i stadsbilden. De pekar på de höga tomtpriserna, som nödvändiggör en exploatering i höjded om ett hus skall kunna bli räntabelt. De hänvisar till de moderna storföretagens struktur . . .

Men dessa rationella faktorer är säkerligen inte de enda verksamma. Redan en av de första skyskrapebyggarna — Sullivan — kände ett tryck från en 'rätt kommersiell anda'.

Ser man till svenska förhållanden, kunde man också tänka sig en annan påskyndande kraft, nämligen att arkitekternas arvoden utgår i proportion till byggnadskostnaderna.

Mycket talar alltså för att vi även i fortsättningen får räkna med att se nya huskroppar skjuta upp högt i luften över städerna.

I Stockholm har mycket redan hänt i den vägen. Så mycket att stadskärnan för närvarande håller på att helt ändra karaktär. Det sker i hus vilkas exteriörer hävdar sig med en häftighet som inte har någon motsvarighet i äldre ar-

kitektursituationer — knappast ens i kyrkbyggena. Ty även om kyrkorna på sin tid förde in lika starka vertiklar i stadsbilden, ägde de ändå genom byggnadsmaterialet en naturlig samhörighet med den övriga bebyggelsen. Men de nya höghusen är 'nya' också genom sina glasväggar, sina material.

Ser man till planeringarna av dessa byggnaders inre är det inte några radikala nyheter man möter — inne i kontorsrummen är det bara den svindlande utsikten som låter en ana vilket slags hus man befinner sig i. Det är alltså uppenbart att det radikalt nya i 'den stora skalan' först och främst ger sig till känna i det yttre: i fasadernas mått och material.

Nu råkar det vara så att Stockholms höghus huvudsakligen byggts av arkitekter med rötter i funktionalismens teori. Att det verkligen förhåller sig så bestyrker dagligen arkitekterna själva genom att motivera sina åtgärder med tal om funktioner som trafik, ekonomi etc, etc. Men funktionalismen har ytterligt sällan befattat sig med fasadens problem.

Men i och med att de stora dimensionerna slår igenom blir fasaderna på ett helt annat sätt problematiska: arkitekterna hamnar nödvändigtvis i en situation där fasadens gestaltning blir av primär arkitektonisk betydelse. Och där står vi: en samling arkitekter bygger fasader om tusentals kvadratmeter utan att ha andra utgångspunkter än de

funktionalistiska — vilket innebär att de praktiskt taget saknar erfarenheter av vad som händer i en fasad. Som jag förstår saken finns det mycket starka skäl att fråga sig om de verkligen vet vad de gör.

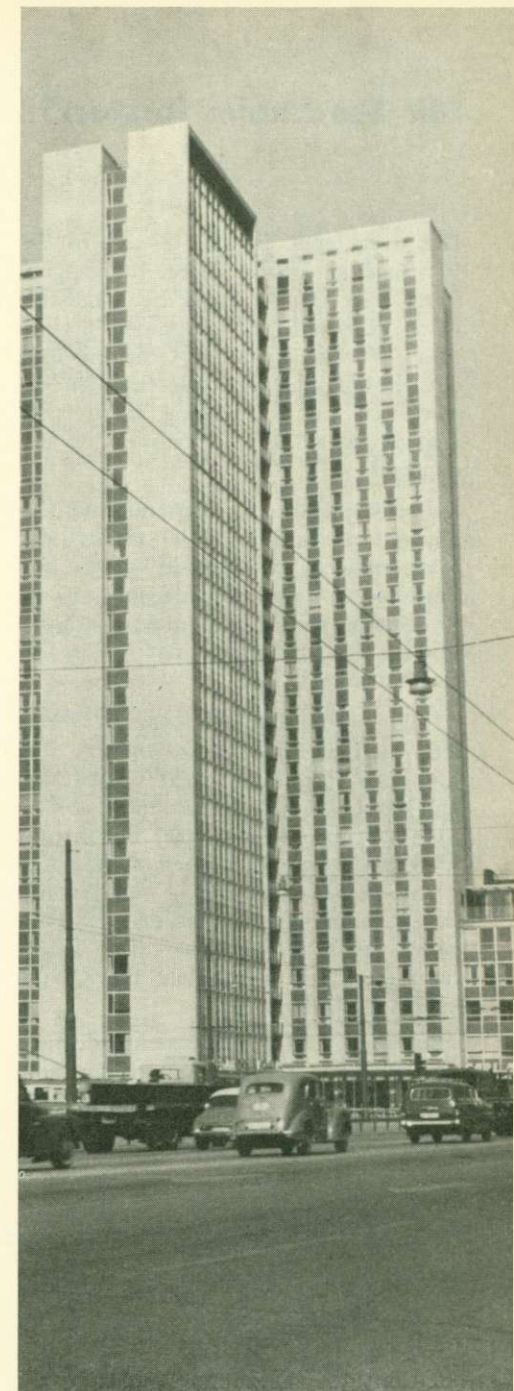
Felet med de nya höghusen är inte att de är för stora — kejsartidens och renässansens romare byggde lika stort. Felet är snarare att de inte är stora nog — det vill säga: att de på ett flagrant sätt saknar monumentalitet. De förmår inte fylla ut sina egna dimensioner med en mäktighet som gör storleken meningsfull och uthärdlig. De känns uppförstörade, artificiella."

Slutorden i denna vidräkning med avarterna i modern arkitektur blir starkt dömande:

"Det ryms något mycket viktigt i det Ehrensvärd kallade 'naiv idé om sig själv'. I tivolits kulissvärld finns en tomhet och ytlighet som är arkitekturens motsats därför att den saknar just detta. Och arkitekturen håller i dag på att falla ned i ett sådant tomt gyckel.

Innan arkitekterna vet bättre borde de inte ha lov att bygga sina hus in i himlen."

Är den stora skalan oundviklig? De nya höghusen saknar, trots sitt stora format, meningsfull monumentalitet.

Blir Stockholm förstört?

Det är ett tema, som nu tas upp till debatt med allt större allvar. Kampsignalerna från Gamla Stans hembygdsförening, Karlstad ("Rädda Almen"), Uppsala ("Vårda Uppsala"), Göteborg med sin vakthållning kring alléerna och Majorna har vunnit genklang. Ett nytt inslag är det vaknande intresset hos studenterna.

Det visade bl. a. Humanistiska föreningen vid Stockholms Universitet, där man nyligen diskuterade hotet mot Stockholms skönhet. Inledare var fil. dr Gustaf Munthe, arkitekt Torbjörn Olsson och stadsbyggnadsdirektör Göran Sidenbladh.

Doktor Munthe talade mest om Gamla stan och Grevesmühliska huset, som han ville behålla, arkitekt Olsson anslöt sig också till denna ståndpunkt — man kan tåla litet dunkel någonstans med tanke på bakgrunden av vår moderna bostadsstandard — och tvivlade dessutom en smula på all den nya glittrande vertikala lockelsen. Varför bygger man inte mer horisontala block, som skapar gaturum?

Stadsbyggnadsdirektör Sidenbladh medgav att lagen är välvillig mot den som önskar riva hus och att den nya lagen om kulturskydd inte gjort någon ändring, även om den skapar mer ceremoni kring beslutet. Men den stad som inte river är en fattig stad. De historiska städerna är döda. De levande städerna är förnyade. Är det något som "förstör" Stockholm är det alltså vårt välstånd. Ty effektivitet kräver nya hus, och därför bör alla effektiva jagas ut ur Gamla stan om den ska kunna skonas.

Stadsbyggnadsdirektören medgav att estetiken är ett försummat debattämne.

Eftersom ingen kan blunda för husen, läggs arkitekturen gärna tillrätta, blir halvdan och urvattnad. Det är fel, ty nästan alla mäktiga byggnader är hänsynslösa mot sin omgivning, sade direktör Sidenbladh.

Bland studenterna talade Anders Claesson: Staden som helhet är det viktigaste. Huvudstaden, som man lever i, redan innan man kommit dit, som man är stolt över även ute i landet. Nu är man inte lika stolt som förr. Man är faktiskt litet generad för Hötorgs-City och hoppas man ska vänja sig, man sörjer över att konstfackskola och universitet flyttas ut ur centrum. Och ska man tala om byggnader som är hänsynslösa mot sin omgivning — då tänker man på Riksdagshuset och operan, men de är inte bättre arkitektur för det och man har inte vant sig vid dem, menade denne representant för ungt folk, som inte verkade förtjust i de unga husen. Det gjorde inte heller fil. mag. Per Erik Lindgren, som starkt misstänkte en rivningsmentalitet i stadsplanefrågor, och fann den nya bebyggelsen människofientlig. Den moderna arkitekturen är just det urvattnade genomsnitt som vi vill komma ifrån. Allt ser likadant ut. Vi vill inte ha kulisser som i Farsta, vi söker karaktär och andlighet i arkitekturen, sade Niklas Brunius.

Och författaren Per Anders Fogelström berättade om gumman från Visby som for till Stockholm. Hon kunde inte ta vävstolen med sig, så den brände hon opp, men hon behöll den biten som

Samfundet Holmia

Vi har fått ett nytt samfund i Stockholm — till skydd för Stockholms kulturminnen. Samfundets ordförande, fil. dr Gustaf Munthe, ger följande programförklaring:

Man har frågat mig vad det nya samfundet till skydd för Stockholms kulturminnen innebär. Har vi inte redan tillräckligt många organ som ska skydda Stockholms kulturminnen? Vi har riksantikvarie och stadsantikvarie, vilkas ämbetsplikt är att skydda Stockholms kulturminnen, vi har Skönhetsrådet och vi har samfundet S:t Erik. Räcker inte det? Det räckte inte när gränderna förstördes. Det räckte inte till att rädda Sergels ateljé, inte det Grevesmühliska huset, inte att hindra Riddarholmskanalens förödande, mycket, mycket annat att förtiga.

Det var när alla dessa organ visade sig maktlösa som den kampglada föreningen Gamla stan skapades. Den har kunnat göra mycket, förvånande mycket. Det var en mycket glädjande bekräftelse på den ställning hembygdsföreningen nått, när dess ordförande P. G. Peterson blev medlem av den kommunala kommittén för Gamla stans sanering.

Man har frågat om den nya gruppen är att betrakta som något slags utbrytning ur hembygdsföreningen, eftersom inte mindre än tre av hembygdsföreningens styrelse-

medlemmar är med. Naturligtvis inte! Snarare skulle man kunna kalla det för en utväxt på hembygdsföreningen. Men vad kan då denna nya grupp göra mer än vad hembygdsföreningen gör och gjort? Ja, skillnaden är först och främst, att den nya gruppen har hela Stockholm till sitt verksamhetsområde.

Hembygdsföreningen Gamla stan liksom de andra hembygdsföreningarna har så mycket annat på sina program. Den nya gruppen har bara kulturminnena att intressera sig för. Den är inte och vill, åtminstone tills vidare, inte heller vara en stor förening med medlemskap öppet för envar. Det är en grupp fria och obundna personer som på olika områden och på olika sätt intresserat sig för Stockholm och dess kulturminnen och vill verka på bästa sätt och i samförstånd med alla som verkar i samma anda för att dessa minnen blir värdade och bevarade. Hur mycket har inte gått till spillo därför att ingen ingripit förrän det varit för sent? Det kan behövas en väckarklocka, som ringer då och då. Det är en sådan väckarklocka vi vill vara.

Samfundet Holmias styrelse består av fil. dr Gustaf Munthe, professor Sixten Strömbom, fil. lic. Henrik Alm, doktor Lag Hannerz, direktör Åke Bernstrand och arkitekt Henry Lettholm.

det stod år 1706 på. Är det inte så vi gör här, när vi sparar en och annan bit till museet? Allt som hotar får vi också veta för sent — nu ryser man vid tanken

på hur det ska bli med Hornsgatspuckeln. Det räcker inte med att riva för luft och ljus, vi vill också ha något i stället, sade Per Anders Fogelström.

Vem vårdar stadsbygden?

frågar Olle Bengtzon i *Expressen* och formulerar sin fråga så:

"Naturvårdarna är lika högröstade som vältaliga. Det senaste förslaget till utnyttjande av norrländsk vattenkraft har åter vällat en proteststorm som likt en strid älv brusar fram genom högtalare och tidningsspalter. Vuojatätno, Padjelonta, Sitasjaure och andra främmande avlägsna namn trummas och präntas in som exotiska lockrop.

Syftet är vällovligt. Stora vidder med orörd natur är som rekreationskälla en ovärderlig tillgång för Sverige i framtida konkurrens. Det ger möjligheter till höjd levnadsstandard i ordets vidaste bemärkelse.

Risken är dock att det goda syftet motverkas genom romantiska överdrifter. Debatten har också blivit ensidigt snedvriden.

De djupaste bröstoner upphävs till värn för varenda liten fjällbäck, där någon enstaka friluftsentusiast råkar passera vart tionde år, medan knappast några röster höjs mot förstörelse av mera närliggande fritidsområden — som t. ex. Stockholms och Göteborgs skärgård — och ännu mindre uppmärksamhet ägnas vardagsmiljön i städer och tätorter. Den livsviktiga frågan om stadsbygdens framtida gestaltning har kommit helt i skuggan av allt ståhej kring ödemarksvidderna.

När det nån gång slås stadslarm gäller den kulturella brandkärsutryckningen enstaka byggnader av mer eller mindre tveklaktigt värde, som fått ett bestämt antal år på nacken. Den råa våldtäkten på många av våra gamla fina småstäder genom fula nybyggen i helt

främmande skala bevitnas däremot stillatigande. Liksom omänsklig nyplanering i storstädernas utkanter — som Stockholms Farsta och Göteborgs Biskopsgården.

Vore det inte på tiden att de ivriga miljövårdarna slösade sina krafter också på ett *Stadsskyddsfrämjande* som inte bara värnade om det som är gammalt och fornt eller jungfruligt orört utan också tog aktiv del i nyskapandet av det framtida stadssamhället?"

Samfundet, som i mångt och mycket instämmer, har sedan länge sin uppmärksamhet inriktad även på stadsbygd och stadslandskap. Vi kan t. ex. hänvisa till utställningarna i Stockholm (Teknologföreningen och Byggtjänst) och nu senast i Uppsala ("Vårda Uppland"). Men mer kan och måste göras.

Med anledning av Olle Bengtzons artikel har Bo Rosén gjort följande reflektioner:

"Naturligtvis har redaktör Olle Bengtzon rätt — värdefulla miljöer behöver skydd antingen de finns i Lappland eller i Stockholm. Men tillåt en liten korrigerig: 'varenda fjällbäck' är inte omistlig. Det är endast ett fåtal vattenkraftprojekt som naturskyddet protesterar mot. Det är de våldsamma, snedvridna, överdrivna ingreppen i naturen man vill förhindra.

Därför reaktionen mot den verkliga hänsynslösa exploateringen av mark kring och i samhällen. Ett aktuellt exempel är Lidingö stad som tänker bebygga det enda välbelägna grönområdet i Brevik. Fastighetsägareföreningen protesterar sedan länge energiskt och Samfundet för Hembygdsvård (som också för-

Framåtskridande — rådvillhet?

I en recension av Tjechovs pjäs *Körsbärsträdgården* kommer Ebbe Linde in på frågan om den rådvillhet som kännetecknar människan även i dagens Sverige:

"Det som sker hos Tjechov försiggår allttjämt. Det sker i Stockholm när Gamla Stan rivs för större räntabilitet. Det sker på mitt eget Kolmården, för att nämna den provinsort som recensenten känner bäst. Ett naturskönhetens paradiset ännu för tjugo år sen, med underbara skogar av sällsam flora. Människor stekte sig vid alla sommarstränder och luften var så känd för hälsosamhet att myndigheterna lade ett stort sanatorium

där. Nu har skogen 'vårdats' om till sterila risbackar, inga mil av klorofyll renar längre vinden, för resten har ren luft ersatts av antibiotika i tuberkulosbehandlingen som den gången torra körsbär av chokladpraliner i konsumtionen. Stränderna har fått träden fällas och kommunala bad med schlagerhögtalare i stället för törnrosklyftornas avskildhet, samtidigt som vattnet genom sanitetsväsendets utveckling blivit så kloakstinkande att det är en stridsfråga om ej alla bad bör förbjudas. Detta kallas framåtskridande; men är i grunden den västerländska människans rådvillhet om hur världen bör ordnas, och om vad hon till sist begär av sitt liv."

söker få rättsida på vattenutbyggnaden) biträder med sin expertis. Nu föreligger en motion i fullmäktige med syfte att sätta stopp för de otillståndiga planerna.

Därvid kan Lidingöborna peka på ett prejudikat: Stockholms stad har åtminstone tillsvidare tvungits slopa byggnadsplanerna i Nackareservatet — tack vare energisk opposition, bl. a. från naturvården. Å andra sidan måste man också komma ihåg att Umeå stad bebyggt och förstört det förnämliga Gammlia-området — trots energisk opposition, bl. a. från naturvården. Enahanda är förhållandet med den alltmer stympade Rya skog i Göteborg. Sane-

ring, 'praktisk' kommunalpolitik, snålsparende, upp med så mycket hus som möjligt i stort sett hur som helst och gärna så högt som helst.

På landsbygden där tätorterna kan ha kvadratmil till förfogande skall det ändå byggas punkthus, superbaracker ställda på ända, när man i stället kunnat sprida ut lägenheterna i form av småhus, gärna likt de stadsdelar Olle Bengtzon så varmt brukar förorda.

Nu kommer mäktiga komplex att byggas i Täby — det blir inte ett mönstersamhälle utan ett monsterrito. Den mänskliga samvarons villkor har man tagit hänsyn till efter ett underligt recept."

Kontaktmän i kommunerna

Det är viktigt för hembygdsrörelsen att ha kontakter ända ut i kommunerna. Det finns många kommuner som inte har hembygdsföreningar eller liknande, och där bör en intresserad och kunnig man utses till kontaktsman, som håller förbindelsen med distriktet och genom detta med centralsekretariatet.

På en del håll har detta system tillämpats, och såvitt vi kan bedöma med goda resultat. Som exempel nämner vi för dagen *Östergötlands Hembygdsdistrikt*, vars system av kontaktmän spänner över hela länet. Dessa lämnar årsrapporter till distriktsstyrelsen, där man t. ex. meddelar hur det gått med medlemsvärvningen, hur det går med hagar och lövängar, om några vårdträd har fridlysts, vad som händer på hembygdsfronten. Kontaktmännen brukar också sända in tidningsklipp om händelser av intresse för hembygdsvården.

Vi har bläddrat i några rapporter från Östergötland och noterar där bl. a. följande:

I *Västra Kinda kommun* har man underhandlat med ägaren till Misterfallsängen och fått löfte att detta värdefulla naturminne skall vara orört. Vidare har man planer på att genom en koppartavla eller dylikt utmärka alla nedlagda torp. Kontaktsmannen föreslår att distriktet skriver till kommuner och pastorat att de lämnar uppgift på var de olika torpställena funnits på de olika gårdarna.

I *Hellestads kommun* har kontaktsmannen tagit ett initiativ som fört till att Fiskeby AB skapat tre stycken reserverat till minne av järnhanteringen i

gången tid. De reserverade områdena har röjts och snyggats upp, varefter minnestavlor och fridlysningsmärken uppsatts. Den s. k. Gruvstugan har konserverats och renoverats.

Från *Krokeks socken* av Kolmårdens kommun, där hembygdsförening finnes, har man på grundval av arkivforskningar i Vadstena offentligen visat "bilder ur socknens liv under det gångna seklet". I samband med midsommarafton, som firades med stångresning och danslekar, har man avlägsnat de vanprydan-de kioskerna i närheten av hembygds-gården.

Björnsäters kommun rapporterar att den gamla förnäma prästgården genomgått en grundlig ombyggnad. Huset, som är byggt redan på 1670-talet, har återställt stilenligt och är en prydnad för bygden. Vidare har man ansökt om fridlysning av de s. k. gastekarna på Björnsäters prästgårds ägor.

Södra Kinda kan berätta att rivningen av ödetorp nu har avtagit. Igenplantering av platsen där torpet legat "sker väl bara hos något överenergetiskt skogs-företag". Man försummar dock ofta bortröjning av förfulande träd. På önskelistan har man bl. a. en inventering av säregna träd.

Grustäkterna intresserar kontaktsmannen i *Vårdsnäs kommun*. Han har haft kontakt med länsstyrelsen för att få

grustäkterna bättre skötta. Han har också försökt skydda rullstensåsar i trakten av Brokind undan exploatering i samband med pågående vägbygge. Ett mäktigt bronsåldersröse vid Älgbosäter har man lyckats rädda genom att få vägen omlagd. Även en del hagar och lövängar har man lyckats hävda som betesmarker. Bland önskemålen märker man bl. a. att Samfundet skall medverka för att få en riktig utformning av vägen över Järnlunden — "en smäcker, luftig brokonstruktion över de smalaste sunden i stället för vägbankar".

I *Oppeby socken* har man slagit vakt omkring Drabo löväng, som man slagit och räfsat under sommaren. Det återstår nu att få den inhägnad och ordentligt röjd. I Björkfors har man haft en fest, då det bl. a. förekom kardning, spinning och stickning av damer från bygden.

I *Aska* har man arbetat för fridlysning av ett område i närheten av Vätterviksbadet för att skydda den egenartade växtligheten.

I *Ringarums kommun* står en hembygdsförening för arbetet. Härifrån rapporterar man bl. a. att en hel del ödetorp räddats genom att de blivit sommarbostäder. Tomterna växer dock igen med buskar i den mån åkerbruket ej bedrives där. Man har fridlyst en del träd inom kommunen. Här har man också önskemål: aktiv hembygdsvård inom redan befintliga föreningar; bildandet av nya föreningar där sådana ej finnes.

I *Ydre kommun* tycker man sig märka en större förståelse för pietetsfull restaurering av gamla byggnader, och orsaken anges vara privata föredömen av t. ex. konstnärer, författare och fotografer. "Ydrefilms" arbete har haft stor betydelse (årligen 1.000 kronor från

kommunen). Man vill ha förbud mot hemmagjorda namnskyltar vid gårdarnas vägskäl och mjölkbryggor.

Kontaktsmannen i *Godegårds kommun* fäster uppmärksamheten på att man allt oftare spikar amerikanska plattor på timmerhusen. Man har också observerat att Domänverket (Karlsby revir), som äger skogsmarkerna i Bonaområdet, planenligt gått in för plantering av ödetorpen. Lövängarna har också planterats, i den mån inte ren igenväxning skett. Beteshagarna försvinner också i stor utsträckning och ersättes av kulturbeten. Västra Ny hembygdsförening bedriver en livlig verksamhet inom kommunen. En lokal hembygdsförening har bildats för norra delen av Godegård. En gammal knektstuga har renoverats. Hembygdsföreningen bedriver också insamling av gamla föremål. Man planerar bildandet av en hembygdsförening för resterande delen av kommunen. Bevakning önskas av natur- och kulturvärden i samband med framdragnings av riksväg nr 8 genom kommunen.

I *Bobergs kommun* har man iordningställt ett gammalt grustag genom terrängbehandling och plantering.

Finspångs kommun rapporterar bl. a. att man skyddat en tallbacke med en särpräglad vegetation. Man har också skyddat en märklig ek och en ormgran. Vidare har man iordningställt en gammal loftbod och en äldre skogsarbetarbostad, den senare både in- och utvändigt. En gammal kvarn har monterats upp i Finspångs samhälle.

Hävla kommun har iordningställt en lövängsliknande hage och tre ödetomter på Fiskeby marker. Inom kommunen är man irriterad av blomsterplockare som repar konvaljer. Man söker få en bättring till stånd härvidlag.

Släpp in raggarna i hembygdsgårdarna!

Rubriken är ett diskussionsinlägg från en debatt som den 28 jan. hölls i Linköping på inbjudan av Östergötlands Hembygdsdistrikt. Temat gällde just ungdomen och hur man skulle få med den i arbetet. Ett 80-tal deltagare hade infunnit sig och intresset var tydligen mycket stort. Samfundets ordförande inledde och framhöll att man i hembygdsarbetet måste dela upp arbetsuppgifterna. Den museala och konserverande delen får inte glömmas, men skall vi fånga de yngre måste vi sluta upp kring nyorienteringen inom vår rörelse. Den estetiska, konstnärliga sidan, miljöupplevelsen kan — om den föres fram rätt — fånga in ungdomen, liksom också den aktiva folkdansen och musiken, liksom naturligtvis även hemslöjden. När det gäller ungdomsgårdarna, låt ungdomen vara med själv och rusta upp och inreda, ge dem ej allt färdigt! Låt ungdomen vara med och skapa! Överhuvudtaget har miljö- och landskapsvård trots all likriktning stora uppgifter som väntar ungdomen. Det kan gälla träd och trädgård, park och växter, årlig vård av

ängar och hagar o. s. v. Vi får heller inte glömma att det aktiva bildningsarbetet och samarbetet med idrottsrörelsen kan ha mycket att ge. Vi skall heller inte vara rädda för att samarbeta med andra ungdoms- och bildningsorganisationer.

Konsulent F. Kennryd talade därefter om folkmusik och dans. Han redogjorde för den utveckling som skett på folkmusikens område i modern tid och för vad som kunde tänkas intressera modern ungdom. Föredraget illustrerades med bygdelåtar.

Kring dessa ämnen rörde sig sedan den mycket livliga diskussionen. Ulf Ribers ville som sagt släppa in raggarna i hembygdsgårdarna ("Det är billigare att satsa på aktivt ungdomsarbete än på ungdomsfängelser"). Men Ekeby hembygdsförening opponerade mot mopederna och ansåg att hembygdsarbetet bör skötas av några få med verklig förståelse.

Deltagarna lyssnade med stor förtjusning till fru Carin Karlsson, som talade om hemslöjdens betydelse. Ett utförligare referat av fru Karlssons föredrag återfinnes i nästa artikel.

Intresset för den nyorienterade hembygdsvården ser ut att vara stort i Östergötland. Man märker det inte bara av denna konferens, utan också av de rapporter som distriktsledningen får motaga från föreningar och kontaktmän. I

Fr. v.: Ordf. i Östergötland-Holavedens Hembygdsring F. Kennryd, ordf. i Östergötlands Spelmansförbund B. Carlsson, Samfundets ordf. J. Nihlén och Östergötlands Hembygdsdistrikts ordf. U. Ribers.

Hemslöjden — något för modern ungdom

I Hembygdsdistriktets stadgar står att man bl. a. vill verka för att stimulera intresset för hemslöjd och att man vill söka bevara värdefulla *traditioner, insikter och färdigheter*.

Hemslöjden kan innefattas i alla tre dessa värdefulla ting — tradition, insikt och färdighet även om man inte sätter likhetstecken mellan dessa begrepp och hem- eller handaslöjd.

Hemslöjd har blivit populärt på senare tid. Man ger gärna bort en handgjord sak och tar gärna emot en hemslöjdsvara. Inte bara vi, som nått en mognare ålder, utan även ungdomarna. Jag gav bort en hemvävd halsduk till en 15-årig flicka, och förtjusningen var märkbar. Hon frågade hur man gjorde, om det var svårt o. s. v. "Du kan själv få pröva, ty jag har just nu en väv uppe." O, ja — det blev en halsduk vävd och efter en tid kom hon och bad att hon och hennes kamrater skulle få hjälp med att sätta upp en halsduksväv.

Ungdomen är så tuff och så motorminded att det absolut inte går med något så gammalmodigt och "kasst" som hemvävt, såg jag i en tidning. Men då protesterade mitt hemslöjdsjag och mitt ungdomsledarejag samfällt. Jag har som ledare följt ett 10-tal ungdomsledarekurser på Mems slott och sett det enorma intresse som flickorna i dessa kurser

visat då ämnet hemslöjd stått på programmet och vår hemslöjdskonsulent Anna-Greta Östberg talat om hemslöjd och förevisat alster. Hur anteckningsblocken flitigare än annars använts, hur solvnotor och vävbeskrivningar skrivits av, hur frågor bokstavligen haglat över konsulenten långt sedan föreläsningen varit tillända.

Det kanske inte går att gå ut överallt och plädера för hemslöjd, men det går heller inte att prata knatter överallt. Aktivitetsbehovet finns säkert på varje plats — hos varje människa — men det tar sig så olika uttryck. Ledare inom olika ideella organisationer, studieorganisationer och ungdomsorganisationer har ett stort ansvar när det gäller att kanalisera aktiviteten — med varlig hand, alltså inte diktera den.

Hur kan då hemslöjden komma in i bilden. Jo, vi kan ordna fritidssysselsättningar på handaslöjdsområdet.

Där det finns hembygdsgårdar kan det vara lämpligt att ordna "skrymmande" sysselsättningar för både pojkar och flickor. Jag tänker då på kurser i vävning, träslöjd och halmbindning m. m. Den kalla årstiden, då sådant här är aktuellt, finns det inte så många utrymmen i hemmen som är tillräckligt stora eller går att disponera så lång tid som det tar att sätta upp en vävstuga

dessa redogörelser finner man tydligt de nya linjerna inom hembygdsrörelsen. Intresset för kulturvården är fortfarande stort, men en klar orientering mot aktuella frågor och natur- och landskapsvård är lätt att iakttä. Då det kan

vara intressant att idag få en översikt av vad de smärre föreningarna och de enskilda hembygdsvårdarna just nu sysslar med, har vi på särskild plats gjort en sammanfattning av dessa rapporter under ett år.

för ungdom. Det tar i regel en termin i anspråk. Även om flickorna kan anslå bara 4–6 timmar per vecka hinner de med att väva exempelvis förkläde, gästhanddukar, löpare och tabletter, en bit möbeltyg, någon duk, ett kjoltyg och en trasmatta. Genom hemslöjdskonsulenten kan man få tillsyn och hjälp med material och mönster. Det är oerhört viktigt att unga flickor får kunskap om och känsla för kvaliteten och inte lägger ned tid och krafter på undermåligt material. Förr, då även garnet framställdes i hemmen, fick flickorna redan från alla första början kvalitetskänslan "i handen". Nu är det någonting, som man inte får till skänks, utan måste lära sig.

Att förfärdiga saker i trä, att forma ting i detta material kan säkert bereda ungdomarna stor tillfredsställelse. Träslöjd är inte lätt att utöva i "möblerade rum", men att få en träsvärv uppmonterad på lämpligt ställe och att anskaffa en uppsättning lämpliga verktyg är en uppgift att samla ungdomen omkring. I min makes föräldrahem fanns en "idealverkstad" för unga grabbar, och jag minns vid ett tillfälle då en skara unga pojkar samlades för att förfärdiga ljusstakar till julen. Modeller ritades prydligt upp på ett papper och så sattes träbiten i. Första ljusstaken blev ganska bra för en del, men lämnade en del övrigt att önska för andra. Värre var det när den andra skulle bli den första lik. Det arbetades med sammanbiten energi och en avsevärd samling en-styck-pjäser växte upp på hyllan. Genom träning och lite tur kunde man så småningom få paret färdigt att sedan skönt bemåla i trevliga färger.

Halmkurser kan anordnas, då ungdomarna först får välja halmen på åkern medan den växer. Halm är inte bara av en gul nyans, den skimrar i de mest underbara nyanser i grönt-gult och vio-

lett. Då man gjort en konstfärdig fläta av stråna fascinerar man av den utomordentliga färgskalan. Av halmen åstadkommer man de finaste prydnader till jul och påsk. Här står hemslöjdsföreningen till tjänst med råd och dåd.

Mycken annan verksamhet bjuder hemslöjden på. För oss östgötar finns en utomordentlig tradition, nämligen knypplingen. Här kommer vi in på mindre skrymmande sysselsättning. Samla en grupp ungdomar till spetsträffar. Prydnadssömnad och stickning är andra exempel på vad hemslöjden bjuder i kursväg, liksom linneskåpskurser, vilka ju vänder sig direkt till de unga flickorna, som redan tidigt drömmer om att få en stor och gedigen "hemgift" — eller i varje fall "lite på kistbotten". Hur viktigt är det inte att de väljer goda kvalitéer och vackra mönster att lägga ned arbete på.

Många ungdomar har aktivt deltagit i det arbete hemslöjdskonsulenterna haft vid sockeninventeringarna i Vånga och Svinhult, och det är en mycket värdefull och kär sysselsättning att tillvarata gamla saker, som finns undan gömda, rusta upp dem och sätta in dem i rätt sammanhang i unga hem. Morstolen hos barnbarnen heter en utställning, som Östergötlands Hemslöjdsförening håller på med just nu. Detta är väl en önskeuppgift för ungdomen — något verkligt påtagligt.

Jag har kanske alltför ensidigt uppehållit mig vid hemslöjden och hembygdsarbetet på landsbygden, även stadsungdomen har ju en hembygd, och det bör ju inte skilja sig så avsevärt i fråga om hemslöjden. Hemslöjdsföreningen står mycket gärna till tjänst i ungdomsarbetet, vill hjälpa till att höja ungdomens känsla för kvalitet och skönhet, för vad som är rätt och riktigt på detta område. *Carin Karlsson*

Gyttret i våra hjärtan

Den första dagen i mars samlades ett fulltaligt auditorium, mest akademiker, till ett stort opinionsmöte i Uppsala Universitet. Temat var: "Slå vakt om Uppsala innan det är försent, innan denna vackra stad blivit helt likriktad".

Som motto på inbjudan hade man satt "Gyttret i vårt hjärta", och man märkte att detta verkligen väckte gehör hos Uppsalaborna. Bland inledningstalarna var professor Gregor Paulsson först. Han lämnade en elegant återblick på samhällets och städernas omvandling och skissade bakgrunden till kvällens möte och till den aktivitet som utlösts för att skapa en ny miljövårdande förening i Uppsala. "Det finns", sade han, "en stark oro för framtiden hos både unga och gamla Uppsalabor. Den generalplan som föreligger är inte ägnad att stilla oron, snarare tvärtom", konstaterade prof. Paulsson vidare och kritiserade framför allt planens utvecklingsdel. Han saknade en tidsplan och påpekade att också trafikkapitlet är mycket allmänt hållet. Orolig blir man när man läser avsnittet om saneringen av äldre stadsdelar, och det avslutande sju rader långa avsnittet om stadsbilden betecknade professorn som en västgöta-klimax, som inte alls ger någon meningsfull bild av staden.

Bland de övriga inläggen vill vi endast i korthet nämna professor H. S. Nybergs:

"Det är alldeles givet att en förnyelse av staden måste ske. Men den springande punkten är hur denna förnyelse sker, den får inte göras plan- och stilöst, och framför allt måste man skapa kontinuitet i utvecklingen."

Herr Michanek bekände att han helst skulle vilja förvandla halva Uppsala till ett kulturresevat, och varför han närde den önskan motiverade han genom att berätta om en rad gamla hus och om vilka litterära förgrundsfigurer som bebott många av dem: Strindberg, Fröding, Engström m. fl.

Professor Nils Gösta Sandblad hade ett utomordentligt, starkt sakligt och inspirerande anförande. Han hade ett konkret förslag att lägga fram för den nybildade föreningen: man bör hos stadsfullmäktige begära att en auktoritativ kommitté innehållande kommunalpolitiker, arkitekter m. fl. tillsätts för att ta tillvara det stora utredningsmaterial som redan finns liggande och som berör miljövårdande aspekter i stadsplaneringen. Kommittén ska ha till uppgift att söka dirigera förnyelsen in på riktiga vägar — kontinuiteten är nyckelordet, menade professor Sandblad i likhet med bl. a. professor Nyberg.

Stadsarkitekten P. O. Lefvert tog upp slutningen kring mötet som ett tecken på att någonting håller på att hända i Uppsala och fortsatte: "De flesta andra städer av Uppsalas storlek har redan i miljöfrågor organisationer, som har möjligheter att påverka kommunalpolitikerna. En organisation av sådant slag bör trycka på trivselkrav och koncentrera sig på praktiskt genomförbara projekt."

Samfundets ordförande lyckönskade Uppsala till denna nya hembygdsförening och uttryckte sin glädje över att Samfundets krets med sin utställning "Värda Uppland" redan har fått lyst-ring för sina appeller. Han uttryckte

Där vi bygger och bor

Miljöfrågorna och bebyggelsestrukturen är högaktuella i olika sammanhang. Man har mer och mer börjat förstå dessa frågor stora betydelse både för dagens och morgondagens Sverige.

Det är också ett tidens tecken att natur- och bygdevårdens synpunkter beaktas i allt högre grad. Det märktes bl. a. på den Landsbygdskvinnornas dag som anordnades i Stockholm den 14 mars, då föredrag hölls av professor Gunnar Arpi och fil. dr John Nihlén. Vi ger här ett kort sammandrag av de båda talarnas synpunkter.

Professor Arpi: "Det är angeläget att inför kommunreformen mot större enheter få fram samarbetsformer mellan glesbygd och tätort som kan bli till nytta för bägge parter. I diskussionen om tätortsbildningen och samhällets målsättning vid planeringen har man diskuterat om man skulle sträva efter att gynna uppkomsten av färre men större, väl utrustade service- och industriorter eller flera men mindre väl rustade.

I det senare fallet har glesbygdsbefolkningen tillgång till en tätort på närmare håll än i det förra, fast det ju blir fråga om en otillräckligt utrustad ort.

också en varm förhoppning om samarbete med denna förening som verkligen behövs, även om den startas en minut före tolv.

Den förening som bildades fick redan vid starten 200 medlemmar, och det preliminära namnet blev "Vårda Uppsala". Man antog även interimistiska stadgar och valde en interimstyrelse med advokat Adolf Hamilton som sam-

Även i glesbygderna har befolkningen delade uppfattningar i den här saken. I den moderna civilisationen har bebyggelsens spridning utgjort ett svårt ekonomiskt problem. Det är mycket dyrare att hålla utspridda gårdar med goda vägar, ledningar för telefoner och elkraft, vatten och avlopp än att ge tätortsbefolkning del av samma tekniska standard."

Dr Nihlén: "I dagens läge bör bygdevårdaren se som sin uppgift att hävda kulturens och naturens rätt att göra sina värden och bedömningar gällande inför morgondagens skapande. En ensidig teknisk syn kan vålla lika stor utarmning som en reaktionär kulturpolitik, och de små miljöernas tillgångar får aldrig ställas i skuggan av storstad och storkommun. Man måste opponera mot talet att Sverige redan är så amerikaniserat att vi kan sätta svenskheten på museum. Stora områden behövs för att administrera skola, ålderdomsvård, brandväsen o. d. liksom det är klart att bilen gett oss möjlighet att nå vissa centra, även kulturella, lättare än förr.

mankallande. Övriga medlemmar i styrelsen blev prof. Gregor Paulsson, förlagschef Germund Michanek, prof. Nils Gösta Sandblad, prof. Åke Malmström, stadsarkitekt Per Olof Lefvert, instruktör Hjalmar Wilund, författare Lars Gustafsson, fil. stud. Sten Rentzhog, länsarkitekt Sverker Erichs, fabrikör Einar Norlund, adjunkt Blenda Ljungberg och överste Sven Almqvist.

Hänt i bygderna

Fritidsplanering

En konferens angående fritidsplaneringen har anordnats av SSU (Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund) i Stockholm, och meningen är att man skall fortsätta med ett antal liknande sammankomster ute i landet.

En rad aktuella fritidsfrågor har behandlats. Bland talarna märktes riksdagsman Olof Palme, som bl. a. framhöll samhällets ansvar när det gäller fritidsplaneringen för människor. Vi måste, framhöll han, skapa goda alternativ och akta oss för likriktning. Palme underströk också att samhället hittills försummat denna sida av sin verksamhet. Resochefen Ivan Ohlsson, deltog också i konferensen. Han framhöll, att det var brist på goda campingplatser och semesterbyar. Den moderne fritidsbilisten behöver god service. Han ansåg

också att samhället misskött denna angelägenhet och ville få större aktivitet och planmässighet i Statens Fritidsnämnd.

Propagandaoffensiv

Ostergötlands Hembygdsdistrikt (Länsförbund inom Samfundet för Hembygdsvård), som Östgötakretsen av Samfundet för Hembygdsvård ändrat sitt namn till i enlighet med Samfundets nya stadgar, har under hösten tillsammans med hembygdsföreningar, Sv. Ungdomsringens lokalorgan och föreläsningsföreningar anordnat en rad av upplysningsmöten i olika delar av länet.

I allmänhet har dessa sammankomster kallats hembygdsafton, och programmet har ofta haft följande sammansättning: Kort anförande om hembygdsarbetet, estradsamtal, visning av den nya

De gamla sockengränserna har sprängts men det kan ifrågasättas om inte den lilla socknen, där den inte är alltför uttunnad, ändå har miljövärden som kan behövas även i en storkommun både nu och i framtiden.

Det finns en 'den egna täppans tjustring' även i en storkommun, i en viss typ av föreningar, i studie-, lyssnar- och TV-grupper och i föräldraföreningar som hör hemma i en mer intim, begränsad miljö.

Det är viktigt att vi beaktar städernas och tätorternas tillväxt, för här kan vi bilda opinionsbas för en human planläggning av moderna områden. En generalplan som är under arbete för Kivik i Skåne kan tjäna som föredöme

för många storstäder. Där har nämligen bebyggelse och bostadsområden fått sitt och fritids- och rekreationsområdena sitt.

Framtidens städer måste göras vänligare mot människorna, i synnerhet mot barnen, och stenöknen måste ersättas av det fria landskapets oaser.

Likaså måste en modern bondgård inredas i samklang mellan teknik och kultur. Husens utformning, läget i landskapet, träd och blommor är betydelsefulla faktorer, inte minst i våra dagar. Egenheten i vår kultur får aldrig ställas i skymundan. Vi måste plocka fram det som är livskraftigt och plantera in det i den växande kulturen. Däri ligger bygdegårdarnas aktuella uppgift."

färgfilmen "Vikingabygd i jetåldern" samt kaffesamkväm. Därefter har konsulent i Sv. Ungdomsringen för bygdekultur, Nils Presto talat om folkmusik och illustrerat sitt anförande med låtar och melodier på fiol. Som avslutning har eldsjelen Presto fått hela publiken på benen och instruerat i folkdans. Allt ifrån unga raggare i skinnjackor och gummistövlar till farfar och mormor har "nigit och kutat runt" intill sena natten.

Föreläsningsföreningarna har med glädje kunnat konstatera att publiken varit dubbelt till femdubbelt så stor som tidigare föreläsningskvällar under hösten, vilket kanske berott både på att programmet varit lockande och på fördelen av att ordna underhållning tillsammans med andra organisationer. Publiken har genomgående varit mycket nöjd, ja, i flera fall kan man tala om succé. Konsulent Presto har på dagarna besökt skolorna och på ett för eleverna medryckande sätt fört dem in i folkmusikens värld, enligt vad som spontant inrapporterats från flera skolor.

U. R.

Ryssgränd på Mariaberget.

Värmländska kulturtraditioner

Den kände lutsångaren och kompositören Gunnar Turesson har ägnat många år åt forskning i den värmländska kulturtraditionen. Det verk som nu framlägges (Tiden, kr. 39:50) handlar om den äldsta dikten och musiken i Värmland.

Det är ett utomordentligt stort och rikt material författaren här redovisar, till större delen egna uppteckningar efter muntliga traditioner, insamlade genom personliga besök. Det är sång, dikt- och musikprestationer, bevarade fram till vår tid.

Så vitt nu kan bedömas har Turesson här gjort ett pionjärbete, en inspirerad räddningsbragd, vars fullföljande man motser med spänning och goda önskningar.

J. N.

Kulturresevat på Mariaberget

Det ser nu ut som om det skulle bli allvar av ett gammalt projekt att göra en del av det pittoreska Mariaberget till ett levande kulturresevat.

Ställt sig välvilligt och föreslår, att de Fastighetskontoret i Stockholm har ställt sig välvilligt och föreslår, att de 14 byggnaderna inom parkområdet restaureras för 1,5 mil. kr. De framtida hyrorna kommer väl att täcka stadens utgifter. Meningen är också att bygga om Cederborgska villan till restaurang.

Byggnaderna här uppe har stort kulturhistoriskt värde och utgör samtidigt en väl sluten, idyllisk miljö, som det är angeläget att skydda i den växande storstaden.

Inget europeiskt land

har en så klen känsla för kulturminnas värde som just Sverige, har Sigurd Curman förklarat i ett uttalande. Handedstidningen låter det vara osagt om hans dom är rättvis, och tillägger:

Det är snarare det offentligas representanter än de enskilda medborgarna som

placerats på de anklagades bänk. Om privatpersoner inte förmått rätt förvalta de kulturminnen som fallit på deras lott har det ofta berott på att de inte måktat bära de ekonomiska bördorna tillsammans med de statliga pålagorna. Hjälpen från staten har hittills sällan kunnat påräknas. Den har inte ens kunnat sörja för de publika minnesmärkena. Det har onekligen varit generande, att en enskild donator måst rycka till undsättning för att hejda det förfall, som hotat Visby ringmur.

Miljöskyddet

Tredje lagutskottets utlåtande med anledning av propositionen om ny byggnadsminneslag är en intressant läsning.

Utskottet vill öka möjligheterna för miljöskyddet och lutar åt uppfattningen att man skall införa generösare bestämmelser beträffande taxering, beskattning och avdragsrätt.

Tidningen Gamla Stan gör följande riktiga reflexion:

"Utskottet har här berört tre viktiga punkter: taxeringsvärdena, arvsskatten och avdragsrätten. Det tycker att frågorna närmare bör undersökas. Det tycker vi också. Tvångslagar är vi inte särskilt förtjusta i, desto mera i ekonomisk rättvisa. Giv ägarna av byggnadsminnen en hederlig kompensation för de uppoftningar de måste göra för att hålla sina hus i ett värdigt skick, så slipper vi tvistigheter, tvång och straff."

Gula stugan

Den nya tiden går hårt fram över våra gamla miljöer. Bebyggelseområden, som man trodde skulle vara helt skonade från rivningsraseriet, undgår inte längre sitt öde. Ett färskt exempel är beslutet om rivning av det förnämna Grevesmühl-ska huset i Gamla stan, där man dock kan trösta sig med att den övriga delen av detta Sveriges förnämsta kulturmin-

ne sannolikt kommer att räddas. En annan förnämlig miljö är den s. k. Malmen på Drottningholm, där vi visserligen har en blandning av gammalt och nytt, men där den äldre bebyggelsen, vårdshuset, Långa raden och Malmens vackra träarkitektur i stugor och herrgårdsliknande byggnader, ännu bevarar mycket av den sällsamma charmen från Gustav III:s och Karl XIV Johans tid.

I dagarna har den för alla Drottningholmsvänner välkända "Gula stugan" rivits för att lämna rum för ett nytt bostadshus. Därmed försvinner ett av de pittoreska inslagen i träbebyggelsen utanför vårdshuset. Det har inte gått att inregistrera byggnaden som minnesmärke, och den har därför inte kunnat få lagens skydd. Det rent kulturhistoriska värdet kan inte anses vara så särskilt stort, men dess stämningsvärde, dess karaktär av trivsamt 1700-tal har varit så mycket större.

Vårt land blir mer och mer fattigt på timmerarkitektur, och man måste sörja varje gång en byggnad av denna typ, på sitt sätt oersättlig, försvinner. Vi måste för framtiden göra allt för att slå vakt om dessa minnesmärken, och det gäller då kanske framförallt att sköta underhållningen perfekt. Det är också viktigt att vi får så många värdefulla byggnader som möjligt under lagens hägn.

Hembygdsforskning i Bayern

I tidskriften "Schönere Heimat", München, redogöres för en organisationsform inom hembygdsarbetet, som utgöres av s. k. "Landesstelle". Dessa centralkommittéers uppgifter är mångfaldiga (bostäder, möbler och husgeråd, folklig konst av alla slag, folkdanser och folkmusik, litteratur) och de har till sitt förfogande ett fackbibliotek på 10.000 band och ett bildarkiv på 18.000 nummer.

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Skogsvård — Naturvård

Det kan inte hjälpas att den effektiva skogsvården i viss utsträckning inkräktar på det gamla landskapets skönhet och omväxling. Detta är nu de flesta skogsmän eniga om. Samtidigt är det emellertid glädjande, att även dagens skogsvård vinnlägger sig om att begränsa rationaliseringens skador och bevara så mycket man anser sig kunna av markernas skönhet.

SSSF, d. v. s. Sydöstra Sveriges Skogsägares Förbund, är ett storföretag som också vårdar naturen. Förbundet har egna skogar med en produktiv skogsmarksareal av c:a 24.000 hektar. I sjön Vidöstern i Småland finns några mycket vackra öar som fridlysts genom Strömsnäs Bruks AB, ett dotterföretag till SSSF.

Ökat skydd i vattenlagen

Vattenlagen skall nu ändras för att bereda ökat skydd för bl. a. natur och

landskap. Kronan och kommunerna ska ges rätt att i vattenområde genomföra åtgärder, som är önskvärda från naturvårds- eller hälsosynpunkt.

Vidare införes bestämmelser med förbud mot att sätta i gång vissa större arbeten på land, innan vattendomstolen prövat frågan om tillstånd att bygga i vatten, d. v. s. godkänt projektet i stort. Det blir också ändrade regler ifråga om rättegångskostnaderna i vattenöverdomstolen och högsta domstolen.

En långvarig debatt- och upplysningskampanj, som bedrivits av enstaka organisationer, enstaka dagstidningar och enstaka myndigheter, ger äntligen resultat.

Jordflyktens problem

Hushållningssällskapet i Malmöhus län hade nyligen ett informationsmöte med lantbrukare från Vombslätten i Karups bygdegård. En av talarna, jordbrukskon-

byggnader inom Norrboda "Gammelstad" i Ore socken. "Gammelstaden" omfattar 23 timmerhus från 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen och är en av de älderdomligaste anläggningarna i sitt slag i Dalarna.

Avsikten är att byggnaderna skall exproprieras av hembygdsföreningen för att sedan stå under riksantikvarieämbetets tillsyn.

sulent Nils G. Larsson, berättade i sitt föredrag att man här hade ett av länets mest vindutsatta områden och fortsatte: "Bakgrunden till dagens jordflyktsproblem är framförallt den vårdslösa framfarten med vegetationen. Förr, när vi hade alléer och andra naturliga vindskydd, fanns inte detta problem. Det har uppstått genom det rationaliserade jordbruket med dess stora fältenheter. Endast en procent av åkerjorden utsätts för sandstormar, men för den enskilde jordbrukaren kan detta få katastrofala följder, om inte skyddsskapande åtgärder vidtages i tid. Det är nämligen de bästa jordpartiklarna som försvinner vid en erosion. Försätter detta, blir resultatet en obrukbar åkerjord, där avkastningen slutar att öka. Även ogräspridningen kommer i erosionens spår. Sockerbetsplantorna är mest känsliga för sandstormar, som i vissa fall kan leda till att fälten måste sås om. Ett annat växtslag som kan ta allvarlig skada är vårsåden."

Lantbrukskonsulent Lennart Arheden betonade särskilt vikten av en samverkan mellan jordägarna för att effektivt kunna stoppa stormarna. Det finns flera metoder. Man kan t. ex. återinföra en slags skiftesindelning. Man kan också plantera lähäcker.

En annan talare var länsjägmästare Sven Eriksson, som just framhöll läskyddsplanteringarnas stora betydelse som erosionshinder. Som en av orsakerna till att ett område blir jordflyktsbenäget pekade han på den okontrollerade exploateringen av skogen och avstyckningen av tomter, som trots laga bestämmelser äger rum på många håll. Lämpligaste trädslag ansåg länsjägmästaren vara tallen samt lövskogsarter som ek, bok och björk. Däremot ville han inte rekommendera granen, vars ytliga rotsystem inte förmår tillgodogöra

sig den under sandtäcket näringsrika jorden.

För närvarande kan lantbrukaren erhålla bidrag på upp till 50 % för planteringskostnader.

Misskött nationaltillgång

Vår älgstam, som är Europas och näst Kanada världens största, är en nationell tillgång som vi har all anledning att på västa sätt vårda. Det kan då konstateras att det i detta avseende alltjämt finns högst betänkliga brister, som med det snaraste måste i görligaste mån rättas till, om inte skadan skall bli ohjälplig. Den kvantitativt stora stammen försämras och degenereras snabbt, och fackmännen har länge varit på det klara med orsakerna till tillbakagången. De stora, avelsdugliga tjurarna förföljs hårt och korna får skjutas bort från små kalvar, som därefter har mycket svårt att klara sig över vintrarna. Utan att närmare gå in på stridsfrågan om älgjakts organisation, som sedan år tillbaka orsakat ändlösa debatter, måste det kraftigt understrykas, att själva beskattningen av vår älgstam med det snaraste — och helst redan till nästa höst — måste reformeras och ordnas på ett vetigare sätt.

Renare vatten

En petitionskrivelse författad av professor Edvard Wibeck samt undertecknad av ett flertal föreningar och privatpersoner i orterna runt Vidöstern, har tillsänts länsstyrelsen. I skrivelsen vädjas om att åtgärder måtte vidtagas för att avhjälpa de sanitära och landskapsfördärvande missförhållanden som råder i sjön genom utsläppandet av kloak- och avloppsvatten i Lagan. Vad som i första hand begärs är byggandet av ett högradigt reningsverk.

Det påpekas att Värnamo stad rent juridiskt sett är skyldig att snarast möj-

Det rikhaltiga biblioteket innehåller tidskrifter och årsböcker för Bayersk folklivsforskning och centralställena är tillgängliga vissa dagar i veckan för forskning och upplysning i frågor som rör hembygdsstudierna. B. Klingspor

Regeringsförbud mot husrivning

Regeringen har utfärdat förbud mot rivning av flera kulturhistoriskt märkliga

KRITIK och Debatt

Landsbygdens kultur

Perspektiv utkom i höstas med nr 100 av sin förträffliga tidskrift. Red. av BoN vill lyckönska till jubileet och uttrycka sin beundran för den enträgna och vidsynta insats tidskriften gjort inom vårt kulturliv.

I sitt jubileumsnummer skriver redaktören att han "funnit det angelägnare att vara en röst bland andra i tidskriftskören än att fungera som specialtidskrift för meningsutbyte om landsbygds-kulturen".

I det sammanhanget kan vi inte underlåta att citera Samfundets förre ordförande, envoyén Z. P. Westrup, som har sin speciella och enligt vår mening fullt riktiga definition av begreppet "landsbygds kultur".

"Man är hos oss alltför benägen att i ordet 'kultur' inlägga enbart exklusivt intellektuella faktorer, ja rentav att därmed avse endast manifesta-

tioner av olika slag av konstnärlig verksamhet — litteratur, avbildande konst, musik. Detta är för övrigt en av orsakerna till att i vårt land förespråkare för sådant som byggnadsminnesvård och naturskydd måste ligga i harnesk. De uppfattas inte som det de är, nämligen försvarare av integrerande värden i den 'kultur' vi alla vill skryta med, utan som specialister med sina lite excentriska hobbies.

I krigshärjade länder som Polen, Ryssland, Tyskland har det exempelvis för alla skikt oberoende av samhällsåskådning — borgerliga, socialister och kommunister — framstått som ett kategoriskt imperativ att återställa förstörda äldre byggnader och hela stadsdelar, just för att trotsigt hävda den nationella kulturens odödlighet. Om låt oss säga Gamla stan i Stockholm raserades, skulle

ligt vidtaga åtgärder till motverkande av den våldsamma förorening som stadens kloakutsläpp i Lagan nu förorsakar. Det anses att ett reningsverk borde ha förtursrätt framför andra stadens storbyggen, hur önskvärda dessa i och för sig må vara.

Förbjuden grustäkt

I syfte att bereda skydd åt landskapsbilden har länsstyrelsen i Kalmar län med stöd av 21 § naturskyddslagen förordnat att täkt av sten, grus, sand, jord eller därmed jämförliga nyttigheter icke

utan länsstyrelsens tillstånd får äga rum inom vissa områden av Torslunda, Mörbylånga och Ottenby kommuner.

Öja prästäng

på Gotland skall restaureras. Gotlands Hembygdsförbund och Nordiska museet har för detta ändamål fått ett anslag på 6.000 kronor ur Kungafonden.

Ledaren av den gotländska ängsvården, konstnären David Ahlqvist har samtidigt ur Kungafonden fått ett stipendium för sin senaste bok med folklivsskildringar från Gotland.

det för många svenskar inte kännas som en saknad och en skam utan närmast som en behändig lösning av trafik- och parkeringsproblem. De skulle ej inse att Sveriges kultur hade fått en obotlig knäck.

Efter detta bornerade sätt att se är 'landsbygds-kultur' bara föråldrade byggnader, vadmal, folkdanser, Skansen, Kulturen i Lund, allt som numera saknar praktisk betydelse. Denna 'kultur' står onekligen i dag vid sidan av tiden. Man kan av ett kulturfolk blott begära att dess minnen får vara i fred, vördas och vårdas, antingen de allttjämt finner användning eller omhändertas i mer eller mindre museala former.

Men om man istället ser 'kulturen' som en syntes av människans hela inställning, livsföring, praktiska verksamhet, uppfattning och smak i olika hänseenden, sättet att använda fritiden och att fylla sina intellektuella behov och själv skapa intellektuella värden, är det väl ändå orimligt att tänka sig att icke mycket av detta måste förete en väsentligt olika bild när det gäller å ena sidan landsbygdsens, å andra sidan städernas invånare."

Att förstå det förflutna

Det förflutna — det kommande, där ligger en frågeställning som alltid har funnits men som nu är särskilt aktuell. För den nyorienterade hembygdsrörelsen, för kulturskapande och landskapsvård är det viktigt att analysera och debattera problemet för att nå fram till ett verkligt handlingsprogram.

Den amerikanske samhällsfilosofen Lewis Mumford har ofta gett oss histo-

riska perspektiv, som är värda studium och eftertanke. Han skildrar upplösningstendenserna i vår tid och ger en återblick på det drama som vår civilisation spelat under fyra århundraden.

Tiden är nu inne att skapa ett nytt drama men "skådespelarna står allttjämt kvar på scenen, rabblar samma repliker och upprepar alltför väl inövade gester". Nu liksom under antiken står vi inför uppgiften att fullborda en ny personlighet, *en ny inställning till människan, naturen och kosmos*.

Om vi skall kunna behärska upplösningen, säger han vidare, måste vi utforska den moderna personlighetens och gemenskapens historiska natur. Det gäller att skapa former för en ny enhetstanke, en kulturell och materiell gemenskap. De höga kulturerna har alltid funnit uttryck för alla själsförmögenheter — konst, tro, poesi, drama filosofi, dans o. s. v., allt lika viktigt som det dagliga brödet. När materialismen stutit i högsätet, då har människan snubblat och kulturerna gått under — romarväldets och antikens sönderfall visar det.

Det ur vår synpunkt kanske viktigaste är Mumfords strävan att förlänga det historiska perspektivet för att komma ifrån ensidigheter och relativiteter i det egna grannskapet. Hans slutsats är klassisk:

Om vi inte har tid att förstå det förflutna, får vi aldrig insikt nog att kontrollera framtiden, ty det förflutna lämnar oss aldrig, och framtiden är redan här!

"Den vita skökan"

Jägmästare Bo Österlöfs artikel om Skogsbruk — viltvård — landskapsvård i årsboken 1960 har väckt livligt intresse och även debatt. För dagen publicerar vi ett inlägg av envoyén Zenon

Westrup, som i ett brev till förf. bl. a. skriver:

"Ni får väl ändå medge, att det är högst okultiverat, ja barbariskt, att i ett land som Sverige, där björken dock för befolkningens stora flertal är själva essensen av landskapets poesi, just barndomsminnenas träd, plötsligen komma och dilla om 'den vita skökan' — som man då faktiskt fick läsa i stora tidningsrubriker. Och det är inte lönt att komma och skylla på tidningarna — det första rabaldret gick obestriddigen ut på att björk och asp skulle helt utrotas från våra teknologiskt kyska skogar. Jag begrep ju snart vad det egentligen förnuftigtvis kunde gälla — här ha vi väl något motsvarande bekymmer med hallon och hyll, fast dessa icke kunna behandlas på samma sätt — men hur som helst, varför *börja* i denna ton? Det är på det viset som en något känsligare allmänhet får intrycket att teknikerna ge så många som flyger och far i allt vad traditionell landskaplig skönhet betyder och bara tänka på kubikmeter, kilowatt, kilometer per timme och först och sist på kronor och ören. Varför icke från början anslå den kultiverade ton, som pryder Eder artikel och förklara vad det egentligen gäller?

Sedan är det en sak för sig, att somliga av de första besprutningsentusiasterna som sagt säkerligen hade för sig att som ett önskvärt slutmål helt utrota björken ur de massaproducerande skogarna, inte endast uppslag och sly på hyggena. Har jag icke rätt i det? Det är först på senare tid som man har kommit underfund med att välvårdad björk även kan duga i produktionen.

Det är många strider mellan teknik och naturskydd som kunde undvikas, om man finge intrycket att — som i hög grad är fallet i kontinentens kultur-

länder och i England — även teknikens män ha sinne för landskapets skönhet och traditioner. I detta hänseende har Ni lämnat ett utmärkt bidrag med Eder artikel, och det kan synas orättvist att ta just den som utgångspunkt för allmän kritik. Men Eder drabbar som sagt denna icke, tvärtom."

Jägmästare Österlöf är i stort ense med envoyén Westrup och svarar med bl. a. följande:

"Egentligen behöver jag icke kommentera Edert brev på annat sätt än med ett medgivande, att jag till alla delar förstår och delar Edra synpunkter, men jag vill ändå yttra något till försvaret även för teknikens fantaster, trots att jag personligen alltid klart har stått på naturens sida gentemot dessa. När skogsmännen först började tala varmt för kemisk besprutning mot framför allt björkslyet i Norrland tog man — tyvärr som vanligt — till väldigt stora ord, måhända för att i någon mån döva det egna samvetet, som väl då och då kanske viskade ett och annat ord i vederbörandes öra. Det torde knappast råda någon tvekan om behovet av besprutningsåtgärder inom stora delar av framför allt Norrland. De fel som en gång gjordes i samband med exploateringen av Norrlands urskogar kan ju inte rimligen vår tids skogsmän lastas för. De uteblivna behandlingarna av de på 1800-talet och även senare, uppdragna jättelika kalmarsytorna fick ju till resultat att väldiga arealer blevo bevoxna med mindervärdig björkskog och asp. Detta hade ingen större betydelse så länge som tillgången på timmerduglig skog fortfarande var god. När underlåtenhetssynderna började visa resultat i form av brist på råvaror för sågverk och industrier och skogsmännen skulle börja att försöka beskoga markerna på nytt, visade det sig ju att

man ställdes inför nästan oöverkomliga svårigheter. Att försöka röja bort björken var ungefär lika hopplöst som att försöka hugga huvudena av den sjuhövdade hydran, i det att både bildligt och bokstavligt talat sju nya huvuden växte upp för varje huvud som högs av. Planterade barrskogsplantor hade ingen möjlighet att hinna med i galoppen och efter några år var allting lika ogjort som förut. Glädjeyttringarna i samband med upptäckandet av besprutningsmöjligheterna måste därför vara förståeliga, men som vanligt tutades väl nyheten ut med onödigt stora gester och många överord, vilket allt föranledde både press och privata insändare att förstora upp frågan i onödigt hög grad, vilket utan tvekan är att beklaga eftersom verkligheten sällan är eller blir så förskräcklig som det från början kan synas. Även om en och annan skogsman måhända talat stora ord om björkens totala utrotande — jag har emellertid aldrig själv träffat eller ens hört talas om någon sådan — så tror jag mig våga säga, att flertalet skogsmän, i ansvarig ställning, ingalunda syftat så långt. . . För min personliga del är jag direkt motståndare till nästan all kemisk bekämpning både inom skogsbruk och jordbruk, framför allt därför att jag misstror teknikernas möjlighet att överblicka alla de konsekvenser ur biologisk synpunkt, som metoderna kan föra med sig. Ändå har jag viss förståelse för norrlänningarnas vidtagna åtgärder eftersom jag väl känner till de fruktansvärt stora svårigheter man annars har att beskoga de infekterade markerna. Jag tror dock att naturvårdarna har en ganska god garanti för sina synpunkters beaktande i det faktum att skogsmän i allmänhet har ett verkligt levande intresse för natur och naturvård och att de endast i absolut tvingande fall vid-

tager åtgärder, som är eller kan synas vara allvarliga intrång i naturen.

Jag kan nämna att jag fått kritik av professor Lars Gunnar Romell, som särskilt ondgör sig över vad jag skrivit om hag- och ängsmarkernas försvinnande inom skogsbruket. Han menar att mina ekonomiska resonemang skulle vara felaktiga och att man med god ekonomisk fördel till exempel skulle kunna ordna fårskötsel eller liknande på de gamla torpen. Tyvärr är det nog så att detta endast håller teoretiskt, ty svårigheten ligger inte i att driva torpen ekonomiskt — det har aldrig gått om man jämför avkastningen med skogsavkastning. Svårigheten ligger i praktiken i att det visat sig omöjligt att skaffa brukare till fastigheterna. Att under sådana omständigheter diskutera om på gårdarna skall odlas potatis, korn, får eller biffkor är ju ganska lönlöst eftersom ingen finns som vill odla något alls. En skogsmans enda möjlighet i ett sådant läge är ju att snarast möjligt beskoga de gamla åkrarna eftersom — jag vidhåller det — man inte rimligen kan låta alla dessa hektar ligga vind för våg. Dessutom är det olagligt. Att landskapet därigenom förlorar många ljusa färglickar är ostridigt och beklagligt, men jag kan för min del, inte ens med bästa vilja i världen, finna någon utväg ur det."

Den levande gemenskapen

Debatten om den försvinnande bondekulturen fortsätter, till stort värde för detta aktuella samhällsproblem, som aldrig kan lösas med klichéartade tänkesätt. Samfundets mångåriga och högt skattade styrelseledamot Karin Collin har på sitt fint personliga sätt tagit upp

frågan i JF (sign. Unus). Hon skriver bl. a.:

Vi som — om också mycket unga — var med just i brytningen mellan industri- och maskinåldern och det mer och mer uppluckrade självhushållet vet att det var något speciellt och dyrbart som gick förlorat. Men vi har inte så lätt att sammanfattningsvis ange vad och hur. Som det ofta är då man stått och står mitt uppe i ett långsamt gående skeende.

Några nätter har jag legat och försökt göra den sammanfattningen för min del. Och jag har kommit fram till att den gamla bondekulturen helt enkelt byggde på det fina, fast ofta mycket arbetskrävande samspillet mellan naturens alstringskraft, den mänskliga handen och anden och Herren Gud. Detta omfattade livets alla, eller så gott som alla, förhållanden och tog — jämte kärlekslivet och familjebildningen — alla människans krafter i anspråk. Och på samma gång skapades en stor och levande gemenskap mellan människan själv och den miljö hon levde i.

Då det gällde en del personer, gärna husfäder med mycket att stå i, blev denna miljö känsla och dess främsta utlopp, ansvaret för gården, arbetsviljan och arbetsglädjen, så utpräglade, att omgivningen rakt inte kunde tänka sig annat än att gammelfars tillvarseform även efter döden skulle fortgå i samma banor.

De gamla kulturformerna, och dit hör den säregna gemenskapen, kan vi aldrig undvara, hur modernt det nya samhället än blir. Det är okunnighet, lättsinne att helt kasta loss från den levande traditionen.

Vår uppgift är som vanligt tudelad: *registrera*, konservera det som är omöjligt att direkt plantera över; *medvetet arbeta in* det levande i äldre kulturyttringar och samarbetsformer. En dag skall det kanske gå upp för oss — som det redan sedan länge gjort för t. ex. schweitzare, österrikare, sydtyskar — vilken rikedom, vilka livgivande nyan-

ser som finns i vårt traditionsarv och vad allt detta, rätt förvaltadt, kan betyda för det tekniska samhälle, som ännu inte funnit sin form men där människan med alla sina ofta irrationella behov ännu lever och måste leva.

J. N.

Söndagstorp

Lantbruksdirektör Sven Träpja har i ett uttalande i Södermanlands Nyheter berört vissa framtidsperspektiv för landsbygden och kommer efter att ha talat om småbrukaren in på frågan om "söndagstorp".

"Vi har anledning räkna med ökad exploatering för sommarnöjen. Nerlagda torp och smågårdar är väl lämpade för sådant ändamål. På lantbruksnämnden har vi just nu i runt tal 100 spekulanter antecknade som frågat efter nerlagda ställen, och vi är positivt inställda till detta. Men inte nog härmed.

Här skulle man även önska att kommunerna visade intresse och framsynthet när det gäller lämpliga områden som kunde exploateras. Vid en mera sammanhängande sommarbebyggelse kunde det vara lämpligt att ett jordbruk bibehålles i "sommartorparnas" by. Det skulle öka trivselen och visa sig vara ett praktiskt arrangemang. Vi på nämnden har för övrigt goda erfarenheter av sommar-gäster. För närvarande har vi ett antal ställen uthyrda till sådana."

Direktör Träpja har mångårig erfarenhet av landsbygdens problem varför hans uppslag förtjänar att begrundas av alla dem som söker bibehålla en levande landsbygd.

E. L.

Litteratur

Storm över Fårö

I sin förträffliga bok "Gubbar i min spegel" skildrar David Ahlqvist bl. a. också Fårö. Vi kan inte neka läsarna ett par utdrag.

Barbarstormen blåser över Fårö. Kulturminnena raseras, skönheten ödeläggas eller befläckas. Fårö har råkat in i en veritabel djävulscirkel. Konstnärer och författare drogs dit och skildrade ön i hänfödda ordalag, som stimulerade turisttrafiken, som i sin tur tvingade fram vägomläggningar, raserande av stentunar, uppsättning av stålträdsstängsel. Turisthorderna måste ha bostäder, och de vackra strandmarkerna översålades av små äckligt målade och banalt formade sommarstugor, snart blev allt som tjugade de första besökarna — den ståtligt ödsliga eller mjukt idylliska naturen, friden, folkets enkelhet och lätta lynne, den gamla kulturbygden — förvanskad, besmutsad, likriktad, sargad. Snart är ön ett fritidsområde för stockholmska raggare och byrådirektörer, ett enda stort pensionat, vars gäster med penningens hjälp och exemplars makt förtrycker och undanskuffar de riktiga fåröborna och sätter galna idéer i huvudet på deras ungdomar.

Nu kan Fårö endast besökas under de tider då turisterna håller sig borta. Då kan man ännu förnimma den obeskrivliga stämning av oskuld och frid, som vilar över de människor, vilkas liv föres i naturens närhet, i kontakt med de vilda krafterna i havet, de lugnt alstrande i jorden. När nordanstormen rusar förbi det gamla fiskeläget på sin färd sydvart, sänder solen en sista stråle till de gråa bodarna. Det kan tolkas

som ett ljusets farväl på den mörka vinterns tröskel eller som det lilla fiskelägets farväl i trälarnas och centralhamnarnas tidevarv. Ja, det vilar något av avskedsstämning över hela det melanholiska landskapet, den gamla fårökulturen tar adjö. De genuina fåröborna behåller väl ännu sitt knipslugt naiva kynne, men de känner likvisst att deras tid snart är ute. Deras försvarsfront mot representanterna för den nya ytligheten, standardtänkandet, slösaktigheten, understödstarandan, nöjeslystnaden, allt det tarvliga och simpla i den nya tiden, det är en front som vacklar. De vet att deras lilla privata försvarsstrid är dömd att sluta i nederlag. Det är blott en uppehållande patrullfäktning utan skynten av utsikt till en ärorik victoria.

Det blir nu allt längre mellan människans pojkaktiga utflykter till äventyret, allt längre mellan skämtorden, spratten och lögnhistorierna. Livet har bistrat till. Det verkar till och med som om naturen själv ville sätta käpp i hjulet för de gamla, dem som ännu vill leva på fädrens vis. Albert sammanfattar i slutet av varje månad sina rön och upplevelser i lakoniska anteckningar i almanackan. Och vid varje månadsskifte under det gångna året har han präntat följande:

"Ingen fisk. Ingen släka. Inget sjörov."

Så långt David Ahlqvist. Hans nya samling historier från Gotland är strålande, fylld av humor, kunskap och värme. Det är en av författarens allra bästa, en hembygdsbok som har budskap och ger underhållning inte bara till gutar utan till alla svenskar. J. N.

En fågelbok av nytt slag

För fågelvännen kommer Bertil Öhrns bok "Fågelregioner" att vara mycket välkommen. Det är en fågelbok av helt annat slag än de vanliga fågelböckerna. Förf. ger oss en sakrik och väl skriven skildring av de olika fågelregionerna i vårt land, fåglarnas utbredning och invandringshistoria. I samband därmed får vi veta vilka olika faktorer som är avgörande för deras förekomst och trivsel i de olika regionerna. Med tillfredsställelse tar man del av hans konstaterande att det inte endast är så att fåglarna i våra dagar minskar i antal. Många ökar i stället, och många är nykomlingar, intressanta och sällsamma i sitt utseende och sitt levnadssätt, som också de sakta vinner terräng. Men ty-

vär gäller inte detta de många hålbbygande fåglarna vilkas boträd hänsynslöst avverkas. Här har den som älskar sitt landskap och dess djurliv och som själv äger en bit jord en stor och viktig uppgift för landskapsvården att fylla.

Förf:s framställning åskådliggörs av utbrednings- och invandringskartor och belysande tabeller.

Om förf:s stora kärlek till sitt ämne vittnar bl. a. också de stiliserade fågelteckningar varmed han själv illustrerar sin framställning, teckningar som i sin knappa och precisa stil fångar karaktären hos fågeln och vittnar om en djup förtrogenhet med fågelvärlden.

Lorentz Bolin

Bertil Öhrn, Fågelregioner. Norstedts. Häft. 16:50, inb. 21:—.

Unikt ting i hus från 1700-talet

Det torde vara ganska unikt att hålla ting i ett musealt tingshus. Så skedde emellertid den 20 augusti 1958 i *Kimito*, Finland, då urtima tinget förlades till tingshuset i Sagalunds bydemuseum. Ovanför dörren till sessionssalen finns årtalet 1771, varför man antar att huset redan då användes för rättegångar. Huset har emellertid en ännu äldre del, som varit länsmansbostad. Tingsgården stod tidigare i Engelsby och var bebodd ännu så sent som under 1930-talet. Huset flyttades till Sagalund 1936.

Sessionssalen är utrustad med nämndemansbänk. På domarbordet ligger en gammal bibel och lagbok. I kakelugnen står ljuset, som fordom skulle tändas då någon svor eden. Häradsdomaren John Hollsten, som tagit initiativ till tinget i museihuset, berättade att han en gång varit med om att ljuset tänts, spjället öppnats och gardinerna dragits för, då en person som instämts i barnfödomål skulle begå eden.

Tinget den 20 augusti 1958 leddes av hovrättsauskultant Göran Lindqvist. Före förhandlingarna talade nämndeman Hollsten och mu eiintendenten Einar Björkroth om Sagalund och om tingshusets öden. Ting har senast hållits här 1882. Alltså en lång paus på 73 år. — Tinget avdömde i laga ordning ett antal mål, varefter tingsmenigheten av häradsdomare Hollsten bjöds på kaffe i ett annat av museets byggnader — Linnarnäsgården. Här berättades ytterligare hembygdsminnen. Det blev ett minnesvärt ting på det svenska Finlands äldsta bydemuseum, en hyllning till det nordiska rättsväsende vi har att tacka för lagbunden frihet i dag som är.

Genom en tillfällighet har man exakt kunnat fastställa den gamla inredningen i tingshuset. Samtidigt som detta flyttades till museet, fann man i en novell av den kända signaturen "Aina" (Edit Forsman) en beskrivning av tingssalens inredning.

Ny form för stöd åt Hembygdsfonden

I föregående nummer av Bygd och Natur introducerades hyllnings- och kondoleansadresser med angivande av ändamål och detaljer för begagnandet. Här vill vi ge några kompletterande upplysningar.

Adressernas utseende och text vid hyllning och kondoleans framgår av de förminskade avbildningar, som förekom i nr 1, 1961 av Bygd och Natur. Då det i trycket inte varit möjligt att återge adressernas vackra och värdiga utförande, vill vi här meddela att hyllningsadresserna är tryckta i sepiabrunt på vit, oglättad kartong och kondoleansadresserna med violett text på pärlgrå kartong. Hembygdsmerke och eklövsornament är utförda i guldtryck.

Sedan adresserna i början av mars funnits tillgängliga, har de glädjande nog kommit till flitig användning. Detta stöder den förhoppning vi gav uttryck åt vid vår introduktion av dessa adresser, nämligen att de skulle fylla ett behov bland våra medlemmar, då

det kunde vara lämpligt och önskvärt att fråga de koventionella formerna för lyckönskan och kondoleans. Syftet med dessa adresser — att hjälpa oss att skydda de kulturella värden som är i farozonen genom att mildra skadeverkningar i svensk bygd och natur — synes oss vara så betydelsefullt att det kan motivera ett helhjärtat stöd.

Vi vädjar till Samfundets medlemmar att vid lyckönskningar och kondoleanser använda sig av Hembygdsfondens adresser samt att sprida kännedom om dessa även bland icke Samfundsmedlemmar.

Vid lyckönskan eller kondoleans — kom ihåg "Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur" med ett bidrag! Insätt beloppet på postgiro 900689, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm C, med angivande av givare och mottagare, eller ring till Samfundet (tel. 119424 eller 119444) och skicka gåvobeloppet efteråt genom postgiro.

S. W.

TACK

Till alla medlemmar av Samfundet och andra vänner ber jag på detta sätt att få framföra mitt varmaste tack för vänlig uppmärksamhet i

samband med min födelsedag. Den stora gåva jag fick motta skall jag på bästa sätt söka göra nyttig i vården av svensk bygd och natur.

Stockholm i mars 1961
John Nihlén

Program

för

Samfundets för Hembygdsvård sommarmöte i Halland

16—18 juni 1961

Mötesledare: Redaktör Stig Tornehed.

Mötesbyrå: Grand Hotell, Halmstad. Föreståndare fru Carin Wander-Cameron.

Inkvartering: Reso Turistbyrå, Fredsgatan 2, Halmstad. Tel. 225 32, 247 37.

Torsdagen den 15 juni

kl. 16.00

Mötesbyrån öppnas på Grand Hotell i Halmstad.

Fredagen den 16 juni

kl. 8.00

Mötesbyrån öppnas. Tåg från Göteborg ankommer Halmstad 9.09 och 9.41. Tåg från Malmö ankommer Halmstad 9.11 och 10.23. Inkvartering.

kl. 10.30

Samling på Hallands museum. Sommar-mötet öppnas. Landshövding Ingvar Lindell hälsar välkommen till Halland. Amanuens Lennart Lundborg förevisar delar av museet, (förhistoriska, kyrkliga och sjöfartsavdelningarna). Besök vid Hallandsgården på Galgberget. Rundresa i staden.

kl. 13.15

Resa till Laholm.

kl. 13.45

Lunch på Stadshotellet. Borgmästare Axel Malmqvist presenterar staden. Vägdirektör Per Asplund berättar om vägproblemen i Halland. Rundvandring i Laholm.

kl. 16.30

Vägstudier och resa till Tylösand.

kl. 19.00

Ankomst till Tylösand. Supé på Tylö-

hus. Hälsning från staden.

Återresa till Halmstad.

Lördagen den 17 juni

kl. 9.00

Avresa från Halmstad.

Uppehåll vid den fridlysta stranden vid Haverdal. Fil. dr Albert Sandklef berättar om sandflyktsproblemet.

Kaffe intages hos Astrid och Dan Pettersson, Rosenbergs gård i Harplinge.

Avresa över Skrea strand där strandbebyggelsen kan studeras.

kl. 12.15

Ankomst till Falkenberg. Lunch på Grand Hotell. Tullbron och nya rådhuset studeras.

kl. 14.15

Rundresa genom Falkenberg och därefter färd till Larsagården i Vessigebro. Riksdagsman Anders Pettersson presenterar Larsagården och dr Albert Sandklef redogör för gården i dess etnologiska sammanhang samt berättar om August Bondesson.

kl. 15.45

Resa över Vessigebro - Askome - Ätrafors - Köinge - Skinnarlyngen - Svarten - Åkulla.

Förfriskningar hos friherre Bogislaw Klingspor på Öströo.

kl. 18.00

Inkvartering i Varberg.

kl. 19.30

Middag på Societetsrestaurangen. Hälsning från Varbergs stad. Sång eller annan underhållning. Författarinnan Astrid Pettersson medverkar.

Söndagen den 18 juni

kl. 9.00

Samling på Varbergs museum. Dr Albert Sandklef visar museet och fästningen. Kaffe på fästningsterassen.

kl. 10.45

Avresa genom Varberg och färd mot Fjärås Bräcka med studier av nya motorvägens sträckning.

Överlärare Elof Lindälv presenterar Fjärås Bräcka.

kl. 12.45

Resa till Kungsbacka.

kl. 13.00

Lunch på Stadshotellet i Kungsbacka. Hälsning från staden och redogörelse för hembygdsarbete i norra Halland.

kl. 15.00

Rundresa och färd till Onsala. Besök i Onsala kyrka med Gatenhielmska gravkoret. Andaktsstund med tal av kyrkoherde Olle Karlne. Därefter visning av kyrkan.

Besök vid Mårtargården (kaptensgård).

kl. 18.00

Avslutningsmiddag på Gottskärs Havsbad. Redaktör Tornehed berättar om Norra Halland. Nordhallands Spelmanslag medverkar.

kl. 21.00

Avresa till Göteborg eller Varberg enligt önskemål.

KOSTNADER

Mötesavgift (som erlägges sedan anmälan bekräftats av Samfundet) kr. 30:—.

Fredagen den 16 juni

Bussresa kr. 6:—.

Lunch i Laholm kr. 13:—.

Supé på Tylöhus kr. 16:50.

Lördagen den 17 juni

Bussresa kr. 8:—.

Lunch i Falkenberg kr. 12:—.

Middag i Varberg kr. 15:—.

Söndagen den 18 juni

Bussresa kr. 10:—.

Lunch i Kungsbacka kr. 10:—.

Middag på Gottskärs Havsbad kr. 17:—.

RUMSBESTÄLLNINGAR

göres direkt till RESO Turistbyrå, Halmstad, på bifogade anmälningskort.

Ur Samfundets verksamhetsberättelse 1959–1960

Under verksamhetsåret har Samfundets nya stadgar trätt i kraft, och i samband därmed har arbetet att bygga upp och konsolidera riksorganisationen fortsatt. En tydlig tendens har kunnat iakttas hos hembygdsföreningarna att utöka sin verksamhet med landskapsvård och andra miljöfrågor. Samfundets studieverksamhet har aktiviserats, främst genom anställandet av en särskild studiesekreterare. Ett omfattande arbete har även detta år utförts inom landskapsvården, där Samfundets ställning som officiellt sakkunnigt organ medfört nya, viktiga uppgifter.

I enlighet med bestämmelserna i de nya stadgarna — antagna av årsmöte den 29 november 1959 och av extra allmänt möte den 28 februari 1960 — har Samfundets verksamhetsår fr. o. m. år 1960 omlagts till att omfatta kalenderåret. På grund härav framläggs nu en verksamhetsberättelse som omfattar tiden 1 juli 1959 — 31 december 1960.

Upplysningsverksamheten

Liksom tidigare har Samfundet utom egna kurser och föreläsningar haft ett livligt samarbete med andra organisationer inom studieverksamhetens område. Bland kurser som Samfundet ordnat eller medverkat i kan nämnas följande:

1959

I Stockholm anordnades den 20–24 juli en kurs kallad "Miljökännedom och kulturvård" under ledning av skriftställaren Eric Lindblad. Kursen, som studerade trakterna omkring Roslagstull och Haga, Maria och Katarina på Söder samt Svindevik, hade samlat c:a 200 deltagare. På Håla folkhögskola i Ångermanland

hölls den 12–13 september en kurs i natur- och landskapsvård i samarbete med Hembygdsförbundet och SKS i Härnösands stift. Lektor Lorentz Bolin föreläste om "Landskapet av i dag och i morgon" samt "Konsten att lära sig se naturen" och fil. mag. O. Carli om "Studiecirkelns metoder". I anslutning till föreläsningar hölls diskussioner och brevs grupparbete. I en kurs för landets trädgårdskonsulenter på Skogsvårdsstyrelsens skola Södra Viken i Värmland den 15–17 september deltog från Samfundet fil. dr John Nihlén, som föreläste om "Landskapets historia", och lektor Lorentz Bolin med föreläsning om "Konsten att lära sig se naturen". I Sundsvall anordnade Medelpads hembygdsförbund en landskapsafton den 4 oktober med över 400 deltagare. Samfundets representant, landskapsarkitekt C. O. Orback, talade över ämnet "Landskapets och hembygdens vård borta och hemma". Ett rundabordssamtal fördes över aktuella frågor. Vid Svenska Ungdomsringens 40-årsjubileum den 17 oktober talade Samfundets ordförande. Vid en sammankomst i Enköpings Folkets Hus den 21 oktober, anordnad av den lokala naturskyddsföreningen, talade Samfundets ordförande om "Vårt vackra land". Den 25 oktober högtidlighöll Sundbybergs hembygdsförening sitt 25-årsjubileum, då högtidstalet hölls av Samfundets ordförande. Vid en kurs i hembygdsvård och hembygdskunskap, anordnad av Sigtuna Hembygdsförening, den 20 november medverkade arkitekt Arne Segerros. En konferens med motot "Vägen, landskapet och motormänniskan" anordnades i Linköping den 22

Estradsamtal vid hembygdkurs i Forsa, Medelpad. Från vänster till höger: Fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård — länsbostadsdirektör Valter Pettersson, Gävle — ordföranden, rektor Sven Elg, Bollnäs — länsarkitekt Tor Engloo, Gävle — landskapsarkitekt Carl Olov Orback, Samfundet för Hembygdsvård — museitintendent Karl Cajmatz, Hudiksvall. Foto Hudiksvalls Tidning.

november av Samfundets Östgötadistrikt i samarbete med länets bildningsförbund och Motormännens Riksförbund.

Föreläsare från Samfundet var fil. dr John Nihlén ("Vägen och människan") och vägvårdskonsulent Arne Segerros ("Vägen och landskapet"). I Björnlunda, Södermanland, anordnade ortens hembygdsförening en hembygdsafton den 3 december. Hembygdsföreningarna i Daga och Villåttinge härader var inbjudna, och Samfundets ordförande talade över ämnet "Samling och effektivitet i hembygdsarbetet". Avsikten var att utvärdera intresset för ett samarbete mellan föreningarna, och mötet uttalade sig för bildandet av en hembygdsrets ansluten till Samfundet. Samfundets Upplandskrets anordnade den 8 december en hembygdsafton i samarbete med Svenska Ungdomsringen och Upplands

Biologiska förening, då Samfundets ordförande talade över ämnet "Vårt vackra land".

1960

Vid Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsmöte den 20 januari talade Samfundets ordf. över ämnet "Hembygdsvård i vår tid". Medelpads Hembygdsförbund anordnade studiedagar på Torps hembygdsgränd i Fränsta den 30–31 januari, till vilka bl. a. representanter för landskapets byggnadsnämnder inbjöds. Från Samfundet medverkade ordföranden, som föreläste om "Bygdeplanering förr och nu" samt "Kulturlivets förvaltning". Vid en folkbildningskurs i Morkarla anordnad av länets Bildningsförbund medverkade Samfundet den 1 mars. Göteborgs Hembygdsförbund firade 10-årsjubileum den 6 april på Rikssalen i Kronhuset. Samfun-

det representerades av sin ordförande, som utdelade Samfundets plakett för "rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" till stadsfullmäktiges ordförande överlärare Ernst Jungen, fil. dr Stig Roth, fil. dr Nils Niklasson och konsulent Anders Bothén. Vid Stockholmstraktens Hembygds-krets årsmöte och studieutflykt i Upplands-Väsby den 15 maj medverkade som Samfundets representant redaktör Nils Nihlén. Samfundet deltog vid en av Sigtuna Hembygdsförening anordnad hembygdsdag den 22 maj. I Kainulasjärvi, Norrbotten, hölls i maj en 2-dagarskurs kring ämnet "Att pryda en bygd". Den 6 juni firades Svenska Flaggans Dag. Firandet gick i år i hembygdsvårdens tecken, och landet runt hölls fester i samarbete med hembygdsrörelsens organisationer. I bestyrelsen för Flaggans Dag medverkade Samfundets ordförande och major Sture Wennerholm. Årets kurs vid "Hembygdens skola" på Markaryds folkhögskola pågick den 28 juni—1 juli. Vid kursen, som leddes av konsulent Karl Antonsson, föreläste rektor Gunnar Orrling (Praktisk hembygdsvård), folkskollärare S. A. Sallerfors (Hembygden och vi), lektor Lorentz Bolin (Strövtåg i svensk natur, Natur och bebyggelse) och författarinnan Astrid Pettersson (Arkivforskningens betydelse för hembygdsvården). I anslutning till föreläsningarna företogs utflykter och diskussioner. I Stockholm anordnades den 15—17 augusti en kurs med ämnet "Landskapet Stockholm". Kursen som leddes av skriftställaren Eric Lindblad, samlade 107 deltagare. I Ljungby höll fil. dr John Nihlén föreläsningar den 12—13 september i samarbete dels med lokala hembygds- och naturskyddsorganisationer, dels med Lions Club. Gästrike—Hälsinge Hembygdsförbund och Gävleborgs läns Bildningsförbund anordnade en hembygdskurs på Forsa

folkhögskola den 14—16 oktober. Arkitekt C. O. Orback presenterade Samfundets planeringsförslag beträffande trädgårdar, parker och fritidsanläggningar samt deltog i ett estradsamtal om modern bebyggelse i landskapsbildningen. Vid Kristianstads läns Bildningsförbunds kurs "Hem och hembygd — förr och nu" i Kvidinge den 9—24 november medverkade dr Nihlén genom en föreläsning om "Vården av bygd och natur". "Hembygden i teknikens värld" var ämnet för dr Nihléns föreläsning vid Medelpads Hembygdsförbunds Medelpadsafton i Sundsvall den 13 november. En studiedag anordnades i Nyköping den 20 november i samarbete med Södermanlands Hembygdsförbund, Föreläsningförbundet, SLS:s Södermanlands distrikt och Daga-Villåttinge Hembygds-krets. Föreläsningar hölls av landsantikvarie Ivar Schnell (Källorna till Sörmlands historia), fil. dr John Nihlén (Hur vårdar vi hembygden?) och Samfundets studiesekreterare Uno Larsson (Studier i hembygden). I anslutning till föreläsningarna diskuterades aktuella uppgifter inom hembygdsverksamheten. Den 10 december anordnades på Tärna folkhögskola i Västmanland en kurs med representanter för landskapets hembygdsföreningar och folkbildningsorganisationer. Landsantikvarie Sven Drakenberg, Samfundets ordförande och studiesekreterare Uno Larsson medverkade, och huvudämnet för dagens diskussion var hembygdsvårdens organisation i landskapet.

Nordiskt samarbete. I samarbete med Föreningen Norden anordnade Samfundet en kurs i naturskydd och hembygdsvård på Nordiska Folkhögskolan i Kungälv den 24—28 augusti 1960. 40 deltagare från Danmark, Finland, Norge och Sverige deltog i kursen, som leddes av överlärare Elof Lindälv. Som föreläsare

och diskussionsinledare medverkade fil. dr Ulf Hofsten, sekreterare Jørgen Andersen, redaktör Bjarne Guttormsen, skolbestyrer B. A. Grimeland, statsadvokat N. Parelius, expeditionschef Knud Gemzøe, agronom Johan Standertskjöld, lektor Lorentz Bolin, fil. dr Harald Wiideen, fil. mag. Carin Cederblad-Hansen, professor Gunnar Beskow och länsjägmästare G. Wennmark. Genom utbyte av erfarenheter under gruppöverläggningar och exkursioner sökte man komma fram till nya arbetsformer inom det nordiska landskaps- och hembygdsarbetet. Vid sammanträde med kontaktmännen valdes direktör Johan Standertskjöld, Helsingfors, till ordförande i NSBN ("Nordisk samverkan för bygd och natur") för en period (tre år). Nästa stora nordiska träff blir troligen i Norge. Kontaktmöte skall hållas varje år, 1961 sannolikt i Finland.

Den 8—9 november besökte Samfundets ordförande Helsingfors och Nickby i Sibbo socken, där han medverkade vid Svenska Dags-festen. I Helsingfors diskuterades problem i samband med det nordiska samarbetet.

Markaryds folkhögskola. Överenskommelse har träffats att Sveriges Pappersbruksförbund fr. o. m. den 1 oktober 1959 skall träda i Samfundets ställe som huvudman för folkhögskolan. Sam-

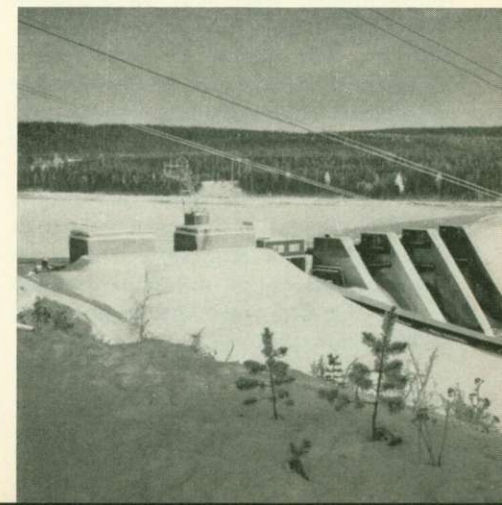
arbetet med skolan bedrivs i fortsättningen dels genom att Samfundet utser två ledamöter i skolans styrelse, dels genom att lokalerna under viss tid disponeras för Samfundets kurser. I skolans ordinarie undervisning kommer hembygds-kunskapen att ges samma utsträckning som tidigare.

Byggnadsrådgivningen

har skett i ungefär samma utsträckning som föregående år. Förfrågningar rörande sanering och ombyggnad har förmedlats till "Bygge och landskap" i Göteborg. Samverkan har skett med flera arkitekter, bl. a. Hans Westman i Lund och Lars Eek i Göteborg.

Natur- och landskapsvård

Inom natur- och landskapsvård har även under denna verksamhetsperiod arbetena inom Naturvårdsdelegationen varit av största angelägenhetsgrad. Efter avgivande av den Beskowska utredningen våren 1959 inleddes förhandlingar med vattenkraftintresset i syfte att på grundval av utredningen få fram faktiska resultat i form av helt undantagande av vissa värdefulla naturobjekt samt dessutom modifikationer och villkor för den utbyggnad som av olika skäl måste komma till utförande. De intensiva förhandlingarna och diskussionerna resul-

Landskapsvården
vid Lasele kraftverk
närmar sig nu sin fullbordan.

terade i en deklaration från Kungl. Vattenfallsstyrelsen i samband med dess petitaskrivelse i augusti 1960. Däri har styrelsen definitivt avfört ett par av de värdefullaste naturobjekten ur sina utbyggnadsplaner, nämligen Tännforsen och Rapadalen med sjön Laidaure (senare har även sjön Virihaure avförts). Denna eftergift skiljer sig avsevärt från de önskemål som Naturvårdsdelegationen ansett sig böra uppställa, men Vattenfallsstyrelsen har inte ansett det möjligt att definitivt binda större kvot av sina utbyggnadsplaner. I stället har styrelsen ansett det lämpligast att lämna anstånd med vissa utbyggnadsplaner till utgången av 1965. Den uppskovstid som därmed lämnas skulle utnyttjas för bättre överväganden beträffande såväl kraftförsörjnings- som naturvårdssynpunkter. Denna principiella uppläggning, som skulle gälla för fortsatta förhandlingar, har godtagits av Naturvårdsdelegationen samtidigt som delegationen framfört önskemål om kompletteringar av uppskovslistan och vissa preciserings- av uppskovstiden. Förhandlingarna under uppskovstiden torde i huvudsak komma att ske på grundval av mera konkreta värderingar och undersökningar utförda av s. k. arbetsgrupper, som Naturvårdsdelegationen utser. Dessa arbetsgrupper består av representanter från både vattenkraften och naturvården. Under verksamhetsperioden har redan en arbetsgrupp (Ammerån) slutfört sitt arbete och för närvarande är ytterligare fem i verksamhet (Hårkan, Överuman, Lilla Lule älv, Stora Lule älv och Vindelälven). Med tanke på arbetsgruppernas hittillsvarande resultat får man anse denna förhandlingsform lämplig, och den kan förväntas ge bättre avvägning mellan naturvården och vattenkraftsintresset än andra förfarande från naturvårdshåll.

En annan betydelsefull fråga inom natur- och landskapsvården, som krävt en betydande arbetsinsats under verksamhetsperioden, är de allmänna miljöfrågorna inom samhällsplaneringen. Problemen har kommit till ett sammanfattande konkret uttryck i en utställning "*Vårda Uppland*", som visades i Uppsala den 18–25 november 1960. Utställningen omgärdades av en rad expertföreläsningar över olika problem inom landskapsvården och samhällsplaneringen. Huvudarrangör var Samfundets Upplandskrets tillsammans med Upplands Nation. Utställningen, som besöktes av c:a 3.500 personer tilldrog sig stort intresse.

Vandringsutställningen "*Landskapsvård och miljöbildning*" har under verksamhetsperioden visats i Linköping, Rimforsa och Jönköping.

Ifråga om den allmänna natur- och landskapsvården, som inte är speciellt organiserad under någon av de tre verksamhetsgrenarna enligt redovisningen här nedan, kan en ökad aktivitet noteras i ärenden som är direkt föranledda av Samfundets ställning som remissinstans åt Kungl. Maj:t och länsstyrelserna. Under verksamhetsperioden har Samfundet för granskning erhållit drygt 150 resolutioner angående fridlysningar, ett hundratal angående grustäkter och ungefär lika många angående reklam. Särskilda yttranden har avgivits över ett 20-tal grustäkter, c:a 100 reklamskyltar samt ett mindre antal fridlysningar. Vidare kan som exempel nämnas yttrande angående Braunsteinska utredningen betr. grustäktavgift, angående förslag till skjutfält i Älvdalen, angående bergbrytningar i Hunneberg samt deltagande i överläggningar inom Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen angående förslag till ny trafikskyltning.

Vattenkraftfrågor

Den verksamhetsgren inom Byrån för landskapsvård som avser vattenkraftfrågor har under denna verksamhetsperiod liksom tidigare huvudsakligen arbetat på uppdrag av Vattendomstolarna såsom sakkunnig enligt 11:45 vattenlagen eller på remiss från Kungl. Kammarkollegium eller dess Advokatfiskalsämbete. En ny arbetsform har dock uppkommit genom de ovan nämnda arbetsgrupperna tillsatta av Naturvårdsdelegationen. I arbetsgrupperna svarar Samfundet för representation beträffande bygde- och landskapsvård. Arbetet här består av fältbesiktningar, specialundersökningar och förhandlingar.

Ärenden har behandlats inom följande älvssystem: Torne och Kalix älvar, Stora Lule älv (Porsi och Messaure, Suorvasjöarnas reglering), Lilla Lule älv, Skellefte älv (Gallejaure, Kvistforsens och Rengårds kraftverk), Ume älv (bl. a. Tärnaområdet), Vindelälven (arbetsgrupp tillsatt), Ångermanälven, Fjällsjöälven (Tåsjöns reglering, Korselbränna kraftverk), Faxälven (Jormsjön och Kycklingvattnet, Linnvasselvs kraftverk), Indalsälven (Kallsjögruppens sjöar, Håckrens reglering, Hissmofors korttidsregleringar, Gesundens reglering, Stadsforsenhavet, biflödena Ammerån och Hårkan), Ljungan (Parteboda och Hermansboda kraftverk, Borgsjöns reglering), Ljusnan (Långströmmens, Storåströmmens och Bergvikens kraftverk), Dalälven (Siljans reglering, Trängslets och Åsens kraftverk), Klarälven m. m. inom Värmlands län (Höljes, Glava, Skansens, Röbbjörkeby och Kymmens kraftverk).

Övriga vattenområden

Besiktning och yttrande angående Bortorpsströmmens kraftverk, där Samfundet enligt vattendomstolens dom skall

följa byggnadsarbetena. Beträffande Järnforsens kraftverk har undersökningar utförts och yttrande avgivits. Biträde har lämnats vid vattendomstolsbehandling, och detaljprogram har upprättats för landskapsvården.

Övrig planering

Verksamheten inom denna gren av landskapsbyrån utgöres delvis av upplysning och allmän rådgivning. Direkta uppdrag avseende förslag till planeringar har dessutom erhållits från kommuner, myndigheter, föreningar och enskilda. Följande uppdrag har behandlats:

Tyresö kommun (planering av allmänna platser, vägar och parkeringar samt planering vid bostadsområden inom Tyresö), Ramsele kommun (planering gällande pensionärshem, torg och fritidsområde), Kiviks kommun (planering gällande natur och bebyggelse av området Vitemölla–Vik). Kinna (planering av hembygdspark och naturområde), Säter (naturvårdsplanering av Säterdalen), Ljungby (planering av grönområden och område med äldre bebyggelse). Nacka (utredning angående naturreservat), Lovö (planering vid golfbana), Österhaninge (planeringar gällande prästgård och kyrkogård), Tista (rådgivning angående naturområde vid Nääs herrgård), Nyboda (restaurering av skolhusmiljö med trädgård) samt ytterligare ett antal ärenden angående parker, tomter, grustäkter, m. m.

Vägvård

För närvarande pågår ett intensivt projekterings- och utbyggnadsarbete av vårt vägnät. Främst utbyggnaden av rikshuvudvägar, motorvägar och viktigare länshuvudvägar aktualiserar ofta väg- och landskapsvårdande frågor. Väg- och landskapskonsumenten har därför i samråd med vägförvaltningar och länsarkitekter dryftat de vägfrågor, som varit av

särskilt intresse för Samfundet för Hembygdsvård. Genom konsultationer vid större vägbyggnadsföretag, verkställande av väg- och landskapsvårdande utredningar för olika motorvägar samt genom föreläsningar och kurser har Samfundet sökt upprätthålla och intensifiera sitt arbete.

För att de vägvårdande åtgärderna inte skall föranleda betydande merkostnader har vägvårdskonsulenten funnit det önskvärt, att man samtidigt med den tekniska utredningen även analyserar väg- och landskapsvårdande frågor. För nu planerade och under byggnad varande motorvägsavsnitt inom Stockholms län har sådant värdefullt samarbete skett med vägförvaltning respektive konsulter för t. ex. väg nr 13, delen Töjnan-Rotsunda-Arlanda samt väg nr 1, delen Salem-Södertälje.

För att skapa en vidgad förståelse för vårt lands natur och kultur har Samfundet för Hembygdsvård sökt upprätthålla sin upplysande verksamhet. Den har främst skett vid tekniska skolor och i samband med kurser anordnade av vägförvaltningar. Intresset för naturvårdande frågor kan därigenom ytterligare ökas. Strävandena bör självfallet inriktas på att inom ramen för de tekniska och ekonomiska möjligheterna även lösa och tillgodose behovet av naturvård. Tyvärr har det ringa statsanslaget icke medgivit en önskvärd, mera omfattande upplysande verksamhet.

Vägärenden av olika slag har behandlats inom Stockholms stad, Stockholms, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Malmöhus, Hallands, Älvsborgs, Värmlands, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands och Norrbottens län.

Grustäkter

Den intensifierade utbyggnaden av lan-

dets vägnät aktualiserar ett mycket stort behov av grus. Vägvårdskonsulenten har i olika sammanhang vid diskussioner med landets olika vägförvaltningar anfört det önskemålet, att man vid upprättande av arbetsplaner också borde lämna anvisningar om att de täkter som av vägförvaltningen eller av entreprenör upptas för vägbyggnaden ifråga bör bli föremål för naturvårdande åtgärder.

Vägvårdskonsulenten har medverkat med föreläsningar i väg- och landskapsvårdande frågor vid väg dagar anordnade av vägförvaltningarna i Västmanlands, Kalmar och Kronobergs län, hållit en föreläsningsserie vid Stockholms Tekniska Institut samt föreläst vid sammankomster anordnade av hembygds- och föreläsningsföreningar.

Kongresser och möten

Samfundets årsmöte 1959 hölls den 29 november på Stockholms Byggnadsförening. Årsmötet omvalde till ordförande fil. dr John Nihlén samt till ledamöter i styrelsen professor Gerda Boëthius, konstnären David Ahlqvist, överdirektör Harald Wik och agronom Gunnar Petersson. Årsmötet godkände förslag till nya stadgar. — Ombudsmötet, som hölls samma dag, omvalde till ledamöter i Samfundets styrelse bildningskonsulent Bengt Andersson och studierektor Karl Högemark.

Extra allmänt möte hölls den 28 februari 1960, då det av ordinarie årsmöte godkända stadgeförslaget definitivt fastställdes. — Samma dag hölls ombudsmöte, som tillstyrkte stadgeförslaget.

Riksstämman enligt de nya stadgarna hölls på Stockholms Byggnadsförening den 8 maj 1960. Stämman valde till Samfundets ordförande för ett år fil. dr John Nihlén. Till ledamöter av Samfundets styrelse för ett år valdes folk-skollärare Sigurd Gustavson, bildnings-

konsulent Bengt Andersson, professor Gunnar Beskow och riksdagsman R. Lassinantti samt för två år författarinnan Karin Collin, studierektor Karl Högemark, 1:e hemslöjdskonsulent Eva Ljungkvist och konstnären David Ahlqvist. Till suppleant för två år valdes fru Karin Hesslefors. — Vid sammanträde med Samfundets förtroenderåd (f. d. ombudsmöte) valdes till ledamöter i Samfundets styrelse för ett år lektor Lorentz Bolin, seminarielärare Holger Nilsson, rektor Karl Salomonsson och rektor Nils Wallin, samt för två år redaktör Stig Tornehed, ingenjör Bertil Dalkrans, agronom Gunnar Petersson och arkitekt Hans Westman. Till suppleant för två år valdes ingenjör Olof Joachimsson.

Extra stämma hölls på Samfundets lokal den 29 oktober 1960, varvid på styrelsens förslag beslöts att medlemsavgiften fr. o. m. 1961 skulle höjas från 12 till 15 kronor.

Förtroenderådsmöte hölls den 3 december 1960 för behandling av aktuella ekonomiska frågor.

En hembygdsafton anordnades den 28 november 1959 på Börsen i Stockholm. F. överintendent Erik Wettergren utdelade diplom för hedersledamotskap till fru Ingeborg Hedberg, Köpmanholmen, f. d. landshövdingen Bo Hammar-skjöld, Stockholm, och överintendenten Åke Wiberg, Stockholm. Samfundets förtjänstplakett utdelades till fabrikör Fabian Andersson, Sävsjö, skriftställaren Sigfrid Björkström, Sandviken, lantbrukare Gunnar Hulthammar, Västerlösa, hemmansägaren Karl J. Karlsson, Skattkärr, direktör Axel Laudon, Ängelholm, 1:e hemslöjdskonsulent Eva Ljungkvist, Stockholm, hemmansägaren Ivan Löfgren, Ärtemark, länsjägmästare Eric Persson, Gävle, konsulent Nils Presto,

Uppsala, f. borgmästaren Iwan Wikström, Östersund.

1960 års hembygdsafton förlades till Rikssalen på Uppsala slott den 19 november med anledning av Upplandskretsens kurs och utställning "Vårda Uppland". Landshövding Olov Rylander utdelade hedersdiplom till professor Gerda Boëthius och generalkonsul Torsten Larka. Statsrådet Gösta Netzén, ävenledes vald till hedersledamot, hade tyvärr inte tillfälle närvara. De båda förstnämnda fick Samfundet nu tillfälle att hylla för deras mångåriga, förtjänstfulla insatser inom Samfundets verksamhet. Till mottagare av förtjänstplaketten hade utsetts trädgårdsarkitekt Gösta Reuterswärd, Stockholm, länsjägmästare Per Brelin, Karlstad, rektor Ernst Herlin, Djursholm, urmakaremästare E. Jonsson, Junsele, bankkamrer Martin Backman, Vilhelmina, trädgårdsdirektör Oscar Fjellmar, Båstad, författaren Hans Lidman, Edsbyn, köpman Axel E. Eriksson, Regna, fotograf C. A. Hultgren, Österbymo, ingenjör Bertil Dalkrans, Stockholm, och ingenjör Olof Joachimsson, Uppsala.

1959 års sommarmöte hölls i Ångermanland den 14–16 augusti i samarbete med Ångermanlands Hembygdsförbund och under ledning av fru Karin Hesslefors. 1960 hölls sommarmötet på Åland den 17–19 juni med Ålands Folkminnesförbund som värd och byggnadskonsulent Valter Danielsson i Mariehamn som mötesledare.

Publikationer och arkiv

Bygd och Natur, tidskrift för hembygds-vård, har under 1960 utkommit med 4 nummer, därav en årsbok. Redaktör och ansvarig utgivare har varit Samfundets ordförande och red.-sekr. Nils Nihlén. 1959 och 1960 har ett särskilt ungdoms-nummer utgivits. I anslutning till Upp-

salakretsens utställning "Vårda Uppland" utgavs ett specialnummer, som behandlade problem i samband med samhällsplanering. Tidskriften har utsänts gratis till Samfundets medlemmar, och byte har skett med 65 svenska och 30 utländska tidskrifter.

Bildarkivet — fotografier och ljusbilder — har stått till förfogande för utlåning till organisationer och enskilda.

Styrelse, nämnder

Styrelsen har fr. o. m. 1960 haft följande sammansättning: fil. dr John Nihlén, ordförande, lektor Lorentz Bolin, vice ordförande, konstnären David Ahlqvist, bildningskonsulent Bengt Andersson, professor Gunnar Beskow, författarinnan Karin Collin, folkskollärare Sigurd Gustavson, studierektor Karl Högemark, riksdagsman R. Lassinantti, förste hemslöjdskonsumenten Eva Ljungkvist, ingenjör Bertil Dalkrans, seminarielärare Holger Nilsson, agronom Gunnar Petersson, rektor Karl Salomonsson, redaktör Stig Tornehed, rektor Nils L. Wallin, arkitekt SAR Hans Westman. Suppleanter: fru Karin Hesslefors och ingenjör Olof Joachimsson. Revisorer har varit revisor Albert Strömberg och disponent C. R. Wallenberg med bankdirektör Helge Söderström och byrådirektör Karl Söderberg som suppleanter.

Väggkommittén,

tillsatt enligt Kungl. Kommunikationsdepartementets särskilda föreskrifter, har under det gångna verksamhetsåret haft följande sammansättning: Träd-

gårdsarkitekt Sven A. Hermelin, Föreningen för dendrologi och parkvård, ordförande, 1:e antikvarie B. Berthelson, Riksantikvarieämbetet, överingenjör N. Bruzelius, Statens Väginstitut, byrådirektör Anders Högborg, Kungl. Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, professor Gösta Lundqvist, Sveriges geologiska undersökning, Kungl. Vetenskapsakademien, f. d. länsarkitekt O. Lundgren, Svenska Naturskyddsföreningen, fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygdsvård, vägvårdskonsulent Arne Segerros, Samfundet för Hembygdsvård, sekreterare.

Expertråd i landskapsvårdande frågor:

Trädgårdsarkitekt S. A. Hermelin, ordförande; professor Gunnar Beskow, lektor Lorentz Bolin, major G. Borenus, statsgeologen docent C. Caldenius, professor E. Lundberg, fil. dr John Nihlén, fil. lic. Bengt Pettersson, trädgårdsarkitekt R. Segerros, fil. dr Mårten Sjöbeck, chefsarkitekt N. Sterner, professor Sven Thunmark, länsjägmästare F. Thörn och arkitekt H. Westman.

Ekonomi

Major Sture Wennerholm har under året fortsatt sitt omfattande samlingsarbete för att skapa bättre ekonomiska förutsättningar för Samfundet. Samlingsarbetet (hos kommuner, industrier, föreningar, allmänheten) har nu särskilt gällt Hembygdsfonden. Fonden var vid verksamhetsårets slut uppe i omkring 108.000 kronor. Samfundets ekonomi framgår av följande uppställning:

INGÅENDE BALANSKONTO

1.7.1959

Reskontrans konto	57.273:91	Kassa och banker	29.032:58
Skatteavdrags konto	10.260:—	Reskontrans konto	83.093:70
Insamling till		Aktiers konto	1:—
Markaryds Folkhögskola	14.827:50	Inventariers konto	1:—
Allmänna fonden	11.000:—	Div. inkomsters kto	4.468:56
Ständ. ledamöters fond	12.300:—	Tidskriftens konto	3.400:—
Hembygdsfonden	73.978:99	Upplys. verksamh. kto	395:10
Statsanslag, Norrb. län	3.000:—	Utställningen "Miljö och landskapsgestaltning"	10.000:—
		Kapitalkonto	52.284:46
	<u>Kronor 182.640:40</u>		<u>Kronor 182.640:40</u>

RESULTAT KONTO

31.12.1960

Tidskriftens konto	87.634:51	Medlemsavgifters konto	56.660:20
Upplysningsverksamh. kto	82.256:69	Statsanslags konto	69.255:49
Landskapsvårdens konto	26.815:49	Diverse inkomsters konto	49.122:82
	<u>Kronor 196.706:69</u>	Årets underskott	21.668:18
			<u>Kronor 196.706:69</u>

UTGÅENDE BALANSKONTO

31.12.1960

Kassa och banker	72.272:97	Reskontrans konto	30.202:97
Reskontrans konto	102.019:68	Skatteavdrags konto	10.195:—
Aktiers konto	1:—	Ständig ledamöters kto	8.300:—
Inventariers konto	1:—	Hembygdsfonden	108.003:98
Diverse inkomsters konto	5.556:91	Hembygdens skolas konto	32.667:74
Tidskriftens konto	3.400:—	Statsanslags konto	32.144:51
Upplysningsverksamh. kto	7.400:—	Landskapsvårdens konto	1.520:—
Kapital konto	32.382:64		
	<u>Kronor 223.034:20</u>		<u>Kronor 223.034:20</u>

Stockholm den 27 mars 1961

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

John Nihlén
(ordförande)

Gunnar Petersson
(ledam. i arb.utsk.)

Lorentz Bolin
(arbetsutskottets ordf.)

Karl Högemark
(ledam. i arb.utsk.)

VÅRT VACKRA LAND

STROVTÅG I NATURENS RIKA VÄRLD

är tillägnad den svenska ungdomen

Den svenska naturen, dess vård och gestaltning skildras av våra förnämsta naturkännare, bl. a. Sigfrid Durango, Carl Fries, Folke Thörn, Knut Hagberg, Bertil Haglund, Harriet Hjorth, Harry Martinson, Hans Lidman, Svante Lundgren, Gustav Sandgren, Bo Rosén, Mårten Sjöbeck, Anders Osterling.

Vårt vackra land illustreras rikt med bilder av Sveriges främsta fotografer, bl. a. Rune Bollvik, Sven Gillsäter, K. W. Gullers, Hans Hammarskiöld, Gunnar Hansson, Arthur Larsson, Stig T. Karlsson, Pål-Nils Nilsson, Anna Riwkin.

Vårt vackra land utges i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och Institutet för landskapsvård och landskapsgestaltning.

Redaktion: fil. dr John Nihlén, författaren Gustav Sandgren, redaktör Bo Rosén och redaktör Karin Holst.

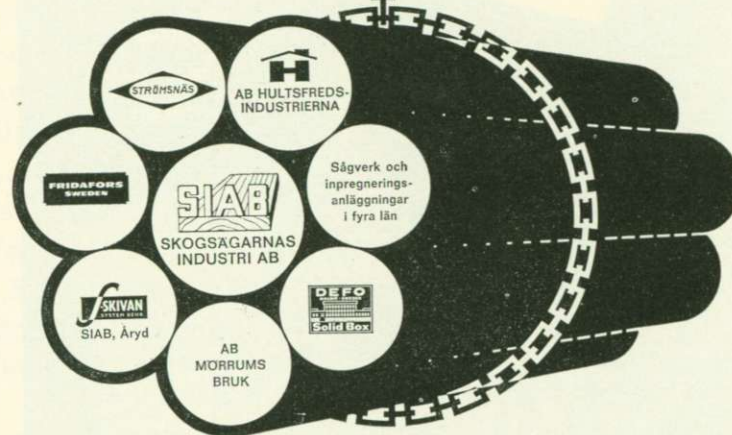
Behållningen av boken skall användas till skydd och vård av landskap och natur i Sverige, samt anordnande av ungdomskurser i natur- och hembygdsvård.

BOKFÖRLAGET RELIGION OCH KULTUR – GÖTEBORG

*Våra handtryckta tapeter och dekorer
anknyta till hembygden*

AKTIEBOLAGET DUROTAPET HAGASTRÖM

SSSF
SYDÖSTRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

— ett storföretag uppbyggt av 22.000 enskilda skogsägare
i Östergötlands, Kalmar, Kronobergs och Blekinge län.

★ med **LJUNGDAHLS**
brevpapper och kuvert – den
stilfulla presenten året runt
FINNS HOS ER BOK- OCH PAPPERSHANDLARE

ASEA

— ledande svensk elektro- industri

representerat i
50 länder av bl. a.
ett 20-tal egna
bolag, varav 5
— i Oslo, Paris,
Sao Paulo, Pre-
toria, Melbourne
— bedriver egen
tillverkning.

*ASEA har levererat
eller har under byggnad:*

Vattenturbindrivna
generatorer upp till
150 000 kVA

Trefastransformatorer upp till
375 000 kVA

Trefasgrupper av enfastrans-
formatorer upp till 1 milj.
kVA

Utrustning för kraftöverfö-
ring vid:

400 000 V växelström
200 000 V likström

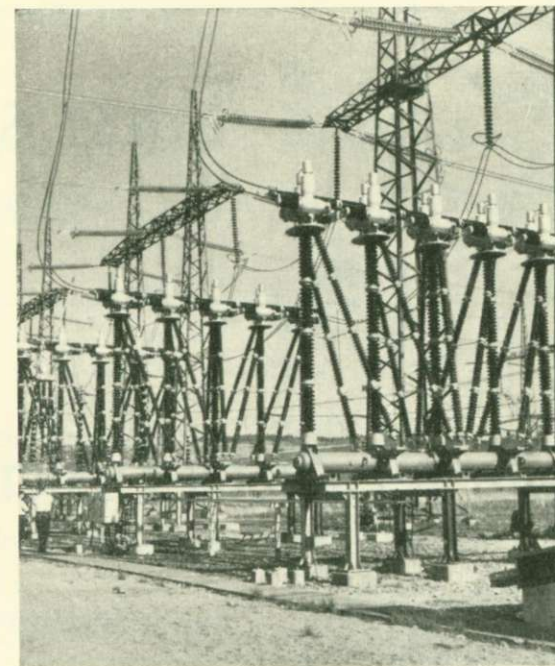
Verksamhetsprogram

All slags utrustning för alstring, överföring och
distribution av elkraft.

Elektriska driv- och manöverutrustningar för in-
dustrier av alla slag, industriugnar av ljusbågs- och
induktionstyp.

Närtransportdon såsom gruvspel, traverser, telfrar,
hissar, rulltrappor.

Utrustning för elektrisk bandrift såväl för den
rullande materielen som för banornas kraftförsörj-
ning.

För världens första 400 000 V växelströmsöverfö-
ring, i drift sedan 1952, och världens första hög-
spända likströmsöverföring, för 100 000 V och i
drift sedan 1954, har ASEA levererat den över-
vägande delen av utrustningen. Omformarutrust-
ning för 200 000 V likströmsöverföringen under
Engelska Kanalen, som för närvarande installeras,
är också utvecklad och byggd av ASEA.

Vi bygger

i samarbete med enskilda, kommuner och staten moderna, hygieniska, trivsamma bostäder . . .

Vi bygger vidare . . .

Utnyttja våra överlägsna resurser av maskiner, yrkesskicklighet, material.

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

ERNST SUNDH

Malmgatan 3, AVESTA — Tel. 509 05 (växel)

Forss Aktiebolag

KÖPMANHOLMEN

TRÄVAROR
VISKOSMASSA
BLEKT SULFIT
BLEKT och OBLEKT SULFAT

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

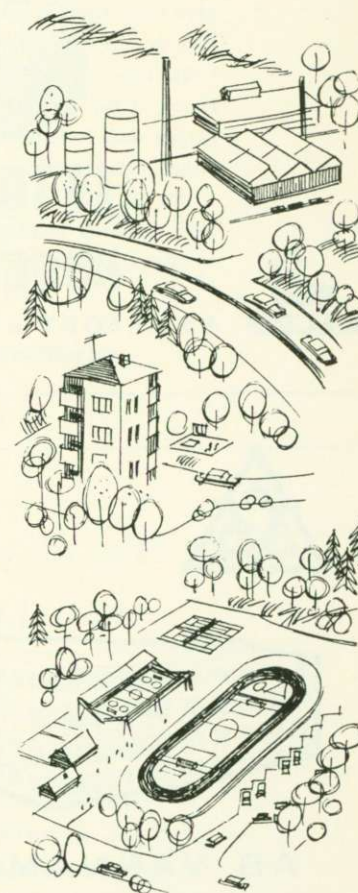
BYRÅ FÖR LANDSKAPSVÅRD

**konsultering och förslag
till landskaps- och miljövård vid**

grus- och stentäkt
industrier vägar
parkering rastplatser

fritidsområden
parker
idrottsplatser
institutioner
kommunala byggnader
skolor
kyrkogårdar
bostadsbebyggelse

kraftverk sjöreglering

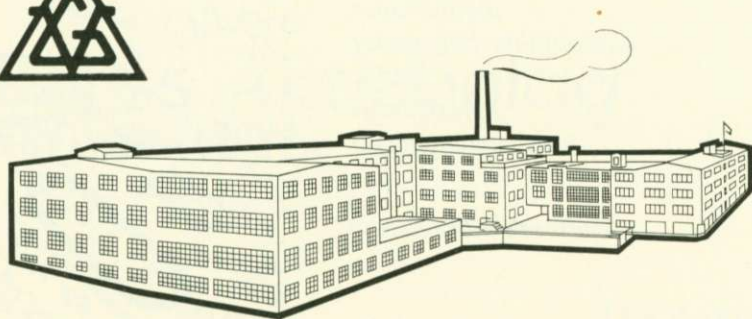
Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C — Telefon 11 94 55, 11 94 44, 11 94 24

färg

Med färg skapar vi vår omgivning — skyddar, formar och förändrar.
Färg ger liv och värmer, stimulerar och skänker avkoppling
i våra hem, ger säkerhet och trivsel på våra arbetsplatser.
Husen vi bor i, tingen vi omger oss med förändras och utvecklas.
Färgen skall följsamt underordna sig nya linjer och nya material,
dämpa och accentuera allt efter behov
— för att skapa en harmonisk och välbalanserad helhet.
Med rationella kulörsortiment och lämpligt målningsmaterial
av högsta kvalitet vill vi bidra till en färgriktig utveckling.

AB ALFORT & CRONHOLM · STOCKHOLM 3

AB VÄRNAMO GUMMIFABRIK
VÄRNAMO
STOCKHOLM · MALMÖ · GÖTEBORG

LUXUS KAFFE
-gott i koppen

finns butikerna

Anslutet till ICA

*I stället för konventionellt sätt
för lyckönskan och kondoleans*

kan Hembygdsfonden —
För aktiv vård av svensk bygd och natur —
ihågkommas med ett bidrag.
Insätt beloppet på postgiro 900689
Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm C
med angivande av givare och mottagare
eller ring till Samfundet (tel. 119424 eller 119444)
och skicka gåvobeloppet efteråt genom postgiro.

Innehållsförteckning

Thomas Paulsson: Skandalhusen i vår tid	35
Björn Linn: Dagens arkitektur och traditionen	47
Gustaf Näsström: Linnerhielm — naturens känslofulle vän	51
Gösta Reuterswärd: Träden och vi	61
G. R. Ferlenius: Bäckaskog	66
Alrik Larsson: Larsagården	72
Sixten Rönnow: Bromma som hembygd	77
Sven-Rune Svensson: Aktuell landskapsvård	83
Arne Segerros: Väg och landskap i ny gestaltning	87
Gunnar Rasmusson: Europa behöver naturparker	93
Gösta Netzén: Landskommunernas utveckling och landskapsvården	100
John Nihlén: Små socknar och stora kommuner	104
Harry Martinson: Bygdens egen rytm	107
Folke Hagman: Miljö och teknik	110
Halvar Sehlin: Turismen och hembygden	118
Valdemar Ståhlfors: Allmogebonaden — en värdefull klenod	124
Erland Dackman: Malm och skog i gammal bergslagsbygd	127
Hel by på auktion	129
Lorentz Bolin: Spara oxeln i landskapet	130
Quercus: Eken i fara?	132
Ny utredning om naturvården	134
Nej till skjutfält i Älvdalen	135
Motorvägen genom Huskvarna	136
Björn Nihlén: Skånes Skottland	138
Östersjön blir soptunna	141
Irina Matvejew: Nordens obeaktade rikedomar	142
Bilen och stadsbilden	145
Bygga hus in i himlen	146
Blir Stockholm förstört?	148
Samfundet Holmia	149
Vem vårdar stadsbygden?	150
Framåtskridande — rådvillhet?	151
Kontaktmän i kommunerna	152
Släpp in raggarna i hembygdsgårdarna	154
Carin Karlsson: Hemslöjden — något för modern ungdom	155
Gyttret i våra hjärtan	157
Där vi bygger och bor	158
Hänt i bygderna	159
Landskapet — dess vård och gestaltning	162
Kritik och debatt	164
Litteratur	169
Unikt ting i hus från 1700-talet	170
Ny form för stöd åt Hembygdsfonden	171
Program för Samfundets sommarmöte i Halland	172
Ur Samfundets verksamhetsberättelse 1959—1960	174

BYGGNADSFIRMAN ANDERS DIÖS bygger och projekterar

UPPSALA

Stora Torget 3

tel. 018/303 50

Ag

Q

B

Landby & Lundgrens Boktryckeri Malmö tel. 040 / 212 08 • 232 50

C

He

T

D

BYGD OCH
NATUR

Nr 3 Årg. 42 1961

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén

V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

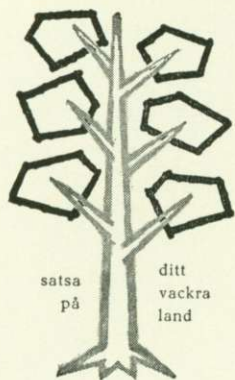
Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år.

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3x3 = 3 kronor årligen under tre år 1961–63

Använd inbetalningskortet

i detta häfte

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 900689

Lorentz Bolin

Landskapsvården och arrendereservaten

Skönheten och naturreservaten

Södra och mellersta Sverige är ganska missgynnade i fråga om naturreservat. De stora nationalparkerna ligger alla i Norrland. Och den nya nationalpark som man nu diskuterar, Padjelanta, kommer att utgöra en fortsättning på Sarek. Orsaken till denna fördelning är att staten äger stora områden i Norrland och således inte behöver offra så mycket pengar på inlösen av dem som fallet skulle vara i de sydligare delarna av landet och att vi dessutom i Norrland har de flesta områdena med relativt orörd natur. Men i den mån tekniseringen, industrialiseringen och rationaliseringen av landskapet fortskrider, blir också behovet av naturreservat i de övriga delarna av landet större. Det likriktade och uniformerade landskapet kräver något av den irrationalitet, det oväntades tjusning och den skönhet som det fria kulturlandskapet förmår skänka. Det behöver inte alls vara några stora områden som avsätts till reservat, endast bråkdelen av nationalparkernas — men många. Ofta är det de fattigaste, kargaste och magraste jordbitarna som erbjuder den största tjusningen. Alldeles som fallet är med lövängarna. Gödsla dem, gör dem bördigare och fetare, och det mesta av blomprakten försvinner. Därför är impediment och backar som varken duger till äng eller skog särskilt lämpliga områden som naturreservat. Det är med dem som med så många av nutidens trädgårdar. De ska i så stor utsträckning som möjligt överlämnas åt naturens egna krafter. Det som framför allt ger dem en så säregen tjusning är att träden, buskarna, blommorna står där de vill och växer som de vill, inte så som människan bestämt det utifrån sina ekonomiska synpunkter. De blir därför ett uttryck för en annan värld än vår ekonomiskt och tekniskt präglade och ger oss den avspänning och rekreation som vi behöver. Det är roligt att resa till

*Ett parti av det arrendereservat med vild alm i Dalarna som omtalas i artikeln.
Foto L. Bolin.*

främmande världar. Låt oss därför se till att vi kan göra det i vårt eget land, utanför vårt eget hem och, om vi bor i en stad, endast en bit utanför dess gränser, ja t. o. m. inne i staden själv. Varje dikeskant med sina blommor, varje blommande insjö, varje skogsbryn med nypon, slån, olvon, hägg och rönn som låter skönheten få plats i vår tillvaro är därför av betydelse. Redan denna läkande och rogivande roll är fullt tillräcklig för att motivera upprättandet av så många naturreservat man kan åstadkomma. Men därtill kommer också andra omständigheter som gör inrättandet av talrika naturreservat till en angelägen uppgift.

Den kemiska bekämpningen

En sådan är t. ex. den kemiska bekämpningen av skadeinsekter och ogräs. Vi har tyvärr ännu inte lyckats framställa specifika bekämpningsmedel, dvs. sådana medel som verkar dödande endast på en bestämd organism — skadedjur eller ogräs. Följden är den att bekämpningen ofta har en förödande verkan på andra organismer som antingen är neutrala eller spelar en framträdande roll i upprätthållandet av den bestående balansen i naturen. Ett typiskt och redan nästan klassiskt exempel härpå utgör det röda spinnet. Vid tiden för det andra världskrigets slut var det känt endast av specialister på spindeldjur. Det levde på blad av olika växter som ett betydelselöst och ofarligt litet kvalsterdjur.

Mot slutet av andra världskriget lyckades en forskare framställa ett ämne som verkade så gott som ögonblickligt dödande på en mängd olika skadeinsekter, nämligen DDT. Man använde det bl. a. också mot äppelvecklaren vars larv lever i äpplen och kallas äppelmask. Men det visade sig att DDT också verkade dödande på sådana insekter och kvalsterdjur som medverkade till att hålla det röda spinnet i schack. De mest kända av dem är näbbstinkflyet och vissa större rovsteklar som givetvis ändå är nästan mikroskopiskt små. Det röda spinnet däremot är mycket motståndskraftigt mot DDT. Fältet blev således fritt för dess utveckling. Djuren tillväxte explosionsartat snabbt i antal och blev ett av fruktträdens svåraste skadedjur. Men nu har man funnit ett medel som verkar dödande på det röda spinnet och kan därför stoppa dess härjningar.

Detta nämns här endast som ett exempel på hur det kan gå, när man sprutar med ämnen som inte är specifika. Med den mängd av olika skadedjur och ogräs som vi har, kommer det att dröja länge, innan vi funnit tillräckligt med specifika medel som inte dödar de för oss nyttiga parasit- och rovinsekterna och andra jämviktsbevarande organismer. Det är därför fara för att en rubbning i jämvikten både inom insektsvärlden och mikroorganismvärlden kan uppstå med besvärliga följder både för skörden och jordens struktur. Vi får också komma ihåg att denna jämvikt rubbats betänkligen genom införandet av en mängd utländska kulturväxter. På väldiga ytor växer nu stäppväxter (sädesslagen) från västra Asien, potatis från Sydamerika, betor från Medelhavsländerna osv. i väldiga, ensidiga monokulturer. Dessa växter har gynnat utvecklingen av vissa insekter som därigenom tagit överhand och blivit vad vi kallar skadeinsekter. Vi är således själva skulden till att skadeinsekterna uppkommit. Och i fruktträdgårdarnas ensidiga odlingar har vi exempel på hur illa det kan gå, när vi undan för undan blir tvungna att ta till giftsprutan. Ju mer vi sprutar, desto mer måste vi

spruta. Våra trädgårds- och jordbruksväxter har blivit en slags narkomaner som inte kan ge några skördar utan giftsprutans hjälp.

Vi väntar således alltså på de specifika besprutningsmedlen. Och under tiden är vi tvungna att lita till de kemiska ämnen som står till vårt förfogande och till den biologiska bekämpningen, om vi över huvud taget vill existera. Men då är det i högsta grad önskvärt att bereda reträttplatser för den hotade insekt- och mikroorganismvärlden, en slags reservoarer eller reservat, dit giftsprutan inte når, och där dessa organismer kan leva ostörda till dess att de specifika medlen är framställda och de hotade organismerna som är nödvändiga faktorer i det stora jämviktsspelet åter kan ta sina forna marker i besittning.

Åkers övergång till skog

Under den senaste tiden har behovet av naturreservat ytterligare accentuerats. I en föregående artikel i Bygd och Natur har jag fäst uppmärksamheten på den fara som hotar landskapets frihet och skönhet genom nedläggandet av de mindre bärkraftiga jordbruken. Inte mindre än 25 % av Sveriges åkerjord beräknas på så sätt övergå till skog. En stor del av landskapets skönhet är beroende av den omväxlande kontrastverkan mellan skog och fält. De vikar åkerhavet skjuter in i skogen kommer förmodligen att i stor utsträckning jämnas ut, och åkerholmarna och -öarna kommer att försvinna. Det är viktiga uppgifter som väntar natur- och hembygdsvården här: att skapa nya skogsbryn, att bevara några av vikarna, några av åkeröarna och -holmarna. Dessa öar och holmar är just lämpliga som naturreservat och likaså backarna som skjuter ut som halvöar i åkerhavet. Det kommer att vålla en del besvär och därigenom kostnader, om vi låter dem vara. Och om vi dessutom vill hindra dem att övergå till vanlig barrblandskog, blir det extra kostnader för den sakens skull också. Men redan att öarna och holmarna får finnas skapar en välbehövlig omväxling, en åkerhavets skärgård. Genom sin figuration, sin blotta tillvaro är de av stort värde. Att begära att jordägaren ensam ska svara för kostnaden för deras bevarande kan man inte. Här måste det allmänna gripa in eller också för saken intresserade sammanslutningar eller enskilda. Det kommer att vara en av hembygdsvårdens och naturvårdens viktigaste uppgifter att dra försorg om den saken. Men stora kostnader kan det ändå inte vålla.

Vill man hindra att områdena förvandlas till vanlig barrblandskog, måste gran och tall hållas efter, lövträd och buskar gynnas. Vissa delar måste hållas fria från träd- och buskvegetation så att blommorna får någon plats att växa på också. Även om det kommer en period, då man inte vill ha besvär med att bevara dessa områden i deras fulla

skönhet och låter dem växa igen, så återstår i alla fall deras egenvärde, och säkert följer snart en ny generation som vill offra något för återställandet och bibehållandet av deras skönhet.

Större områden

När det gäller något större områden, t. ex. lövängar och hagar, öar i havets skärgård, fäbodvallar, hackslogmarker och fäladsmarker, räcker det inte med att bara lösa in områdena och låta fridlysa dem genom länsstyrelsens försorg. Man måste också anslå medel för att bibehålla dem i det skick, vari de befinner sig eller så som man vill ha dem. Det är för omvårdnadens skull som nationalparkerna har lagts under domänverket och övriga naturreservat under skogsvårdsstyrelserna. Men det är ju utan vidare klart att man inte kan begära hur mycket som helst av skogsvårdsstyrelserna i fråga om skötseln. Därför måste man på ett eller annat sätt få ihop medel som ställs till förfogande för områdets skötsel. Det är många fridlysningar som måst upphävas, därför att man försummat den saken och låtit det fridlysta området växa igen så att det till sist mist den karaktär och det utseende för vars skull det fridlysts.

Ett exempel på frågans lösning

Ett föredömligt exempel på hur man kan skaffa pengar för naturvårdsändamål har Örebro läns landsting givit oss. Där beslöt man hösten 1959 på Erik Rosenbergs initiativ att slopa skottpengar på rovdjur och att anslå hela den summa, 35.000 kr, som på så sätt frigjordes till naturvårdande åtgärder av positivt slag. Med hjälp av dessa medel har man redan kunnat invalla en vik av den så gott som torrlagda och med bladvass bevuxna Kvismaren. Det är endast några få fåglar som trivs med enbart täta vassar. Övriga sjöfåglar vill ha omväxlande öppet vatten och tuvängar med starr, säv och vass. Genom invallningen skapar man en ny fågelsjö, och man räknar med att kunna få flera fågelsjöar till stånd och att detta också kommer att bli av betydelse för vilttillgången.

I Hasselfors arbetar man med hjälp av de frigjorda skottpengarna på att förbättra livsbetingelserna för de försvinnande orrarna. Dessutom har man nu fått möjlighet att ägna sig åt en lövängsvård som inte arbetar med att återställa de gamla bruksningsformerna utan med att få fram en rik och vacker örtflora.

Så skulle kunna ske i varje län. Det förhåller sig nämligen så att skottpengarna i de flesta fall är en kvarleva från en gångens tids överdriven och felaktiga uppfattning om de s. k. rovdjurens och rovfåglarnas

Några sådana områden som detta, en backe med några träd och buskar och en öppen glänta, behöver vi faktiskt i varje kommun som parkartade naturreservat. — Foto L. Bolin.

skadlighet. Det är tid på att vi mera allmänt reviderar vår uppfattning om skottpengarnas nödvändighet och använder medlen för andra, verkligt positiva naturvårdsuppgifter.

Arrendereservat

Det är nu många år sedan jag i Bygd och Natur föreslagit upprättandet av vad jag skulle vilja kalla arrendereservat. Det är inte många organisationer eller enskilda som har lust eller råd att köpa ett som naturreservat lämpligt område. Däremot skulle man kunna arrendera det.

Som ett exempel på ett sådant arrendereservat kan jag nämna ett mycket vackert område i södra Dalarna. Under mina strövtåg där kom

jag vid ett tillfälle till en ravin som stupade ner mot en ängsbit genom vilken en smal å ringlade sig. Området var bevuxet med grupper och enstaka träd av vild alm, något som är sällsynt i Dalarna. Det hela var ett av de mest tjusande naturpartier jag sett. — Det var kristid, och man gick illa åt våra lövtillgångar. Jag var rädd att de vackra almarna som växte i ravinen, när som helst skulle förvandlas till ved, men jag lyckades ordna det så med hjälp av en på orten bosatt naturintresserad person att en närbelägen hembygdsförening arrenderade jordbiten av ägaren, som verkligen, alldeles som jag misstänkte, just haft för avsikt att hugga ner träden. Nu beräknade han, hur mycket han skulle få för veden, och begärde inte högre arrendebelopp än räntan på den lilla summa som försäljningen av veden skulle inbringa. I kontraktet bestämdes att han skulle få nyttja området på samma sätt som förut, till bete, men att träd och buskar inte fick fällas eller röjas bort och att området skulle hållas fritt från bebyggelse.

Jag föreslog Samfundet för Hembygdsvård att gå in för denna överkomliga form av naturreservat. Samfundet satte sig i förbindelse med en advokat som framhöll vikten av att man garderade sig mot risken att en ny ägare skulle vägra att godkänna arrendeöverenskommelsen. Bästa sättet härför skulle vara att arrendatorn (bygdeföreningen eller vad det kan vara för en förening) får rätt att ta en inteckning på jordbiten, en inteckning som endast är en inskrivningsåtgärd, en ren form-sak som gör det omöjligt att uppsäga kontraktet, innan den överenskomna tiden utlupit, och som inte har någon ekonomisk konsekvens för ägaren.

För en jordägare som själv vill bevara ett vackert naturparti är det lämpligt att arrendera ut det till en hembygds- eller naturskyddsförening utan ersättning men på villkor att arrendatorn själv svarar för kostnaderna för reservatets bevarande i det tillstånd vari det befinner sig. Därigenom säkerställer han dess bestånd. Han har inte frånhänt sig bestämmanderätten över området utan tvärtom — han har tillförsäkrat sig den till långt efter sin död. Alltjämt, så länge kontraktet består, håller han sin skyddande hand över området. — Låt oss säga att överenskommelsen gäller för en tid av 50 år. Det är så pass många år att det hinner bli tradition att området ska vara ett naturreservat, och det kommer därför säkert inte att vara svårt att förnya kontraktet. Efter 50 år har vi också hunnit så långt i tidens snabba utveckling att vi har möjlighet att överblicka vad vi har råd med. Vi har fått den nödvändiga respittiden. Med all sannolikhet är då, om vi överlevt de närmaste kritiska åren, vätekräfts- och solenergiproblemet lösta, och vi bör veta vad vi kan göra med den nu så hotande överbefolkningsfrågan.

sig om en mera särpräglad landskapsbild, därest kravet på behållandet av denna i oförändrat skick skall väga tyngre än intresset av att marken utnyttjas för produktivt ändamål.”

Av ovanstående bör framgå att något hinder från 1948 års skogsvårds- lag inte kan anses föreligga för upprättandet av de smärre naturreservat som här föreslagits. För skogsvårdsstyrelserna bör det vara en lättnad att slippa ta ansvaret för den mängd smärre naturreservat som vi behöver för landskapets gestaltning och upprätthållandet av jämvikten i naturen.

Jordbruksutskottets betonande av en inte alltför ringa storleksordning på reservaten är visserligen illavarslande. Men det kommer nog inte att möta alltför stora svårigheter att övertyga lantbruksnämnd och skogsvårdsstyrelse om önskvärdheten av att bevara de smärre lövinslag som behövs för att skapa omväxling och lövrikedom åt landskapet. Likaså bör behovet av att ha smärre områden, som inte nås av giftsprutan, som reservoar för den hotade smådjurs- och mikroorganismvärlden ligga i öppen dag.

Landskapets estetik

Folkbildningskursernas program innehåller bland mycket annat också de s. k. kulturella ämnena, som söker hjälpa eleven att på ett riktigare sätt uppfatta litteratur, bildkonst, musik o. dyl. Även i tidningar och tidskrifter möter man ofta artiklar med rubriker som "Att förstå konst", "Att lyssna till musik" o. dyl.

Man må ha vilken uppfattning som helst av sådana program och artiklar — sant är att de ofta ger uttryck åt en missriktad pedagogik, som istället för att ge eleven-läsaren en personlig kontakt med konstverket resulterar i ett sterilt populäranalytiskt förhållande gentemot konsten — men lika sant är också att dessa studier hjälpt många att i åtminstone viss mån nå en mera elementär upplevelse av konsten, att genom analysen lösa upp konventionella synsätt och så öppna vägen för en mera personlig och central syn på konstverket.

Alltnog, verksamheten visar att det finns ett utbrett behov av att söka nå kontakt med konsten i dess olika formuleringar, den visar också att det finns ett behov inte bara av att motta utan också meddela konstnärliga erfarenheter, den visar att konsten — trots alla negativa besked — ändå är något som har värde och betydelse för en hel del människor.

Detta om konsten. Ibland när jag sett sådana program har jag frågat mig om det faktiskt inte också skulle vara berättigat att i kursprogrammen införa rubriken "Att uppleva landskapet".

Lära människor att se landskapet — eller bli undervisad i att se det. Tanken kan först förefalla fullständigt extrem och verklighetsfrämmande. Den är det också om man med "lära" menar ett slags skolmässigt undervisande och inlärande av olika formler. Men i vidare bemärkelse är den i själva verket inte mera extrem än den konstnärliga skolningen.

Landskapet — i all sin variation. Skogen, slätterna, stränderna, sjöarna — överallt omger det oss. Även för dem som bor mitt inne i en storstad är landskapet en realitet. Själva storstaden utgör ett landskap, ett på sitt

sätt lika fascinerande samspel av mänsklig formvilja och ursprunglig natur som det odlade jordbrukslandskapet. Men också om vi i det här sammanhanget frångår det typiska storstadslandskapet och enbart iakttar den av mänsklig odling mera orörda naturen så som den gestaltar sig i skogarna, på slätten, vid kusterna där den naturliga strukturen mera påtagligt kommer fram och dominerar än i staden, är det ändå fortfarande något som den övervägande majoriteten av människor direkt eller indirekt har en nära och återkommande kontakt med.

Fabriksarbetaren, kontoristen, affärsbiträdet, tjänstemannen som har sitt arbete förlagt inomhus i storstaden söker sig ofta utåt de trakter där sådan slags natur är tillgänglig — en rekreation som företas inte bara under semestern utan mer eller mindre regelbundet också vid helg och söndagar. Det finns ett stort naturintresse i Sverige — mycket stort. De människor som står helt oemottagliga inför landskapet är nog lätt räknade.

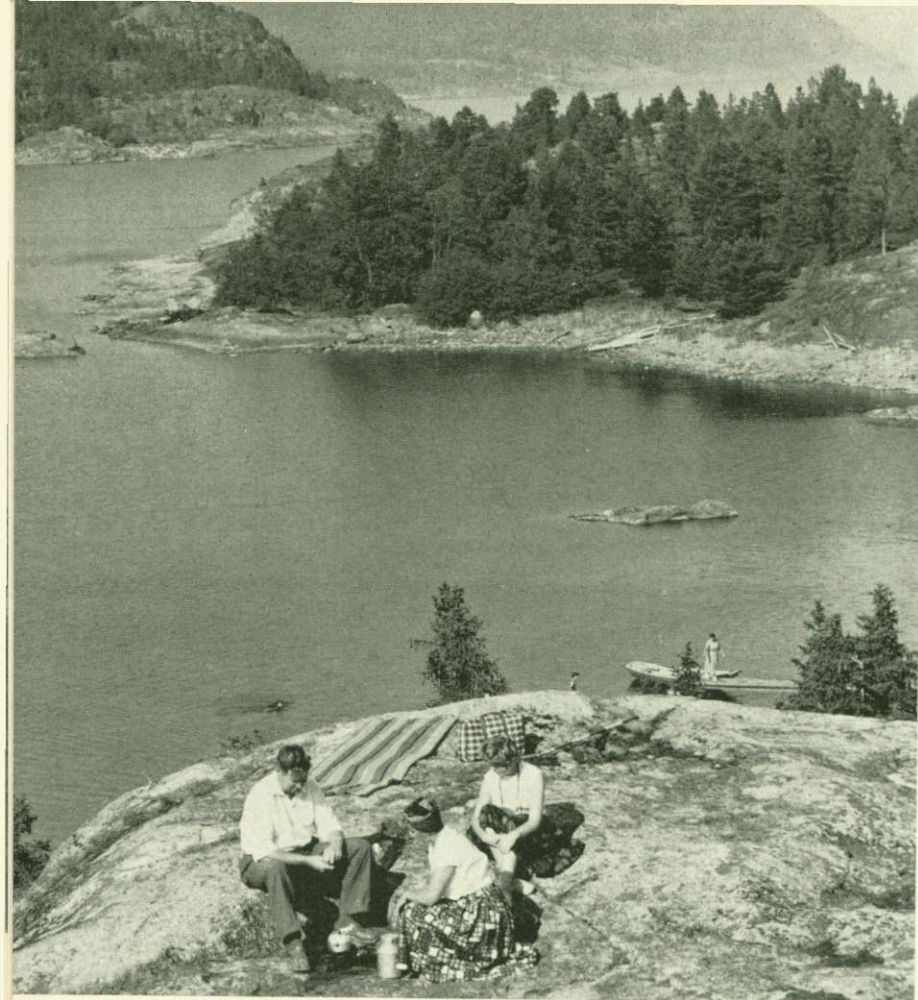
Men lika väl som det är en stor skillnad mellan att se och Se konst är det stor olikhet mellan att se och Se landskapet.

Jag samtalade med en man som under semestern bilat genom större delen av Sverige. Han visste en hel del om landet, åtskilligt mer än vad jag själv visste. Han kunde berätta om bra och dåliga bilvägar, om långa och tröttande dagskörningar genom norrlandsskogar, midnattsso- len, det salta vattnet i Bohuslän, jättelika vetefält i Skåne — och mycket annat. Men ändå, trots anhopningen av faktiska kunskaper, trots de många milen han kört, undrar jag ändå om han överhuvudtaget sett Sverige. Inte som om jag menar att det skulle vara något fel att betrakta naturen på det sätt han gjorde — utan tvivel erhö- ll han fysisk stimuli- gens genom baden och den friska luften, att han utan att engagera sig fick se så många och olika vyer glida förbi sig hade också säker- ligen en hälsosam psykisk inverkan. Han beklädde i det civila ett an- svarsfullt och pressande arbete.

Men med den "landskapsupplevelse" jag här åsyftar hade hans er- farenhet ändå ganska lite att göra.

Det finns ett estetiskt betraktande av landskapet som många människor står mer eller mindre främmande för. Bilköerna rullar genom Sverige, badstränderna befolkas på sommaren, högfjällshotellen är överbelagda — men landskapet, det rent centrala i landskapets skönhet, hur många ger sig tid att uppfatta det? Det är visserligen svårt att entydigt besvara en sådan fråga, varje människa måste ha sin oförytterliga rätt att be- trakta naturen på sitt sätt, att här uppställa några slags normer på vad som skulle vara mera riktigt, mindre riktigt skulle ju enbart verka löj- ligt. Men för ett stort antal betraktare är nog landskapet mera en kuliss

Under sommaren befolkas naturen av semestrande människor, men hur många ger sig tid att uppfatta det centrala i landskapets skönhet. — Foto Håsonbild.

som man åker förbi, något som finns i bakgrunden, som är angenämt att lägga märke till då och då men ändå något i grunden ganska ovidkommande. Det intar inte någon väsentlig plats i medvetandet, såsom något i sig själv värdefullt och omistligt.

Men jag menar att det lika väl som det finns ett konstverkets estetik lika väl finns ett landskapets. Den estetiska upplevelsen landskapet ger är av en helt annan art än konstverkets, de olika upplevelserna påverkar olika sidor i vårt psyke, men psykologiskt är de ändå likartade därige-

nom att de båda verkar befriande — denna förmåga att vidga, förlösa som är det elementära i varje djupgående estetisk upplevelse.

Då jag här talar om den estetiska landskapsupplevelsen, menar jag något som innebär både ett känslomässigt försjunkande i naturen och ett klart medvetet iakttagande. Först när båda dessa element organiskt förenats till en psykologisk enhet kan man, enligt min mening, tala om en estetisk erfarenhet — en estetik som inte har något att skaffa med det sofistiserande estetikeri som enbart tar sikte på yttre kuriositeter.

Hos äldre människor på landet kan man ibland få se ex. på just det omedvetna betraktandet, en slags försjunkenhet i landskapet. Jag tänker på en gammal man som varje sommarkväll efter arbetets slut brukade sitta på trappan — om vintrarna vid fönstret — och se ut över markerna runt om. Han liknade då en del av själva landskapet, lika självklart som ett träd, en sten fanns han där. På en fråga varför han satt så blev bara svaret: det är skönt. Frågan gjorde honom närmast generad.

Detta intuitiva betraktande utgör själva grunden för den estetiska upplevelsen, utan den är ingen verklig djup känsla av natursammanhanget möjlig.

Men man kan också betrakta naturen på samma sätt som en dålig museiamanuens betraktar måleri, när han samlar, katalogiserar olika epokers konst utan att någonsin ha *sett* ett konstverk i betydelsen av spontant mänskligt seende. Ett sådant förhållningssätt till konsten visar bara ett fullständigt främlingsskap för Konsten som sådan. Men lika väl som den ideala konstbetraktaren är amanuensen, som både har den intuitiva förnimmelse och begreppsmässigt samlande förmågan, lika väl innebär den estetiska upplevelsen av landskapet — så som jag här fattar den — en syntes av just ett objektivt seende och ett känslomässigt försjunkande. Ett förhållande som i intellektuell mening röjer både passivitet och aktivitet.

Den djupgående förståelsen av ett konstverk kan ske helt blixtnabbt, men för att denna omedelbara kontakt skall kunna komma till stånd behövs det ofta ett långvarigt både tekniskt och psykologiskt studium av konsten. En tradition skulle man kunna kalla det.

I förhållandet till landskapet gäller samma betingelser.

Har vi här i Sverige någon liknande estetisk landskapstradition att bygga vidare på? Bedrivs det överhuvudtaget något intellektuellt medvetet studium av landskapets skönhetsvärde?

Mot sådana frågor kan givetvis åtskilliga motfrågor ställas. Skulle inte ett medvetet studium ta bort all den fräschör och självklarhet som naturen kan ge? Vi går väl inte ut i skogen för att höra en akademisk föreläsning av mer eller mindre tvivelaktiga intellektuella subtiliteter?

Är inte överhuvudtaget parallellen med konsten allt för långt driven?

Som jag redan påpekat skulle säkerligen en slags "kurs" i att förstå landskapet göra större skada än nytta — om vi nu tar begreppet studium som något i traditionell mening skolmässigt — som också sagts är konstupplevelsen något artskilt naturupplevelsen, det är här inte fråga om en parallell utan om en psykologisk jämförelse.

Vad jag menar är detta att vårt förhållande till naturen på flera sätt är i hög grad banaliserat. Vi uppfattar de ytliga företeelserna i landskapet, påtagligt romantiska sidor — gärna med en sentimental anstrykning — som också ett för skönhetsvärden i egentlig mening fullständigt re-nons öga noterar. Men själva landskapet, doften, det innersta i det går vi ofta förbi. På liknande sätt som den oengagerade konstbetraktaren stannar inför en bataljmålning och avnjuter de rent berättande effekterna utan att förnimma bildens koloristiska värden, det konstnärligt-mänskliga dramat i bilden stannar vi ofta enbart inför det påtagligt vackra och lättfångade i naturen. Landskapet blir för oss en slags souvenir.

En sådan i negativ mening turistmässig inställning till naturen är estetiskt utarmande, den rikedom av atmosfärer, fasetteringar, dagrar landskapet äger förmår den inte samla inom sig.

Att stå vid en insjö en kväll är något helt annat än att stå där en morgon, att stå där i lätt regndis är ytterligare något annat än att se solreflexerna över vattnet, en dag i april är något helt väsensskilt från en oktoberdag även om temperatur och väderlek är ungefär lika.

Självklarheter! Ja, så självklart att vi inte märker att just i dessa dofter och skiftningar ligger något av landskapets innersta nerv.

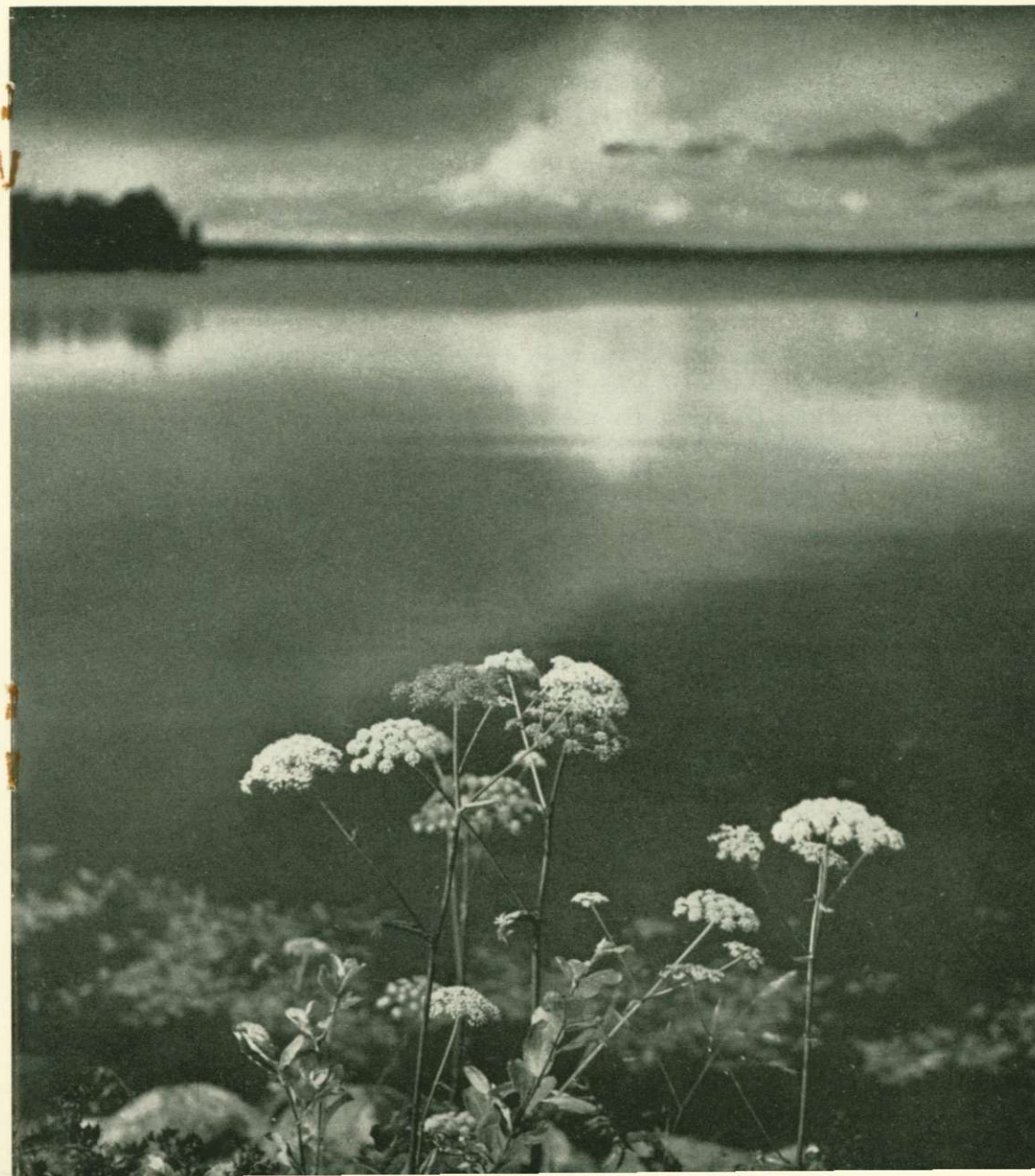
Vad kan inte ett enda träd innehålla av belysningar, mörker och ljusgrottor. Det skulle kunna skrivas kapitel därom. Olika associationer som uppstår, hisnande perspektiv av sol och vind, idylliska lövkamrar slutna i sig själva, intryck, alluderingar som glider förbi. Det hela och stora natursammanhanget upplevt i en koncentrerad detalj. Ett landskaps panorama i ett träd, i ett vattenblänk, i en sten, i ett stycke moss.

Att göra sådana i sig själv ytterst enkla företeelser intellektuellt medvetna för sig samtidigt som man med känslan oförmedlat erfar dem är att lägga grunden för ett studium av landskapet. Då kanske man också märker att detta studium inte betyder ett samlande av yttre fakta, inte heller med nödvändighet måste innebära att man lagt så och så många mil och olika landskapstyper bakom sig. Det rör sig här om en helt annan kunskap.

Har man förstått något litet av detta, har man också förstått något av det väsentliga i erfarenheten av naturen.

Jag vill säga att man då upplevt landskapets estetik.

Att stå vid en insjö en kväll är något annat än att stå där en disig morgon — i dessa skiftningar ligger något av landskapets innersta nerv. — Foto Bo Rosén.

Hjälp markernas småvilt

En bonde går pulsande i den höga snön. Han går utmed gårderna och skogskanterna. Kylan biter friskt och han får gnida nästippen med vanten då och då. Spanande ser han efter spår i snön. Här finns märken efter fasaner och raphöns som förgäves sökt böka sig ner till brodden. Han ser rävens raka spårstämpel glida över åkrarna ner mot ån. Men han ser också en värre rövares spår, vildminken som håller till nermot åns utlopp i sjön. Där finns det gott om vildänder att kalasa på.

Nu är det rätta tiden för alla markägare att se till det vilda på fälten och i skogen. Då snön kommer och ligger djup blir det svårt för många djur att finna mat för dagen. En god viltvårdare och en sann djurvän gör denna tid ett gott arbete genom att hjälpa till att klara en del av det vilda över de svåraste vinterdagarna.

Raphönsen svälter

Den fågel som har det svårast är raphönan. Man kan se svarta hål i snön från någon raphönsflock som gräver sig ner till rågbrödd och annat ätbart. Men då skaren lägger sig över snötäcket orkar de små fåglarna inte ta sig igenom. De får utstå stora lidanden och blir till sist så svaga att de blir lätta byten för både vildkattor och räv. Det är ganska lätt att hjälpa raphönsen över den svåraste tiden. Bäst gör man det genom utfodringsställen där man kan lägga tröskavrense och annat ätbart som raphönsen tycker om.

Men glöm inte att sätta ut något som luktar skarpt, det håller räven från utfodringsplatsen. Och bevaka med bössan att inte någon katt får vana att ta sin middagsmåltid bland raphönsen.

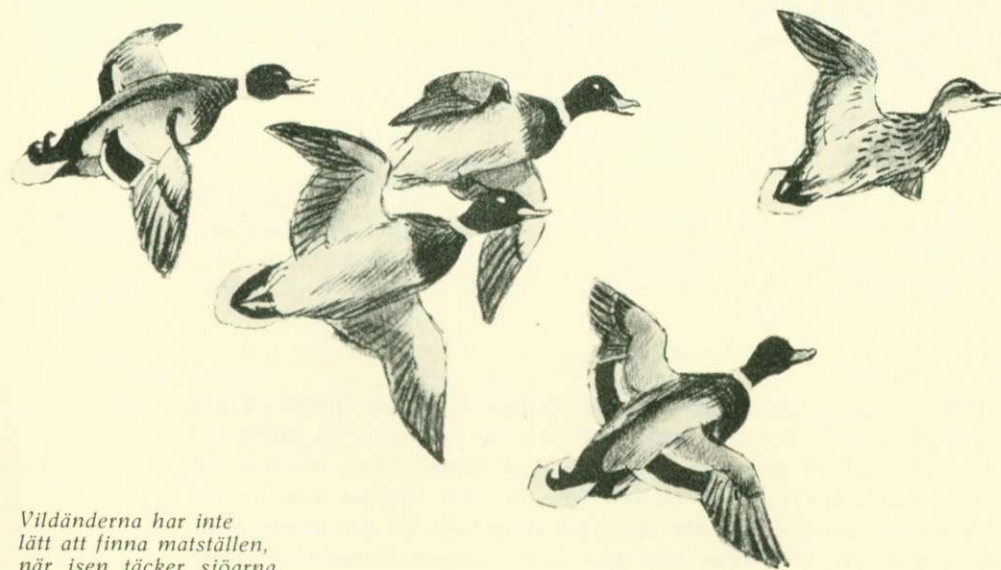
Fasanerna kan man utfodra på samma sätt. Det bör helst ske inne i tät skog där de har skydd för vindarna och den fallande snön. Fasanerna har dock betydligt lättare för att klara en svår vinter än vad raphönsen har.

Vildänderna behöver också få tillskott i dieten. När isarna täcker de stora sjöarna med sin bottenvegetation blir det inte så lätt för änderna att finna tillräckliga matställen. Kom bara ihåg att inte ge änderna för kraftig kost i början. De behöver höboss och avfall och ogräsfröer i främsta rummet. Först sedan de vant sig vid att varje dag äta sig mätta på utfodringsplatsen tål de lite kraftigare kost.

Rovdjuren härjar

Djupsnön är rovdjurens gyllene tid. Räven blir fet under dessa vinterdagar. Han får relativt lätt att fånga dagens måltid. Det vilda blir hårt beskattat. Kölden och svälten sätter ner konditionen och uppmärksamheten. I raphönsens hål kan mickel få sig en smakbit utan större besvär.

Dock är räven betydligt ofarligare än den vilda blodtörstiga vildminken som ökar alltmer för varje år. Jag har sett exempel på vildminkens härjningar bland änder i en sjö i södra Halland. På några år har de så gott som rensat sjön från änder.

*Vildänderna har inte lätt att finna matställen, när isen täcker sjöarna.
— Teckning av G. Brusewitz.*

*Rapphönan har särskilt
svårt att klara sig över vintern.
— Teckning av G. Brusewitz.*

Där fanns de i hundratal varje höst tidigare. Nu är det huvudsakligen några kullar som kommer under hösten som syns där. På våren ser vildminken till att ändernas bon och ungar samvetsgrant uppätes. En ruvande andhona blir ofta ett lätt byte för den smidige jägaren. De små andungarna har inte stor chans att klara livet. En och annan gammal and fångas underifrån och dras under vattnet. Vildminken klarar sitt uppehålle fint. Blir det tomt i sjön finns det vilt i den omgivande terrängen.

Vildminken är nog den största faran för det vilda just nu. Vi måste försöka komma åt denne rövare på ett effektivt sätt. Just genom att den rör sig lika mycket på land som till sjöss blir den svår att spåra. Den bara försvinner. Varje dag kräver den varmt kött och forsande blod för att vara nöjd.

Vintern rätt fångsttid

Det har visat sig gå ganska lätt att fånga vildmink på vintern. En ung pojke intill den nämnda sjön lyckades under fjolåret i en enda fälla ta sju minkar. De inbringade nära trehundra kronor i ersättning för skinnene, så pojken kände sig ganska nöjd.

Minken är liksom illern mycket nyfiken, mycket glad åt mörka hål och vill undersöka allt. Lukten av iller kan vara nog för att locka vildminken in i en gillrad fälla. Det har visat sig gå bra att fånga vildmink i vanliga kattfällor. Den kan gillras med något i köttväg, men allra bäst är att låta en tam iller rumstera om i fällan en liten tid innan den sättes ut. Den lukten lockar mer än åtel.

I marker runt sjöar och vattendrag där vildminken håller till är det av nöden att man försöker göra allt för att fånga den. Vi har inte råd att hålla en alltför stor stam av detta smygande rovdjur. Just pälsens vintervärde gör också vildminken till ett lönsamt vilt att jaga.

Det är ganska lätt att ha några fällor stående ute som man kan se till ett par gånger i veckan. Under den promenaden ser man också om det finns annat vilt som kanske behöver hjälp, snar hjälp, i markerna.

Man behöver inte nödvändigt vara jägare för att ha intresse för det vilda. Skogsmarker som är tomma på djur och fåglar verkar sterila. Nog är det för alla människor roligt att ge sig ut i marker där det finns levande varelser. Då blir vandringen full av spänning och lust.

Vi sätter ju nästan alla ut matbord till småfåglarna. Vi ger dem en julkärve att plocka i och vistas i. Vad är då naturligare än att vi också tänker på det vilda som håller till ute på våra åkrar och ängar och inne i skogen och vid sjön.

Det arbete vi lägger ner nu under vintermånaderna har vi igen många gånger om till våren då det blir liv och glädje överallt där vi rör oss. Alltså — pulsa ut i kylan och gör din insats. Både som utfodrare och som vildminksjägare!

Sommarmötet i Halland

Årets sommarmöte blev en enda lång resa. Från Laholm i söder till Kungsbacka och bondeseglationens Onsala i norr. En tredagarsresa, under vilken man hann uppleva kusten, slätten och skogen, den halländska treklängen i fråga om landskapstyper. Samtliga städer fick påhälsning och sista kvällen tillbringade mötesdeltagarna på Gottskär, en gång en gammal dansk stad med namnet Gåsekil.

När Samfundet för 23 år sedan hade sitt första sommarmöte i Halland, var upptakten förlagd till Hallands museum i Halmstad. Och här samlades man även denna gång. SfH:s v. ordf., lektor Lorentz Bolin, öppnade mötet och till Halland hälsade landshövding Ingvar Lindell välkommen. Amanuens Lennart Lundborg presenterade museets nyordnade avdelningar med förhistoria, sjöfart och kyrkliga minnen. Den försigkomne hann även med en titt på Halmstadgruppens sommarutställning samt se egyptiska gobelänger. Så nog blev det en upptakt full av stimulerande intryck jämte ett halländskt perspektiv bakåt i tiden.

Första anhalten på hallandsresan blev Galgberget i Halmstad, där man bland annat fick uppleva ett kapitel skolhistoria, i eldsbergaskolan — Hallands skolmuseum. Stadsdelen Gamleby i Laholm har på ett nära nog förunderligt sätt behållit sin ålderdomliga karaktär och tillhör i dag något av det bästa vi äger i fråga om äldre stadsmiljöer. På olika sätt har man strävat efter att skapa en vacker och trivsamt stad. Laholm är de många konstverkens stad och mannen bakom den realiteten heter borgmästare Axel Malmquist. Och det var han som charmfullt presenterade sin stad och dess konst samt promenerade med i Gamleby, eller från Adams gränd genom Paradiset till Evas gränd. I Laholm höll vägdirektör Per Asplund ett uppmärksammat föredrag om vägar och hembygdsvård, med talrika exempel från det pågående motorvägsbygget i Sydhalland.

Laholm är de många konstverkens stad. Charmfull ciceron bland konstverk och gammal fin stadsbebyggelse var borgmästare Axel Malmquist.

Trots att många hann förälska sig i både idyllernas Laholm och pärlmoskimret över det sydhalländska landskapet blev alla samlade i bussen för färden tillbaka till Halmstad. Första dagen avslutades med middag på Tylöhus.

Sandflykten har varit ett svårt problem för den halländska kustbygden och om denna i historisk belysning berättade fil. dr Albert Sandklef, när man andra dagen gjorde första uppehållet i Haverdal. Hos författarinnan Astrid Pettersson på Rosenbergs gård väntade förmiddagskaffet och kontakten med halländskt jordbruk. Man fick här också se hur makarna Pettersson tagit till vara den gamla gårdens möjligheter att bli ett ovanligt trivsamt hem.

I Falkenberg sågs, ska vi säga helt naturligt, gamla pampiga tullbron, och det nya rådhuset fick utgöra ett exempel på modern monumental bebyggelse. En kontrast till denna utgjorde i allra högsta grad Larsa-

Gamleby i Laholm tillhör våra förnämsta äldre stadsmiljöer. Deltagarna i sommarmötet passade på att promenera från Adams gränd genom Paradiset till Evas gränd.

gård, som flyttats till Katrinebergs folkhögskola. Eldsjälen i det projektet, riksdagsman Anders Pettersson i Dahl, presenterade den kringbyggda "dubbelgården", medan dr Sandklef kommenterade byggnadsskicket. Under den fortsatta färden fick mötesdeltagarna stifta bekantskap med halländsk skogsbygd och ett fint kulturlandskap kring herresätet Öströö, där friherre Bogislaw Klingspor, välkänd inom samfundskretsar, stod på trappan och bjöd alla att stiga på. Det var det andra hallandshemmet som med stor gästfrihet slog upp sina portar.

Den andra hallandsdagen slutade i Varberg. Vid middagen hyllades dr Sandklef av mötesledaren Stig Tornehed, vilken erinrade om dennes betydande insatser under sin tid som chef för Varbergs museum, en särpräglad institution som till största delen bär den sandklefska signaturen. Med obrutna krafter blev Albert Sandklef pensionär den 1 juli

och nu skall han enligt egen utsago skriva alla de böcker han som museichef inte hunnit med. Studiesekreterare Uno Larsson presenterade en annan hallänning, Felix Körling, och hans maka sjöng Körling-visor. Astrid Pettersson hade lämnat värdinneplikerna på Rosenberg och berättade på ett medryckande och levande sätt om gamla tider sådana hon upplevt dem genom sin farmors berättelse och arkivstudier.

Den tredje dagen inleddes med ett besök på Varbergs museum, där många återsåg eller stiftade bekantskap med både Bockstensmannen och Karl XII:s knapp. Och det sista intrycket av Varberg fick man vid kaffeborden på Fästningsterrassen, den kanske vackrast belägna serveringen utmed hela västkusten.

Genom pepparrotsbygden Fjärås med en vidunderligt tjugande utsikt från Bräckan över sjön Lygnern och västerhavet nådde mötesdeltagarna den nordligaste staden i Halland. Kungsbacka är en ovanligt grön stad med långa alléer, lummiga åstränder och stora naturparker. För grönområdena har Lorentz Bolin upprättat en plan som staden nu håller på att förverkliga. Från andra orter kommer man på studiebesök för att se gräsmattor som får beträdas och områden rika på skönhetsvärden och utrymmen för det växande släktets lekar. Och även mötesdeltagarna passade på att se några av naturparkerna. Drätselkammareordföranden Gösta Svensson hade bara att å stadens vägnar ta emot komplimangerna.

I Onsala erinrades om Hallands kanske namnkunnigaste dotter, Beda Hallberg, som 1907 tog initiativet till Första majblomman. Och i det gamla sjöfararetemplet mötte alla minnena från bondeseglationens storhetstid under 1600- och 1700-talen. Kommer man till Onsala, kan man inte undgå att träffa på namnet Lasse i Gatan, kommandören Lars Gathenhielm. I kyrkans krypta vilar den legendariske kaparehövdingen.

Det tredje hemmet, som öppnade sin dörr för mötesdeltagarna, var gamla kaptensgården Mårtagården, där Tora och Knut Larsson hälsade välkommen till husesyn. Och det man upplevde här var en gård full av poesi och kärlek till allt vackert och gammalt. Vid avslutningsmiddagen på Gottskärs Havsbad erinrade red. Tornehed om makarna Larssons gärning för bevarandet av Mårtagården och lektor Bolin överlämnade till dem Samfundets förtjänstnålar. Överlärare Elof Lindälv, som på olika sätt medverkat till ett lyckligt genomförande av sommarmötet, knöt i ett anförande an till bygden och slutvinjetten blev ett knippe nordhalländska folklåtar, elegant tolkade av Nordhallands spelmanslag.

Den aktuella miljövården var huvudtema på Samfundets riksstämman den 23 april 1961. Det visade sig ännu en gång hur aktuellt detta ämne är. Till konferensen hade infunnit sig inte bara medlemmar av hembygdsföreningar, kretsar och distrikt utan också en rad andra intresserade. Bland deltagarna märkte man t. ex. f. landshövding Erik Lindeberg, naturskyddsutredningens chef överdirektör Börje Lundgren, stadsfullmäktiges ordförande i Södertälje Robert Anberg samt representanter för Lantbruksförbundet, RLF, ABF, Ungdomsringen m. fl.

Professor Nils Gösta Sandblad i Uppsala inledde med ett briljant föredrag över ämnet "Miljövård och samhällsplanering".

Han betonade att hela landskapet med natur och samhällen är utsatt för den nya tidens tryck. Trafiken, saneringsbehovet och ekonomiskt tryck utgör ett ständigt hot mot stora kulturvården. Inte minst i städerna utgör den pågående omdaning ett stort problem. Genom intressanta exempel från Malmö, Ystad och Lund visade professor Sandblad därefter hur man på olika vägar kan skydda en gammal miljö och ändå hålla den funktionsduglig.

Trivselsn är en viktig faktor i miljöskapandet, framhöll professor Sandblad sammanfattningsvis. Och en viktig del av trivselsn är känslan av kontakt med det förflutna. Kontinuitet är ett nyckel-

ord för arkitekten och stadsplaneraren i en gammal småstad.

I det följande estradsamtalet kring ämnet "Landsbygd och stadsbygd inför den nya tiden" deltog dr Nihlén, professor Sandblad, konstnären David Ahlqvist, fru Astrid Svedberg och arkitekt Ralph Erskine.

Hr Ahlqvist beklagade i ett spirituellt anförande den andefattigdom som präglar den typiska svenska samhällsmiljön av i dag. Den är fantasilös och saknar tradition. Även bondesamhället blir urbaniserat av "sommartorpare" och sommarbebyggelsen tränger allt närmare städerna. Hr Ahlqvist trodde att den annonserade fyrtalimotionen om revision av strandlagen skulle driva denna betänkliga utveckling allt längre.

Fru Svedberg efterlyste också kvinnlig sakkunskap vid byggande och miljöskapande. Det är alltför sällan den får komma till tals. Arkitekten är alltför mycket tekniker.

Professor Sandblad gav det historiska perspektivet och framhöll att det var 30-talet som tenderade att göra arkitekten till tekniker. Det var då som skönhetsvärdena fick underordnas nyttopunkten. 40-talisterna sökte åter få fram det individuella, men felet med denna aktion var att den blev ett ytligt koketterande. Gamla stilelement plockades in här och där i den moderna miljön. Det är inte den sortens anknytning till traditionen vi vill ha utan en djupare förståelse för den gamla kulturens roll.

Hembygdsrörelsen har i våra dar ett stort och mångskiftande program, och det arbetas fortfarande ganska flitigt både i samhällen och på den rena landsbygden. Det är inte alltid så lätt att överblicka vad som uträttas på olika fronter, och vi har därför beslutat att i BYGD OCH NATUR då och då införa notiser och meddelanden under ovanstående rubrik. Det är inte avsett som rapporter i vanlig mening, utan vill vara en revy som kan stimulera och ge uppslag till föreningar och enskilda. Redaktionen tar gärna emot uppslag. För dagen införes några notiser hämtade ur högen.

Finnveden, där Samfundet har en livaktig hembygdsrets, har beslutat ordna ett bibliotek med hembygds litteratur. Det skall placeras hos Stadsbiblioteket i Ljungby eller Värnamo.

Hembygdsföreningen i *Ljungby*, som också tillhör kretsen, ordnade i somras ett slättergille på fritidsområdet i Replösa, där en gammal slätteräng bevarats. Man återupplivade här en gammal fin tradition från den tid då åkerfälten kring bondgårdarna, där brödsäden odlades, var små och knappa men lövängarna däremot legio. Man såg vid slättergillet ett 30-tal slätterkarlar och räfserskor i arbete.

Stockholm och *Stockholmstrakten* har sedan länge sina vandringar, utfärder och visningar. Hembygdsföreningarna i Stockholmstrakten brukar då och

då besöka varann, varvid deltagarna orienteras om bygden eller samhället och dess natur och historia. Livligt besökta är de Stockholmsvandringar som leds av dr Henrik Alm, som började redan 1934 med denna verksamhet. Nu står det nybildade Samfundet Holmia för vandringarna, och Alm är fortfarande en uppburen ciceron. Under 1961 har man t. ex. besökt "rivningshotade och räddade kvarter på Södermalm". Vandringarna har här ägt rum i samarbete med de energiska södermalmsforskarna Erik Lundqvist och Kurt Källmin.

Under tiden 3 juli — 11 juli 1961 pågick i Stockholm Samfundet för Hembygdsvårds traditionella sommarkurs i hembygdsvård och miljökunskund ledd av skriftställaren Eric Lindblad. Kursen besöktes — trots obeständigheten i vä-

En del svårigheter för dagens arkitekt ligger i att han är så klämd mellan massor av intressen av teknisk och ekonomisk art. Det ställs också stora krav på arkitekten. Han skall vara konst- och människokännare, psykolog, socio-

log och tekniker. De äldre epokerna har inte varit mer hänsynsfulla än vår tid, när det gäller det förflutna. Vi har dock fått större perspektiv och känsla för det historiska sammanhanget. Det ger större ansvar.

derleken — av omkr. 250 deltagare och omfattade kvällar i Katarina, Maria och Oscars församlingar. Av särskilt stort intresse visade sig ett besök vid Krigsskolan på Karlberg, där de nya stadsplanerna för området debatterades och där ett glatt och otvunget samkväm på mässen avslutade kurskvällen.

I skuggan av storstaden finns en hel rad hembygdsföreningar, de flesta anslutna till Stockholmstraktens hembygdsrets. En av dem är Nacka, som har Nacka stad som verksamhetsområde, ett egenartat heterogent verksamhetsfält med industrier, storstadsbebyggelse och omfattande naturområden.

Hembygdsföreningen här är inte stor men lever ett friskt liv och är på olika områden mycket aktiv. Det såg man på deras årsmöte den 5 maj 1961, då utom föredraget som hölls av fil. dr John Nihlén, "Hembygdsvärden i dagens tekniska samhälle" (med färgbilder från "Vårt Vackra Land") förekom en verkligt högklassig underhållning. För denna svarade främst den vältränade hembygdskören, som är en särskild sektion inom föreningen, men också hembygds-gillet, som framförallt i sin folkdans har lyckats rycka med sig många ungdomar. Nu har hembygdsföreningen också en hel rad problem, som gäller Nacka stads komplicerade planering, bevakning och de aktuella vägdragningsarna, vakthållningen kring naturområden och byggnadsminnesmärken. Man hoppas livligt, att denna förening och andra av liknande slag skall kunna hålla sig levande och aktiva i det nödvändiga hembygdsarbetet.

Nordhallänningarna brukar också vara pigga på resor och vandringar. Detta år hade ett 50-tal deltagare mött upp till något som man kallar "sockenvandringen på Hammerö". Det var en givande färd med redaktör Fridolf Johansson

och lektor Lorentz Bolin som utmärkta ciceroner.

I *Olmevalla* hade hembygds-gillet en fågelexkursion under ledning av doktor Flodmark.

Överhuvudtaget märker man hur resorna tages i hembygdsrörelsens tjänst. Resor med korta orienteringar både i och utanför landskapet har på många håll fått ersätta eller komplettera kurserna. En livlig reseverksamhet har rapporterats bl. a. från Hälsingland, Småland, Skåne och Östergötland.

Östergötlands hembygdsdistrikt har en duplicerad skriftserie som man kallar "Hembygdsnytt". Där meddelar man om möten och sammanträden, rapporterar händelser och skriver om aktiva hembygdsföreningar. Ur det senaste bladet citerar vi följande hugnesamma notis:

Har Ni god ekonomi?

En del hembygdsföreningar har det gott ställt ekonomiskt. Andra däremot har det ekonomiskt besvärligt. Skulle Eder förening vara i behov av större inkomster, så skriv några rader och tala om vad pengarna behövs till, så kanske vi kan ge några förslag av värde.

Regleringspengar avsättes nu i allmänhet vid sjöregleringar för att av länsstyrelsen användas till allmännyttiga ändamål i de trakter där kraftexploateringen skett. Vet Ni om att dess pengar i vissa fall även kan komma hembygdsrörelsen tillgodo? Så har t. ex. skett i Brunflo i Jämtland. Pengarna, 7.000 kr, skall i första hand användas för att iordningställa det forna tingshuset i Lill-Grytan, en av de vackraste hembygds gårdarna i landskapet. Det kan tilläggas att Brunflo hembygdsförening, som länge fört en tynande tillvaro, har väckts till ny aktivitet genom sin ordförande John Nilsson i Håkansta.

Upplandskretsen fortsätter med framgång sitt samarbete dels med systerfö-

eningarna Svenska Ungdomsringen och Upplands Spelmansförbund, dels med myndigheterna. På Hembygdens Dag i år hade man en nyhet: en fullständig uppvisning av linberedning. Den stora händelsen i Uppland var emellertid utställningen "Vårda Uppland", som vi talat om på annat ställe. Man får inte glömma att den var kombinerad med en brödtutställning som verkligen fångade intresset, inte bara hos besökarna utan också hos alla de husmödrar från alla Upplands bygder som deltog.

Miljövården är en fråga som Samfundet sökt väcka intresse för hos hembygdsföreningarna. Det har delvis lyckats. I Årdala, Sörmland, har en av kretsmedlemmarna, Filip Andersson, i kommunalnämnden framlagt förslag om planering på längre sikt av de värdefulla miljöerna, främst kring kyrkorna, de gamla klockargårdarna, där problem uppstått om skötseln, och där vår tid också ställt nya krav på ändamålsenlighet m. m. Herr Anderssons förslag har mötts av stor välvilja från kommunalt håll, och man torde nu ha pengar säkrade för att med Samfundets hjälp göra upp ett första förslag. Herr Andersson föreslår nu att samtliga föreningar uppmanas söka kommunalt stöd för skydd och vård av värdefulla miljöer i bygderna. Hembygdsföreningen i Årdala har också beslutat att ämnet "miljövård" skall diskuteras på nästa kurs.

Storauktion räddade nyligen en bygdeförening. Primus motor var som så ofta författaren Per Nilsson-Tannér, och föreningen som skulle räddas var Tandsbyns bygdegårdsförening, en av landets äldsta. På grund av TV-konkurrensen har föreningen kört med stor förlust, och man beslöt därför att ställa till med en stor auktion, där både enskilda och firmor hjälpte till med varor. En känd auktionist engagerades, och

omkring 700 människor kom till bygdegården, där man på en dag fick drygt 750 utbud. Herr Tannér fick sitt underskott täckt.

Reservat för bygdekultur har upprättats på Gräsön i norra Upplands skärgård. Författaren Eric Lindblad skriver om sitt reservat bl. a.: "Måsboda gård är i första hand avsett att vara ett hem för familjen, en viloplats, en inspirationskälla och en naturskola. Även för släkt och vänner står Måsboda öppet; filosofer, spelmän, skaldar och konstnärer är välkomna."

Ny storklocka har anskaffats till Vånga kyrka i Östergötland. Det är Vånga hembygdsförening som donerat pengarna, över 20.000 kronor, som man fått samman genom insamlingar.

Känn Din stad! är som vanligt titeln på den hembygds- och guidekurs som hembygdsförbundet i Göteborg anordnar i samarbete med Göteborgs Arbetarinstitut och Göteborgs och Bohus läns Turisttrafikförbund. Årets kurs är den elfte i ordningen, och man förstår vad denna institution, ledd av den energiske Anders Bothén, har betytt både för hembygdsvård och turism. Under vårterminen hölls ett 20-tal föreläsningar dels i Rikssalen, Kronhuset, dels i Arbetarinstitutets huvudlokal. Bland föreläsarna behöver man bara nämna några namn för att förstå kvaliteten: dr Stig Roth, professor Carl-Axel Moberg, överlärare Ernst Jungen, dr Nils Dahlbeck, direktör Halvar Sehlin, regionsplanechef Bertil Hultén, konsulent Anders Bothén, museichef Göran Axel-Nilsson. Till föreläsningarna har fogats en dagsutfärd med buss. Till detta kommer visningar av Göteborgstrakten som hembygdsförbundet ordnar hela sommaren. Göteborg har också den största fria hembygdsföreningen i landet.

GERDA BOËTHIUS DÖD

Gerda Boëthius tillhörde den krets av aktiva traditionsbärare och kulturvårdare, vars hela verksamhet bars upp av patos och övertygelse. Därför blev för henne forskningen och det museala aldrig nog, hon måste arbeta i fältet under ständig kontakt med dem som bar upp traditionen och som skulle föra den vidare. Det arv hon själv förvaltrade från en gammal dalasläkt och de impulser hon fick av Anders Zorn och Erik Axel Karlfeldt ledde henne fram till den betydelsefulla ställning hon fick i Mora och Dalarna.

Inom hembygdsvården var hon en central gestalt och hennes betydelse nådde långt över landskapets gränser. Hon förstod att spela på hembygdsrö-

relsens hela register — fornvård, hemslöjd, folkmusik, bygdedräkt — men hade samtidigt öppen blick för nuets krav och för rörelsens praktiska inriktning. Hembygdsrörelsens nyorientering — som i dagens läge är brännande aktuell — hade i henne en varm anhängare.

Därför blev hon också en betydelsefull kraft i Samfundet för Hembygdsvård, vars styrelse hon tillhörde nära ett kvarts sekel och där hon gjorde aktiva insatser in i det sista.

Hennes verk, som sträckte sig över så många fält, kommer länge att bestå och hennes brinnande tro och rika personlighet skall man minnas med glädje och stolthet i hennes älskade hembygd.

J. N.

VÅRT VACKRA LAND

STRÖVTÅG I NATURENS RIKA VÄRLD

är tillägnad den svenska ungdomen

Den svenska naturen, dess vård och gestaltning skildras av våra förnämsta naturkännare, bl. a. Sigfrid Durango, Carl Fries, Folke Thörn, Knut Hagberg, Bertil Haglund, Harriet Hjorth, Harry Martinson, Hans Lidman, Svante Lundgren, Gustav Sandgren, Bo Rosén, Mårten Sjöbeck, Anders Österling.

Vårt vackra land illustreras rikt med bilder av Sveriges främsta fotografer, bl. a. Rune Bollvik, Sven Gillsäter, K. W. Gullers, Hans Hammariskiöld, Gunnar Hansson, Arthur Larsson, Stig T. Karlsson, Pål-Nils Nilsson, Anna Riwkin.

Vårt vackra land utges i samverkan med Samfundet för Hembygdsvård och Institutet för landskapsvård och landskapsgestaltning.

Redaktion: fil. dr John Nihlén, författaren Gustav Sandgren, redaktör Bo Rosén och redaktör Karin Holst.

Behållningen av boken skall användas till skydd och vård av landskap och natur i Sverige, samt anordnande av ungdomskurser i natur- och hembygds-vård.

BOKFÖRLAGET RELIGION OCH KULTUR — GÖTEBORG

En hembygdens högborg

Den livaktiga hembygdsföreningen i Bollnäs har nyligen fått en storartad donation, nämligen den s. k. Kämpens gård i Säversta, inte långt från Bollnäs förnämsta kyrka och alldeles intill folkhögskolan. Det är bröderna Hjalmar och Gottfrid Isberg som donerat mangårdsbyggnaden med fast och löst jämta tillhörande trädgård.

Hembygdsföreningens ordförande, köpman Oscar Björkman, är överväldigad: "Nu har hembygdsrörelsen i bygden ett eget hem och ett underbart hem. Här finns 1.000 kvm trädgård, stora parkeringsplatser, och här finns markområden där vi kan samla folk till stora kulturevenemang. Och själva byggnaden är en klenod med alla sina värdefulla inventarier, silver, möbler, textilier."

Redan från början, berättar Oscar Björkman, får hembygdsföreningen disponera hela den övre våningen liksom markområdet.

Gården, som helt dominerar sin miljö, är en utomordentlig representant för gammal god byggnadskultur i Hälsingland. Ett par gånger har man haft planer på att förvärva den till Skansen, och en gång kom den i rampluset för hela landet, 1925, då Selma Lagerlöfs "Jerusalem" inspelades just här med Lars Hansson och Karin Molander i huvudrollerna.

För att säkerställa ytterligare markköp och låta gården få behålla sitt fria läge har hembygdsföreningen utfärdat följande upprop:

TILL ALLA BOLLNÄSBOR

Under ett 40-tal år har hembygdsföreningen verkat inom vår bygd, församling, stad. Föreningen uppförde 1928–29 museet, som varit till stort gagn och glädje för orten. En hembygdsgård har föreningen saknat, en samlingsplats där allt fornt och vackert kan sammanföras. En gård där vi åter får höra vävstolens dunk och folkmusikens toner. Vore inte det något som borde intressera alla?

Nu har föreningen som gåva fått den vackra Kämpens gård i Säversta, en klenod centralt belägen inom vår bygd. Vi måste emellertid köpa ett större markområde som inramning och där vi kan sätta upp äldre byggnader i syfte att så småningom kunna bygga det skansen vi siktar mot. Vidare måste i ett dylikt sammanhang ordnas parkeringsplatser i anslutning till gården.

Till markköpet saknas en del pengar. Vi vädjar nu varmt och innerligt till alla bollnäsbor om en gåva till ovan angivna ändamål. Giv oss ett handtag och välkommen till Bollnäs och till allas vårt gemensamma Kämpens i Säversta.

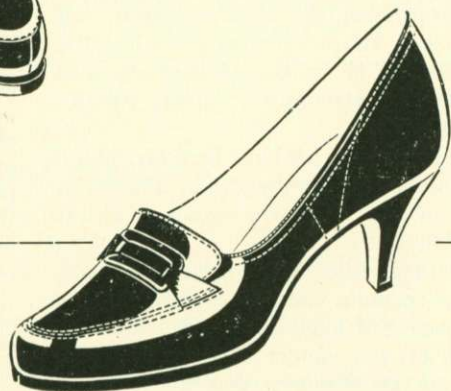
En hembygdens, hemslöjdens och folkmusikens högborg i Bollnäs. Från fäder har det kommit, till söner skall det gå.

2 populära märken

Rejäl
randsydd
herrsko med
lädersula eller
cellgummisula

3975

MARTA

Oscarias populära —
extra bekväma pumps
med läderklack.

49.—

OSCARIA

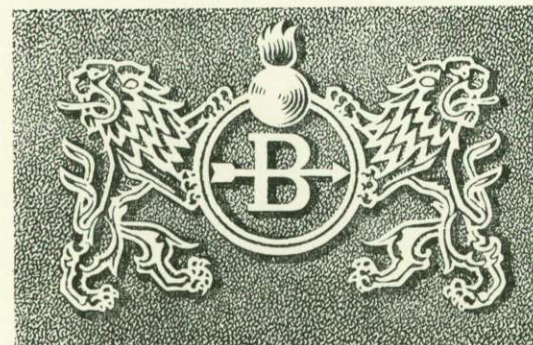
— skor och strumpor för hela familjen

Det är välkänd kvalitet i

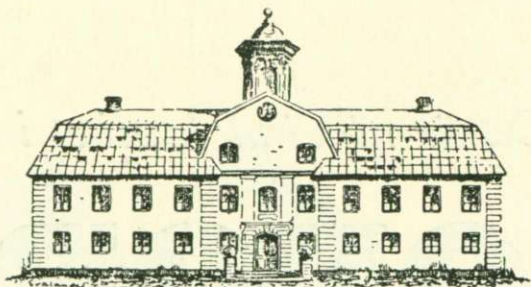
BOFORS

VERKTYGSSTÅL
KONSTRUKTIONSSTÅL
ROSTFRIA STÅL
VARMHÅLLFASTA STÅL
PRESSMIDE

HAMMARSMIDE
SÄNKSMIDE
STÅLGJUTGODS
SLITGODS
VERKTYG

A B B O F O R S · B O F O R S

BERGSLAGETS MUSEUM

vid Falu gruva

Industrihistoriska
och tekniska samlingar
rörande

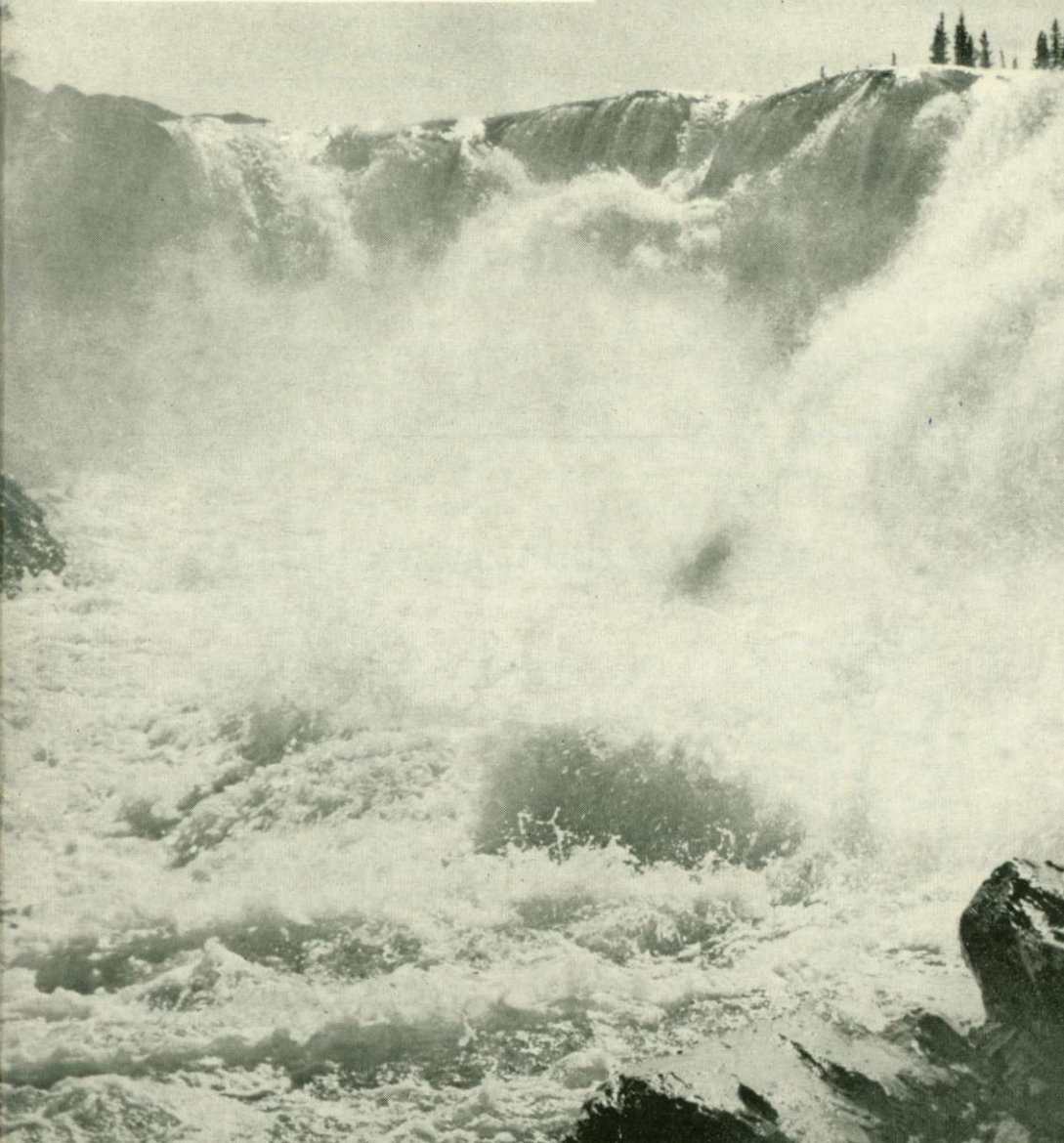
Stora Kopparbergs Bergslag
i gammal och ny tid

Telefon: Falun 114 75

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS AB

BYGD OCH NATUR

Nr 4 Årg. 42 1961

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C
Tel. 119424, 119444, 119455
Postgiro 8136

Ordf.: Fil. dr John Nihlén
V. ordf.: Lektor Lorentz Bolin
Skr.: Redaktör Nils Nihlén

★ ★ ★

Byggnadskultur

Råd och anvisningar i byggnadsfrågor
Byggnadskurser anordnas

Väg- och landskapsvård

Planeringar i samband med väg- och
vattenbyggen samt nybebyggelse
Rådgivning och upplysningsverksamhet

Studieavdelning

Anordnar föredrag, kurser o. utställningar
Råd och upplysningar vid uppläggning
av hembygdsstudier

Ungdomsmedlemmar

erhåller ett specialhäfte av
Bygd och Natur för kr 3:— pr år

★ ★ ★

Samfundet utger BYGD och NATUR
tidskrift för hembygdsvård

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

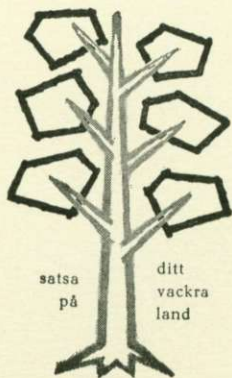
Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

3x3= 3 kronor årligen under tre år 1961–63

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3 Stockholm C

POSTGIRO 900689

Den tragiska konflikten löst?

Nu när en överenskommelse kommit till stånd mellan Naturvårdsdelegationen och Vattenfall, kan det vara på sin plats att kasta en blick bakåt och låta det historiska perspektivet träda fram.

I BYGD OCH NATUR kunde man 1940 läsa följande pessimistiska ord av Sten Selander:

"Numera har en bitter erfarenhet lärt oss, att naturvärdena betraktas som obefintliga, så snart deras bevarande strider mot tillräckligt starka intressen. Detta gäller ofta även när ett naturvärdes förintelse medför mycket ringa materiell vinning; hur mycket mer då när fråga var om en nationell ekonomisk tillgång av sådan storleksordning att t. o. m. den mest fanatiska vildmarksdyrkare måste inse att dess utnyttjande motiverade även mycket stora offer."

Nu, mer än tjugo år senare, håller konflikten i viss mån på att lösas; i varje fall är den inte längre tragisk i den klassiska meningen: den ena partens undergång.

Samfundet för Hembygdsvård kan här räkna sig tillgodo en av de största framgångarna i sin historia. Det kan vara skäl att erinra om att våra vattens bevarande togs upp på Samfundets möte 1939, då Anna Lindhagen skissade ett program som ännu håller: Gör en förteckning på skyddsvärda objekt, skapa garantier för dessa, och låt sedan exploateringen ha sin gång.

Redan 1938 hade Samfundet inrättat sin vägbyrå tillsammans med en rad representanter för naturvård, parkvård, vägteknik och allmän kulturvård. Här kom man på 1940-talet så småningom in också på frågor om grustäkter och vattenexploatering. Stora frågor tornade upp sig: Indalsälven med Bergeforsen, Ljusnan med stora kraftverksbyggen i Dönje,

de stora älvarnas hastiga exploatering, Ångermanälven, Skellefteälven, Ume älv. Samfundet började få remisser, och så småningom stod vår landskapsarkitekt bildligt talat inför vattendomstolen. Det gällde landskapsvården i Dönje.

På den tiden var vi ganska ensamma. Det gällde kanske framförallt i kampen för Bergeforsen och Dönje, båda väldiga företag i gammal kulturbild.

Under 50-talet började domstolarna i större utsträckning döma till landskapsvårdande åtgärder. Grunddammar, schaktmassor och planteringar utfördes. Opinionsen började vakna, besläktade organisationer samlas. 1951 begärde Svenska Turistföreningen, Svenska Fjällklubben

Det berömda deltat vid Rapaälvens utlopp i Laidare – porten till Sarek – ska för alltid ligga orört. – Foto Vattenfalls presstjänst.

Kutjare mot Vuojatätno tillhör Stora Lule älv. Sjön blir helt undantagen från utbyggnad. – Foto Vattenfalls presstjänst.

och Samfundet för Hembygdsvård att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning för att få vissa vattenfall, vattendrag och sjöar bevarade i samband med kraftverksbyggena. 1952 inrättade Samfundet parallellt med väg- och landskapsbyrån en särskild avdelning för vattenfrågor. Denna fick regeringens sanktion. Samma år bildades på Samfundets initiativ en särskild samarbetskommitté under landshövding Hilding Kjellmans ordförandeskap. Kommittén igångsatte den första inventeringen av skyddsvärda objekt, vilken var färdig 1953. År 1954, efter Kjellmans bortgång, skapades Naturvårdsdelegationen med landshövding Bo Hammarskjöld som ordförande, och i dess hägn gjorde professor Gunnar Beskow den stora utredningen med sin värdegradering av sjöar och vattenfall.

Naturvårdsdelegationen, som även efter den gjorda överenskommelsen skall fortsätta sitt arbete, har nu representanter både från Vetenskapsakademiens Naturskyddskommitté, Samfundet för Hembygdsvård och Svenska Naturskyddsföreningen.

I dagens situation bör vi inrikta oss på

- 1) Fortsatt objektiv upplysning.
- 2) Fortsatt arbete i arbetsgrupperna (detaljutförningen).
- 3) Landskapsvård i långt större utsträckning än som nu är fallet. Fullföljande av det arbete som utförts och utföres av t. ex. Curman, K. A. Gustawson, Lundberg, Samfundets landskapsbyrå. Formgivning – för att tala med en konstnär. Kanske kan vi här också satsa

Från vänster: ordf. i Samfundet för Hembygdsvård fil. dr John Nihlén, generaldirektören i Vattenfallsstyrelsen Erik Grafström, ordf. i naturvårdsdelegationen landshövding Bo Hammarskjöld samt ordf. i Svenska Naturskyddsföreningen justitierådet Gösta Walin.

på det nybildade Institutet för Landskapsvård och Landskapsgestaltning. Det är det nya landskapet vi nu skall bygga upp.

Striden mellan vattenkraft och naturvård har stundtals varit het. Det har i stort sett varit en ganska naturlig process med tanke på naturvårdens underläge. Striden får emellertid inte bli självändamål. Själv ser jag ungefär så på denna sak: För att få våra synpunkter beaktade inom områden där vi inte har några lagliga befogenheter måste vi göra en kraftig propaganda och i enstaka fall bjuda hårdast möjliga motstånd. Så skedde framförallt under 1930-talet när vägbyggarna tog alltför lite hänsyn till bygden och landskapet. Då var det ibland "krigstillstånd" mellan vägbyggare och hembygdsvårdare. Så småningom gav sig striden. Statsmakterna erkände Samfundets ställning, och vi fick statsanslag till en särskild vägvårdskonsulent med speciella instruktioner. Sedan dess har samarbetet varit förträffligt, och det existerar idag inga principiella motsättningar mellan vägtekniker och landskapsvårdare.

Detsamma håller på att ske vid vattenexploateringen. 50-talets strider måste så småningom ebba ut, och den överenskommelse som nu träffats är en god grund för ett fortsatt samarbete.

Den sista vildmarken

Med spaningsflyg över Lapplands sjöar och fjäll

Att flyga ett par dagar över de lappländska fjällen och det vildmarksland vi ännu har kvar i norr är en upplevelse som sitter länge kvar i minnet. Jag fick uppleva en sådan färd under ett par vackra höstdagar, när Naturvårdsdelegationen var ute på en syn över Stora och Lilla Lule älvs vattenområden. Delegationen var representerad av landshövding Bo Hammarskjöld, professor Carl Malmström, docent Måns Ryberg, fil. dr John Nihlén och hovrättsrådet P.-E. Fürst. Det var en instruktiv färd, som gav oss deltagare en behövlig självsyn inför den stora konferensen med Vattenfallsstyrelsen den 19 september, men det gav också en rent personlig upplevelse, ett helt nytt perspektiv över det Lappland som man läst så mycket om och som man bitvis sett från tåg och båt och vandringsleder.

Vårt lilla femsitsiga sportplan, fört av den dugande fjällflygaren Hedström, startade i Jukkasjärvi. Vad var då naturligare än att vi besökte den gamla 300-åriga timmerkyrkan, som nu fått en ny attraktion genom Bror Hjorths strålände träreliefer på altaväggen. Där ser man ödemarkaposteln Læstadius, den predikande lappkvinnan Maria och folket som strömmar till i det karga men blommande landskapet. Det är en stor predikan, och det sägs att folk lockas till kyrkan enbart för detta konstverks skull.

Jukkasjärvi kyrkby vid Torneälvens strand får mer och mer det triviala villasamhällets prägel. Det gamla försvinner och därmed lyckligtvis fattigdom och dåliga bostäder, men också ett stycke av den skönhet som timmerbyggnaderna på gårdsanläggningarna förde med sig. I den moderna trivialiteten och bristen på smak och trevnad är hembygdsgården en lisa. Det är den gamla prästgården, som ligger tätt invid sjön, nu omgiven av ditflyttade byggnader. Det är ett vackert minnesmärke och det behövs i landskapet.

När man startar med flyget är den naturliga vägen in i fjällvärlden över Kalixfors och de långsträckta, deltafyllda sjöarna upp mot Nikkaluokta. Det är en av dessa mångmilasjöar som betydde så mycket i gamla tider, när vägar var sällsynta. Under sommartiden kunde man bekvämt fara med båt ända nerifrån östsidan vid Kalixfors och upp mot Nikkaluokta, en färd på mer än 5 mil.

Nu är vi på några minuter uppe i fjällvärlden, lämnar vattnet och stiger in vid Kebnekajsemassivet. Det känns lite kusligt när det vagnar till i planet och föraren tvekar vilket pass han skall styra in i för att undgå snöstormen. Vi får uppleva hur det känns att sitta bekvämt i en fåtölj 2.000 m upp i luften och se snöstormen yra förbi fönstren! Vi skymtar ett par av topparna, och den nyfallna snön lyser emot oss.

Det känns skönt att lämna detta oväderscentrum och komma ner mot lugnare vatten. Vi far stadigt västerut över en öde trakt fylld av sjöar och når fram till en annan av dessa berömda långsjöar, Sitasjaure, vars vatten vi följer ända upp mot norska gränsen i nordväst. Det är en verklig vildmarkssjö med delvis låga stränder som är känsliga för den reglering som här planeras. Solen bryter fram ur molnen och lyser över de brinnande björkarna och det nästan blodröda ripriset, över epilobium, vide och mjölon. I slutningen vid Autajaure försvinner en flock renar in i fjällskogen just när maskinen svänger för att gå ner vid vattenfallet i sjöns sydspets. En 50 m hög damm inne i detta orörda sjölandskap skulle inkräkta våldsamt på landskapsbilden — men kanske måste man foga sig.

I fortsättningen följer vi ett smalare vatten, Teusajaure, som ligger mellan höga stränder och har en rad vackra forssträckor. Hedström pekar in i bergspassen och berättar om varg, björn och järv som han mött här inne. Detta vilda, vackra vatten står också på listan över de objekt som Vattenfallsstyrelsen planerar. Så här från luften kan man riktigt se hur ingreppen kommer att te sig, med kraftiga dammar, uttorkade forssträckor, avloppstunnlar och schaktmassor. Det är stora ingrepp man planerar, både i de nu nämnda sjöarna och i den sjö, Satisjaure, som fortsätter åt sydost. Det är dammar och tunnlar och kraftverk vid Ritsem och Vietas. Det senare kraftverket skulle också få vatten genom en tunnel från Suorva.

Och så är vi inne över Stora Sjöfallets nationalpark, landar vid Vattenfallsstyrelsens byggnad och far med båt in under fallet för att sedan vandra upp mot Hermelinsfalletsnock. Här har redan äldre regleringar av vattnen ovanför Suorva, Akkajaure, åstadkommit ett av många beklagat ingrepp. Just nu bruser fallet med oförminskad kraft, men endast några ömkliga rester är kvar när man måste krama vattnet ur ma-

gasinet. En ny föreslagen reglering av Suorvamagasinet kommer inte att göra saken bättre. Här går en av de stora turistlederna fram, Kungsleden bl. a., och den stora vattenvägen först utmed Langas och sedan från Suorva upp i nationalparken och ända upp mot Ritsemjokk.

En man som står Svenska Turistföreningen nära berättar en smula om reselivet och vad som har gjorts här ända sedan sekelskiftet för fjällresenärerna. Man får ännu en gång ett starkt intryck av vad Svenska Turistföreningen betytt och får stor beundran för deras fina sätt att hjälpa folk tillrätta. Turistföreningens folk har alltid haft både natur- och kulturvårdare i följe.

Efter att ha övernattat i Suorva och gjort en snabb visit hos de lappar som just rastar här på vägen från fjällen till vinterlandet, bär oss flygplanet längs Akkajaure som fortfarande är en syn för gudar med sina långsmala holmar och utskjutande näs. Det blåser friskt och sjön går vit. Vi går på så låg höjd, att vi tydligt ser alla döda träd som står i vattnet — minne av reglering på den tid när landskapsvården inte gjorde sin stämma hörd. Utan svårighet kan man se och förstå vad den nu föreslagna regleringen på ytterligare 14 m skulle betyda för förfulning av landskapet. Att det troligen blir ett flerårsmagasin gör skadorna betydligt allvarligare. De vackra halvöarna söder om Maukovaare skulle

Vastenjaure och dess tvillingsjö Virihaure är väldiga vatten som fyller det höga Padjelanta mellan Sarek och norska fjällen. — Foto Vattenfalls presstjänst.

försvinna, liksom en rad öar och holmar. Det vackra deltaliknande näset vid Vaisaluokta, som vi flög rakt över, skulle nästan helt överdämmas. Akkajaure är säkert en av de mest utsatta sjöarna i Lappland.

Under första dagens färd har vi fått uppleva en orörd och ganska okänd vildmark som kanske måste offras för kraftexploateringen, och vi har sett inverkan av en stor reglering som började redan på tjugotalet. Nu far vi andra dagen söderut förbi Akkastugan och in i Vuojatätno. Det har klarnat och vi ser en strålande syn inne över Akkamassivet och dess snöhöljda toppar. Vi flyger över den lilla sjön Kutjaure och ser ut över det praktfulla deltat ner mot Salojaure, där vi går ner invid några lappkåtor för att närmare orientera oss. Kåtorerna är stängda för vintern. Lapparna har dragit ner mot skogslandet och lämnat kvar prydliga högar av kåtastänger, slädar och redskap. Vi vandrar över en stor hed som sakta sänker sig ner mot sjön. Det är en säregen frid över bopplatsen, här på denna remsa land mellan sjö och fjäll. Flygarna går och letar torr ved vid strandkanten och stuvar in den under sätena i maskinen. Man har köpt färsk sik av en fiskare, och vid nästa rastplats skall det bli vildmarkslunch.

Orden är rätt fattiga när det gäller att beskriva resans fortsättning. Vastenjaure och dess tvillingsjö Virihaure är väldiga vatten som fyller det höga Padjelanta mellan Sarek och norska fjällen. Det är inte långt till Atlanten; Sörfolda ligger bara ett par tre mil borta. Vastenjaure får sin karaktär av de brant uppstigande kalkbergen i norr och de låga buskrika stränderna i söder. Mellan sjöarna, där vi landar på ett litet näs, Topeknjarka, en räcka forsar med nära 30 m fallhöjd. Maskinerna föres in i en lugn vik, och medan vi naturvårdare vandrar upp mot udden och fallen stannar våra värdar och gör upp eld. När vi återvänder efter en dryg timme, väntar oss en härlig glödstekt sik, smörgås och hett, starkt kaffe.

Utsikten här är nog ganska enastående i Lappland. Den vitgrå kalken på ena sidan, de dånande fallen på den andra, bergen, fjällen och hedarna med sina lämmelvägar, allt är på något sätt rent, orört och stort.

När vi är färdiga, binder Hedström fast oss särskilt hårt i sätena. Det blåser hårt, och vi skall in över Sarek, "vår sista stora vildmark". Till en början följer vi Mellättno. Vi ser den vackert slingrande ån rakt under oss här i lapparnas vilda sommarland. Vi passerar rakt över Alkavaare, den gamla silvergruvan med sitt lilla kapell. Vi går på ganska hög höjd, och när vi kommer in i Alkavagge darrar och kränger maskinen. Det blir tjockt i luften. Det är som att fara in genom en stor ödslig port till en ny värld. Vi har Älkatjmassivet till höger, en frusen vit värld med jöklar och snövidder.

Så småningom kommer vi in i Rapadalen, och åter ett nytt landskap träder oss till mötes. Kontrasten är fantastisk. Från de kala, snöiga fjällpassen kommer vi ut i en dal kantad av lövträd och buskar, där älven slingrar sig i djärva serpentiner genom ett landskap som just nu verkar på något sätt tropiskt. Vattnet i deltat ligger inramat i grönt och skiftar i utsökta färger: grönt, rosa, gult — en oförgätlig syn. Så växlar dalen med fängslande syner ända ner till Laidaure, där deltat får karaktären av ett fantastiskt parklandskap med allékantade kanaler, allt gjort av naturen själv, men så som om en skicklig människohand hade varit framme och ordnat.

Vi svävar vidare över Tjaktjaure, som väl sannolikt kommer att förvandlas till ett jättestort vattenmagasin, som skapas av den 100 m höga dammen i Blackälven. Medan Rapadalen och Laidaure sannolikt kommer att skyddas för framtiden, får vi här i Blackälven och dess källsjö betala vårt pris, och i princip är nog detta riktigt. Vi går söderut tätt över det Heliga fallet och tycker oss nästan skymta de seitar som lapparna reste på ön ute i forsen och där man ännu för hundra år sedan

Salojaure, som delvis sträcker sig in i Norge, är en av källsjöarna till St. Lule älv. — Foto Vattenfalls press tjänst.

tillbad de lapska gudarna. För länge sedan är gudabilderna borta, och snart också det Heliga fallet som de hägnade.

När vi till slut landar i själva Kvikkjokkdeltat, kan vi med egna ögon och på nära håll uppleva att detta av flodslam bildade lågland ännu är under kultur. Hässjorna står i långa rader med härligt ängshö. Hur skall man kunna skydda deltat? Våra sakkunniga naturvetare, professor Malmström och docent Ryberg, som givit oss så många goda informationer under färden, skakar på huvudet åt alla förslag. Det går nog endast genom att låta Saggat vara.

Vi fortsätter sedan över den långa Saggat, ett första klassens skyddsobjekt enligt professor Beskows utmärkta inventering, och seglar utan avbrott över den otillgängliga och ödsliga Peuraure till Karats. Jag citerar direkt ur min loggbok, som fördes under flygfärden: "Romantiska, skogiga stränder. Näs och öar och uddar. En rik och omväxlande semesterjö för Jokkmokk. Kommer att tänka på Frödings dikt - - 'och som högtidsklädda långskepp summo Värmelns holmar fram.'" Den sjön vill särskilt Samfundet gärna ha oreglerad för att kunna bevara en av de vackraste och mest säregna älvsträckorna i Lilla Lule älvsområdet, Pärälven.

Vi skymtar Jokkmokk i öster och svänger in mot bebodda trakter. Till sist får vi på nära håll se de stora kraftverksbyggena Ligga, Harsprånget och Porjus, där man även vid en sådan ytlig syn kan konstatera vilka stora ingrepp man här måst göra i naturen, men också vilka ansträngningar som gjorts för att läka och bygga upp ett helt nytt landskap. Här har ju både Sigurd Curman, professor Lundberg och Samfundets landskapsarkitekter varit engagerade.

Denna flygfärd gav som sagt en god översikt över de väldiga problemen i Stora och Lilla Lule älvs källsjöar. Vi fick se hur mycket som redan offrats, men jag tror att vi också alla måste erkänna att mycket finns kvar av våra vildmarker och vår skönhet. Visserligen har man diskuterat planer att göra dämningar i Vastenjaure och Kuttjaure, men man har lovat att lämna Virihaure. Vår önskan är att hela detta område, Padjelanta, med Vuojatätno och hela raden av sjöar, skall undantas från alla ingrepp. Endast på det sättet kan vi rädda och bevara en bit av det vackraste och vildaste Lappland, och endast på det sättet kan vi försvara offret av de sjöar jag beskrev i början, Sitasjaure och Teusa-jaure. Med glädje kan vi också idag konstatera, att stora utsikter finns att kunna rädda Rapadalen och Laidaure. Kan det här skisserade skyddsprogrammet genomföras, har vi i alla fall nått någonting väsentligt med vårt arbete för naturvården, bedrivit under många års segslitna underhandlingar med vattenkraftsintressena.

Stadgar för distrikt

Då det kan vara av intresse för föreningar och enskilda anslutna till Samfundet, återger vi här de stadgar som förra året antogs av Östergötlands Hembygdsdistrikt, det första länsförbundet inom Samfundet som anslutit sig enligt de nya stadgarna.

§ 1.

Östergötlands Hembygdsdistrikt består av till Samfundet för Hembygdsvård anslutna Hembygdsföreningar, Kretsar och Gil-len samt enskilda medlemmar inom Östergötlands län och har till uppgift att främja svensk bygdekultur och landskapsvård och skall i dessa syften vara kontaktorgan mellan Samfundet och länet samt verka för

1. att kunskapen om och kärleken till hembygden främjas,
2. att kulturminnen bevaras och vårdas,
3. att naturparker, naturminnen och fritidsområden komma till stånd och vidmakthållas,
4. att nyanläggningar och omdaningar utföras med hänsyn till såväl landskapet och bebyggelsen som till tradition och god hävd så långt möjligt är utan men för den ekonomiska utvecklingens rimliga krav,
5. att en sund planering sker av bostads- och fritidsområden och andra liknande anläggningar,
6. att trivsel och samhörighet i bygden åstadkommes

genom att

- a. mottaga förvaltningsuppdrag och lämna förslag till nygestaltning av landskapet,
- b. främja byggnadskultur och hemkultur bland annat genom att förmedla sakkunskap,
- c. bedriva upplysning genom kurser, möten, skrifter m. m.,
- d. ordna utflykter och exkursioner i linnéansk anda,
- e. söka bevara värdefulla traditioner, insikter och färdigheter,
- f. stimulera intresset för hemslojd, folkmusik, folkdanser och byggedräkter m. m.,
- g. hålla kontakt med press, radio och myndigheter samt
- h. hjälpa och stimulera de anslutna hembygdsföreningarna i deras arbete.

Uppgift.

- § 2.
- Medlemskap.* Medlemmarna indelas i följande grupper:
- Enskilda medlemmar,*
 - Korporativa medlemmar:* Sammanslutningar som arbetar för hembygds- och landskapsvård. Medlemskapet utövas av befullmäktigat ombud,
 - Stödjande medlemmar:* Kommuner, kommunala organ, studieorganisationer, centrala och lokala institutioner, företag m. fl. Medlemskapet utövas av befullmäktigat ombud.
 - Hedersledamöter:* Kallas av styrelsen.

- § 3.
- Organ.* Distriktets organ äro följande:
- Årsmöte (extra möte): Högsta instans och *beslutande* myndighet. Fastställer stadgar. Förrättar val av styrelse och revisorer.
- Styrelse (med funktionärer): Distriktets *verkställande* myndighet.

- § 4.
- Årsmöte.* Distriktet avhåller årligen årsmöte inom 4 månader efter verksamhetsårets slut på tid och plats, som styrelsen bestämmer. Kallelse härtill, åtföljd av föredragningslista, skall utfärdas minst 10 dagar före mötet. Senare väckta ärenden upptagas till behandling endast om mötet så önskar.
- Vid årsmötet skola följande ärenden förekomma:
1. Val av ordförande och sekreterare för mötet,
 2. Val av två justeringsmän,
 3. Konstaterande huruvida mötet är behörigen utlyst,
 4. Styrelseberättelse,
 5. Revisionsberättelse,
 6. Fastställande av balansräkningen,
 7. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen,
 8. Val av ordförande för kommande verksamhetsår,
 9. Val av halva antalet styrelseledamöter för 2 år,
 10. Val av halva antalet ersättare för 2 år,
 11. Val av två revisorer och två ersättare för dessa,
 12. Val av representation i Samfundets förtroenderåd och
 13. Övriga frågor.

- § 5.
- Extra möte.* Extra möte skall hållas, när styrelsen så finner erforderligt eller revisorerna eller minst 5 % av antalet medlemmar skriftligen påyrkat det. Endast de ärenden skola behandlas, som föranlett mötets utlysande. I övrigt gäller i tillämpliga delar vad som stadgas om årsmöte.

- § 6.
- Röstning.* Befullmäktigat ombud äger två röster, en fullmaktsröst och en personlig röst, om han är enskild medlem av Sfh.

Enskild medlem äger endast en personlig röst.

All röstning sker öppet, såvida ej annorlunda begäres. Den mening skall gälla som erhållit flertalet röster. Vid lika röstetal gäller den mening ordföranden biträder, dock att vid val frågan avgöres genom lottning.

§ 7.

Distriktets angelägenheter handhaves av en styrelse med säte i residensstaden och bestående av minst sju ledamöter. Ordföranden och hälften av antalet övriga ledamöter väljas å varje årsmöte. Ersättare väljas till det antal väljande årsmöte bestämmer. Mandattiden för ersättare är 2 år.

Styrelsen konstituerar sig själv samt utser inom sig arbetsutskott, om så anses lämpligt. För arbetsutskott och funktionärer utfärdar styrelsen arbetsordning.

Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden minst 4 gånger årligen eller då minst en tredjedel av antalet styrelseledamöter därom anholder.

Till sammanträde skola alla ledamöter och ersättare kallas. Styrelsen är beslutsmässig, om mer än halva antalet ledamöter äro närvarande.

Distriktets firma tecknas av den eller dem styrelsen därtill utser.

Styrelsen åligger:

- att verkställa årsmötets beslut och verka som beredning för mötena,
- att förvalta distriktets tillgångar och sköta de löpande ärendena,
- att inom 2 månader efter räkenskapsårets slut till revisorerna överlämna berättelse över distriktets verksamhet ävensom över räkenskaper under samma tid,
- att besluta om räkenskapsterminerna,
- att i storkommunerna tillsätta kontaktmän och utarbета instruktion för dessa,
- att sörja för allmänhetens upplysning och att stimulera medlemmarnas intresse för hembygdsarbetet,
- att hålla kontakt med bl. a. länsstyrelse, naturskyddsråd, länsarkitekt, landsantikvarie, länsvägsnämnd, lantbruksnämnd, hushållningssällskap, skogsvårdsstyrelse, länsjaktvårdsförening, länsskolnämnd, bildningsorganisationer, ungdomsorganisationer, dags- och fackpress samt inom hembygdsrörelsens arbetande organisationer,
- att till årsmötet avge berättelse över sin och distriktets verksamhet,
- att årligen till Samfundet för Hembygdsvård insända verksamhets- och revisionsberättelser.

§ 8.

Protokoll skall föras vid allmänt möte (årsmöte eller extra möte), vid styrelsens sammanträden och vid sammanträde med arbetsutskott. Vid nästföljande sammanträde med ovan-

Styrelse.

Protokoll.

nämnda organ skall protokollet finnas tillgängligt för föredragning.

Avgifter. § 9.
Distriktet betalar ingen årsavgift till Samfundet utom vanlig årsavgift för av distriktet utsedda hedersledamöter. Medlemmarna betala ingen särskild avgift till distriktet, därest ej årsmötet annorlunda bestämmer.

Räkenskaper och Revision. § 10.
Distriktets räkenskaper och en av styrelsen upprättad verksamhetsberättelse samt justerade protokoll i original från möten och sammanträden under året skola överlämnas till revisorerna inom i §7 mom. c. angiven tid.

Revisorerna skola till styrelsen senast inom två veckor återställa erhållna handlingar jämte revisionsberättelse, vari ansvarsfrihet skall till- eller avstyrkas.

Stadgeändring. § 11.
Ändring av dessa stadgar kan ske genom beslut på årsmöte, därest ärendet varit upptaget på föredragningslista, som bifogats kallelsen, samt under förutsättning att de nya stadgarna godkännas av Samfundet för Hembygdsvård.

Upphörande. § 12.
Om distriktet upplöses tillfaller dess kvarstående tillgångar Samfundet för Hembygdsvård.
Har årsmöte ej hållits under en tid av två år, äger styrelsen för Samfundet för Hembygdsvård besluta huruvida distriktet skall upplösas eller ej.

Vad får hembygdsarbetet kosta?

Många hembygdsföreningar i vårt land arbetar under ytterst knappa ekonomiska omständigheter. Anslagen från kommuner eller annat håll är mycket obetydliga, och i stor utsträckning måste man finansiera verksamheten genom medlemsavgifter. Anslutningen till hembygdsföreningarna är visserligen ganska god, men i de flesta fall uppgår årsavgifterna blott till någon eller några få kronor per person.

Det är självklart att det aktiva hembygdsarbetet ute i bygderna blir lidande av denna penningbrist. Många idéer måste kvävas i sin linda, och betydelsefulla åtgärder för bevarande av bygdens natur och kultur kan inte fullföljas. I viss mån kan penningbristen övervinnas genom att medlemmarna gör frivilliga arbetsinsatser, men med tanke på det allmänna mångsyssleriet och landsbygdens avfolkning blir detta allt svårare.

Sparsamhetsivrarna har många argument för bibehållande av de låga medlemsavgifterna. Man vill göra hembygdsrörelsen till en verklig folkrörelse, där ingen behöver stå utanför av ekonomiska skäl. Det finns så många andra föreningar, som också pockar på medlemsavgifter. I hembygdsföreningen vill man dessutom gärna ha samtliga familjemedlemmar anslutna, och då kan det åtminstone för större hushåll bli en extrautgift som känns. Därtill kommer

ofta ytterligare kostnader för hembygds-skrifter, insamlingar o. d.

Det är givetvis av stor betydelse att hembygdsorganisationen både lokalt och i större sammanhang kan bedrivas så billigt som möjligt. Man måste dock alltid väga pris mot kvalitet. Vi får inte låta hembygdsarbetet dö i brist på pengar. När föreningarna skall ordna möten, fester eller utflykter, blir det alltid vissa omkostnader. Uppläggande av arkiv och samlingar fordrar också pengar liksom naturvårdande uppgifter av olika slag i bygden. Funktionärerna brukar visserligen få arbeta gratis, men de bör rimligtvis ha ersättning för telefon, porto och skrivmaterial, då de sköter föreningens angelägenheter. Vid särskilt betydelsefulla arbeten och sammankomster kan det t. o. m. anses rimligt med viss ersättning till medlemmar, som offrat tid och krafter för hembygdsvårdande uppgifter. Man kan inte göra hembygdsarbetet till en folkrörelse enbart genom låga medlemsavgifter. Då följer lätt den konsekvensen att endast de mera välsituerade får råd att åtaga sig några uppdrag för organisationen.

Ekonomiska faktorer blir ofta avgörande för hur långt man i geografiskt hänseende vill sträcka sig i hembygdsarbetet. En liten sockenförening kan nog arbeta med ganska liten kassa, men så snart organisationerna får läns- el-

ler rikskaraktär, blir det genast dyrare. Många ställer sig då frågan, om man inte kan inskränka hembygdsarbetet enbart till den egna bygden. Vad där utanför är, vill man helst överlåta åt andra.

Mot det ovan sagda måste man invända att hembygdsvårdarnas fattigdom inte bör få skapa trångsynthet. De lokala hembygdsföreningarna är av avgörande betydelse för att bära upp rörelsen, men det behövs också samarbete i större enheter, om våra synpunkter skall vinna gehör hos myndigheter och folkopinion. Enskilda medlemmar och lokala organisationer behöver utbyta erfarenheter och dra nytta av varandras lärdomar. Det behövs samarbete för kurs- och publikationsverksamhet, propaganda och "missionsarbete" i sådana bygder, där hembygdsföreningar ännu inte kommit till stånd. För att de målen skall nås, behöver vi säkert både länsförbund och en riksorganisation för den svenska hembygdsvården.

Därmed är inte sagt att hela hembygdsrörelsen skall finansieras genom

medlemsavgifter. Särskilt inom de större enheterna bör man nog söka efter andra inkomstkällor. Varje år utgår stora kulturanslag från stat, landsting, organisationer och företag, och något av allt detta bör väl även komma hembygdsorganisationerna till del. Sund affärsverksamhet inom hembygdsrörelsens läns- och riksenheter, t. ex. avgifter för lämnad service, försäljning av publikationer o. d., bör kunna ge inkomster, som sedan kan utnyttjas för andra positiva åtgärder.

Vår tids snabba utveckling ställer större krav på en aktiv hembygdsrörelse än någonsin förr. Därför gäller det för hembygdsfolket att resa sig ur fattigdomen, innan det är för sent. Av hembygdsvännernas djupa led kommer det måhända att krävas större offer, och hos rörelsens ledande män behövs det bättre ekonomisk klarsyn. Det är ett rikt kulturarv Sveriges hembygdsvännar är satta att vårda, och det arvet får inte förslösas.

Alrik Larsson

Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet

*Den 17 februari 1960 tillkallade ecklesiastikministern sju sakkunniga att verkställa en översyn av statsbidragsgivningen till folkbildnings- och ungdomsverksamheten. Utredningen, vars ordf. varit landshövding Gösta Elfving, har nyligen avlämnat sitt betänkande. Studierektor Karl Höge-
mark redogör här nedan för huvudpunkterna i de framlagda förslagen.*

Utredningen har inte funnit det motiverat att föreslå principiella förändringar i fråga om målsättning för och inriktning av statens bidragsgivning. Det anses vidare självklart att organisationerna själva skall bestämma om inriktning och målsättning för verksamheten. Statens stöd bör så utformas att den sektor av kulturlivet, som folkbildningsverksamheten utgör, får utvecklas under fria former.

Vuxenundervisningens betydelse ökar och med denna undervisning förknippade pedagogiska problem bör ägnas allt mer uppmärksamhet. Utredningen menar vidare att det är önskvärt med en klarare gränsdragning mellan å ena sidan folkbildningsarbete och å andra sidan yrkesundervisning. "Principiellt bör verksamhet, som är av klart folkbildande karaktär utan inriktning på utbildning för yrkesmässig verksamhet förbehållas folkbildningsorganisationerna, medan verksamhet, som direkt avser sådan utbildning, bör ankomma på yrkesutbildande institutioner. Däremot torde naturligen i viss utsträckning utbildningskurser av fortbildningskaraktär kunna anordnas av folkbildningsorganisationerna." Det har vidare för utredningen varit en ledande princip, att i de

nya bidragskonstruktionerna söka åstadkomma *samordningar* och *förenklningar*. Efter dessa axplock bland de utgångspunkter, som utredningen gjort till sina, skall vi nu övergå till att i korthet beskriva de föreslagna bidragskonstruktionerna.

1. För närvarande finns fyra centralbyråer för föreläsnings- och kursverksamheten. Utredningen föreslår att administrationen av bidragen till föreläsningsverksamheten i fortsättningen handhas av *en enda centralbyrå*, förlagd till Stockholm. För denna byrå skall finnas en särskild styrelse med ledamöter från Samverkande Bildningsförbunden och Folkbildningsförbundet. Till byrån knytes en särskild föreläsningsnämnd om 7—9 ledamöter. Nämndens ledamöter skall representera såväl folkbildningsarbetet som särskilt betydelsefulla ämnesområden.

2. Inom varje län finns f. n. ett folkbildningsförbund och ett föreläsningförbund. Dessa bör enl. utredningens mening sammanslås till ett *länsbildningsförbund* med uppgift att organisera den föreläsnings- och kursverksamhet inom länen, som ej bedrivs av studieorganisationerna. Det nuvarande bidraget till föreläsningsförbundens administration

om 50.000 kr sammanslås med bidraget om 88.000 till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet, men det totala bidraget föreslås höjt till 155.000 kronor.

3. Utredningen föreslår ett enhetligt bidragssystem för organisationer, som bedriver föreläsnings- och kursverksamhet. Bidrag bör utgå till föreläsares arvode, resekostnadsersättning och traktementen. Föreläsarnas arvoden bör utbetalas av föreläsningsförmedlingen under det att kursanordnaren inbetalar en avgift till förmedlingen. Det blir alltså samma system som nu tillämpas av Studieförbundens föreläsningsförmedling. Utredningen räknar med någon höjning av föreläsararvodena, som fixeras av t. ex. föreläsningsnämnden. För övnings- och diskussionstimmar föreslås ett lägre bidrag än till övriga undervisningstimmar. Bidraget till enstaka föreläsningar och kurser är uppräknat till 1.315.000 kronor.

4. Bidragen till studiecirkelverksamheten föreslås bli betydligt förenklade. Bidragen föreslås bli beräknade på *gruppstudietimme*. Med *gruppstudietimme* avses en sammankomst om minst 45 minuter för sådana gemensamma sammanhängande studier i ett angivet ämne, vilka utgör en del av studieverksamhet omfattande minst 15 studietimmar under minst 7 studieveckor. Bidrag erhålles om följande villkor uppfylles:

- a) att antalet deltagare, som fyllt 14 år, är minst 5
- b) att antalet deltagare är högst 20
- c) att högst 2 studietimmar anordnas vid ett och samma studietillfälle
- d) att studierna bedrivs efter en på förhand uppgjord plan
- e) att vid sammankomst icke förekommer propaganda för politiska eller religiösa åskådningar.

Detta innebär att nu gällande spärrregler, dispenser och särbestämmelser

slopas. Man skiljer inte bidragsmässigt mellan ungdomscirklar och allmänna cirklar.

Utredningen har gjort ingående undersökningar om studiecirkelnas *kostnader*. Vidare har man undersökt det nuvarande bidragets storlek och funnit att ungdomscirkelarna f. n. i medeltal erhåller 8:71 i statsbidrag per timme och att de allmänna cirklarna fått 5:84. I medeltal blir siffran 6:49. *Utredningen föreslår ett bidragsbelopp på 8 kronor per gruppstudietimme*. Av detta belopp skall 2:50 gå till studieförbunden centralt, d. v. s. varje cirkel erhåller 5:50 per gruppstudietimme. Detta belopp har av utredningen bedömts motsvara högst hälften av de verkliga kostnader, som en studiecirkel har. För att förenkla rapportering och administration vill utredningen att cirkeln för att erhålla bidrag endast skall behöva redovisa *studieplan* och *närvarolista*.

5. För musikcirkelarna har utredningen gjort särbestämmelser. En *ensemblegrupp* (grupp med olika instrument) eller en kör skall erhålla 10 kronor i bidrag per gruppstudietimme — dock för högst 60 gruppstudietimmar per budgetår. För *musikcirkel* — d. v. s. cirklar där alla spelar samma instrument — föreslås ett bidrag om 5:50 per gruppstudietimme och för *övningstimme* (minst 2 deltagare) föreslås ett bidrag på 3 kronor. Bidrag skall utgå till högst 30 övningstimmar per budgetår. Av under denna punkt angivna bidrag skall studieförbundens centrala ledningar ej erhålla medel för administration.

6. Till studieförbundens centrala administration föreslås två anslag. Det ena skall avse ledning och administration såsom löner till personal, lokalkostnader, porto- och telefonkostnader, resekostnader o. s. v. Den gamla regeln att bidraget skall utgå med högst 50 %

Fred med Vattenfall

Som redan kungjorts i press och radio har nu — äntligen — fred slutits mellan Vattenfall och naturvården (genom Naturvårdsdelegationen). Härigenom kommer stora natur- och bygdevärden att räddas i Norrland, och man hoppas nu att överenskommelse också skall komma till stånd i övriga delar av landet och med den privata kraftverksindustrin.

Vad man nu kommit överens om är en rimlig avvägning mellan naturvårdens intressen och vattenkraftbyggar- nas.

Av de 12 miljarder kilowattimmar som gäller de nu aktuella utbyggnaderna från Stora Lule älv och nedåt avstår Vattenfall helt och hållet från 2 miljarder och medger uppskov för ytterligare 2 miljarder.

Sjuttio olika delar av sjöar och vattendrag är upptagna i överenskommel-

sen. Rubriken "Byggs ej" i förteckningen här nedan innebär att Vattenfall avstår från exploatering och inte motsätter sig fridlysning. Uppskoven gäller dels till den 1 januari 1966, dels till den 1 januari 1971.

"Får byggas" innebär att naturskyddet inte motsätter sig exploatering, men fortfarande skall granska detaljutformningen.

Stora Lule älv

Byggs ej: Virijaure, Stalajokk, Vastenjaure, Petsaure, Salojaure, Kutjaure-Vuojatätno.

Får byggas: Vietasjokks nederbördsområde, Stora Sjöfallet.

Lilla Lule älv

Byggs ej: Rapaälven-Laidaure.

Uppskov: Sitojaure, Kamajokk, Tarraätno, Saggat, Pärälven, Peurare.

Får byggas: Tjaktajaure-Blackälven, Randijaure, Purkijaure, Vaikijaure, Ak-

av förbundens totala kostnader skall gälla även här. Anslaget föreslås utgå med 2.500.000 kronor.

Det andra anslaget om 2:50 per gruppstudietimme får inte användas till täckandet av lönekostnader. Pengarna skall användas till pedagogiska och kvalitetsfrämjande åtgärder. Hit hör handledarutbildning, hjälpmedel för cirkelarbetet, studiematerial, andra stimulerande och kvalitetshöjande åtgärder. Ungdomscirkelarna kan t. ex. genom detta anslag få viss kompensation för den föreslagna prutningen av timbidraget. Vidare upphör det gamla anslaget till "bildningspropaganda på landsbygden" och inbakas här. Vidare inbakas anslaget till

cirkelföreläsningar och universitetscirklar. Men det rör sig om stora pengar, som ger studieförbunden fina möjligheter till en aktiv kvalitetsfrämjande politik.

7. Till försöks- och undersökningsverksamhet föreslår utredningen att Skolöverstyrelsen erhåller ett belopp på 150.000 kronor per budgetår.

8. Folkbildningsforskningen bör enligt förslagen stimuleras genom att det i anslutning till det vuxenpedagogiska seminariet inrättas lektorat i vuxenundervisningens metodik vid lärarhögskolan i Stockholm. Vidare bör för det vuxenpedagogiska seminariets räkning ställas 10.000 kronor till förfogande för dess forskningsarbete.

Den ringlande Badasjokk vid Vindelälven blir sparad för framtiden.

Foto Vattenfalls presstjänst.

katsfallet, Tjåmotisjaure, Skalka, Parkijaure, Karats.

Skellefte älv

Byggs ej: Ikisjaure, Godejaure, Vuoggatjålmejaure, Gardejaure, Tjaktjaure, O. och N. Luoitauare.

Uppskov: Partaure.

Får byggas: Hornavan, Gallejaure, Rebnesjaure.

Vindelälven

Byggs ej: Laisälven uppströms Yraf fr. o. m. selet vid Plassavare, Badasjokk, Övre Gautsträsk, Marsivagge. Småsjöarna vid Snuoltje.

Får byggas: Laisälven mellan Yraf och selet vid Plassavare, Yraf, Mittisjön-Gautojaure, älven Storlaisan-Storvindeln, Vindelälven uppströms Dalovardo, Tjulån utom Marsivagge, Storvindeln-

Nedre Gautsträsk, älven Dalovardo-Gautsträsk.

Ume älv

Byggs ej: Ahasjön, Laisan, Ropen, Tängvattnet, Jovattenälven, Gräsvattnet.

Uppskov: Vapstälven, Tärnaån.

Får byggas: Stora Umevatten, Gautojaure, Gejmån utom Ropen, Gardsjön-Nedre Björkvattendalen, Övre Björkvattnet.

Ångermanälven

Byggs ej: Saxälven uppströms Borga, Sjoutälven uppströms Storsjouten, Saxvattnet.

Uppskov: Fättjaure inbegripet Vojmån, Ransarån uppströms Ransaren, Saxån uppströms Kulstjön, Marsån.

Får byggas: Nämforsen.

Indalsälven

Byggs ej: Tännforsen.

Uppskov: Åreälven.

Naturvårdsdelegationen, som ursprungligen tillkom 1952 på Samfundets initiativ, fick 1954 landshövding Bo Hammarskjöld som ordförande, förordnad av regeringen. Där sitter f. n. som ledamöter justitierådet Gösta Walin, Svenska Naturskyddsföreningen, fil. dr John Nihlén, Samfundet för Hembygds-vård, samt prof. Carl Malmström, Vetenskapsakademiens naturskyddskommitté.

I mars 1959 redovisade professor Gunnar Beskow en värdegraderad förteckning över sjöar och älvsträckor som bör skonas vid vattenkraftsutbyggnader.

På grundval av denna förteckning har överläggningar med kraftintressenterna ägt rum under landshövding Hammarskjölds ordförandeskap.

Från Vattenfallsstyrelsens sida har generaldirektör Erik Grafström, tekn. dir. Tore Nilsson och överingenjör J. V. Norrby deltagit.

Bohusläns skärgård

Skärgårdarna har i vår tid sina alldeles speciella befolkningsproblem. Samfundet har kommit dessa in på livet i samband med den utredning som länge varit i gång omkring Stockholms skärgård.

Problemen är besläktade i andra skärgårdar, särskilt kanske i Bohuslän. Här har sysselsättningsproblemen under många år varit prekära, och den stödjande binäringen, som stenhuggerierna har utgjort, har inte kunnat hålla kvar befolkningen. Hur svårt problemet är har man fått en livlig föreställning om genom en utredning, som verkstälts av fil. lic. Arne Källsbo. Utredningen har kommit till i samband med en undersökning av trafikförhållandena i Bohusläns kustland, en ekonomisk-geografisk utredning som utförts på uppdrag av Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen.

De ur allmän synpunkt intressantaste undantagen från utbyggnad, d. v. s. där Vattenfall helt avstår från exploatering, är områdena som gränsar till Sareks nationalpark — t. ex. sjöarna Virijaure, Vastenjaure och Salojaure i Stora Lule älv. Vid Stora Sjöfallet får däremot Vietas kraftstation byggas.

Vad som ur naturskyddssynpunkt är särskilt glädjande i Lilla Lule älv är att det berömda deltat vid Rapaälvens utlopp i Laidaure — porten till Sarek — för alltid skall ligga orört.

I Skellefteälven har exploateringen stoppats vid Ikisjaure, Godejaure, Vouggatjålmejaure, Gardejaure, Tjaktjaure samt östra och norra Luoitauare.

Stora Umevatten har inte gått att räd-
da undan utbyggnad, däremot har na-

Lic. Källsbo påvisar, att det för närvarande bor endast ca 60.000 invånare i Sveriges skärgårdar (man har då räknat bort Öland och Gotland). Befolkningsminskningen i skärgårdarna har minskat kraftigare än för landsbygden i övrigt. Men här avviker Bohuslän något från mönstret. Avtappningen här har inte varit så stor, även om den varit ganska kännbar. Turistnäringen har här kunnat spela en viss roll.

Vad som dominerar näringslivet i skärgården är givetvis fisket. Bohuslän svarar idag för en tredjedel av det totala antalet fiskare i landet. Men även här ser man en tydlig tendens till koncentration omkring Göteborg och Smögen/Gravarne.

De kala skärgårdsöarna längs denna kust har först i ganska sen tid kommit

turvårdsintressena lyckats få uppskov med Tärnaån.

Fågellivet och fisket i Tärnasjön försöker man rädda, och det blir fortsatta diskussioner om Tärnasjön.

Vid den presskonferens som hölls i samband med undertecknandet yttrade Samfundets ordförande, fil. dr John Nihlén bl. a.: "Det är smärtsamt att verklighetens hårda tryck tvingat oss att uppge en del värdefulla vatten, men för oss är denna överenskommelse inte sista ordet. Vi slår oss inte till ro utan startar nu på allvar en aktiv landskapsvård för de sjöar och fallsträckor som måste byggas ut. Och vi kommer att kämpa vidare i domstolarna för att få byggen och regleringar utförda så skon-
samt som möjligt."

att uppskattas för sin naturskönhet. I dag söker sig turister sommartid från hela landet till Bohusläns kuster och skärgårdar, men även under övriga delar av året utnyttjas denna bygd som fritidsområde. Det är emellertid endast kuststräckan från Göteborg till Lysekil, som ligger så nära de större städerna att en "helårsturism" kan ifrågakomma.

Som ovan konstaterats innebär turismen ofta ett kraftigt befolkningstillskott, vilket i sin tur medför en stegrad efterfrågan på varor och tjänster. En allmän upprustning av fiskelägena blir då nödvändig. Bättre kommunikationer och hamnar, ökad kapacitet hos tele-, vatten-, avlopps- och elnäten m. m. kräver större investeringar och högre driftskostnader. Som regel kan man dock förutsätta, att turismen är en god inkomstkälla för öborna, även om värdet av denna icke får överskattas.

Oläget tycks främst verka hämmande på industriell verksamhet, men även för övriga näringar, såsom fiske, jordbruk och t.o.m. för turismen innebär ett insulärt läge vissa olägenheter. Det är dessutom sannolikt, att med bilismens fortsatta utveckling kommer dessa svårigheter att öka, såvida ej anläggandet av tillfredsställande väganslutningar till fastlandet kan upphäva eller minska handikappet av ett öläge.

Naturligt är, att vid planeringen av ett skärgårdsområde transportfrågorna kommer att spela en central roll. Det bör dock i detta sammanhang varnas för en överskattning av kommunikationsförbättringars möjligheter att förändra utvecklingen inom ett område. Hittills gjorda rön tyder nämligen på att endast de öar, som anknytes till ett fastlandsområde med ett stabilt näringsliv och en gynnsam befolkningsutveckling, för

egen del kan hoppas på en omsvängning i positiv riktning.

Från det allmännas och privatas sida visas ej sällan inom glesbygdsområden en allmän försiktighet i investeringspolitiken. Denna brist på nyinvesteringar kan påskynda avfolkningen, och kommunernas egna möjligheter att ingripa är små på grund av vikande skatteunderlag. Regressionsförloppet fortskrider, och från lokalt håll kräves ibland kraftiga ingrepp från statens sida.

Den primära frågan torde vara: Är det möjligt eller ens önskvärt att försöka hejda den pågående avfolkningsprocessen inom ö- och glesbygderna.

Inget tyder dock på att befolkningskurvan skulle ändra tendens genom betydande investeringar i t. ex. vägar. Stora kapitalinsatser i kommunikationer medför förbättrade levnadsvillkor endast inom denna sektor, medan eftersläpningen inom andra områden, såsom sjukvård och undervisning, kvarstår vilket hindrar befolkningen att uppnå en fullgod levnadsstandard. En upprustning ställer sig emellertid mycket kostsam, och i vad mån man härigenom kan hejda en avfolkning är svårt att säga.

Någon total avfolkning av skärgårdarna synes ej vara nödvändig eller önskvärd, men det torde ej vara lämpligt att försöka hindra en utflyttning av befolkningen från de mindre öarna till de större. En dylik omfördelning av skärgårdsbefolkningen skapar nämligen inom vissa områden ett befolkningsunderlag, som är tillräckligt för en mängd samhällsfunktioner.

Investeringar och hjälp till de mindre öarna kan kanske dämpa avfolkningen, men härigenom konserveras dessa öars svårigheter, och missförhållandena utdrages till att vara bestående under en längre omställningsperiod. Det vore där-

Stopp för västkustens exploatering

Vid en konferens på Börsen i Göteborg har representanter för de tre västsvenska kustlänen nyligen bildat en stiftelse "till skydd mot Kattegatt- och Skagerrakskustens exploatering".

Initiativet betecknades enhälligt som en åtgärd i sista ögonblicket innan allemansrätten försatts ur spel. Göteborgs stad utlovade omedelbart en grundplåt på en krona per invånare, dvs omkring 400.000 kronor till stiftelsens verksamhet.

Inbjudare till konferensen, som hölls under ordförandeskap av landshövding Per Nyström, var länsstyrelsen i Göteborg. Bland de närvarande märktes representanter för de tre landstingen samt för städerna i Bohuslän, Halland och Älvsborg, Göteborgs stadskollegium och idrottsnämnd, domänverket, skogsvårdsstyrelsen och andra organisationer.

— Ett allt hårdare tryck på fritidsområdena utmed kusten från Halland till

norska gränsen är att vänta inom de närmaste åren, konstaterade landssekreterare Erik Axelson. Vad Strömstadsregionen beträffar är den nu så instängd av semesteranläggningar sedan hela hemmansdelar med strandtomter förvärvats att risk föreligger för att allemansrätten håller på att gå förlorad.

Det gäller nu att skyndsamt säkra badstränder och strövområden åt allmänheten och bevara naturen för ytterligare exploatering. Strandlagen ger inte effektivt skydd mot ockupation. Den elimineras av storförvärvet för semesteranläggningar. På detta finns påtagliga exempel i Strömstadstrakten, framhöll hr Axelson. En angelägen uppgift blir att se till att allmänheten inte hindras tillträde till strandområden. Sådan planering sker också i viss utsträckning, men den har ofta satts i gång alldeles för sent.

för önskvärt att mera betydande investeringsföretag kunde koncentreras till ett fåtal större öar med gynnsamma förutsättningar. Det insatta kapitalet i t. ex. hamnar, vägar och bostäder skulle då med större säkerhet kunna komma flera generationer till godo. På de mindre öarna föreligger däremot alltid risk för en total eller nära total avfolkning, varvid gjorda investeringar blir av ringa värde.

De ovan skisserade riktlinjerna för en skärgårdsplanering har ansetts vara lämpliga endast under förutsättning, att man strävar efter att erbjuda öborna

samma levnadsstandard som åt övriga invånare i landet. Accepterar däremot befolkningen på de mindre öarna en lägre standard, skall man naturligtvis ej försöka övertala dem att flytta, men samtidigt borde då dessa öinnehavare minska sina krav på det allmänna. Ett likformigt utspridande av investeringsföretagen i skärgården kan visserligen synas vara mera rättvist, men ett sådant förfarande endast konserverar svårigheterna och skapar ej sådana ekonomiskt livskraftiga enheter, vilka kan giva skärgårdsbefolkningen de resurser, som ett modernt samhälle kräver.

Orörd Skånesjö hotas av strandbebyggelse

Den lilla Dagtorpssjön vid Höör är en av de få i Skåne vars stränder ännu inte bebyggts — i stället växer lövskogen orörd ända fram till sjökanten, som på ett romantiskt kopparstick. Nu vill ett exploateringsbolag i Stockholm, till naturvännernas förtvivlan, anlägga en omfattande fritidsbebyggelse vid den näckrosbevuxna sjön.

I tid före 1948 års jordförvärvslag köpte en stockholmare en fastighet med tillhörande stränder vid Dagtorpssjön. Det är dessa som sedan sålts till exploateringsbolaget, som nu vill stycka de lummiga stränderna till tomter och anlägga ett större antal sommarstugor där. Utan att vare sig den berörda läns-

arkitekten eller de lokala naturskyddsorganen informerats har en bebyggelseplan utarbetats och förelagts de kommunala myndigheterna.

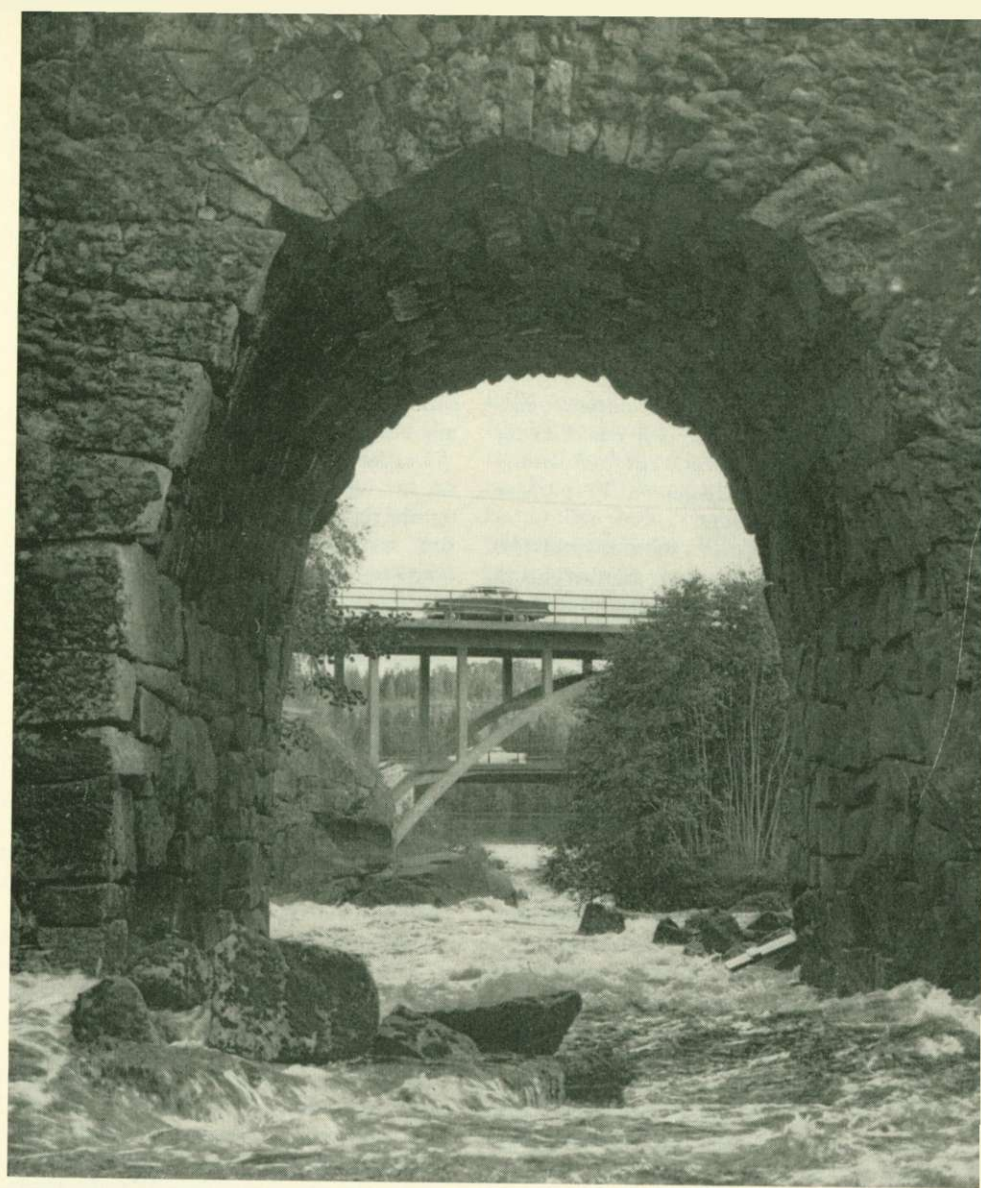
Detta förfarande har inte precis dämpat naturskyddarnas farhågor, och en stark opinion har också vuxit fram som bl.a. vänder sig mot att "utsocknes" privatexploatörer ska få göra sådana här ingrepp i en av Skånes skönaste klenoder.

— Sjöidyllen kan så väldigt lätt förstöras, om man inte går varsamt fram, säger naturskyddarna, som ännu hoppas att det på något sätt ska gå att rädda Dagtorpssjön.

B. N.

Dagtorpssjön ligger inbäddad i lummig grönska. Foto Björn Nihlén.

Tre epoker

Vid Arnäs i Ångermanland kan man på riksväg 13 studera tre brobyggnadsepoker. Genom valvet i den gamla stenbron, som leder den slingrande kärr-

vägen över ån, ser man 1930-talsbrons höga betongvalv och längst bort den nyligen invigda bron av moderna dimensioner.

Landskapet

VÅRD OCH GESTALTNING

Fridlysningar

Både hembygdsföreningar, naturskyddsföreningar, kommuner och enskilda tar nu ganska flitigt initiativ till fridlysningar enligt naturskyddslagen. Vi plockar för dagen ut följande.

I Skåne har Skånes Naturskyddsförening begärt fridlysning av de vackra Benestads backar, backslutning ner mot den berömda Fyleån. Här kommer betet givetvis att få fortsätta och även röjningar av buskage, men området fredas för bebyggelse, vägar, grustäkt, skogsplantering osv.

I Västmanlands län har fridlysning begärts av den s. k. Trollträdgården och angränsande myr Stormossen. Området kommer att förvaltas av Skogsvårdsstyrelsen.

I samma län har den kände naturvårdaren Bertil Walldén i Västerås begärt fridlysning av två källor nära Ingbo by med omgivande skogsmark.

Ludvikabygdens Fornminnes- och Hembygdsförening i Dalarna har tagit initiativet till fridlysning av sjön Jätturn jämte en 50–100 meter bred strandzon samt det intill sjön liggande kalkberget med grotta.

Stiftsnämnden i Västerås har begärt fridlysning av ett urskogsområde på 4,6 hektar i Älvdalen.

Femton ekar har fridlysts i Västmanland, närmare bestämt vid Öndbo i Östervåla. Det är ett privat initiativ från markägaren, lantbrukaren Sture Edlund, som möjliggjort denna fridlysning av de

vackra ekarna, vilka ansetts vara "av sådan skönhet och egenart att desamma böra särskilt skyddas".

Det är glädjande att initiativ av denna art tas, och vi fäster än en gång uppmärksamheten på den möjlighet som naturskyddslagen ger i detta avseende.

Sveriges nationalparker

Redigering av Carl Oldertz och Bo Rosén. Utgiven av Kungl. Domänstyrelsen. Inb. 3:—.

Domänstyrelsen har förut givit ut 15 häften om våra olika nationalparker. Dessa har nu samlats i ett band, "Sveriges nationalparker", i vilket varje häfte ingår som ett kapitel. Därtill kommer ett kapitel "Reglementen för nationalparkerna" och ett kort kapitel "Hur kommer man till nationalparkerna?" och så till sist en utförlig litteraturförtäckning för dem som vill ägna ett mera vetenskapligt studium åt någon av nationalparkerna.

Boken är skriven som hjälp åt de biologer och naturälskare som tänker besöka nationalparkerna och därför behöver en orientering över vad de kan vänta sig att finna där. För de flesta kommer därför givetvis de enskilda häftena i fråga. De är behändiga i formatet och kan lätt stoppas i ryggsäcken.

Också för den allmänt biologiskt intresserade finns en hel del att hämta. I kapitlet (häftet) om Abisko får man t.ex. mycket intressanta upplysningar om

fjällbjörkmätaren och dess härjningar. Och åt alla dem som planerar att fridlysa något område inom kulturlandskapet vill man rekommendera att ta del av häftena (kapitlen) om Garphyttan och Ängsö av professor Lars-Gunnar Romell. Särskilt framställningen av Ängsö är av ett utomordentligt stort värde.

Lorentz Bolin

Var rädd om naturen

Dessa ord står på ett av de brevmärken som man givit ut i Danmark för att få folk att uppträda hyfsat i sitt umgänge med naturen. Vi skulle också här behöva mycken naturupplysning. Man blir förvånad över hur hård man kan vara mot natur och landskap, t.o.m. på områden som ligger helt nära våra stora kulturcentra.

Ett nytt exempel är en stor tippning av byggnadsmaterial och skräp som utförts tätt intill Drottningholms Kungsgård på Lovön. Den ansvarige är Drottningholms Kungsgård, som lär ha tjänat bra med pengar på att skräpa ner ett stycke vacker målarnatur.

Lovö Hembygdsförening har anmält saken för Länsstyrelsen, och Samfundet för Hembygdsvård har yttrat sig. Samfundet skriver i sitt yttrande bl. a. följande:

"Samfundet vill som sin mening framhålla, att det måste anses vara helt förkastligt att utföra tippning på sätt som här skett, detta både ur estetisk och hygienisk synpunkt. Man har åstadkommit ett hårt ingrepp i strandlandskapet och dessutom uppenbarligen skapat vantrevnad för allmänheten.

Samfundet kan ej heller underlåta att uttrycka sin förvåning över att Drottningholms Kungsgård velat upplåta ett så centralt beläget område som avstjälpningsplats."

Samerna kritiska

Samerna är inte nöjda med den överenskommelse som Naturvårdsdelegationen gjort med Vattenfall. Vi kan mycket väl förstå samerna, och det är i sanning trist att ödeläggelsen av deras renbetesmarker skall fortsätta och bereda detta förnämliga folk och deras näring ytterligare svårigheter. Vi skulle själva reagera, om vår egen hembygd på detta sätt ockuperades.

Vi får emellertid inte glömma, att stora värden har räddats genom överenskommelsen, och att detta gäller även renbeteslanden, framförallt i sjöområdet kring Vastenjaure och Virijaure. När det gäller området kring Akkajaure, det s. k. Suorvamagasinet, har stor skada där skett genom tidigare regleringar. Här har naturvärden varit praktiskt taget hjälplösa. Kanske blir vi så också i framtiden när det gäller väldiga ekonomiska intressen, där vattenlagen inte ger oss några möjligheter. Men samerna bör inte glömma, att naturvård och hembygdsvård här har praktiskt taget samma möjligheter som förut, nämligen att arbeta för att sådana byggen och regleringar sker med minsta möjliga skada, och vi kan för Samfundets del garantera, att vi oförtrutet kommer att gå vidare på den väg vi vandrat nu under snart tjugo år.

J. N.

KRITIK och Debatt

Uppgifter för hembygdsföreningarna

Ur tidningen Budkavle (Till Sveriges kvinnor) saxar vi följande tänkvärda ord, som är en maning till alla hembygdsföreningarna:

Levande hembygdsvård i nutid är att se till att ingenting vandaliseras eller förfulas i den egna bygden. Just Samfundet för Hembygdsvård är ett föredöme därvid. Det bildades år 1916 men är nog lika aktuellt än i dag. Ja, kanske ännu mera.

Samfundets årsmöten, då Sveriges alla hembygdsvårdare träffas för att dryfta sina problem och ge varandra tips för bättre trivsel i hem och bygd, är en ovärderlig tillgång, som ger en var de bästa möjligheter till fortsatt framgångsrikt hembygdsarbete i den egna bygden. Om alla hembygdsföreningar inom ett landskap kunde träffas en gång om året under Samfundets ledning, vore mycket vunnet. Åsikter kunde utbytas hur de många föreningarna arbetar inom just det landskapet och om deras möjligheter framgent. I Västmanland finnes 36 hembygdsföreningar, som väl aldrig direkt någon gång har träffats och fått dryfta sina problem.

Alla hembygdsföreningar måste se framåt och inte slå sig till ro med vad som varit och med de saker som finns skänkta. Man bör t. ex. ordna tillbehör och redskap för de olika yrkenas utövande, så att man tydligt och åskådligt kan följa arbetsgången under självhushållets dagar, då varje gård måste tillverka allt hemma. Glöm inte heller att bjuda in de olika klasserna skolbarn, så att de från unga år får lära sig uppskatta och se hur våra förfäder arbetade med enkla verktyg och redskap, men ändå kunde göra så vackra och välgjorda saker.

Särskilt skulle jag önska att linodlingen och beredningen av linet togs upp vid

hembygdsgårdarna, så att man kunde visa sena tiders barn, hur arbetsamt det var med de enkla redskap som stod till buds, men vilket strålande resultat man uppnådde, när linneväven väl var färdig och efter många års slitning och tvätt den bara blev vackrare och glansigare. Just hellinne i dukar m. m. är något som husmodern kan vara stolt över, ju flera sådana hon har som är av samma material i både varp och inslag. Det är inte det invecklade mönstret eller skaftens antal som är avgörande — utan garnets kvalitet och den noggranna anpassningen mellan garnet och skedtåtheten. Enkla dukar i hellinne kan bli fullt ut så vackra som dukar med mera invecklade mönster. Det finns kvar i hemmen på sina håll dukar som bara är smöjda tuskaft och uppknutna särskilt på tramporna. De är enkla men lingarnets lys-ter märks liksom mera då.

Numera finnes varpspunnet lingarn, varför inte då väva hellinne igen, när en dukväv sätts upp? Det går lika fort som att väva halvlinne och blir så ofantligt mycket vackrare och värdefullare.

Detta att kunna visa fram ett linneför-råd, vars like ej kan fås för penningar, att fullständigt från linets sådd på den egna åkern och genom alla dess olika arbetsmoment ha hanterat det med egna händer, är en kulturgärning av stora mått. Numera är det väl inte många som kan detta, men här och var i bygderna kan man träffa någon ännu, och i många hem finns arvegods från länge sedan svunnen tid — glänsande vävnader av handspunnet garn både till varp och inslag.

Låt linnevävningen åter komma till heders! På vävkurser väves hellinnewarper oftast i 8 skaft. Men väv dem även i 4 skaft, det är lättare då för kursdeltagarna att sätta upp dukväven hemma i sin egen vävstol och då väva dukar i hellinne i stället för halvlinne. Skall man duka ett bord till

fest, då finnes väl ingenting som går upp emot en glänsande linneduk! Särskilt roligt är det, om de är vävda i hemmet, helst med handspunnet lingarn. Det är dyrgrip- par både att äga och att lämna som arv till kommande släktled. Må inte den konsten alldeles dö ut utan tas upp igen på kurser och i hemmen. Att då hösten kommer få sätta sig i vävstolen är avkoppling, samtidigt som man har känslan av att det utträttas något, som blir till nytta för framtiden.

Färre län

Den länsindelning vi för närvarande har i Sverige går i vissa stycken tillbaka ända till 1634. Som länen nu är beskaffade, har de ägt bestånd i c:a 150 år. Det är därför ganska naturligt, att man satt i gång med en utredning som framförallt tagit sikte på Stockholms- och Göteborgsregionerna. Det har visat sig omöjligt att lösa den frågan utan att ta hänsyn till hela problemet om länsindelningen. De framlagda förslagen tar sikte på Stockholms län, Göteborgs och Bohus län, Uppsala län, Södermanlands län, Älvsborgs län och Hallands län.

Tidskriften PLAN har roat sig med att försöka skissa en ändamålsenlig länsindelning med tillhjälp av utred-

ningen. Tidskriften har funnit, att man vid en indelning med omkring tolv län skulle kunna få län, där folkmängden varierade mellan 400.000 och 1.300.000 personer utan att länen blev geografiskt alltför stora. Man rekommenderar en fortsatt utredning.

Det är klart, att en ny länsindelning är önskvärd, framförallt ur administrativa och regionala synpunkter, alldeles som nya kommunala samarbetsområden är önskvärda. Enligt vår mening finns här en parallell. På samma sätt som det är önskvärt att man i den kommunala administrationen till en del bibehåller de gamla socknarna som kulturella och miljöfostrande enheter, så är det också önskvärt att landskapet bibehålles. Här har vi att göra med mer än tusenårig tradition. Den sopar man inte bort utan vidare. Vi har också, som professor Arpi sagt en gång, "byggstenar" som vi måste ha som en slags måttenheter när vi bygger upp det nya. Även vid risk att beskyllas för reaktionära tänkesätt är vi många inom hembygdsrörelsen som hävdar att vi bör slå vakt kring de gamla enheterna, socknar och landskap, utan att rida spärr mot en nödvändig administrativ utveckling.

Nya studiekurser

SLS och LTK presenterar i höst i det nyligen utgivna studieprogrammet en rad högaktuella studiekurser inom olika ämnesområden. Bland de nyutkomna kurserna märks Kvinnovardag — en internationellt syftande kurs om kvinnor i Indonesien, Sovjet och USA; Ungdom väljer väg — en kurs om demokrati, om ungdom och samtid; Ensamhet och gemenskap — litteraturkurs kring tre skönlitterära böcker; Tvätt i hemmet — ny kurs om tvätt; Rätt och lätt

i lagårn — ny kurs om rationell husdjursskötsel. Distrikts- och lokalorganisationerna anordnar dessa och andra aktuella kurser.

Bland kurser i hembygds- och naturvård märks Bygdekartan av Karl Antonsson, Våra folkdräkter av Kurt Stellanborn, Vi och vår natur av Lars-Erik Esping, Rune Bollvik och Erik Larsson, Bland blommor och träd av Lorentz Bolin samt Tio gånger blommor och Tio gånger fåglar, ungdomskurser av Nils Österberg.

Sommarmöte i Hälsingland

Om intet oförutsett inträffar, kommer Samfundet att förlägga sommarmötet 1962 till Hälsingland. Det blir sannolikt den 3–5 aug. eller 10–12 aug.

Som inbjudare står Samfundets krets i Hälsingland, och underhandlingar pågår som bäst om programmet i kontakt med landshövding Lingman, som personligen är intresserad av detta möte, med rektor Sven Elg, som är kretsens ordförande, och köpman Oscar Björkman, som är ordförande i Bollnäs Hembygdsförening. Vi har också haft kontakt med författarinnan Karin Collin i Njutånger och författaren Albert Viksten i Färila.

Mötet, som kommer att pågå tre, möjligen fyra dagar, börjar i Bollnäs, där man inte bara kommer att bese de forntida lämningarna i stadens centrum,

Odinsbacken, och den ståtliga medeltida kyrkan, utan även studera aktuella väg- och bebyggelseproblem.

Utfärderna kommer att beröra dels Voxnadalen, dels Ljusnans dalgång med besök i Järvsö, Ljusdal och Färila. Vidare kommer färden att ställas till Söderhamn med besök vid någon av de moderna industrierna. Man kommer också att göra anhalt bl. a. vid den vackra gamla kyrkan i Trönö, Nathan Söderbloms födelsebygd.

Detta är som sagt endast några detaljer ur ett program, som ser ut att bli ovanligt rikt. Det blir kontakt med det gamla, romantiska Hälsingland, där natur- och hembygdsvård ännu lever, och där spelmännen och folkmusiken kommer att svara för en viktig del av programmet.

Men Hälsingland är också ett nytt, levande landskap, och deltagarna kommer under sakkunnig ledning att få se en rad moderna industrier, kraftverk och vägar.

I samband med mötet visas Samfundets film Hälsingland (text: Albert Viksten, tal: Stig Järrel).

Närmare om sommarmötet i häfte nr 1, 1962 av BYGD OCH NATUR.

Stiglucka vid Trönö gamla kyrka, som kommer att besökas vid Samfundets sommarmöte.

Visingsö – Nytt Atlantis?

Skall Visingsö, den vackra ön i Vättern, ätas upp av sjön och försvinna som ett nytt Atlantis? Frågan ställs nu på allvar av öns jordbrukare, som med oro ser hur en halv meter kust försvinner varje år; det gör ett tunnland varje år, till stor del åkerjord.

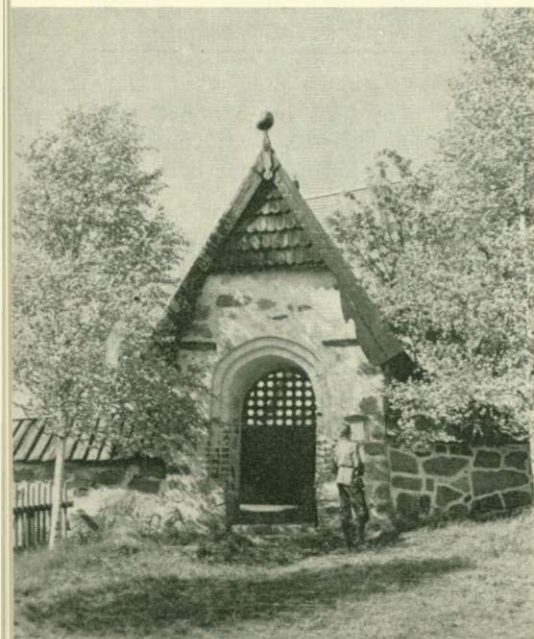
Det är nordsidan av ön som är mest utsatt. Lantbrukare Bertil Edqvist på den nordligaste gården har åkrar som slutar tvärt mot vattnet med en lodrät kant på ett par meters höjd, som varje år drar sig allt sydligare. Ett rostigt taggtrådsstaket är vittne nog: det slutar med en pinne som har rasat och ligger och skvalpar i strandkanten.

Nu har en kommitté tillsatts för att ta reda på var sjön gör svårast skada, om det går att uppföra någon form av

skydd och om sådana skulle bli möjliga att förränta. I början på nästa år kan man vänta sig ett i varje fall preliminärt besked.

Initiativet till undersökningen togs från början av RLF-avdelningen på Visingsö, vars ordf. lantbr. Ivar Odéen, själv har åkrar som sluttar ner mot sjön strax invid Kumlaby kyrka mitt på ön.

Intressenter i utredningen är inte bara de berörda Visingsöborna, utan också Hushållningssällskapet och åtskilli-

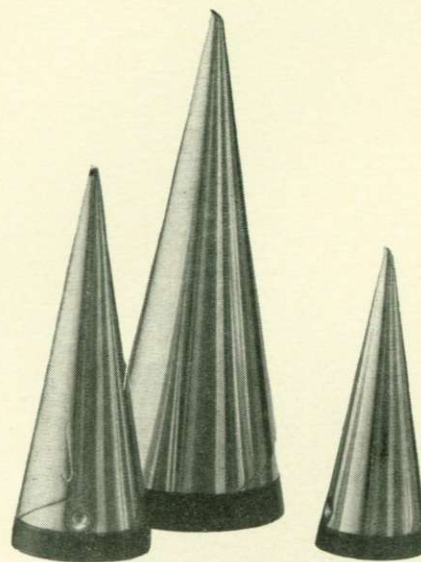
Sirandparii på Visingsö med Magnus Ladulås borgruin. — Foto W. Pöppel.

ga grannkommuner. Ordförande i kommittén är DK-ordföranden i Jönköping, Stig Lagerberg, och Jönköping hör till de kommuner som har satsat pengar. Stan är intresserad för egen del av vad som kan göras, eftersom sandbankarna österut från Jönköping håller på att frätas sönder på samma vis som Visingsö.

Det är inte lätt att vara en liten ö som håller på att försvinna: det är risk för att folket som bor på den försvin-

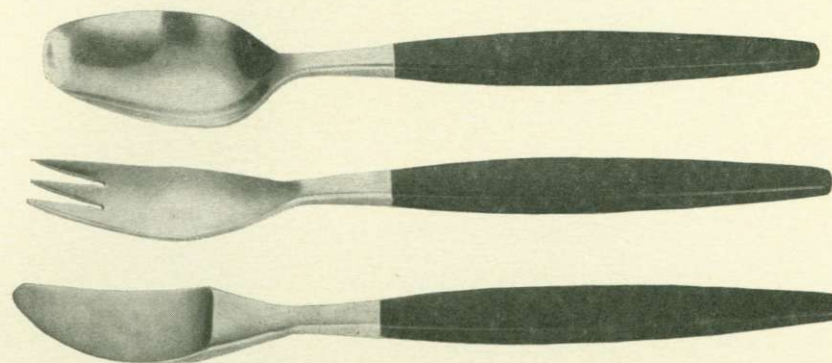
ner det också. Nu bor på Visingsö knappt 900 personer, för 10 år sedan var det 1020, 1930 var det 1247.

En gång var Visingsö den mest tätbefolkade trakten i Sverige, berättar kyrkoherde Alarik Svensson, som har sin prästgård mitt emellan Per Brahes 1600-talsskola och Kumlaby kyrka med den bisarra tornspiran, som Brahe högg av till en plattform för att kunna skåda stjärnor.

STRÖARE *Design: Pierre Forssell*

GENSE FÖR MODERN BORDS- KULTUR

FOCUS DE LUXE *Design: Folke Arström*

ÅB GENSE · ESKILSTUNA

DET GÖR INGENTING !!

DET GÖR INGENTING ATT HON DANSAR
CHARLESTON MED SERVISSEN !

DEN GÅR INTE SÖNDER ---

DEN ÄR FUKTSÄKER (SOPPA !)
DEN TÅL HET STEKSKY
DEN ÄR VÄRMETÅLIG
DEN ÄR SMAK- OCH LUKTERFRI

MED ANDRA ORD: IDEALISK
VID UTFLYKTER, BIL CAMPING,
FÖR GRÄSÄNKLINGAR, VICKNINGAR,
KRÄFTSKIVOR, PÅ MOTELL
OCH SVENSEXOR ---

FRÅGA EFTER **"MENY"**
FINNS BÅDE SOM DJUP OCH
FLAT TALLRIK